

უნივერსალური პარტნიორი საქმიანი ადამიანებისთვის

ბიზნესი კანონმდებლობა

Journal DOI: <https://doi.org/10.52340/bal>

N2. 2025

N2. 2025

www.ojs.b-k.ge

ISSN
2960-9801
(online)

Business & Law

ბიზნესი კანონმდებლობა

საერთაშორისო სამეცნიერო- ანალიტიკური ჟურნალი

ინდექსირებულია საერთაშორისო
საძიებო ბაზებში, მათ შორის:
ERIH PLUS და **Google Scholar**

რეცენზირებადი და
რეფერირებადი 2008 წლიდან

ჟურნალი ხელმძღვანელობს თავისუფალი
პრესის პრინციპებით. რედაქციის აზრი
შესაძლოა ყოველთვის არ ემთხვეოდეს ავტორისას.
შემოსული სტატიების შინაარსზე და მონაცემთა
სიზუსტეზე პასუხისმგებელია ავტორი.

Business & Law

INTERNATIONAL SCIENTIFIC- ANALYTICAL JOURNAL

Indexed in the International
Search Systems, including:
ERIH PLUS and **Google Scholar**

Recensented and
Referenced since 2008

The Journal is governed by free press principles.
The editorial board point of view may not necessar-
ily agree with the point of view expressed by the
authors. Therefore the Editorial Board does not
pledge any responsibility on the content of the
articles submitted by the Authors.

გამომხეველი

საქართველოს აუდიტორთა, ბუღალტერთა და ფინანსური მენეჯერთა ფედერაცია

ორგანიზაციულ-აღმინისტრაციული საბჭო

ზაურ ნაჭყებია, იური პაპასქუა, დავით ჯალაღონია, ირმა დიხამინჯია, ილონა ადამია

სამეცნიერო-სარედაქციო კოლეგია

აბულაძე კოტე - საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, საქართველო; **ბედიანაშვილი გივი** - ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო; **ბოლქვაძე ბესიკ** - ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო; **გრიგალაშვილი ლევანი** - საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, საქართველო; **დიხამინჯია ირმა** - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო; **ელიავა ლია** - საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი, საქართველო; **თაკალანძე ლარისა** - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო; **კაკაშვილი ნატო** - ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო; **კვარაცხელია დემნა** - საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, საქართველო; **კვამილავა კახა** - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო; **ლიპარტია ზურაბ** - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო; **მამუკა თავხელიძე** - გრიგოლ რობაძის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო; **მექვაბიშვილი ელგუჯა** - ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო; **პაპასქუა ვლადიმერ** - საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო; **პავლიაშვილი სოლომონ** - საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, საქართველო; **პაპასქუა იური** - მთავარი რედაქტორი, საქართველოს აუდიტორთა, ბუღალტერთა და ფინანსურ მენეჯერთა ფედერაცია, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო; **სილაგაძე ავთანდილ** - საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო; **საბაური ლევანი** - ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო; **ფუტყარაძე სულიკო** - წმინდა ტბელაბუსერიძის სასწავლო უნივერსიტეტი, საქართველო; **ღავთაძე გიორგი** - საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი, საქართველო; **შონია ნანა** - აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო; **ჩიხლაძე ნიკოლოზ** - ქუთაისის უნივერსიტეტი, საქართველო; **ცინარიძე რამინ** - ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო; **ჭითანავა ნოდარ** - საქართველოს სოფლის მეურნეობის აკადემია, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი, საქართველო; **ჭიჭინაძე ბორის** - აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო; **ხომერიკი თემურ** - საქართველოს ენერგეტიკისა და წყალმომარაგების კომისია, საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი, საქართველო; **ჯალაღონია დავით** - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო; **ჯიბუტი მიხეილ** - თავმჯდომარე, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია, საქართველო.

სამეცნიერო-სარედაქციო კოლეგიის უსსოელი წევრები

გრიგორი ლილია - მოლდოვეთის ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია, მოლდოვეთი; **დიომედა ფედერიკო** - ევროპის ბუღალტერთა და აუდიტორთა ფედერაცია, ბრიუსელი, ბელგია; **დნესი ვ. ანტონი** - ნორტცენტრალის უნივერსიტეტი, არიზონა, აშშ; **იარვერსი რობინ** - ინგლისისა და უელსის ნაფიცი ბუღალტერთა ასოციაცია, დიდი ბრიტანეთი; **კარმანსკა ანნა** - ვარშავის კომერციის უმაღლესი სკოლა, პოლონეთი; **მაკვი ვ. რობერტ** - აშშ ფაეტევილის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, აშშ; **რიაშენკო ვიქტორია**, გამოყენებითი მეცნიერებათა უნივერსიტეტი (ISMA), ეკონომიკის დოქტორი, პროფ., ლატვიის მეცნიერებათა აკადემიის ექსპერტი, ლატვია; **ნოვრუხოვი ვაჰიდ ტაჰდიგი** - აზერბაიჯანის რესპუბლიკის აუდიტორთა პალატა, აზერბაიჯანი, **ჯონსონი რ. ვინსეტ** - სანტ-მარის უნივერსიტეტი, სანტ-ანტონიო, ტეხასი, აშშ.

PUBLISHER

The Federation of Auditors, Accountants and Financial Managers of Georgia

ORGANIZATIONAL-ADMINISTRATIVE COUNCIL

Zaur Nachkibia, Yuri Papasqua, Davit Jalaghonia, Irma Dikhaminjia, Ilona Adamia

SCIENTIFIC-EDITORIAL BOARD

Bedianashvili Givi - Iv. Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia; **Bolkvadze Besik**, Shota Rustaveli State University of Batumi, Georgia; **Grigalashvili levani** - Technical University of Georgia, Georgia; **Dikhaminjia Irma** - Sukhumi State University, Georgia; **Eliava Lia** - National University of Georgia, Georgia; **Takalandze Larisa** - Sukhumi State University, Georgia; **Kakashvili Nato** - Iv. Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia; **Kvaratskhelia Demna** - Technical University of Georgia, Georgia; **Kvashilava Kakha** - Sukhumi State University, Georgia; **Kldiasvili Panteleimon** - Kutaisi University, Georgia; **Lipartia Zurab** - Sukhumi State University, Georgia; **Tavkhelidze Mamuka** - Grigol Robadzidze University, Georgia; **Mekvabishvili Elguja** - Iv. Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia; **Papava Vladimir** - National Academy of Sciences of Georgia, Iv. Javakhishvili Tbilisi State University; **Solomon PavliaSvili** - National Academy of Sciences of Georgia, Technical University of Georgia; **Iuri Papasqua** - Editor-in-Chief, Federation of Auditors, Accountants and Financial Managers of Sakartelo, Sukhumi State University, Georgia; **Silagadze Avtandil** - National Academy of Sciences of Georgia, Iv. Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia; **Putkaradze Suliko** - St. Tbel Abuseridze University of Education, Georgia; **Ghvtadze Giorgi** - National University of Georgia, Georgia; **Shonia Nana** - Akaki Tsereteli State University, Georgia; **Chikviladze Mikheil** – Iv. Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia; **Chikhladze Nikoloz** - Kutaisi University, Georgia; **Tsinaridze Ramin** - Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia; **Chitanava Nodar** - Georgian Academy of Agriculture, Technical University of Georgia, Georgia; **Chichinadze Boris** - Akaki Tsereteli State University, Georgia; **Khomeriki Temur** - Energy and Water Supply Commission of Georgia, National University of Georgia, Georgia; **Jalaghonia Davit** - Sokhumi State University; **Djibouti Mikheil** - Chairman, National Academy of Sciences of Georgia, Academy of Economic Sciences of Georgia, Georgia.

FOREIGN MEMBERS OF THE SCIENTIFIC-EDITORIAL BOARD

Grigoroï Lilia - Moldovan Academy of Economic Sciences, Moldova; **Diomeda Federico** - European Federation of Accountants and Auditors, Brussels, Belgium; **Dnesi V. Anthony** - Northcentral University, Arizona, USA; **Yarvers Robin** - Association of Chartered Accountants of England and Wales, Great Britain; **Karmanska Anna** -Warsaw School of Commerce, Poland; **Mcgee v. Robert** - USA Fayetteville State University, USA; **Riashchenko Viktoriia**, University of Applied Sciences (ISMA), Doctor of Economics, Prof., Expert of the Latvian Academy of Sciences, Latvia. **Novrupjv Vahid Tapdig** - Chamber of Auditors of the Republic of Azerbaijan, Azerbaijan; **Johnson R. Vincent** - Sainte-Marie University, USA.

შინაარსი CONTENT

Vladimir Shchegolev, Olga Mondrus, Anna Vinokurova

**FLOURISHING ENTREPRENEURSHIP ACADEMIC ECOSYSTEMS:
SELECTION OF TEACHING METHODS IN A CULTURAL CONTEXT ----- 7**

ვოლოდია შჩეგოლევი, ოლგა მონდრუსი, ანნა ვინოკუროვა

**წარმატებული მენარემოვის აკადემიური ეკონისტიმები:
სწავლების მეთოდების შერჩევა კულტურულ კონტექსტში ----- 7**

ლამარა ქოქიაური

კრიპტოვალუტებით ვაჭრობა, სანვესტიციო სტრატეგია და პრაქტიკა ----- 21

Lamara Qoqiauri

**CRYPTOCURRENCY TRADING AND RECOMMENDATIONS
FOR INVESTMENT STRATEGY AND PRACTICE ----- 21**

გივი ბედიაშვილი

**უცხოური პირდაპირი ინვესტიციები ეკონომიკური ზრდის კონტექსტში
გლობალური კონფრონტაციული გარემოს და განუზღვრელობის პირობებში ----- 29**

Givi Bedianashvili

**FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN THE CONTEXT OF ECONOMIC
GROWTH UNDER A GLOBAL CONFRONTATIONAL ENVIRONMENT AND UNCERTAINTY ----- 29**

დავით ჯალაღონია, იური პაპასკუა

**კულტურული აღრიცხვა ახალ განზომილებებში
მოსაზრებები გამომწვევების გადაწყვეტაზე ----- 35**

David Jalagonia, Iuri Papaskua

ACCOUNTING IN A NEW DIMENSION THOUGHTS ON SOLVING CHALLENGES ----- 35

დევი შონია, დავით უგრელიძე

**მარკეტინგული კომუნიკაციების როლი ენერგოეფექტურ
პროდუქტებზე მომხმარებელთა ცნობიერების ამაღლებაში ----- 45**

Devi Shonia, Davit Ugrelidze

**THE ROLE OF MARKETING COMMUNICATIONS
IN RAISING CONSUMER AWARENESS OF ENERGY-EFFICIENT PRODUCTS ----- 45**

ნასყიდა დარბუაშვილი, დავით ბუკია

**ფული და კაპიტალი... კაპიტალისტური სისტემის
პოლიტიკური და ეკონომიკური კრიზისების მთავარი ფაქტორები ----- 52**

Naskhida Darbuashvili, David Bukia MONEY AND CAPITAL... THE MAIN FACTORS OF POLITICAL AND ECONOMIC CRISES IN THE CAPITALIST SYSTEM -----	52
ნათელა ვაშაკიძე, ნათია კურდღელია ინვესტიციები, როგორც საქართველოს რეგიონების ბანკოთმარების უმთავრესი ფაქტორი -----	69
Natela Vashakidze, Natia Kurdgelia INVESTMENTS AS THE MAIN FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF GEORGIAN REGIONS -----	69
ნიკა ხულორდავა საერთაშორისო დაბეგვრის გავლენა ქართულ ეკონომიკაზე -----	75
Nika Khulordava THE IMPACT OF INTERNATIONAL TAXATION ON THE GEORGIAN ECONOMY -----	75
გურამ ფუტკარაძე მცირე მენარემოების კონცეპტუალური გამოწვევები თანამედროვე პირობებში ----	83
Guram Futkaradze CONCEPTUAL CHALLENGES OF SMALL ENTREPRENEURSHIP IN CONTEMPORARY CONDITIONS -----	83
ლაშა გუმბერიძე პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები საქართველოში: ტენდენციები, ზეგავლენა და სამომავლო პერსპექტივა -----	88
Lasha Gumberidze FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN GEORGIA: TRENDS, IMPACT AND FUTURE PROSPECTS ---	88
Larisa Takalandze JEAN MONNET MODULE AT SOKHUMI STATE UNIVERSITY: PROJECT IMPLEMENTATION RESULTS AND DISSEMINATION -----	98
შურნალის მკითხველთა და პოტენციურ ავტორთა საყურადღებოდ! -----	102
ATTENTION JOURNAL READERS AND POTENTIAL AUTHORS! -----	103

FLOURISHING ENTREPRENEURSHIP ACADEMIC ECOSYSTEMS: SELECTION OF TEACHING METHODS IN A CULTURAL CONTEXT

DOI: <https://doi.org/10.52340/bal/2025.02.01>

VLADIMIR SHCHEGOLEV

Edtech startup founder,
Carambole Universe (Israel)
Independent Education Agent,
SRH Distance Learning University
(Germany)
<https://orcid.org/0009-9465-6176>
E-mail: shchegolevriv@gmail.com

OLGA MONDRUS

Ph.D. is a researcher and data scientist
in organizational behavior
at Tel Aviv University
<https://orcid.org/0000-0003-0587-7971>
E-mail: mondrus@tauex.tau.ac.il

ANNA VINOKUROVA

M.A. User Experience
and Service Design Researcher
<https://orcid.org/0009-0008-0421-0212>
E-mail: kokhanina@gmail.com

ABSTRACT

This paper examines the role of entrepreneurship education in the development of flourishing academic entrepreneurship ecosystems, with particular attention to the influence of sociocultural and psychological barriers. Building on the entrepreneurial ecosystem approach, the study conceptualizes universities as central actors that connect education, innovation, and regional development through formal and informal institutional mechanisms. The paper integrates insights from entrepreneurship education research, cultural theory, and entrepreneurial psychology to analyze how national cultural dimensions, as operationalized by Hofstede's framework, shape students' entrepreneurial intentions and behaviors. Using the case of Georgia as a contextual reference, the study identifies key sociocultural barriers, including high power distance, uncertainty avoidance, and collectivist tendencies, as well as psychological barriers such as fear of failure, low self-efficacy, lack of a culture of doing, and limited action orientation. The paper systematizes contemporary educational methods and corporate entrepreneurship instruments relevant for academic ecosystems and proposes a set of practical recommendations for universities aimed at overcoming these barriers. These recommendations address human, social, and financial capital, as well as the development of entrepreneurial spirit and culture. The findings contribute to the literature on academic entrepreneurship by demonstrating how culturally sensitive, action-oriented, and psychologically informed entrepreneurship education can enhance the effectiveness of university-based entrepreneurial ecosystems and support their integration into regional innovation systems.

Keywords: entrepreneurship education; entrepreneurial ecosystems; sociocultural barriers; psychological barriers; experiential learning

ნარმატიული მენარმეობის აკადემიური ეკოსისტემები: სწავლების მეთოდების შერჩევა კულტურულ კონტექსტში

ვოლოდია შჩეგოლევი

ფილოსოფიურ მეცნიერებათა დოქტორი,
Edtech სტარტაპის დამფუძნებელი, Carambole U Universe (ისრაელი)
დამოუკიდებელი საგანმანათლებლო აგენტი, SRH დისტანციური
სწავლების უნივერსიტეტი (გერმანია)
<https://orcid.org/0009-9465-6176>
E-mail: shchegolevriv@gmail.com

ოლგა მონდრუსი

ფილოსოფიურ მეცნიერებათა დოქტორი, ორგანიზაციული
ქცევის მკვლევარი და მონაცემთა მეცნიერი თელ-ავივის უნივერსიტეტში
<https://orcid.org/0000-0003-0587-7971>
E-mail: mondrous@tauex.tau.ac.il

ანნა ვინოკოვა

მენარმეობისა და სტარტაპების განვითარების მაგისტრი,
მომხმარებლის გამოცდილებისა და სერვისის დიზაინის მკვლევარი
<https://orcid.org/0009-0008-0421-0212>
E-mail: kokhanina@gmail.com

რეზიუმე

ეს ნაშრომი იკვლევს მენარმეობის განათლების როლს აყვავებული აკადემიური მენარმეობის ეკოსისტემების განვითარებაში, განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა სოციოკულტურული და ფსიქოლოგიური ბარიერების გავლენას. მენარმეობის ეკოსისტემის მიდგომაზე დაყრდნობით, კვლევა უნივერსიტეტებს განიხილავს, როგორც ცენტრალურ აქტორებს, რომლებიც აკავშირებენ განათლებას, ინოვაციას და რეგიონულ განვითარებას ფორმალური და არაფორმალური ინსტიტუციური მექანიზმების მეშვეობით. ნაშრომი აერთიანებს მენარმეობის განათლების კვლევის, კულტურის თეორიისა და მენარმეობის ფსიქოლოგიის მიგნებებს, რათა გააანალიზოს, თუ როგორ აყალიბებენ ეროვნული კულტურული განზომილებები, როგორც ეს ჰოფსტედის ჩარჩოშია ასახული, სტუდენტების მენარმეობის განზრახვებსა და ქცევას. საქართველოს შემთხვევის კონტექსტუალურ მითითებად გამოყენებით, კვლევა განსაზღვრავს ძირითად სოციოკულტურულ ბარიერებს, მათ შორის მაღალი ძალაუფლების დისტანციას, გაურკვევლობის თავიდან აცილებას და კოლექტივისტურ ტენდენციებს, ასევე ფსიქოლოგიურ ბარიერებს, როგორცაა ნარეზუმების შიში, დაბალი თვითფექტურობა, კეთების კულტურის ნაკლებობა და შეზღუდული მოქმედებაზე ორიენტაცია. ნაშრომი სისტემატიზაციას უკეთებს აკადემიური ეკოსისტემებისთვის რელევანტურ თანამედროვე საგანმანათლებლო მეთოდებსა და კორპორატიული მენარმეობის ინსტრუმენტებს და გვათავაზობს პრაქტიკული რეკომენდაციების ერთობლიობას უნივერსიტეტებისთვის, რომლებიც მიზნად ისახავს ამ ბარიერების დაძლევას. ეს რეკომენდაციები ეხება ადამიანურ, სოციალურ და ფინანსურ კაპიტალს, ასევე მენარმეობის სულისკვეთებისა და კულტურის განვითარებას. დასკვნები ხელს უწყობს აკადემიური მენარმეობის შესახებ ლიტერატურის განვითარებას, რადგან აჩვენებს, თუ როგორ შეუძლია კულტურულად მგრძობიარე, მოქმედებაზე ორიენტირებულ და ფსიქოლოგიურად ინფორმირებულ მენარმეობის განათლებას გააძლიეროს უნივერსიტეტებზე დაფუძნებული მენარმეობის ეკოსისტემების ეფექტურობა და ხელი შეუწყოს მათ ინტეგრაციას რეგიონულ ინოვაციურ სისტემებში.

საკვანძო სიტყვები: მენარმეობის განათლება; მენარმეობის ეკოსისტემები; სოციოკულტურული ბარიერები; ფსიქოლოგიური ბარიერები; გამოცდილებითი სწავლება.

INTRODUCTION

Flourishing entrepreneurship academic ecosystems are vibrant regional systems in which universities, startups, industry, investors, government, and the community collaborate (Acs et al., 2017; Spigel & Harrison, 2018). They provide a flourishing network of mentorship, talent, and knowledge sharing to foster entrepreneurial spirit and new

venture creation through strong institutional activities, resource ties, and actor linkages (Audretsch et al., 2019). By bridging education with real-world application, sustainable development goals, and inner development goals, such ecosystems create self-sustaining growth. Despite the growing diffusion of entrepreneurship education worldwide, substantial variation remains in its

effectiveness across national and institutional contexts. While many universities formally adopt entrepreneurship programs, only a limited share of students translate entrepreneurial intentions into concrete entrepreneurial action. Prior research consistently documents this intention-action gap, particularly among students and recent graduates, even in contexts where entrepreneurship is socially valued and institutionally supported (Sieger, 2024; Van Gelderen et al., 2020). This gap raises a fundamental problem for both entrepreneurship education research and ecosystem theory: why do entrepreneurship education initiatives succeed in some academic contexts but remain weak or symbolic in others?

Existing studies increasingly suggest that the effectiveness of entrepreneurship education cannot be understood independently of its sociocultural and psychological context. Informal institutions, such as cultural norms, shared beliefs, and dominant value systems, shape how individuals perceive risk, autonomy, authority, and failure, thereby influencing entrepreneurial behavior beyond formal curricula and policy instruments (Hayton et al., 2002; Urbano et al., 2019). At the individual level, psychological factors such as fear of failure, self-efficacy, locus of control, and action orientation play a decisive role in determining whether entrepreneurial intentions materialize into behavior. However, these dimensions are often treated separately in the literature, resulting in fragmented explanations of entrepreneurial engagement within universities.

In parallel, entrepreneurship education research has expanded rapidly, evolving from a narrow focus on business creation skills toward broader concepts of opportunity recognition, experiential learning, and entrepreneurial mindset development (Neck et al., 2014; Van Gelderen et al., 2021). Yet, much of this literature implicitly assumes cultural neutrality of educational methods, overlooking how national cultural characteristics may amplify or suppress the impact of educational interventions. As a result, pedagogical models developed in low power-distance, individualistic, and low uncertainty-avoidance contexts are frequently transferred to culturally different environments without systematic adaptation.

This problem is particularly salient in emerging and transition economies, where universities are expected to act as engines of innovation, but where entrepreneurship education often develops within cultural environments characterized by hierarchical social relations, strong uncertainty avoidance, and limited tolerance for failure. Georgia represents a relevant empirical context in this regard. While the country demonstrates growing interest in entrepreneurship and increasing internationalization of higher education, its academic entrepreneurship ecosystem remains comparatively underdeveloped, and student entrepreneurial activity remains limited. Understanding how sociocultural and psychological factors interact with entrepreneurship education in such contexts is therefore critical for advancing both theory and practice.

Against this background, the central problem addressed

in this paper is the misalignment between entrepreneurship education, national cultural context, and students' psychological readiness for entrepreneurial action within academic ecosystems. Specifically, the paper examines how sociocultural characteristics, conceptualized through Hofstede's cultural dimensions (Hofstede et al., 2010), and key psychological barriers jointly shape the outcomes of entrepreneurship education at universities. By integrating insights from entrepreneurial ecosystem theory, cultural analysis, and entrepreneurial psychology, the study seeks to clarify why entrepreneurship education does not automatically lead to entrepreneurial engagement and how this gap manifests within academic entrepreneurship ecosystems.

Using Georgia as a contextual reference, the paper contributes to the literature by offering a structured analysis of the sociocultural and psychological conditions under which academic entrepreneurship ecosystems develop. Rather than focusing on isolated educational tools, the study emphasizes the systemic nature of entrepreneurship education as embedded within cultural norms, institutional arrangements, and individual-level psychological mechanisms. In doing so, it advances a more context-sensitive understanding of how universities function as entrepreneurial actors within regional innovation systems.

LITERATURE REVIEW

The development of entrepreneurship education has long been driven by the pursuit of the global Sustainable Development Goals (SDGs, Rashid, 2019). Flourishing ecosystems have strongly supported and continue to support this as a priority (Leiva-Lugo et al., 2024). However, more recently, the Inner Development Goals (IDG) movement has emerged, facilitating authentic self-development and the flourishing of the entrepreneurial personality. Within this paradigm, contemporary entrepreneurship education is developing in a turbulent and volatile environment, shaping a new field, entrepreneurial career and life design (ECLD), with a focus on individual well-being.

Global innovation leadership in several world cities (e.g., San Francisco, Boston, and others) is ensured by the following core components: corporations, investors, startups, universities and their ecosystems, and the broader innovation ecosystem of the city (Acs et al., 2017; Audretsch et al., 2019).

The innovation ecosystem of any flourishing region or techno-hub includes the following elements (Spigel & Harrison, 2018):

- Accelerator structures
- Workspaces and startup hubs
- Professional communities
- Online ecosystem services
- Analytical and research organizations
- Legal support for startups
- Regional support for innovation

Technological development based on processes, models, and mechanisms of intrapreneurial entrepreneurship also presupposes close interaction between enterprises and universi-

ties and is grounded in entrepreneurship education at all levels: startup, corporation, ecosystem, etc. (Audretsch et al., 2019).

Four types of innovation strategies are commonly distinguished, differing in terms of sources of innovation (internal or external), the volume of financial resources allocated to innovation, and the set of instruments employed. In practice,

most enterprises combine internal and external innovation tools depending on their strategic objectives and organizational culture (Spigel & Harrison, 2018). Each strategic direction includes a set of instruments that organizations may use depending on the goals they seek to achieve (see Figure 1, Figure 2).

FIGURE 1. TYPES OF CORPORATE INNOVATION DEVELOPMENT STRATEGIES

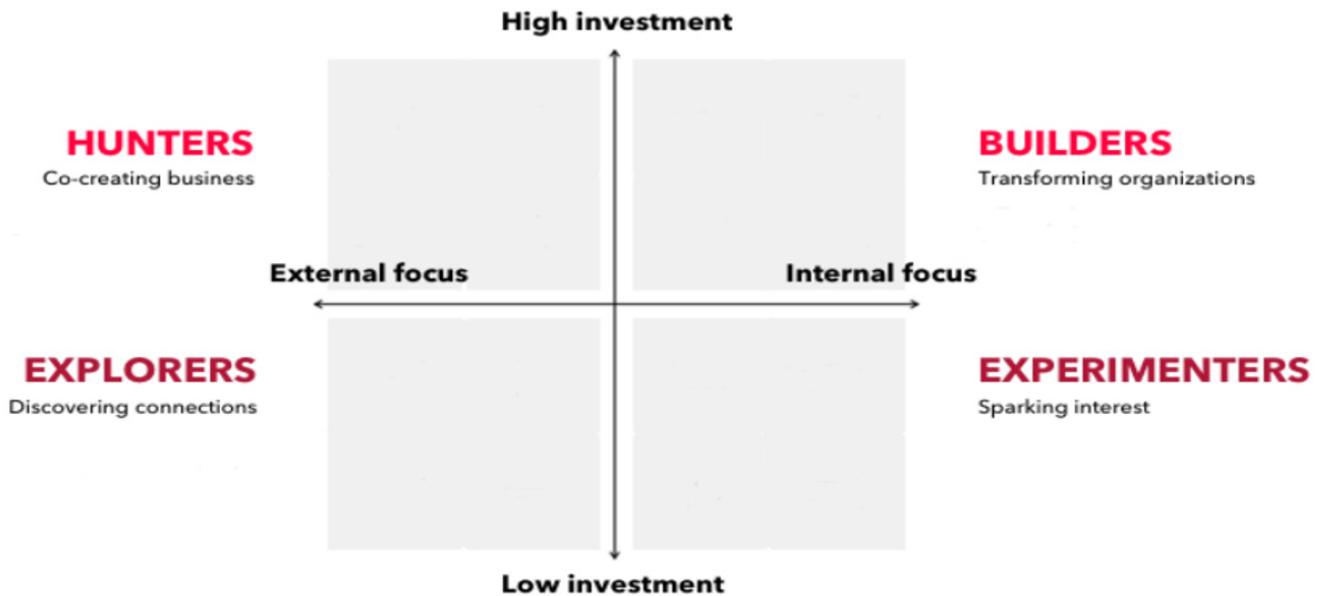
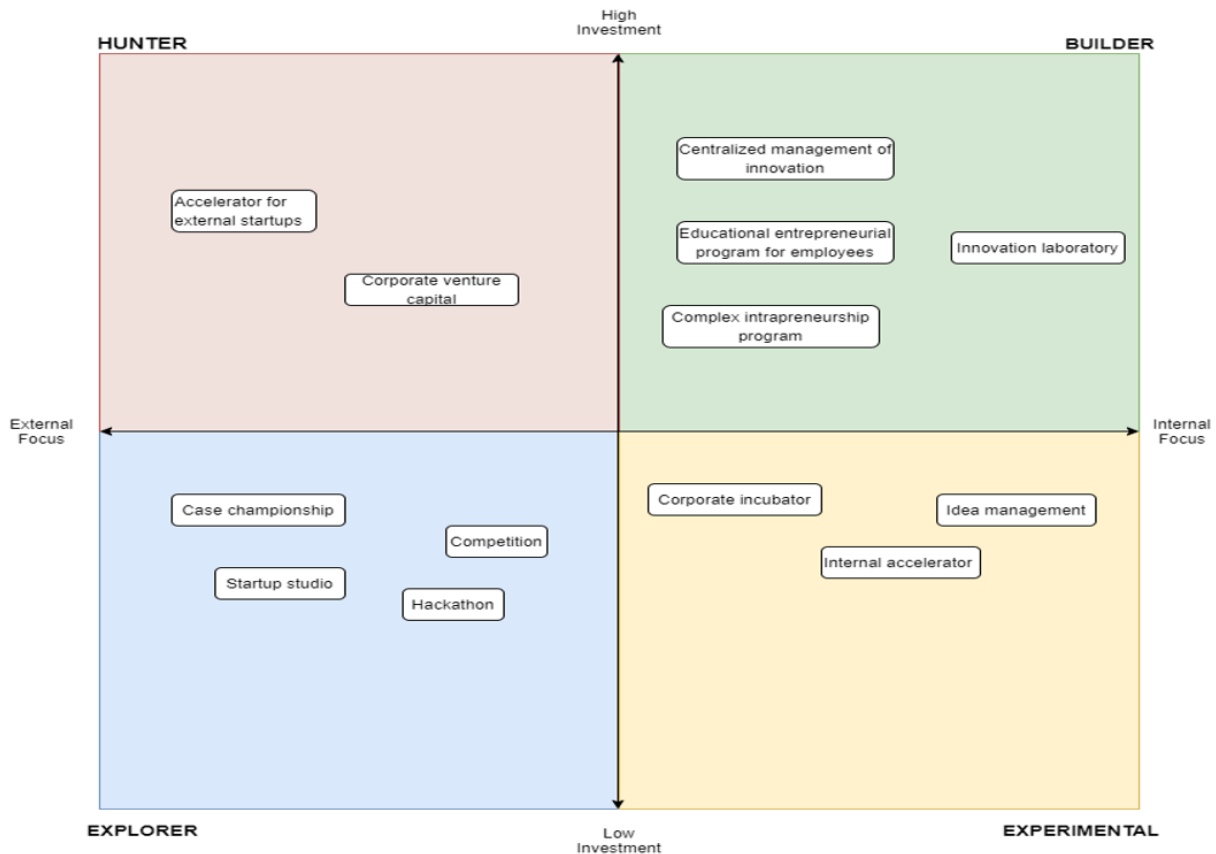

FIGURE 2. CORPORATE ENTREPRENEURSHIP INSTRUMENTS ON THE MAP OF INNOVATION STRATEGIES

Note. Source: (Board of Innovation, n.d.), adapted by the authors

Prior research identifies a set of corporate entrepreneurship instruments used to implement innovation-oriented (flourishing) strategies, including:

1. Corporate internal accelerators – programs to accelerate employee-led projects and innovations (Weiblen & Chesbrough, 2015).
2. Accelerators for external startups – programs that support external startups while fostering corporate innovation partnerships (Kohler, 2016).
3. Corporate incubators – structured support for internal or external projects to develop ideas into viable businesses (Hausberg & Korreck, 2020).
4. Comprehensive internal entrepreneurship programs – holistic programs combining training, mentoring, and project support for employees’ entrepreneurial initiatives (Kuratko et al., 2005).
5. Innovation laboratories – dedicated labs for experimentation, prototyping, and testing innovative solutions (Tidd & Bessant, 2021).
6. Startup studios (venture builders) – internal teams that continuously build, test, and launch new ventures or products (Weiblen & Chesbrough, 2015).
7. Corporate venture capital (CVC) – investment units providing funding to external startups to gain strategic innovation benefits (Chesbrough, 2002).
8. Innovation cases and competitions – internal or external challenges designed to generate innovative solutions and ideas (Björk & Magnusson, 2009).
9. Hackathons and bootcamps – intensive, short-term events to rapidly develop prototypes and innovative solutions (Jurgelevičius et al., 2025).
10. Idea management systems – platforms and processes to collect, evaluate, and prioritize employee ideas (Girotra et al., 2010).
11. Employee entrepreneurship education programs – structured training programs to develop entrepreneurial skills and mindsets among employees (Hornsby et al., 2002).

The Hunters group includes instruments that help attract external projects into the company. The Builders group encompasses instruments that facilitate the development of projects internally within the company. The Explorers group consists of instruments that enable companies to identify promising solutions or potential external partners without committing the same level of resources as the Hunters. The Experimenters group comprises instruments that support the development of internal projects at an early stage, requiring fewer resources compared to the Builders (see Figure 2).

For the development of flourishing university entrepreneurship ecosystems, it is advisable to invest both in the university ecosystem and simultaneously in the regional innovation ecosystem. The level of entrepreneurial development within universities, including entrepreneurship education, forms the foundation for the potential development of the entire regional innovation ecosystem.

At present, the innovation ecosystem in Georgia is de-

veloping but at a pace that is insufficient compared to leading global cities and technology hubs. Universities should unquestionably serve as a key component of the regional ecosystem.

According to international research from GUESSS (Sieger, 2024), two major challenges in the development of entrepreneurship among young people worldwide have been identified:

- Lack of perseverance and resilience among students due to the absence of a clear answer to the question “Why a new venture?” Students are often reluctant to engage in entrepreneurship immediately after graduation and subsequently lose real interest in entrepreneurial activities at the post-graduate and executive education levels.

- Limited conversion of entrepreneurial intentions into actions: Once students gain their first professional experience, their long-term entrepreneurial intentions rarely translate into actual entrepreneurial activities.

Unfortunately, in the countries of the former USSR, sustainable development of research in entrepreneurship, entrepreneurial education, and entrepreneurial psychology has not yet emerged. These disciplines are critical for studying the effectiveness of mechanisms, models, and teaching methods necessary for the development of flourishing academic entrepreneurship ecosystems. Meanwhile, research in entrepreneurship and business has long been advancing actively in Europe, India, China, and Brazil (Belousova et al., 2024).

Entrepreneurship education aimed at developing flourishing academic entrepreneurship ecosystems requires granting universities significant autonomy in designing their own educational approaches. In European practice, universities may pursue diverse approaches and goals in entrepreneurship development. For instance, in Germany, some universities, such as the Munich University of Applied Sciences, offer master’s programs in technology entrepreneurship that are largely discipline-free, focusing instead on co-creation and team-based project work (Stahl et al., 2010). Other institutions, such as the Technical University of Berlin, approach entrepreneurship primarily from a research-oriented perspective, with master’s students able to develop projects only after completing the theoretical foundation. Still others, such as the University of Stuttgart, emphasize both technology entrepreneurship and corporate intrapreneurship, integrating these dimensions within their programs (Belousova et al., 2024).

DEVELOPMENT OF ACADEMIC ENTREPRENEURSHIP AND BARRIERS TO ENTREPRENEURIAL ENGAGEMENT

Worldwide, there is a sustained interest in entrepreneurship among young people (Åstebro et al., 2012). A career as an entrepreneur is becoming increasingly attractive for individuals at the threshold of choosing their professional path, as this option allows for active realization of personal potential and the flourishing development of personality

while maintaining personal freedom (Martinez et al., 2007).

The growing disillusionment with employment in large companies is another factor driving attention to the phenomenon of entrepreneurship (Kolvereid, 1996). The values gained through self-employment, such as genuine self-development, autonomy, and the challenge of solving complex problems, are becoming increasingly important for many individuals (Lüthje & Franke, 2003; Van Gelderen et al., 2020). According to the Global Entrepreneurship Monitor (GEM), entrepreneurial intentions among the 18-34 age group are 1.6 times higher than in older populations (Schøtt T., 2015); however, the proportion of those who actually decide to start entrepreneurial activity remains significantly lower.

Entrepreneurship education is understood as the set of knowledge and skills necessary for entrepreneurial activity that students acquire during their university studies (Lüthje & Franke, 2003; Van Gelderen et al., 2020). In this context, entrepreneurship education is interpreted in a broad sense and encompasses various types of university offerings, including curriculum activities (programs, courses, and seminars on entrepreneurship), co-curriculum activities (networking events, mentorship programs, entrepreneurship communities, etc.), and financial support provided by the university. These offerings help develop students' entrepreneurial mindset and provide them with competencies that may incline young people toward choosing an entrepreneurial career (Morris et al., 2017; Täks et al., 2014).

Entrepreneurship education is one of the fastest-growing academic fields worldwide, attracting increasing interest due to its ability to bridge current business practice with academic theory (Van Gelderen et al., 2020). New pedagogical approaches and diverse teaching methods are emerging, reshaping societal perceptions of entrepreneurship education. In recent years, entrepreneurship education has evolved from teaching students how to start a new business to focusing on the identification and exploitation of entrepreneurial opportunities. This approach emphasizes helping students acquire specific skills and knowledge in real-world contexts (Kolvereid, 1996; Martinez et al., 2007).

In the concept of entrepreneurship education, five levels of learning can be distinguished (Johannisson, 1991; Souitaris et al., 2007): acquiring knowledge about the value characteristics and motivation of entrepreneurs ("know-why" competencies); improving practical skills and abilities that can be applied in practice ("know-how" competencies); obtaining knowledge about entrepreneurship itself ("know-what" competencies); enhancing interpersonal communication skills and expanding social networks ("know-who" competencies); and improving the ability to identify and manage new opportunities ("know-when" competencies).

Regarding the set of behavioral competencies and skills, it is worth highlighting the work of Dutch professor Marco Van Gelderen (Van Gelderen et al., 2020, 2021) in the field of entrepreneurial psychology, who identifies key entrepreneurial skills such as proactivity, leadership, self-reflection, motivation, and creativity, and, given the contemporary tech-

nological context, also adaptability and flexibility. The core entrepreneurial skills, idea generation, the ability to take action, demonstrating positive perseverance, persuasion, networking, and teamwork, are predicted by leading global experts to remain essential through 2030 (Van Gelderen et al., 2021). These abilities are crucial to develop in students studying entrepreneurship, both through practical training and through the study of entrepreneurial theory.

Previous research has shown that a supportive entrepreneurial environment at the university helps to shape students' positive attitudes toward entrepreneurship and can inspire them to start new ventures (Athayde, 2009; Fretschner & Weber, 2013; Shchegolev, 2014).

Personal motivation and an individual's confidence in their ability to start a new business are important factors influencing entrepreneurial behavior. In particular, entrepreneur-specific traits such as achievement motivation and risk-taking propensity can be developed through the process of entrepreneurship education (Johannisson, 1991).

Models of entrepreneurial intentions have shown that an individual's assessment of their competencies and capabilities regarding starting a new business is positively associated with entrepreneurial intentions (Segal et al., 2005). Entrepreneurship education helps to enhance skills in identifying new market opportunities. Students who develop these skills are more likely to discover and exploit new market opportunities, as well as act innovatively, turning new ideas into concrete entrepreneurial solutions (Rae, 2003).

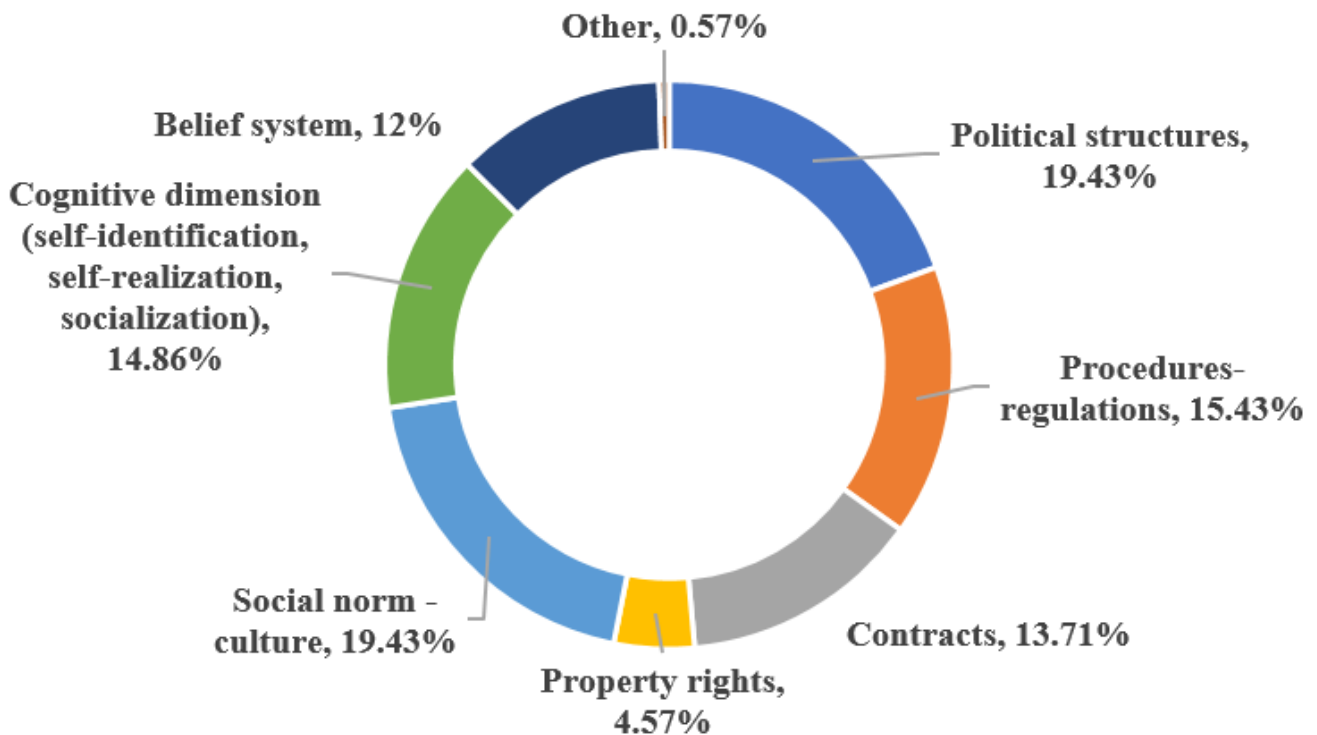
A flourishing university ecosystem should include key components such as entrepreneurship programs and courses, engagement of alumni entrepreneurs, prototyping services, the organization of international accelerators, and other supportive structures. The concept of the ecosystem is based on the interdependence of its elements. However, for effective functioning and the realization of concrete entrepreneurial activities within the ecosystem, clear coordination and open communication are required, which should rely on shared values and goals.

The university environment, as part of the entrepreneurial ecosystem, can be considered as a combination of the following spheres:

1. Curriculum programs and entrepreneurship courses.
2. Co-curriculum activities, including project support and expertise.
3. Programs providing access to student funding.
4. Entrepreneurial values and the entrepreneurial spirit within the academic environment.

Entrepreneurship education is one of the most important elements in building an entrepreneurial ecosystem; however, it is often overlooked in existing educational programs. The effectiveness of academic entrepreneurship is closely linked to the successful overcoming of key barriers to its development. Every country has its own national cultural characteristics and infrastructural limitations that shape the specificity of entrepreneurship, including academic entrepreneurship. In addition, barriers include *sociocultural and*

FIGURE 3. FREQUENCY OF MENTIONS OF FORMAL AND INFORMAL INSTITUTIONS INFLUENCING ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN ACADEMIC LITERATURE (1993-2018).

Note. Source: (Urbano et al., 2019).

psychological factors, which are influenced both by students' age-related characteristics and other factors. The following discussion examines these barriers and approaches to their potential mitigation.

Sociocultural Barriers. In the development of entrepreneurship, attention is often focused on institutions, both formal (e.g., political structures, regulatory procedures, and norms) and informal (e.g., socio-cultural values and norms, belief systems, see Figure 3). It is generally recognized that informal institutions can have a greater influence on entrepreneurship than contracts, procedures, political structures, or property rights associated with formal institutions (Urbano et al., 2019).

Moreover, when informal institutions are considered together with factors closely related to cognition and career choice, it becomes evident that the development of entrepreneurship in a country or region largely depends on the development of entrepreneurship education, the dissemination of entrepreneurial experience within society, and the adoption of entrepreneurial value orientations.

Culture plays a critical role in shaping young people's readiness to engage in entrepreneurial activity, as the norms and values shared within a society influence students' perceptions of various career prospects. Cultural values have a significant impact on entrepreneurial activity, and some cultures encourage and foster entrepreneurial behavior more than others (Licht & Siegel, 2009). Culture can influence the psychological characteristics of individuals, including their values, motives (Hayton et al., 2002), and beliefs, as well as their readiness to become entrepreneurs (Davidsson & Wiklund, 1997). Cultural

values affect the extent to which entrepreneurial behavioral patterns, such as independence, creativity, and risk-taking, are considered desirable within a society.

The most commonly used model for studying the characteristics of national culture is the framework developed by Dutch sociologist Geert Hofstede, who analyzes all countries based on six cultural dimensions (Hofstede et al., 2010).

TABLE 1. HOFSTEDE'S CULTURAL DIMENSIONS

Country	PDI	IDV	MAS	UAI	LTO	IVR
Australia	38	90	61	51	21	71
China	80	20	66	30	87	24
Finland	33	63	26	59	38	57
Germany	35	67	66	65	83	40
India	77	48	56	40	51	26
Italy	50	76	70	75	61	30
Japan	54	46	95	92	88	42
South Korea	60	18	39	85	100	29
Mexico	81	30	69	82	24	97
Netherlands	38	80	14	53	67	68
Serbia	86	25	43	92	52	28
Sweden	31	71	5	29	53	78
Turkey	66	37	45	85	46	49
USA	40	91	62	46	26	68

Note. (Hofstede et al., 2010; Minkov & Hofstede, 2014)

1. Power Distance Index (PDI) – a societal characteristic that describes the rigidity of existing social hierarchies and the extent to which such hierarchies are accepted by members of society (e.g., China, Russia, Serbia). The index reflects not merely the presence of hierarchy but its influence on interpersonal interactions and the functioning of social institutions.

2. The development of entrepreneurial intentions through entrepreneurship education is less pronounced in cultures with high power distance compared to cultures with low power distance. Characteristics such as social inequality and the privileges of those in positions of authority, which are typical of high power distance cultures, often impose limitations on entrepreneurial intentions and actual entrepreneurial behavior among the majority of individuals who are not part of the elite (Goktan & Gunay, 2011).

3. Individualism Index (IDV) – in contrast to collectivism, individualism reflects a focus on personal goals, self-perception as an “I,” protection of private interests, and relationships between individuals not burdened by strong obligations to act collectively (e.g., Australia, Netherlands, USA). Collectivist cultures, by contrast, emphasize group goals, self-perception as “we,” and the maintenance of relationships and social norms (e.g., China, Serbia, South Korea).

4. A stronger positive relationship between entrepreneurship education and students’ entrepreneurial intentions is observed in individualistic cultures compared to collectivist cultures. This finding aligns with the traditional understanding of an entrepreneur as an individual founder and highlights the pursuit of autonomy as an essential characteristic and motivation for entrepreneurs (Van Gelderen et al., 2020).

5. Masculinity Index (MAS) reflects a society’s orientation toward achievement and success at any cost. Countries with high scores on this dimension are classified as “masculine” (e.g., Italy, Mexico, USA, Japan) and are characterized by traits such as competitiveness, self-confidence, and goal orientation. Countries with low scores (e.g., Finland, Netherlands, Sweden) are considered “feminine” and emphasize the importance of relationships, cultural values, and quality of life.

6. In cultures with a high level of masculinity, there is generally greater self-confidence and goal orientation, which are essential for entrepreneurship. In cultures with a low level of masculinity, it is necessary to actively develop fundamental entrepreneurial skills, such as perseverance, initiative, and proactive action (Shane, 1993; Van Gelderen et al., 2020).

7. Uncertainty Avoidance Index (UAI) reflects the degree to which members of a society perceive and respond to unfamiliar or ambiguous situations. Countries with high levels of uncertainty avoidance tend to avoid ambiguous and unclear situations, strive to establish clear behavioral rules, rely on traditions and established norms, prefer in-group consensus, and show lower tolerance toward individuals with different life positions or ways of thinking (e.g., Ser-

bia, South Korea, Japan). Countries with low uncertainty avoidance are characterized by a higher level of personal initiative, acceptance of risk, and a more relaxed attitude toward disagreement and diversity of opinions (e.g., China, India, Sweden).

8. In cultures characterized by a high level of uncertainty avoidance, the relationship between entrepreneurship education and students’ entrepreneurial intentions is weaker than in societies with low uncertainty avoidance. Uncertainty avoidance reflects the way societies cope with the unpredictability of the future at the individual level (Hofstede et al., 2010). This uncertainty often becomes a source of anxiety and is expressed in a lower propensity for developing new ideas and engaging in innovative behavior, as well as in a reduced willingness to try something new or different (Kreiser et al., 2010; Shane, 1993; Urbano et al., 2019). Such an environment may suppress entrepreneurial intentions even when students possess the necessary skills and knowledge to create and manage their own businesses.

9. The Long-Term Orientation Index (LTO) determines short-term or long-term focus on the future, orientation toward solving strategic, long-term goals, and the desire to look ahead. Cultures with high values on this parameter (China, Germany, South Korea, Japan) are characterized by prudence, persistence in achieving goals, and resilience.

10. The Indulgence versus Restraint Index (IVR) is essentially a measure of happiness, the degree of satisfaction with simple joys of life. Societies with high indulgence scores are defined as allowing relatively free gratification of basic and natural human desires related to enjoying life and having fun (Australia, Mexico, Sweden). Low scores characterize societies that control the satisfaction of needs and regulate it through social norms (China, Russia, India).

Overcoming Sociocultural Barriers in Education. Hofstede’s cultural dimensions reflect societal expectations regarding individuals’ behavior and beliefs. However, students’ entrepreneurial intentions may be shaped by their personal cultural perceptions of the surrounding environment. Thus, the negative effect of individualism on students’ entrepreneurial intentions can be explained by the collectivist nature of the university environment, while the effect of power distance may be attributed to the excessively high authority of instructors within universities. In societies characterized by a significant power distance, individuals often face unequal distributions of resources and opportunities for success, which frequently hinders the development of readiness for entrepreneurial activity. A contemporary assessment of power distance in Georgia indicates the beginning of a shift in young people’s perceptions of societal hierarchy, which may undoubtedly have a positive impact on the future development of entrepreneurship in the country.

Nevertheless, it should be noted that Georgia’s national culture, according to Hofstede’s projections, is associated with a high power distance index, a not very high level of individualism, a low masculinity index, and a high level of uncertainty avoidance. In this regard, any educational pro-

gram in entrepreneurship should view these characteristics not as barriers, but as new opportunities for differentiation from other educational programs:

1. Instructors in entrepreneurship education programs can act more as experts or mentors, engaging with learners on an equal footing in terms of exchanging opinions; this approach partially mitigates, for example, a high power distance index.

2. Through the development of extracurricular activities, such as business idea competitions, acceleration programs, and expert councils for final qualification projects conceived as startups, a competitive culture among students is fostered. On the one hand, this aligns well with the principles of individualism, achievement motivation, and competition; on the other hand, it helps to build a community of individuals jointly developing an entrepreneurial cultural environment. In this way, a relatively low level of individualism is partially overcome.

3. In cultures with a low level of masculinity, it is necessary to more actively develop basic entrepreneurial skills (perseverance, the ability to act, etc.) through trainings, action days, and classes built around participant competition, among other approaches.

4. By creating a multinational, cross-cultural, and interdisciplinary environment, fears associated with uncertainty avoidance and with creating something new can be reduced. This includes the implementation of international core and supplementary educational programs in entrepreneurship and business development, as well as network-based international acceleration programs involving students from different countries, both engineers and entrepreneurs.

Psychological Barriers. Most Georgian people highly value the status and attractiveness of an entrepreneurial career, reflecting public opinion that views entrepreneurship as an appealing individual choice (Natsvlishvili, 2011). However, even in such a favorable context, students often face psychological barriers that prevent them from translating entrepreneurial intentions into concrete action.

The key psychological barriers include fear of failure, low internal locus of control, limited risk-taking propensity, weak need for achievement, lack of role models, low autonomy or independence, insufficient improvisational capacity, student immaturity or low initiative, lack of a culture of doing, and perceived significance of barriers, including access to funding. Fear of failure can inhibit students from taking the first steps toward launching a venture. Low internal locus of control reflects the belief that outcomes are determined by external circumstances rather than one's own efforts, which can reduce initiative and persistence (Ajzen, 1991; Rotter, 1966). Limited risk-taking propensity can prevent students from engaging in uncertain but potentially rewarding entrepreneurial activities (Hisrich & Peters, 1995), whereas weak need for achievement may reduce motivation to pursue challenging goals (Rauch & Frese, 2007).

A lack of role models, including mentors or visible successful entrepreneurs, can limit students' confidence and

reduce the perceived attainability of entrepreneurial success (Bosma et al., 2012; Van Auken et al., 2006). Low autonomy or independence constrains self-directed decision-making and reduces initiative in pursuing entrepreneurial tasks (Van Gelderen et al., 2020), while insufficient improvisational capacity impairs the ability to respond creatively to novel challenges or unexpected problems (Hmieleski & Corbett, 2006). Student immaturity or low initiative reflects underdeveloped behavioral maturity, responsibility, or proactive engagement in learning, which can limit practical experience and readiness for entrepreneurship.

The lack of a culture of doing refers to insufficient engagement in practical, hands-on entrepreneurial activities. Students often lack early exposure to project-based work, simulations, business cases, and team-based international projects that develop entrepreneurial skills (Kolb, 2015; Neck et al., 2014). Finally, students' perception of the significance of barriers, including limited access to funding, can reduce initiative.

Together, these barriers constitute internal and perception-based obstacles that may prevent students from acting on their entrepreneurial intentions, despite favorable societal attitudes toward entrepreneurship.

Overcoming Psychological Barriers in Entrepreneurship Education. To address psychological barriers, entrepreneurship education should be designed to strengthen the underlying mechanisms that enable students to act on their entrepreneurial intentions and reduce inhibiting factors. Evidence from Georgia indicates that students' entrepreneurial intentions are shaped by both individual traits and educational exposure, with opportunity-driven intentions particularly sensitive to access to role models, practical experience, and structured learning interventions (Bzhalava et al., 2017).

Reducing fear of failure and enhancing self-efficacy. Prior experience working in startups, particularly in companies established within the last five years, provides students with practical insights into entrepreneurial processes, even if they are not owners. Such experience is especially beneficial for students intending to launch their own startups. Universities should provide structured opportunities for internships in startups founded by peers or external organizations. Integrating activities that develop perseverance, action-taking, and problem-solving can reduce fear of failure and enhance self-efficacy (Hmieleski & Corbett, 2006; Van Gelderen et al., 2020). Guest lectures and case discussions that openly address experiences of failure normalize setbacks and foster resilience, while psychological training modules focusing on leadership, communication, and decision-making strengthen internal locus of control and autonomy.

Developing risk-taking, achievement motivation, and improvisation skills. Curricula should include exercises and workshops that encourage students to take calculated risks, set challenging goals, and respond creatively to unexpected problems. Learning-by-doing approaches, including project-based learning, simulations, business competitions, and

applied exercises, allow students to practice these skills in a safe environment, gradually overcoming barriers related to risk aversion, weak achievement motivation, and low improvisational capacity (Bosma et al., 2012; Kolb, 2015; Neck et al., 2014; Rauch & Frese, 2007). Early engagement in international student teams and action-based experiential programs fosters a culture of doing and provides initial project experience.

Addressing student immaturity and perceived external barriers. Complementing formal coursework with extra-curricular entrepreneurial engagement, including optional workshops, practical projects, collaborative ventures, and participation in international accelerators, enables students to develop initiative, responsibility, and proactive engagement. Additionally, students' perception of barriers, including access to funding, can inhibit entrepreneurial action (Bzhalava et al., 2017). To counteract these perceptions, universities can implement "teach the teacher" programs to enhance faculty expertise in entrepreneurship education, integrate real business cases and mentorship from entrepreneurs, and provide accessible platforms with information on grants, micro-grants, and financial prizes. These measures help students view challenges as manageable opportunities rather than insurmountable obstacles, fostering resilience and readiness for entrepreneurial engagement.

The development of interdisciplinary activities in academic entrepreneurship can foster projects involving new, market-demanded innovative products. In many countries, universities and their units can be granted the right to create educational programs based on their own principles and mechanisms, including experimental approaches, with horizontal participation from different departments (faculties, chairs, entrepreneurship centers, etc.). It is essential to provide students with a formal opportunity to initiate projects within the university to promote interdisciplinary activities and events.

With the ongoing internationalization of Georgian universities and the growing number of programs taught in foreign languages, greater attention should be paid to talented students and graduates by both universities themselves and by regional and national authorities. Foreign students come to Georgia from developed economies due to their interest in career development opportunities, but after receiving high-quality education, they often do not integrate into the Georgian business, academic, and institutional environment.

A cross-cultural environment among students and faculty constitutes a critical foundation for fostering entrepreneurial spirit among young people. Research indicates that the multinational composition of student entrepreneurial teams positively influences both motivation and the effectiveness of their project work (Gassmann, 2001; Stahl et al., 2010). Georgia, in particular, represents an attractive region for the development of an international student entrepreneurial ecosystem.

At the postgraduate level, the vast majority of Georgian students are already employed in external organizations

(Gulua & Kharadze, N., 2018), which poses a challenge to the development of entrepreneurial teams. Therefore, students should be encouraged to pursue master's-level education at a more mature stage, after gaining institutional or industry experience. In the United States, most undergraduates leave university to work for several years before selecting a graduate program that meets their real needs (Sieger, 2024). Germany shows a similar pattern: students often take temporary breaks from their studies, especially evident in the context of Universities of Applied Sciences.

Promoting a federal or regional policy-supported gap between undergraduate and graduate studies is important for the development of actual entrepreneurial projects at the postgraduate and executive education levels, where entrepreneurial training can be meaningfully embedded. Successful startup studios worldwide, such as Stanford Venture Studio, primarily target master's students and, to a lesser extent, doctoral candidates, providing structured mentorship, resources, and networking opportunities that enhance experiential learning in entrepreneurship (*Stanford Venture Studio*, n.d.).

A similar approach could be adopted by Georgian universities, for example through the creation of scientific project teams composed of "early-career researcher – master's student – bachelor's student." These teams need not be confined to a single program or university; regional inter-university scientific teams could be developed to advance innovative projects aligned with market needs. This reflects broader trends in academic entrepreneurship, where universities are expected to foster interdisciplinary collaboration and innovation (Belousova et al., 2024).

By combining theoretical knowledge, hands-on experience, and targeted psychological interventions, entrepreneurship education can effectively mitigate the internal and perception-based barriers that limit students' translation of intentions into entrepreneurial action.

Figure 1 summarises the review above and illustrates the diversity of approaches for developing self-directed learning among Georgian students through co-curricular activities (outside the formal curriculum) (see figure 4).

RECOMMENDATIONS AND GENERAL PRINCIPLES IN ENTREPRENEURSHIP EDUCATION

The development of entrepreneurship, including entrepreneurship education in universities (academic entrepreneurship), provides a foundation for the potential growth of a flourishing regional innovation ecosystem. Based on the preceding analysis and existing research, several key principles and methods in entrepreneurship education can be identified, along with practical recommendations for advancing entrepreneurship in Georgian universities.

Recommendations at the Human Capital Level. Universities should adopt a consistent modern global terminology and glossary for entrepreneurship and its teaching. In particular, entrepreneurship should be framed primarily as the process of recognizing opportunities and creating value,

FIGURE 4. FOUR AREAS OF ENTREPRENEURSHIP EDUCATION

<p style="text-align: center;">Entrepreneurship Research Theses</p> <p>Entrepreneurship competency course: elective for any student International exchanges, intercultural teams, and double-degree programs in entrepreneurship Courses embedded in the curriculum delivered by entrepreneurs, business angels, and investors</p>	<p style="text-align: center;">Practical Experience through International Accelerator Programs</p> <p>MOOCs on entrepreneurship Startup-based graduation theses Corporate accelerators and real project cases from international corporations</p>
<p style="text-align: center;">Internships in External Startups</p> <p>Co-creation methods Student-conducted interviews with entrepreneurs as a learning method Rapid entrepreneurial cases, including video cases Participation in entrepreneurial events organized by international partners Workshops on “teach the teacher” methods for entrepreneurship education Participation of students in short-term international schools International accelerator programs in online format Guest lectures by international researchers</p>	<p style="text-align: center;">Project Presentation and Networking</p> <p>Presentation of projects to panels including real investors, business angels, and entrepreneurs Informal networking events in entrepreneurship, including student-organized events Fast-track programs for student entrepreneurs Idea competitions with financial rewards</p>

regardless of the resources controlled by the entrepreneur. Special emphasis should be placed on cultivating general entrepreneurial skills, including creativity, perseverance, action orientation, and persuasive ability. Authentic self-development of students is a critical factor for fostering flourishing academic entrepreneurship ecosystems, and enhancing perseverance among Georgian student entrepreneurs can substantially contribute to this goal.

Reducing hierarchical perceptions between instructors and students is also recommended to create a more collaborative learning environment, counteracting the traditional assumption that “the instructor is senior.” Entrepreneurship education should integrate: (1) learning-by-doing approaches, such as project-based learning and simulations, alongside co-creative methods; (2) continuous promotion of self-directed learning, including extracurricular initiatives; (3) reasoning- and observation-based learning rather than rote memorization, for example, student-conducted interviews with entrepreneurs or case study analyses; and (4) psychological training, including action days and initial project experience in cross-cultural student teams.

Recommendations at the Social Capital Level. Entrepreneurship education should foster interdisciplinarity and cooperation, both across academic programs and courses within universities and between different universities. International market and team orientation should be emphasized in student entrepreneurial projects, ensuring that students achieve proficiency in at least one foreign language. In addition, the development of general entrepreneurial skills, such as relationship-building, networking, public speaking, and teamwork, should be prioritized. Cultivating a competitive achievement culture through participation in international accelerators, business idea competitions, and similar initiatives is also recommended, with appropriate grant support provided for winning projects.

Recommendations at the Financial Capital Level. Universities should ensure broad and open access to information about all available grants, federal, regional, university-level, and international, to enable direct use in student projects. Students should be encouraged to view the absence or limitation of resources not as a barrier, but as an entrepreneurial

opportunity.

Recommendations at the Level of Entrepreneurial Spirit and Culture. Entrepreneurship education should be grounded in cross-cultural engagement, including mandatory experience in international teams and active involvement of foreign students. Programs should also consider students’ genuine entrepreneurial motivations, such as aspirations for authentic self-development, societal contribution, and the pursuit of autonomy and independence, particularly in contexts where youth interest in large employers is declining.

CONCLUSION

The development of flourishing academic entrepreneurship ecosystems is inseparable from the quality, design, and cultural embeddedness of entrepreneurship education. This paper has shown that universities play a pivotal role not only as providers of knowledge and skills, but also as environments in which entrepreneurial intentions are formed, tested, and transformed into action. Entrepreneurship education constitutes a foundational mechanism through which academic institutions influence regional innovation ecosystems, particularly in emerging and transition economies.

The analysis demonstrates that sociocultural factors, such as power distance, individualism, collectivism, masculinity, and uncertainty avoidance, significantly condition the relationship between entrepreneurship education and entrepreneurial intentions. In the Georgian context, these cultural characteristics should not be treated solely as constraints; rather, they can be reframed as opportunities for differentiation and targeted pedagogical design. Educational practices that reduce hierarchical distance between instructors and students, foster interdisciplinary and international collaboration, and emphasize experiential, learning-by-doing approaches are especially effective in mitigating sociocultural barriers.

In addition to cultural constraints, psychological barriers remain a critical impediment to students’ entrepreneurial engagement. Fear of failure, low internal locus of control, weak achievement motivation, and limited exposure to practical entrepreneurial experience inhibit the translation of entrepreneurial intentions into concrete action. The

paper highlights that these barriers can be systematically addressed through educational interventions that combine practical project work, early-stage entrepreneurial experience, role models, mentoring, and psychological skill development focused on perseverance, autonomy, and action orientation.

Based on the analysis, the paper formulates practical recommendations at multiple levels: human capital development through entrepreneurial skill formation and self-directed learning; social capital enhancement through interdisciplinary, international, and network-based collaboration; financial capital support through transparent access to funding instruments; and the cultivation of entrepreneurial culture grounded in cross-cultural engagement and authentic self-development. Together, these measures create conditions for sustainable academic entrepreneurship and strengthen the integration of universities into regional innovation ecosystems.

Overall, the study contributes to the understanding of how entrepreneurship education can be designed as a strategic instrument for building flourishing academic entrepreneurship ecosystems. By aligning educational methods with cultural context and psychological mechanisms, universities can move beyond intention formation toward sustained entrepreneurial action, thereby reinforcing their role as key drivers of innovation, resilience, and long-term regional development.

REFERENCES:

1. Acs, Z. J., Stam, E., Audretsch, D. B., & O'Connor, A. (2017). The lineages of the entrepreneurial ecosystem approach. *Small Business Economics*, 49(1), 1–10. <https://doi.org/10.1007/s11187-017-9864-8>;
2. Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-T](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-T);
3. Åstebro, T., Bazzazian, N., & Braguinsky, S. (2012). Startups by recent university graduates and their faculty: Implications for university entrepreneurship policy. *Research Policy*, 41(4), 663–677. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2012.01.004>;
4. Athayde, R. (2009). Measuring Enterprise Potential in Young People. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 33(2), 481–500. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2009.00300.x>;
5. Audretsch, D. B., Cunningham, J. A., Kuratko, D. F., Lehmann, E. E., & Menter, M. (2019). Entrepreneurial ecosystems: economic, technological, and societal impacts. *Journal of Technology Transfer*, 44(2), 313–325. <https://doi.org/10.1007/s10961-018-9690-4>;
6. Belousova, O., Groen, A., & Sutormina, A. (2024). Contextualizing the Notion of an Entrepreneurial University: A Reflective Framework. *Foresight and STI Governance*, 18(4),

- 33–50. <https://doi.org/10.17323/2500-2597.2024.4.33.50>;
7. Björk, J., & Magnusson, M. (2009). Where Do Good Innovation Ideas Come From? Exploring the Influence of Network Connectivity on Innovation Idea Quality. *Journal of Product Innovation Management*, 26(6), 662–670. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5885.2009.00691.x>;
8. Board of Innovation. (n.d.). Retrieved December 24, 2025, from <https://www.boardofinnovation.com/blog/types-of-innovators-innovation-matrix/>;
9. Bosma, N., Hessels, J., Schutjens, V., Praag, M. Van, & Verheul, I. (2012). Entrepreneurship and role models. *Journal of Economic Psychology*, 33(2), 410–424. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2011.03.004>;
10. Bzhalava, L., Jvarsheishvili, G., Brekashvili, P., & Lezhava, B. (2017). *Entrepreneurial Intentions and Initiatives in Georgia* (pp. 261–278). https://doi.org/10.1007/978-3-319-57342-7_15;
11. Chesbrough, H. (2002). Making sense of corporate venture capital. *Harvard Business Review*, 3, 90–99;
12. Davidsson, P., & Wiklund, J. (1997). Values, beliefs and regional variations in new firm formation rates. *Journal of Economic Psychology*, 18(2–3), 179–199. [https://doi.org/10.1016/S0167-4870\(97\)00004-4](https://doi.org/10.1016/S0167-4870(97)00004-4);
13. Fretschner, M., & Weber, S. (2013). Measuring and Understanding the Effects of Entrepreneurial Awareness Education. *Journal of Small Business Management*, 51(3), 410–428. <https://doi.org/10.1111/jsbm.12019>;
14. Gassmann, O. (2001). Multicultural Teams: Increasing Creativity and Innovation by Diversity. *Creativity and Innovation Management*, 10(2), 88–95. <https://doi.org/10.1111/1467-8691.00206>;
15. Girotra, K., Terwiesch, C., & Ulrich, K. T. (2010). Idea generation and the quality of the best idea. *Management Science*, 56(4), 591–605. <https://doi.org/10.1287/mnsc.1090.1144>;
16. Goktan, A. B., & Gunay, G. (2011). Is Entrepreneurial Cognition Culturally Bound? A Comparative Study Conducted in Turkey and the United States. *Journal of Small Business & Entrepreneurship*, 24(4), 455–470. <https://doi.org/10.1080/08276331.2011.10593548>;
17. Gulua, E., & Kharadze, N. (2018). Employed Students' Development Challenges in Georgia. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 4(2);
18. Hausberg, J. P., & Korreck, S. (2020). Business incubators and accelerators: a co-citation analysis-based, systematic literature review. *Journal of Technology Transfer*, 45(1), 151–176. <https://doi.org/10.1007/s10961-018-9651-y>;
19. Hayton, J. C., George, G., & Zahra, S. A. (2002). National Culture and Entrepreneurship : A Review of Behavioral Research. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 26(4), 33–52. <https://doi.org/10.1177/104225870202600403>;
20. Hisrich, R. D., & Peters, M. P. (1995). *Entrepreneurship: Starting, developing and managing a new enterprise* (3rd edition,). Boston: Irwin Inc;
21. Hmieleski, K. M., & Corbett, A. C. (2006). Proclivity for Improvisation as a Predictor of Entrepreneurial Intentions.

Journal of Small Business Management, 44(1), 45–63. <https://doi.org/10.1111/j.1540-627X.2006.00153.x>;

22. Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov, M. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the mind, intercultural cooperation and its importance for survival*. McGraw-Hill;

23. Hornsby, J. S., Kuratko, D. F., & Zahra, S. A. (2002). Middle managers' perception of the internal environment for corporate entrepreneurship: assessing a measurement scale. *Journal Of Business Venturing*, 17, 253–273;

24. Johannisson, B. (1991). University training for entrepreneurship: Swedish approaches. *Entrepreneurship & Regional Development*, 3(1), 67–82. <https://doi.org/10.1080/08985629100000005>;

25. Jurgelevičius, A., Pakutinskas, P., Plečkaitis, E., & Riškevičienė, V. (2025). Hackathons as a Method for Fostering Corporate Innovation and Competitive Advantage. *European Conference on Innovation and Entrepreneurship*, 322–330. <https://doi.org/10.34190/ecie.20.1.3823>;

26. Kohler, T. (2016). Corporate accelerators: Building bridges between corporations and startups. *Business Horizons*, 59(3), 347–357. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2016.01.008>;

27. Kolb, D. A. (2015). *Experiential learning : experience as the source of learning and development*. Pearson Education, Inc;

28. Kolvereid, L. (1996). Organizational Employment versus Self-Employment: Reasons for Career Choice Intentions. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 20(3), 23–31. <https://doi.org/10.1177/104225879602000302>;

29. Kreiser, P. M., Marino, L. D., Dickson, P., & Weaver, K. M. (2010). Cultural Influences on Entrepreneurial Orientation: The Impact of National Culture on Risk Taking and Proactiveness in SMEs. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 34(5), 959–984. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2010.00396.x>;

30. Kuratko, D. F., Ireland, D. R., Covin, J. G., & Hornsby, J. S. (2005). A Model of Middle-Level Managers' Entrepreneurial Behavior. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 699–716;

31. Leiva-Lugo, L., Álvarez-Icaza, I., López-Hernández, F. J., & Miranda, J. (2024). Entrepreneurial thinking and Education 4.0 in communities with development gaps: an approach through the Sustainable Development Goals. *Frontiers in Education*, 9. <https://doi.org/10.3389/feduc.2024.1377709>;

32. Licht, A. N., & Siegel, J. I. (2009). The Social Dimensions of Entrepreneurship. In *The Oxford Handbook of Entrepreneurship* (pp. 511–539). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199546992.003.0019>;

33. Lüthje, C., & Franke, N. (2003). The “making” of an entrepreneur: Testing a model of entrepreneurial intent among engineering students at MIT. *R and D Management*, 33(2), 135–147. <https://doi.org/10.1111/1467-9310.00288>;

34. Martinez, D., Mora, J., & Vila, L. E. (2007). Entrepreneurs, the Self-employed and Employees amongst Young European Higher Education Graduates. *European Journal of Education*, 42(1), 99–117. <https://doi.org/10.1111/j.1465-3435.2007.00285.x>;

35. Minkov, M., & Hofstede, G. (2014). A replication of Hofstede's uncertainty avoidance dimension across nationally representative samples from Europe. *International Journal of Cross Cultural Management*, 14(2), 161–171. <https://doi.org/10.1177/1470595814521600>;

36. Morris, M. H., Shirokova, G., & Tsukanova, T. (2017). Student entrepreneurship and the university ecosystem: a multi-country empirical exploration. In *European J. International Management* (Vol. 11, Issue 1);

37. Natsvlshvili, I. (2011). Entrepreneurial Attitudes in Georgia (Empirical Research Results). *Unpublished Paper*, <https://surl.li/lyskbd>;

38. Neck, H. M., Greene, P. G., & Brush, C. G. (2014). *Teaching Entrepreneurship*. Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781782540564>;

39. Rae, D. (2003). Opportunity centred learning: an innovation in enterprise education? *Education + Training*, 45(8/9), 542–549. <https://doi.org/10.1108/00400910310508928>;

40. Rashid, L. (2019). Entrepreneurship education and sustainable development goals: A literature review and a closer look at fragile states and technology-enabled approaches. In *Sustainability (Switzerland)* (Vol. 11, Issue 19). MDPI. <https://doi.org/10.3390/su11195343>;

41. Rauch, A., & Frese, M. (2007). Let's put the person back into entrepreneurship research: A meta-analysis on the relationship between business owners' personality traits, business creation, and success. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 16(4), 353–385. <https://doi.org/10.1080/13594320701595438>;

42. Rotter, J. B. (1966). Generalized Expectancies for Internal Versus External Control of Reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1), 1–28;

43. Schøtt T, K. P., C. M. (2015). *Future Potential: A GEM Perspective on Youth Entrepreneurship*. [Http://Www.Gem-consortium.Org/Report/49200](http://Www.Gem-consortium.Org/Report/49200);

44. Segal, G., Borgia, D., & Schoenfeld, J. (2005). The motivation to become an entrepreneur. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 11(1), 42–57. <https://doi.org/10.1108/13552550510580834>;

45. Shane, S. (1993). Cultural influences on national rates of innovation. *Journal of Business Venturing*, 8, 59–73;

46. Shchegolev, V. N. N. (2014). Studying and Supporting Students' Entrepreneurial Intentions. *Contemporary Challenges in Science and Education, (in Russian)* (6), 605;

47. Sieger, P., R. L., Z. T., F. U. & H. I. (2024). *Student Entrepreneurship 2023: Insights From 57 Countries*;

48. Souitaris, V., Zerbini, S., & Al-Laham, A. (2007). Do entrepreneurship programmes raise entrepreneurial intention of science and engineering students? The effect of learning, inspiration and resources. *Journal of Business Venturing*, 22(4), 566–591. <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2006.05.002>;

49. Spigel, B., & Harrison, R. (2018). Toward a process theory of entrepreneurial ecosystems. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 12(1), 151–168. <https://doi.org/10.1002/sej.1268>;

50. Stahl, G. K., Maznevski, M. L., Voigt, A., & Jonsen, K. (2010). Unraveling the effects of cultural diversity in teams: A meta-analysis of research on multicultural work groups. *Journal of International Business Studies*, 41(4), 690–709. <https://doi.org/10.1057/jibs.2009.85>;
51. *Stanford Venture Studio*. (n.d.). Stanford Graduate School of Business;
52. Täks, M., Tynjälä, P., Toding, M., Kukemelk, H., & Venesaar, U. (2014). Engineering students' experiences in studying entrepreneurship. *Journal of Engineering Education*, 103(4), 573–598. <https://doi.org/10.1002/jee.20056>;
53. Tidd, Joseph., & Bessant, J. R. . (2021). *Managing innovation: integrating technological, market and organizational change*. Wiley;
54. Urbano, D., Aparicio, S., & Audretsch, D. (2019). Twenty-five years of research on institutions, entrepreneurship, and economic growth: what has been learned? *Small Business Economics*, 53(1), 21–49. <https://doi.org/10.1007/s11187-018-0038-0>;
55. Van Auken, H., Fry, F. L., & Stephens, P. (2006). The Influence of Role Models on Entrepreneurial Intentions. *Journal of Developmental Entrepreneurship*, 11(02), 157–167. <https://doi.org/10.1142/S1084946706000349>;
56. Van Gelderen, M., Shirokova, G., Shchegolev, V., & Beliaeva, T. (2020). Striving for Entrepreneurial Autonomy: A Comparison of Russia and the Netherlands. *Management and Organization Review*, 16(1), 107–138. <https://doi.org/10.1017/mor.2019.24>;
57. Van Gelderen, M., Wiklund, J., & McMullen, J. S. (2021). Entrepreneurship in the Future: A Delphi Study of ETP and JBV Editorial Board Members. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 45(5), 1239–1275. <https://doi.org/10.1177/10422587211010503>;
58. Weiblen, T., & Chesbrough, H. W. (2015). Engaging with Startups to Enhance Corporate Innovation. *California Management Review*, 57(2), 66–90. <https://doi.org/10.1525/cmr.2015.57.2.66>.

კრიპტოვალუტებით ვაჭრობა, საინვესტიციო სტრატეგია და პრაქტიკა

DOI: <https://doi.org/10.52340/bal/2025.02.02>

აბსტრაქტი

შრომა ეძღვნება ინვესტირების თანამედროვე მეთოდების, კრიპტოვალუტების ბაზრის მიმოხილვას, მათი განვითარების გზებსა და სტრატეგიებს ამ მიმართულებით. გაანალიზებულია კრიპტოვალუტის საინვესტიციო შესაძლებლობები; წარმოდგენილია დასკვნები თითოეული საინვესტიციო მეთოდის მთავარი უპირატესობებისა და ნაკლოვანობების, მათი რისკის დონის, განმაპირობელი ფაქტორებისა და საინვესტიციო მიმზიდველობის შესახებ.

სტატიაში ყურადღება არის გამახვილებული კრიპტოვალუტაში ინვესტირების ერთ-ერთ ძირითად მეთოდზე - სხვადასხვა მონეტის კურსის სპეკულაციაზე. კერძოდ, განხილულია სპეკულაციით შემოსავლის მიღების ორი სტრატეგია: პირველი-Buy&Hold („შეიძინე და შეინახე“), იგი გათვლილია გრძელვადიან ინვესტირებაზე, გულისხმობს კრიპტოვალუტის შექენას ბირჟაზე და გარკვეული დროით ანგარიშზე შენახვას; მეორე - Buy&Sell სტრატეგია („შეიძინე და გაყიდე“) განსხვავდება წინა სტრატეგიისაგან იმით, რომ გათვლილია მოკლევადიან ინვესტირებაზე.

წარმოდგენილ შრომაში მოკლედ გადმოცემულია კრიპტოვალუტაში ინვესტირების ფართოდ ცნობილი მეთოდი მაინინგი; ამ შემთხვევაში მთლიანი საქმიანობა ფუნქციონირებს ბლოკჩეინის ტექნოლოგიაზე დაყრდნობით, ხოლო ბლოკჩეინის ეფექტიანობა პირდაპირ დამოკიდებულია კომპიუტერის გამოთვლით სიმძლავრეებზე. შედეგად მაინინგის მომგებიანობა შედარებით დაბალია, იგი საჭიროებს სპეციალურ, ძალიან ძვირდღირებულ აღჭურვილობას;

შრომაში შევისწავლეთ და შევეცადეთ გადმოგვეცა კრიპტოვალუტაში ინვესტირების ფართოდ გავრცელებული მეთოდი Initial Coin Offerings(ICO) („მონეტის სანყისი შეთავაზება“), რაც გულისხმობს -კრიპტოვალუტის გამოშვების გზით ინვესტიციური სახსრების მოზიდვის ფორმას პროექტის განხორციელებისთვის,

ლამარა ქოქიაური

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი ეროვნული ინოვაციური საკვლევო ინსტიტუტის წამყვანი მეცნიერ-მუშაკი

<https://orcid.org/0000-0002-8190-1016>

E-mail: lqoqoiauri@yahoo.com

კრიპტოვალუტის გამოშვების გზით. დასაბუთებულია, რომ ზემოაღნიშნული ტექტიკა მოდის ტრადიციული ფინანსური ბაზრიდანაც - Initial Public Offering(IPO) („სანყისი საჯარო შეთავაზება“).

და ბოლოს, სტატიაში შეჯერებულია კრიპტოვალუტაში ინვესტირების მეთოდების დადებითი და უარყოფითი მხარეები; წარმოდგენილია რამდენიმე მოკრძალებული რეკომენდაცია, რომლებიც ხელს შეუწყობს არსებული კაპიტალის გაზრდას და ინვესტიციური პორტფელის დივერსიფიკაციას.

საკვანძო სიტყვები: კრიპტოვალუტა, ინვესტირება, ბლოკჩეინის ტექნოლოგია, ყიდვა-შენახვა, ყიდვა-გაყიდვა, მონეტის პირველადი შეთავაზება (ICO), პირველადი საჯარო შეთავაზება (IPO).

CRYPTOCURRENCY TRADING AND RECOMMENDATIONS FOR INVESTMENT STRATEGY AND PRACTICE

Lamara Qoqiauri

Doctor of Economics, Professor

Leading Scientific Worker of the National Innovative Research Institute

<https://orcid.org/0000-0002-8190-1016>

E-mail: lqoqiauri@yahoo.com

ABSTRACT

The work is devoted to an overview of modern investment methods, the cryptocurrency market, ways of their development and strategies in this direction. The article analyzes the investment opportunities of cryptocurrencies; presents conclusions about the main advantages and disadvantages of each investment method, the level of risk, determining factors and investment attractiveness.

The article considers one of the main methods of investing in cryptocurrency - speculation on the rates of various coins. In particular, two strategies for generating income through speculation are considered: the first is Buy&Hold, it is designed for long-term investment, involves buying cryptocurrency on the exchange and storing it in an account for a certain period of time; the second - the Buy&Sell strategy differs from the previous one in that it is designed for short-term investment.

The presented work briefly describes a widely known method of investing in cryptocurrency - mining; in this case, all activities are based on blockchain technology, and the efficiency of the blockchain directly depends on the computing power of the computer. As a result, the profitability of mining is relatively low, special, very expensive equipment is required;

In this paper, we have studied and tried to convey to the reader a widespread method of investing in cryptocurrency — initial coin offering (ICO), which means a form of attracting investment funds for the implementation of a project by issuing cryptocurrency. It is argued that the above tactics are also borrowed from the traditional financial market — initial public offering (IPO).

In conclusion, the article summarizes the pros and cons of cryptocurrency investment methods; several simple recommendations are presented that will help increase your existing capital and diversify your investment portfolio.

Keywords: Cryptocurrency, Investing, Blockchain technology, Buy&Hold, Buy&Sell, Initial Coin Offering (ICO), Initial Public Offering (IPO).

შესავალი

კრიპტო ეკონომიკის განვითარება უახლოეს მომავალში მნიშვნელოვნად შეცვლის მომსახურების, საქონლის, უფლებებისა და აქტივების ინფორმაციის გაცვლის სისტემას. კრიპტოვალუტების ვაჭრობა არა მხოლოდ კერძო, არამედ ინსტიტუციონური ინვესტირების ყურადღებასაც იპყრობს მსოფლიო მასშტაბით. ეს დაკავშირებულია როგორც სარგებლის მიღების, ასევე ახალ ურთიერთობათა სისტემაში მონაწილეობის სურვილთან.

კრიპტოვალუტებით ვაჭრობა რთული საქმიანობაა, ვიდრე ერთი ნახვით შეიძლება მოეჩვენოს ადამიანს. წარმატებისათვის ამ ბაზარზე ინვესტირებმა უნდა მიიღონ შესაბამისი ცოდნა და ჩაატარონ კვლევა კრიპტოვალუტის სხვადასხვა ასპექტზე. პირველ რიგში მნიშვნელოვანია ბლოკჩეინის ტექნოლოგიის და კონკრეტული კრიპტოვალუტური პროექტების მუშაობის პრინციპების კარგად გაგება, რადგან თითოეულ მათგანს გააჩნია თავისი უნიკალური მახასიათებლები და მიზნები.

კრიპტოვალუტებით ინვესტირების პროცესში გასათვალისწინებელია:

- კრიპტოვალუტებში ინვესტირების პლიუსები და მინუსები

კრიპტოვალუტის ბაზარი, რომელიც კვლავ სწრაფი

განვითარების სტადიაში იმყოფება, მრავალ შესაძლებლობასთან ერთად პრობლემებსაც გვთავაზობს. ინვესტირების ეს თანამედროვე ფორმა, რომელიც ბლოკჩეინ ტექნოლოგიას ეფუძნება, ბოლო რამდენიმე წლის განმავლობაში უზარმაზარი პოპულარობით სარგებლობს. კრიპტოვალუტებისა და ბლოკჩეინის დადებითი და უარყოფითი მხარეების გაცნობა აუცილებელია ნებისმიერი დამწყები (და არა მხოლოდ) ინვესტირებისთვის.

• კრიპტოვალუტების მრავალფეროვნება

ბიტკოინის გარდა, სხვა მსხვილი კრიპტოვალუტებიც, როგორცაა Ethereum და Ripple, სულ უფრო მეტ ყურადღებას იპყრობენ ინვესტირებისა და ბლოკჩეინ ტექნოლოგიის ენთუზიასტების მხრიდან. Ethereum გამოირჩევა სმარტ-კონტრაქტების პროგრამირების შესაძლებლობებით, რაც დეცენტრალიზებული აპლიკაციების (DApps) და მომხმარებელზე მორგებული ტოკენების შექმნის საშუალებას იძლევა. მეორე მხრივ, Ripple კონცენტრირებულია ფინანსური ინსტიტუტებისთვის სწრაფი და იაფი საერთაშორისო გადარიცხვების უზრუნველყოფაზე, რაც მას ბანკების სექტორისთვის მიმზიდველად აქცევს. ეს ფუნქციური განსხვავებები ნიშნავს, რომ როგორც Ethereum, ისე Ripple ინვესტირებს კრიპტოვალუტის ბაზარზე მოგების მიღების სხვადასხვა შესაძლებლობას სთავაზობს და ამავე დროს

ხელს უწყობს ბლოკჩეინ ტექნოლოგიაზე დაფუძნებული ინოვაციური გადაწყვეტილების განვითარებას.

• გამოყენება რეალურ სამყაროში

ბლოკჩეინი და კრიპტოვალუტები პოულობენ გამოყენებას სხვადასხვა დარგში, ახალ ინოვაციებს შემოაქვთ და ეფექტიანობას ზრდიან მრავალ სფეროში. ფინანსურ სექტორში ბლოკჩეინი უზრუნველყოფს სწრაფ და უსაფრთხო ტრანზაქციებს, გამორიცხავს შუამავლების საჭიროებას და ამცირებს ანგარიშსწორების დროს. კრიპტოვალუტები, როგორცაა ბიტკოინი, ტრადიციული გადახდის ფორმების ალტერნატივად იქცევა. ლოგისტიკის სფეროში ბლოკჩეინის ტექნოლოგია გამოიყენება მინოდების ჯაჭვის თვალყურის დევნისთვის. ის შესაძლებელს ხდის წარმოების, ტრანსპორტირებისა და მინოდების თითოეული ეტაპის კონტროლს, რაც გამორიცხავს დარღვევებს, ამცირებს ხარჯებს და ზრდის გამჭვირვალობას. ბლოკჩეინზე დაფუძნებული ტოკენები შეიძლება გამოიყენებულ იქნას მინოდების ჯაჭვის სხვადასხვა მონაწილეს შორის გადახდის პროცესების ავტომატიზაციისთვის.

• პოტენციური განვითარება

მომავალში ბლოკჩეინთან დაკავშირებულ ტექნოლოგიებს შეუძლიათ მნიშვნელოვნად იმოქმედონ კრიპტოვალუტების ღირებულებაზე. განვითარების ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულება არის მასშტაბურობა, ანუ ბლოკჩეინის უნარი ერთდროულად მეტი რაოდენობის ტრანზაქციის დამუშავებაზე. ახალი პროტოკოლები და გადაწყვეტილებები მიზნად ისახავს ქსელის გამტარიანობის ზრდას, რაც შეიძლება კრიპტოვალუტებს უფრო ეფექტიან და მიმზიდველ აქტივად აქციოს.

ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ რეგულირების განვითარება და უსაფრთხოების უფრო რთული მეთოდები შეიძლება გავლენას ახდენდეს ინვესტორებისა და მომხმარებლების ნდობაზე, რაც თავის მხრივ აისახება კრიპტოვალუტების საბაზრო ღირებულებაზე. საბოლოო ჯამში, ბლოკჩეინ ტექნოლოგიის სწრაფი განვითარება წარმოადგენს მნიშვნელოვან ფაქტორს, რომელიც განსაზღვრავს კრიპტოვალუტების მომავალს და მათ საბაზრო ფასს.

შესწავლის დონე

ფინანსური ბაზრის ახალი ტექნოლოგიების შესახებ დღესდღეობით დიდ დაინტერესებას აქვს ადგილი. ჩვენს მიერ შესწავლილ თემას ეძღვნება მრავალი სამეცნიერო პუბლიკაცია სტატიებისა, პოპულარული ხასიათის ესეების სახით. ამასთან დაკავშირებით მოვიძიეთ და გავეცანით ნ. პოპპერის და ა. ტეპსკოტების (2016), ა. ანტონოპოულისის (2010), ბაუერის (2019), მ. არაბაშვილის, რ. გულიაევის (2020), ტ. პლოტნიკოვას და ვ. ხარინის (2020), რ. აბდერაჰმის და კ. რეჯების (2023), ე. ტაბატაძის (2020), ნ. კანდელაკის (2019), მ. სვენის (2015), ლ. მამალაძის (2019), ე. ლეკაშვილის (2018), მ. მალრაძის და მ. სიჭინავას (2022), პ. ვინია და მ. კეისის (2017), დ. პეტიაშვილის (2022), ნ. სრესელის და ლ. კოზმაშვილის (2022) და სხვათა პოპულარულ სამეცნიერო ნაშრომებს.

სამეცნიერო თვალსაზრისით, ნაშრომი ეფუძნება ფინანსური ბაზრის ახალი ტექნოლოგიების, კრიპტოვალუტების როგორც ფულის ახალი ფორმის წარმოშობისა და განვითარებისადმი მიძღვნილ უცხოურ და

საქართველოში გამოსულ თანამედროვე კვლევებს და პუბლიკაციებს.

პირადად ჩემთვის, როგორც სამეცნიერო სფეროს, ინვესტიციებისა და ინვესტირების პრობლემების მკვლევარისათვის, მნიშვნელოვანია კრიპტოვალუტის საინვესტიციო ასპექტები, ასევე ეროვნული ციფრული ვალუტის დანერგვის და განვითარების საკითხი, მისი გავლენა კრიპტოვალუტის ბაზრის განვითარებაზე. აქედან გამომდინარე, წინამდებარე სამუშაოს მიზანია ძირითადი კრიპტოვალუტის როგორც საინვესტიციო ინსტრუმენტის განვითარების პერსპექტივების განსაზღვრა ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკაში.

მეთოდოლოგია

მეცნიერული სტატიისათვის გამოყენებულია ზოგადსამეცნიერო, როგორც ქართველი, ასევე უცხოელი ავტორების თეორიული კვლევები მსოფლიო ეკონომიკის და საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების სფეროში; სტატისტიკური მონაცემები კრიპტოვალუტის ოპერაციებზე, მაკროეკონომიკური მაჩვენებლები და ცხადია, ადგილობრივი და უცხოური სააგენტოების ანალიტიკური კვლევების შედეგები.

ძირითადი ნაწილი

ინვესტირება ფულადი სახსრების განთავსების ერთ-ერთ მეთოდს წარმოადგენს, არსებული ფინანსური კაპიტალის შესანარჩუნებლად და გასაადიდებლად [1]. ბოლო წლების არასტაბილური გარემოს ფონზე, ადამიანები სულ უფრო ხშირად იწყებენ ფიქრს შემოსავლის წყაროების დივერსიფიკაციისა და უკვე არსებული კაპიტალის გაზრდის აუცილებლობაზე. მიუხედავად რისკებისა, ახალი პროდუქტის ვაჭრობით დაინტერესებულთა რაოდენობა იზრდება. განვიხილოთ კრიპტოვალუტაში ინვესტირების ყველაზე ხშირად გამოყენებული გზები და მეთოდები.

არსებობს მრავალი ვებგვერდი, რომლებიც აგროვებს კონკრეტული კრიპტოვალუტის ყიდვა-გაყიდვის წინადადებებს „ხელიდან ხელში“ პრინციპით. ინვესტორი, არჩევს მისთვის სასურველ შეთავაზებას, იხდის თანხას საბანკო ბარათით და იღებს საკუთარ საფულეში შესაბამის რაოდენობის „მონეტებს“, ხოლო შუამავალი ვებგვერდი გარანტიად გამოდის გარიგების შესრულებაში. ასეთ გარიგებებში ფასი განისაზღვრება გამყიდველის სურვილით და ხშირად საგრძნობლად განსხვავდება ბირჟის კოტირებებისგან. გარდა ამ ნაკლისა, ბოლო დროს ზოგიერთ ქვეყანაში ბანკები ამ ტიპის ოპერაციებს ბლოკავენ, რათა თავიდან აიცილონ არის ვაჭრობა ბირჟის მეშვეობით. ინვესტორი რეგისტრირდება კრიპტოვალუტებით ვაჭრობის ერთ-ერთ მრავალრიცხოვან ბირჟაზე, სადაც, კლიენტის ვერიფიკაციისა და პირადობის დამადასტურებელი დოკუმენტების (მოქალაქეობა, საცხოვრებელი მისამართი და ა.შ.) წარდგენის შემდეგ, შეუძლია ვაჭრობა. თუმცა, ასეთი ყიდვის მეთოდი გარკვეულ რისკებს შეიცავს. უპირველეს ყოვლისა, ტექნოლოგიურს. ბირჟები ხშირად ვერ უმკლავდებიან მომხმარებელთა ნაკადს და ხანდახან გადადიან ოფლაინ რეჟიმში, რაც საფრთხეს უქმნის კლიენტების განკარგულებების (ორდერების) შესრულებას. გარდა ამისა, ისინი ხდებიან ჰაკერული შეტევების სამიზნე,

რაც ინვესტორს მათ ანგარიშებზე არსებული აქტივების დაკარგვას. ვაჭრობის ონლაინ პლატფორმების საქმიანობის მკაფიო რეგულირების არარსებობა იზიდავს ამ ინდუსტრიაში თაღლითებს, რომლებიც გარკვეული პერიოდის მუშაობის შემდეგ ხურავენ ბირჟას და ქრებიან ყველა მომხმარებლის ფულთან ერთად.

კრიპტოვალუტის ბაზარში ინვესტირების ყველაზე უსაფრთხო გზა დღეს არის ხანგრძლივი ისტორიის მქონე საბროკერო კომპანიების მეშვეობით დაბანდება. ვერიფიკაციის პროცედურა (KYC – know your client procedure) უფრო მკაცრია: ინვესტორმა უნდა ახსნას კრიპტოვალუტის შესაძენად გამოყენებული თანხების წარმომავლობა. ბროკერის მომსახურების ღირებულება ზრდის „მონეტების“ შეძენის ხარჯებს, თუმცა ასეთი მეთოდი ამცირებს რისკებს. ლიცენზირებული საბროკერო კომპანია მუდმივად იმყოფება შესაბამისი სახელმწიფო ორგანოსა და სავალდებულო აუდიტორების კონტროლის ქვეშ, რაც მინიმუმამდე ამცირებს თაღლითობის რისკს. ტექნოლოგიური რისკები მცირდება სპეციალიზებულ მონეობილობებსა და პროგრამულ საშუალებებში სავალდებულო კაპიტალდაბანდების ხარჯზე, რაც უზრუნველყოფს ოპერაციების უსაფრთხო შესრულებას. გარდა ამისა, ბროკერთან თანამშრომლობა ინვესტორს საშუალებას აძლევს ოფიციალურ ბირჟაზე შეიძინოს ფიუჩერული კონტრაქტი, რითაც ყველაზე „ცივილიზებულ“ გზას ირჩევს კრიპტოვალუტის ბაზარში ინვესტირებისათვის. ეს არის ყველაზე დაცული გზა სამართლებრივი თვალსაზრისით, შედარებით იმ მეთოდებთან, რომლებიც ზემოთ იყო ჩამოთვლილი.

საინვესტიციო სტრატეგიები კრიპტო ბაზრებზე

კრიპტოვალუტის ბაზარზე შეიძლება რეკომენდაცია გაენიოს შემდეგ საინვესტიციო სტრატეგიები: ყველაზე მარტივი იქნება ბიტკოინის შეძენა ერთი წლიდან 2-3 წლამდე ვადით. პირველი კრიპტოვალუტის კრიტიკოსები ჩვეულებრივ მიუთითებენ მის ტექნოლოგიურ არასრულყოფილებაზე „უმცროს ძმებთან“ შედარებით. თუმცა სწორედ ბიტკოინი რჩება ძირითად საშუალებად ფიატიდან კრიპტოვალუტაში გადასასვლელად, იგი ფაქტობრივად უზრუნველყოფს კაპიტალის გადაადგილებას ტრადიციულ ფინანსურ სისტემასა და კრიპტოეკონომიკას შორის. დიდი ალბათობით, ასეთი მდგომარეობა შენარჩუნდება აღნიშნულ ვადაში.

დივერსიფიკაციის უფრო მაღალი ხარისხის მისაღწევად შესაძლებელია ჩამოყალიბდეს პორტფელი ბიტკოინისა და „მიმი“ (10 მილიარდ აშშ დოლარზე მეტი კაპიტალიზაციის მქონე) ალტკოინებისგან, რომლებიც შედიან „მილიარდერების კლუბში“, მათი წილის პროპორციულად არჩეული „მონეტების“ საერთო კაპიტალიზაციაში. რისკის გაზრდას და, შესაბამისად, მოსალოდნელი მოგების უფრო მაღალ მოლოდინს შეუძლია უზრუნველყოს პორტფელი, რომელიც შედგება „penny stock“ კატეგორიის, ანუ მცირე კაპიტალიზაციის მქონე „მონეტებისგან“ და რომლებიც ალტკოინების სიის ბოლოსთან ახლოს არიან. ინვესტიციის ობიექტების შერჩევა შეიძლება იყოს შემთხვევითი ან დაფუძნებული იმ ტექნოლოგიის ან ბიზნეს-მოდელის ინტუიციურ

ანალიზზე, რომელიც კონკრეტული მონეტის უკან დგას. პორტფელის დიდი ნაწილი, დიდი ალბათობით, მოგებას არ მოიტანს ან ზარალით დასრულდება, თუმცა 1-2 კრიპტოვალუტაში შეიძლება სავსებით ანაზღაუროს ყველა დანაკარგი.

განსაკუთრებულ განხილვას იმსახურებს საინვესტიციო სტრატეგია, რომელიც ეფუძნება მრავალი პროექტის მონეტების შეძენას, რომლებმაც საკუთარი ელექტრონული პირობითი ერთეულები — ტოკენები გამოუშვეს ICO-ს ფარგლებში. არსებითად, ეს წარმოადგენს ვენჩურულ ინვესტირებას ბლოკჩეინ-პროექტებში. ასეთი პროექტების დამფუძნებლები რეკლამირებენ საკუთარ ბიზნესს, რომელიც ხშირად ჯერ კიდევ იდეის ეტაპზეა და არ დაუმტკიცებია თავისი სიცოცხლისუნარიანობა. თუმცა, კრიპტოვალუტის ბაზრის გარშემო არსებული დღევანდელი აჟიოტაჟი მათ საშუალებას აძლევს, მოიზიდონ სახსრები განვითარებისათვის.

სტატისტიკის მიხედვით, ასეთი პროექტების დიდი ნაწილი (90%-მდე) აღმოჩნდება ხოლმე, - თუმცა, ისევე როგორც „penny stock“-ის შემთხვევაში, 1-2 პროექტმა შეიძლება მოიტანოს მოგება (მაგალითად, ICO-ს ფარგლებში განთავსებული Stratis-ის მონეტების ღირებულება ერთ წელიწადში 151 082%-ით გაიზარდა). რისკების შესამცირებლად, ინვესტორმა მსგავსი პროექტებში თანხის ჩადება ჯობია განახორციელოს პროფესიონალური ფონდების მეშვეობით, რომლებიც პერსპექტიული ICO-ების შერჩევით არიან დაკავებულნი.

ტრადიციული ინვესტირების მეთოდებთან ერთად, როგორცაა უცხოური ვალუტის შეძენა, ინვესტირება ფასიან ქალაქებში, ბირჟის ფონებში (ETF) ან საინვესტიციო ფონდებში (ПИФ), ბოლო პერიოდში სულ უფრო ხშირად განიხილება ბლოკჩეინისა და კრიპტოვალუტების ტექნოლოგიები. სტატისტიკური მონაცემების თანახმად, ეს სფერო ყოველწლიურად სულ უფრო მეტ პოპულარობას იძენს, რაც კიდევ უფრო მეტად უსვამს ხაზს თემის აქტუალობას.

ინვესტირება ფულადი სახსრების განთავსების ერთ-ერთ მეთოდს წარმოადგენს არსებული ფინანსური კაპიტალის შესანარჩუნებლად და გასაადიდებლად [1].

ბოლო წლების არასტაბილური გარემოს ფონზე, ადამიანები სულ უფრო ხშირად იწყებენ ფიქრს შემოსავლის წყაროების დივერსიფიკაციისა და უკვე არსებული კაპიტალის გაზრდის აუცილებლობაზე.

ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული საინვესტიციო ინსტრუმენტი არის უცხოურ ვალუტაში ინვესტირება. ფული ყველაზე ლიკვიდური აქტივია და მისი ღირებულება მოკლე ვადაში შედარებით მცირე მერყეობით ხასიათდება.

პანდემიამ, გახშირებულმა ფინანსურმა კრიზისებმა, ეროვნული ვალუტების დოლართან და ევროსთან მიმართებით გაუფასურებამ ძლიერ უარყოფითად იმოქმედა ინვესტიციებზე. ამიტომ, ის ადამიანები, რომლებმაც თავიანთი ფულადი დანახოვები შედარებით სტაბილურ უცხოურ ვალუტაში დააბანდეს, მოგებულ მდგომარეობაში აღმოჩნდნენ.

საინვესტიციო საქმიანობის კიდევ ერთ საშუალებას წარმოადგენს ფასიანი ქალაქების შეძენა საფონდო ბირჟაზე, მაგალითად, აქციებისა და ობლიგაციების.

ობლიგაციები მათ მფლობელს აძლევს უფლებას, განსაზღვრულ ვადაში ემიტენტისგან (გამომცემისგან) მიიღოს ამ ფასიანი ქაღალდის ნომინალური ღირებულება. ობლიგაციის ემიტენტი შეიძლება იყოს როგორც კერძო კომპანია, ასევე სახელმწიფო. ობლიგაციების ერთ-ერთ უპირატესობას წარმოადგენს ის, რომ შესაძლებელია წინასწარ შეფასდეს მომგებიანობა და სარგებელი.

აქციები, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი ერთ-ერთ ყველაზე ეფექტიან საინვესტიციო ფორმად ითვლება, ასევე მაღალი რისკიანობით ხასიათდება. აქციების შეძენისას ინვესტორმა აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს ყველა ფაქტორი, რომელიც მათ ღირებულებაზე ახდენს გავლენას: ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობა, კომპანიის ფინანსური მდგომარეობა, მოთხოვნისა და მიწოდების ცვლილებები, ანალოგიური და სხვა ფასიანი ქაღალდების კოტირებები და სხვა. თუმცა ამ საინვესტიციო მეთოდების გონივრული გამოყენების შემთხვევაში, დიდი ალბათობით შესაძლებელია კაპიტალის გაზრდა.

21-ე საუკუნეში ციფრული ეკონომიკა თანამედროვე მსოფლიოს განუყოფელი ნაწილია და მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ფინანსური სისტემის სხვადასხვა სფეროზე. შესაბამისად, ინვესტირების სფეროში ამ სფეროს შესაძლებლობების უგულვებელყოფა შეუძლებელია. ბლოკჩეინის ტექნოლოგია — ციფრული ეკონომიკის ერთ-ერთი ელემენტია, რომლის საფუძველზეც შეიქმნა კრიპტოვალუტა.

კრიპტოვალუტაში ინვესტირების ძირითადი მეთოდები

დღესდღეობით არსებობს კაპიტალის მოცულობის მოსამატებლად კრიპტოვალუტის გამოყენების არაერთი განსხვავებული მეთოდი — განვიხილოთ თითოეული მათგანი დეტალურად.

კრიპტოვალუტაში ინვესტირების ერთ-ერთ ძირითად მეთოდს წარმოადგენს სხვადასხვა მონეტის კურსზე სპეკულაცია. კურსის სტაბილური ზრდის პირობებში, თუნდაც მცირე სანყისი ინვესტიციის შემთხვევაშიც კი, ადამიანს შეუძლია გარკვეული დროის განმავლობაში მნიშვნელოვნად გაზარდოს თავისი კაპიტალი.

ეჭვგარეშეა, რომ კრიპტოვალუტა, მიუხედავად მისი მიმზიდველი შემოსავლიანობისა, ითვლება მაღალი რისკის მქონე აქტივად, ამის მიზეზად კი რამდენიმე ფაქტორი სახელდება: პირველ რიგში, არსებობს ფულადი სახსრების დაკარგვის მაღალი ალბათობა ბირჟაზე შენახვის ან გადარიცხვისას, და ვინაიდან კრიპტოვალუტის ბაზარი არ რეგულირდება არცერთი ინსტიტუტის მიერ, დაკარგული თანხების დაბრუნება პრაქტიკულად შეუძლებელია.

გარდა ამისა, ყველაზე სანდო კრიპტოვალუტების კურსიც კი შეიძლება კვირის განმავლობაში 20-30%-ით მერყეობდეს. გამოცდილი ინვესტორები რეკომენდაციას იძლევიან, რომ ინვესტირება ერთდროულად რამდენიმე სხვადასხვა მონეტაში განხორციელდეს.

BUY AND HOLD სტრატეგია („შეიძინე და შეინახე“)

არსებობს სპეკულაციით შემოსავლის მიღების ორი სტრატეგია: Buy and Hold და Buy and Sell. Buy and

Hold სტრატეგია („შეიძინე და შეინახე“) გათვლილია გრძელვადიან ინვესტირებაზე და გულისხმობს კრიპტოვალუტის შეძენას ბირჟაზე და გარკვეული დროით ანგარიშზე შენახვას. მიუხედავად იმისა, რომ ეს სქემა ერთი შეხედვით მარტივი და მოსახერხებელია, დამწყები ინვესტორები ხშირად ვერ იყენებენ მას ეფექტიანად და საკუთარი გამოუცდელობის გამო შესაძლოა ზარალიც განიცადონ.

განვიხილოთ ამ სტრატეგიის ზოგიერთი თავისებურება:

1. პირველ რიგში, სტრატეგია იწყება იმ აქტივების შეძენით, რომელთაც მომავალში ზრდის მაღალი პოტენციალი გააჩნიათ. ამ ეტაპზე ინვესტორმა დეტალურად უნდა შეისწავლოს პროექტის შესახებ ინფორმაცია, მისი სარგებელი და მნიშვნელობა როგორც ბაზრისთვის, ასევე მთლიანად საზოგადოებისათვის, რადგან სწორედ ეს ფაქტორები განსაზღვრავს მონეტის სიცოცხლის ხანგრძლივობასა და ღირებულების ზრდის პერსპექტივებს.

Buy and Hold სტრატეგია არ იქნება ეფექტიანი იმ პროექტებისთვის, რომლებიც ფასში მნიშვნელოვნად გაიზარდნენ მხოლოდ რეკლამისა და არაორდინარული კონცეფციის ხარჯზე, თუმცა რეალური მნიშვნელობა არ გააჩნიათ - რადგან გრძელვადიან პერსპექტივაში მათი ღირებულება, დიდი ალბათობით, შემცირდება.

2. მეორე მხრივ, ამ სტრატეგიისთვის მნიშვნელოვანი ფაქტორია აქტივის ხანგრძლივი ვადით შენარჩუნება. თუმცა მაშინ, როცა ტრადიციულ ფინანსურ ბაზრებზე 10-20 წლიანი ვადები სრულიად მისაღებად ითვლება, კრიპტოვალუტის ბაზარზე ამჟამად შეუძლებელია რომელიმე მონეტის მდგომარეობის წინასწარ პროგნოზირება ათწლეულების მანძილზე, რაც მნიშვნელოვნად ამცირებს ინვესტირების ხანგრძლივობას.

3. გარდა ამისა, აუცილებელია გავითვალისწინოთ, რომ კრიპტოვალუტის ბაზრის ხშირი მერყეობის გამო, მონეტის ღირებულება შეიძლება ყოველდღიურად რამდენჯერმეც კი შეიცვალოს, რაც დამწყებ ინვესტორებში ხშირად იწვევს ეჭვებს მონეტის სწორად შერჩევის შესახებ. ძალიან მნიშვნელოვანია ასეთ დროს ვარდენების შეჩერება და აქტივის ანგარიშზე შენახვის გაგრძელება, რადგან წინააღმდეგ შემთხვევაში, სტრატეგიის მთელი არსი იკარგება.

Buy and Hold სტრატეგიის უპირატესობებს შორის აღსანიშნავია, პირველ რიგში, მისი სიმარტივე და ერთგვარი „კომფორტი“ - ინვესტორს არ უნევს დღის განმავლობაში რამდენჯერმე ბაზრის მდგომარეობის შემოწმება, რაც მნიშვნელოვნად ზოგავს დროს. უფრო მეტიც, სწორად შერჩეული აქტივების შემთხვევაში, შესაძლებელია სანყისი ინვესტიციის მნიშვნელოვნად გაზრდა, ვინაიდან, ზემოთ წარმოდგენილი სტატისტიკის მიხედვით, ბევრი მონეტის ღირებულება ერთ წელიწადში ასობით ან თუნდაც ათასობით პროცენტით იზრდება.

თუმცა, ამ სტრატეგიას გარკვეული სერიოზული ნაკლოვანებებიც აქვს. მაგალითად, პერსპექტიული აქტივის შერჩევის ეტაპზე ინვესტორს სჭირდება განსაკუთრებული სიფრთხილე და პასუხისმგებლობა, რადგან სწორედ ამ არჩევანზე დამოკიდებული მომავალი მოგების მიღება. გარდა ამისა, ბაზრის არასტაბილურო-

ბის გამო, კურსის ვარდნის ალბათობა ბევრად უფრო მაღალია, ვიდრე ტრადიციული ინვესტირების მეთოდების შემთხვევაში, რის გამოც ინვესტორს შესაძლოა მთლიანად დაეკარგოს ყველა ინვესტირებული თანხა.

BUY AND SELL სტრატეგია („შეიძინე და გაყიდე“) სტრატეგიის არსი

Buy and Sell სტრატეგია („შეიძინე და გაყიდე“) განსხვავდება წინა სტრატეგიისგან იმით, რომ გათვლილია მოკლევადიან ინვესტირებაზე. ამ შემთხვევაში, მოგების მისაღებად გამოიყენება ბაზრის მიმდინარე ცვლილებები, რომლებიც გამოწვეულია სხვადასხვა სიახლეებით, ცნობილი ადამიანების განცხადებებითა და ზოგადი ბაზრის განწყობით.

Buy and Sell სტრატეგიისათვის გადამწყვეტად მნიშვნელოვანია ტრეიდინგის სფეროში სიღრმისეული ცოდნა და უნარები, ამიტომ ის არ არის შესაფერისი გამოუცდელი ინვესტორებისთვის. განსხვავებით Buy and Hold სტრატეგიისგან, ამ შემთხვევაში ეფექტიანია ისეთი პროექტები, რომლებიც პოპულარობა მოიპოვეს სხვადასხვა ახალ ამბავზე ან ცნობილი ადამიანების განცხადებებზე დაყრდნობით. გამოცდილი ტრეიდერები ზუსტად იციან, როდის დგება პიკი და როგორ უნდა გაყიდონ ვალუტა მაქსიმალური მოგების მისაღებად.

მაინინგი, როგორც კრიპტოვალუტაში ინვესტირების მეთოდი

კრიპტოვალუტაში ინვესტირების კიდევ ერთ მეთოდს წარმოადგენს მაინინგი. მაინინგი - ეს არის ვირტუალური ფულის, ანუ კრიპტოვალუტის შექმნის პროცესი. მთლიანი საქმიანობა ფუნქციონირებს ბლოკჩეინის ტექნოლოგიაზე დაყრდნობით, ხოლო ბლოკჩეინის ეფექტიანობა პირდაპირ დამოკიდებულია კომპიუტერის გამოთვლით სიმძლავრეზე [6].

ამ მეთოდის მეშვეობით ადამიანს შეუძლია ერთდროულად რამდენიმე განსხვავებული მონეტის მოპოვება, და იმ შემთხვევაში, თუ მათი ღირებულება არ იცვლება, შემოსავალი განაგრძობს ზრდას. მაინინგ ფერმის მფლობელს შეუძლია ასევე ფერმა გააქირავოს სხვა მომხმარებლებზე. თუმცა, წინა მეთოდთან შედარებით, მაინინგის მოგებიანობა შედარებით დაბალია. გარდა ამისა, ეს პროცესი საჭიროებს სპეციალურ, ძალიან ძვირადღირებულ აღჭურვილობას.

INITIAL COIN OFFERING (ICO) და INITIAL PUBLIC OFFERING (IPO) მეთოდების მოკლე მიმოხილვა

კრიპტოვალუტაში ინვესტირების კიდევ ერთი ფართოდ გავრცელებული მეთოდი Initial Coin Offering (ICO). ინგლისურად ეს ნიშნავს “მონეტის საწყისი შეთავაზება”, რაც გულისხმობს ინვესტიციური სახსრების მოზიდვის ფორმას პროექტის განვითარებისათვის - კრიპტოვალუტის გამოშვების გზით. აღსანიშნავია, რომ აღნიშნული ტექტიკა მოდის ტრადიციული ფინანსური ბაზრიდანაც, სადაც მას ეწოდება IPO (Initial Public Offering - „საწყისი საჯარო შეთავაზება“). თუმცა, განსხვავებით IPO-სგან, ICO არ იძლევა კომპანიის წილის ფლობის შესაძლებლობას და შესაბამისად — არც რომელიმე მართვაში მონაწილეობის უფლებას.

ამ მეთოდის უპირატესობად შეიძლება დასახელდეს უკიდურესად მაღალი შემოსავალი და შედარებით დაბალი შესვლის ბარიერი - საწყისი ინვესტიციები შეიძლება ასობით ან თუნდაც ათასობით პროცენტით იქნას ამოღებული. გარდა ამისა, რომელიმე პროექტში ინვესტირება ხელმისაწვდომია ნებისმიერ მსურველისთვის.

საწყის ეტაპზე ტოკენების ფასი მნიშვნელოვნად დაკლებულია, და ინვესტორებს შეუძლიათ გარკვეული რაოდენობის ტოკენის შექმნა შედარებით მცირე თანხად. შემდგომში, პროექტის განვითარებასთან ერთად, კურსი იზრდება, რაც მოგებას მოუტანს როგორც ინვესტორებს, ისე თავად დეველოპერებს. თუმცა, მიუხედავად იმ პირობებისა, რომლებიც ერთი შეხედვით საკმაოდ მომგებიანად გამოიყურება, ICO შეიძლება შეიცავდეს მნიშვნელოვან რისკებს.

უპირველესყოფისა, ყველა ინვესტიცია ეფუძნება ნდობას დეველოპერების მიმართ, ხოლო პროექტები არ უზრუნველყოფენ ინვესტორებისთვის არანაირ სამართლებრივ დაცვას. გარდა ამისა, არსებობს მაღალი რისკი, რომ ინვესტორი წააწყდეს თაღლითურ პროექტს, რომლის ავტორებიც თანხის მიღებისთანავე ხურავენ პროექტს და ქრებიან.

კრიპტოვალუტაშიან წარმოქმნილი ინსტრუმენტების (ტოკენების) ბაზრის ფუნქციონირების მიქანიზმი

კრიპტოვალუტის საფუძველზე ჩნდება და კლასიკურ საფონდო ბაზართან პარალელურად ვითარდება კრიპტოვალუტის წარმოებული დერივატივების (ინსტრუმენტების) ბაზარი — ICO (Initial Coin Offering). ICO წარმოადგენს კაპიტალის მოზიდვის ინსტრუმენტს, რომელიც ეფუძნება ინვესტორებს შორის ტოკენების (მონეტების) განთავსებას საინვესტიციო პროექტის დაფინანსებისთვის. ICO ორგანიზებულია შემდეგი პრინციპით: ემიტენტი კომპანია ქმნის კრიპტოგრაფიულ ტოკენს და ტოკენებს კრიპტოვალუტის სანაცვლოდ განათავსებს (ყიდის) ინვესტორებს სპეციალურ კრიპტობირჟაზე. ICO, კრიპტოვალუტის ბაზრისგან განსხვავებით შეიცავს საინვესტიციო კომპონენტს, ფუნქციონირებს პარალელურად IPO-ს ბაზართან და კონკურირებს მასთან ინვესტორების ფულის მოდინებაში (მოზიზღვაში).

ICO-სა და IPO-ს ამოსავალი მიზნები მსგავსია — ფულის მიღება ფინანსურ ბაზარზე და შემდგომი მისი დაბანდება საინვესტიციო პროექტებში. ისინი განსხვავდებიან შემდეგი კრიტერიუმებით:

- განსხვავდება საფონდო პროდუქტი. ჯერ ერთი IPO-ს საფონდო პროდუქტია ფასიანი ქაღალდები, უმეტესად აქციები. IPO-ს ფარგლებში აქციების ყიდვით ინვესტორები იძენენ კომპანიის აქციონერის სტატუსს. ICO-ს საფონდო პროდუქტი არის ტოკენები. ტოკენი არ წარმოადგენს ფასიან ქაღალდს. მეორეც, ტოკენის ერთიანი განსაზღვრება არ არსებობს. ICO-ში ტოკენი შეიძლება იყოს რაღაც — ციფრული კუპონი, რაიმეს შექმნაზე ოპციონი, წვდომა რომელიმე სერვისზე, ციფრული პროდუქტი და ა.შ.;
- ტოკენები, ისევე როგორც კრიპტოვალუტა, მიეკუთვნებიან ციფრულ ფულს. ამიტომ ICO ფუნქციონირებს პრინციპულად ახალ ბლოკჩეინის ტექნოლოგიაზე;

• IPO მკაცრ რეგულირებას ექვემდებარება კანონმდებლობის საფუძველზე, ხოლო ICO არის სრულიად დეცენტრალიზებული სისტემა. უმეტეს ქვეყანაში არ მართავენ ICO-ს პროცესს;

• ICO-ს ზრდამ (ამოძრავებს როგორც მოცულობით, ისე რაოდენობით) შექმნა საკუთარი ინფრასტრუქტურა: სერვისები ICO-ს შეფასებისთვის, ონლაინ კალენდრები პრაიმარული განაწილებისთვის, ამ მიმართულების სიახლეების არხები და უმრავლესი სხვა.

• ემისიის ჩატარების ხარჯები განსხვავებულია. ICO-ს ხარჯები მრავალჯერ ან ერთი ნაბიჯით ნაკლებია IPO-სთან შედარებით. ამის მიზეზი ორი მიზეზია:

• ტექნიკურად ციფრული ტოკენის გამოშვება მარტივია. „ტექნოლოგიის განვითარებამ გამოიწვია პლატფორმების გაჩენა სახსრების შეგროვებისთვის ბლოკჩეინის ინფრასტრუქტურის გამოყენებით. ეს მექანიზმი მოიცავს სმარტ-კონტრაქტის დაწერას, რომელიც ინვესტორებს აძლევს კონკრეტულ კრიპტოვალუტის ერთეულებს (ტოკენებს) ინვესტიციის სანაცვლოდ. შემდგომ ეს ერთეულები შეიძლება გაიყიდოს სპეციალურ ბირჟებზე და მიღებული იყოს ინვესტიციის დაბრუნება“.

• ICO ჯერ კიდევ არ არის მკაცრად რეგულირებული კანონით. ამჟამად ბევრ ქვეყანაში არ არსებობს ნორმატიული სამართლებრივი ბაზა, რომელიც ადგენს ICO-ს ჩატარების წესებს.

ICO-ს უპირატესობები ერთდროულად განსაზღვრავს მის ნაკლოვანებებსაც. ICO-ს არარსებული რეგულირება, ტოკენის ბუნების ბუნდოვანება, ინვესტორების უფლებების გაურკვეველობა და სხვ. ორგანიზატორებს სახსრები მარტივად დაგროვების შესაძლებლობას აძლევს, მაგრამ არ იცავს ინვესტორების უფლებებს. შედეგად წარმოიქმნება პრობლემები. კერძოდ:

• აქციონერების, როგორც ინვესტორების, ინტერესები და უფლებები IPO-ს ფარგლებში კანონით განსაზღვრულია და დაცულია. ICO-ს ინსტრუმენტები კი არის ტოკენები. ტოკენები - ეს არის დაპირება რაღაცის მომავლისთვის. მომავალი ზოგჯერ განსაზღვრულია (თვე, წელი, მოვლენა), ზოგჯერ - არა. თუმცა, დაპირებები ხშირად საკმაოდ ბუნდოვანია. მოვიყვან პირობით მაგალითს: განხორციელებულ ინვესტიციურ პროექტში ინვესტორი, პროექტში ჩადებული თანხის წარმატებული განხორციელების შემთხვევაში, იღებს გარკვეულ ბონუსებს სოფლის მეურნეობის პროდუქციაზე, რომელიც დაფინანსებულია ამ პროექტის ფარგლებში. თუმცა, რა ბონუსები იქნება, როდის დაიწყება და რა ვადით მიიღებს ინვესტორი, ეს ყველაფერი წინასწარ არ არის განსაზღვრული.

• ყველა პროექტი, რომელშიც ICO-თი ინვესტიცია ხდება, წარმატებით არ სრულდება. შესაბამისად, ინვესტორებმა შეიძლება განიცადონ ზარალი.

• ICO არის თაღლითებისათვის „სამოთხეა“ — სრული დეცენტრალიზაცია, არანაირი რეგლამენტი ICO-ს ჩატარებაზე, არანაირი კონტროლი და პასუხისმგებლობა ინვესტორების წინაშე. დაპირდი ინვესტორებს „სამ თუნუქს“, მიიღო ფული, ხოლო შემდეგ „თუნდაც ბალახი არ გაზარდოს“.

ICO წარმოადგენს იმგვარ პრიმარულ (პირველად) ბაზარს, სადაც ტოკენების გამოშვება და განთავსება

ხდება პირველადი ინვესტორებს შორის. შემდეგ ტოკენების მფლობელებს შეუძლიათ მათი გაყიდვა კრიპტობირჟებზე. ტოკენების გადაცემა ხელიდან ხელში ქმნის მეორად ბაზარს, რომელიც წარმატებით ვითარდება. ზოგჯერ ამ ბაზარზე შემოსავალი ასტრონომიულ ნიშნულს აღწევს.

„ერთ-ერთი ყველაზე მომგებიანი ტოკენების განთავსება იყო Stratis-ის ტოკენების გაყიდვა. თუ გაყიდვების დაწყებისას ტოკენის ღირებულება იყო 0,007 აშშ დოლარი ერთეულზე, პიკზე მან მიაღწია 10,58 აშშ დოლარს. შესაბამისად, პროცენტულად შემოსავალმა (შესაბამისი ყიდვის დაწყებითი ფასითა და მაქსიმალური გაყიდვით) შეადგინა 151 082% და ეს არ არის ერთადერთი მაგალითი. აქ არის კიდევ რამდენიმე: SpectroCoin (დაწყებითი ფასი 0,001 აშშ დოლარი, მაქსიმალური ფასი 0,15 აშშ დოლარი, შემოსავალი 18 707%), Storj — სერვისი, რომელიც კრიპტოვალუტის საშუალებით სთავაზობს დისკის სივრცის გაყიდვას (დაწყებითი ფასი 0,01 აშშ დოლარი, მაქსიმალური 1,2 აშშ დოლარი, შემოსავალი თითქმის 12 000%). აღნიშნული მაგალითების მიხედვით შემოსავლის ციფრები, რა თქმა უნდა, ძალიან მაღალია. მაგრამ სხვა ICO-ებიც ხშირად აჩვენებენ კარგ შედეგებს“.

ICO-ს სპეკულაციურმა კომპონენტმა დროთა განმავლობაში შესაძლოა გადაფაროს საინვესტიციო კომპონენტი, როგორც ეს მოხდა ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე. ეს კი ნიშნავს, რომ ICO ბაზარი წყდება რეალური ეკონომიკის სექტორს და ხდება ფინანსური ბაზრის „პარაზიტული“ სეგმენტი.

დასკვნა

ზოგადად, ზემოაღნიშნული მაგალითების და რეალური მდგომარეობის განზოგადებით შეიძლება შემდეგი დასკვნების გამოტანა:

• კრიპტოვალუტა აღმოცენდა როგორც ფულის მიმოქცევის, ფულის როგორც გადახდის საშუალების ფუნქციის განვითარების ევოლუციური ეტაპი.

• კრიპტოვალუტის ბაზარი, სადაც თვით კრიპტოვალუტა წარმოადგენს ყიდვა-გაყიდვის ობიექტს, არ აქვს რაიმე კავშირი რეალურ ეკონომიკურ სექტორთან და ამიტომ თავიდანვე არის ფინანსური ბაზრის „პარაზიტული“ სეგმენტი;

• კრიპტოვალუტიდან წარმოებული ICO-ს ბაზარი კი იშორებს თავს რეალურ ეკონომიკურ სექტორიდან და ხდება ფინანსური ბაზრის „პარაზიტული“ სეგმენტი.

ზოგიერთ ქვეყანაში კრიპტოვალუტა სახელმწიფო დონეზე აკრძალულია. აღნიშნულ ვითარებას შემდეგ ნაირად ასაბუთებენ: «ვირტუალურ ვალუტებს არ გააჩნიათ უზრუნველყოფა და იურიდიულად პასუხისმგებელი სუბიექტები. მათთან დაკავშირებული ოპერაციები სპეკულაციური ხასიათისაა, ხორციელდება ე.წ. „ვირტუალურ ბირჟებზე“ და ღირებულების დაკარგვის დიდ რისკს ექვემდებარებიან. შესაბამისად, ამიტომაც აიკრძალა ზოგიერთი ქვეყნის ტერიტორიაზე ფულის სუროგატების გამოშვება.

ბოლო პერიოდში სახელმწიფო სტრუქტურებისა და პირველ რიგში ცენტრალური ბანკების პოზიცია იცვლება. მაგალითად, დაისვა საკითხი ერთიმეორისაგან გაემიჯნათ კრიპტოვალუტისა და ბლოკჩეინის ტექნო-

ლოგიები. „როგორც ნებისმიერი სიახლე, ბლოკჩეინის ტექნოლოგია ინვესტორ აზრთა სხვაობასა და დავებს მსოფლიო საზოგადოებაში. თუმცა ბევრი თანხმდება ერთ პოზიციასზე - ბლოკჩეინი არის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი გამოგონებათაგანი ბოლო ათწლეულებში, რომელსაც უნარი შესწევს, რომ გადატრიალება მოახდინოს არა მხოლოდ ფინანსურ ინდუსტრიაში, არამედ ცხოვრების ბევრ სხვა სფეროში.“(2)

ბლოკჩეინის მეშვეობით შეიძლება შეიქმნას ახალი ფინანსური ტექნოლოგიები და კრიპტოვალუტებზე დაქვემდებარებული საკანონმდებლო ბაზრის საფუძველზე შეიძლება მასზე კონტროლი განხორციელდეს. ამიტომ 2016 წლის თებერვალში ცენტრალურმა ბანკმა შექმნა მუშა ჯგუფი, ახალი ფინანსური ტექნოლოგიებისა და მათ შორის ბლოკური ჯაჭვის გამოყენების შესაძლებლობების, ანალიზისა და შეფასებისათვის, (რასაც ეფუძნება ბიტკოინი და ბევრი ალტკოინები).

მსოფლიო ფინანსური სისტემა ვითარდება არასწორ-ხაზოვნად. ბლოკჩეინის ტექნოლოგიების გამოყენება შეიძლება გახდეს რეგულაციური გარღვევა, რომელიც გარდაქმნის მსოფლიო ფინანსურ სისტემას და მას პრინციპულად ახალ დონეზე აიყვანს. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა ზოგიერთი ქვეყნის საზოგადოების განწყობა, რომელიც წინააღმდეგი ბანკთაშორისი გადახდები მთლიანად გადავიდეს ბლოკჩეინ-საფუძველზე და ამჟამად მოქმედ SWIFT სისტემაზე.

კომპანიების აქციებში ინვესტირება, რომლებიც დაკავშირებულია კრიპტოვალუტის ბაზრის ციფრულ ტრანსფორმაციასთან, საშუალებას აძლევს ინვესტორებს გაამრავალფეროვნონ თავიანთი საინვესტიციო პორტფელი, უზრუნველყონ აქტივების დაცული შენახვა და მიიღონ მოგება ტექნოლოგიური ინოვაციებისგან. თუმცა, ასეთ კომპანიებთან დაკავშირებული აქციების ღირებულება შეიძლება დამოკიდებული იყოს მთლიანად საფონდო ბაზრის მდგომარეობაზე და მათი ზრდა შესაძლოა ჩამორჩებოდეს თავად კრიპტოვალუტების ფასების ზრდას.

კრიპტოვალუტით დამოუკიდებელი ვაჭრობა ხსნის შესაძლებლობებს მნიშვნელოვანი მოგებისთვის, იძლევა პირდაპირი კონტროლის საშუალებას ინვესტიციებზე და გამორიცხავს შუამავლების საჭიროებას. თუმცა კრიპტოვალუტის ბაზარი ხასიათდება მაღალი ვოლატიურობით, საჭიროებს სწავლასა და კვლევას, ასევე აჩენს უსაფრთხოების გამონევენებს კრიპტოვალუტის შენახვის კუთხით.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Arabashvili M. 2024. Challenges of integrating cryptocurrency into the Georgian financial system and a strategic approach to blockchain and real estate to combat corruption. URL: https://www.researchgate.net/publication/388969935_kriptoalutis_sakartvelos_pinansur_sistemashi_integrirbis_gamotsvevbi_da_strategiuli_midgoma_

blokcheinisa_da_udzravi_konebis_mimart_koruptsiis_tsi-naaghmdag_sabrdzolvelad (in Georgian);

2. Business Dynamic Statistics. URL: <https://coinmarketcap.com/all/views/all/>;

3. Evtushenko A., Polyakov E. 2016. What is blockchain and why this technology will soon change the world. (in Russian);

4. Extance A. 2015. The future of cryptocurrencies: bitcoin and beyond. Nature. №526 (7571) pp.21-23;

5. Genkin A., Mikheev A. 2018. Blockchain - how it works and what awaits us tomorrow. M.: Alpina Publisher., 148 p. (in Russian);

6. How to buy Bitcoin futures. URL: <https://decenter.org/p/120-cryptocurrencies-in-2018-rus>;

7. Kandelaki N. Blockchain technology and its future in e-Government. The science journal "Authority and society (history, theory, practice)". №1 (49). Tbilisi. 2019. (in Georgian);

8. Lekashvili, E., Mamaladze, L., 2019. Crypto currency – a new challenge for the economy of Georgia. Copernican Journal of Finance & Accounting, 7(4): 87–97. DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/>;

9. Nakamoto, S. 2008. "Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System". <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> ;

10. Petriashvili D. 2022. Regulation of the Crypto Ecosystem. Economic and Legal Analysis. Tbilisi: Research Center of the Parliament of Georgia. 68 p. (in Georgian);

11. Qoqiauri L. 2018. Financial Markets: monograph/ edited by O. Prokopenko. Poland. 2019. 448p. ISBN 978-83-61429-15-9;

12. Qoqiauri L. 2024. Money. monograph. Tbilisi: Publishing House Kalmosani, 676p. ISBN 978-9941-506-78-9 (in Georgian);

13. Qoqiauri L. 2025. Investment Activities. 7 Volumes. Volume 2. Investment Management and Policy. Tbilisi: Publishing House Kalmosani, 777p. ISBN 978-9941-517-36-5 (in Georgian);

14. Sichinava D. Maghradze M. 2018. "Preconditions and problems of transition to electronic money" – international scientific-practical journal "Globalization & Business" № 6, pp. 177-183. <https://www.eugb.ge/archive.php>;

15. Sichinava D. , Magradze M. 2018. Cryptocurrency: Current Situation and Prospects of Development. TSU III International Scientific Conference Challenges Of Globalization In Economics And Business Proceedings. pp. 347-351 (in Georgian);

16. Swan, M., 2015. Blockchain: Blueprint for a new economy. O'Reilly Media. ISBN-10: 9781491920497;

17. Vigna P., Casey Michael J. 2015. The Age of Cryptocurrency: How bitcoin and the Blockchain Are Challenging the Global Economic Order. St. Martin's Press, New York. 432 p.;

18. Zaporozhan A. 2018. Evolution of the Financial Market. Cryptocurrency. Management Consulting. No. 5. pp.77-86 (in Russian).

უცხოური პირდაპირი ინვესტიციები ეკონომიკური ზრდის კონტექსტში გლობალური კონფრონტაციული გარემოს და ბანუზღვრელობის პირობებში¹

DOI: <https://doi.org/10.52340/bal/2025.02.03>

ანოტაცია

კვლევის ძირითადი მიზანია კონფრონტაციული გლობალიზაციისა და მზარდი გაურკვეველობის პირობებში უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების თავისებურებების გამოვლენა ეკონომიკური ზრდის კონტექსტში. ბოლო ათწლეულის პერიოდში, უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების კვლევა კლასიკური მოდელებიდან უფრო ყოველმომცველ, ინტერდისციპლინურ მიდგომებზე გადავიდა. თანამედროვე ძირითადი პარადიგმები მოიცავს მრავალეროვნული კორპორაციების სტრატეგიების შესწავლას, გლობალური ღირებულებათა ჯაჭვების როლს, დიგიტალიზაციის ეფექტებს, მდგრადობის ფაქტორებს და გეოპოლიტიკურ გავლენას. ეს ახალი მიდგომები ავსებს და მრავალი თვალსაზრისით გარდაქმნის კლასიკურ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების თეორიებს - დანიინგის OLI პარადიგმას, ინტერნალიზაციის და პროდუქტის სასიცოცხლო ციკლის თეორიას. თანამედროვე უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების კვლევები ხაზს უსვამს გლობალური ქსელების, ინოვაციების, ინფორმაციისა და პოლიტიკის როლს. კვლევაში შემოთავაზებული მდგრადობაზე, რისკზე, უსაფრთხოების უზრუნველყოფაზე და გეოეკონომიკური ფაქტორზე ორიენტირებული ინტეგრირებული კონცეფციები უფრო მეტად შეესაბამება გლობალიზაციის მზარდ გაურკვეველობას, თანამედროვე მის კონფრონტაციულ ბუნებას და არსებითად ხსნის უცხოელი ინვესტორების საინვესტიციო ქცევას.

საკვანძო სიტყვები: კონფრონტაციული გლობალიზაცია, გაურკვეველობა, ეკონომიკური ზრდა, უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების თანამედროვე პარადიგმები.

გივი ბედიანაშვილი
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი
პროფესორი (ასოცირებული),
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
<http://orcid.org/0000-0003-4521-737X>
E-mail: givi.bedianashvili@tsu.ge

¹ კვლევის შედეგები წარდგენილ და მოხსენებული იყო X საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე „გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში“ თსუ-ს ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტზე (7 ნოემბერი, 2025 წელი).

FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN THE CONTEXT OF ECONOMIC GROWTH UNDER A GLOBAL CONFRONTATIONAL ENVIRONMENT AND UNCERTAINTY

Givi Bedianashvili

Professor (associate), Doctor of Economic Sciences
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
<http://orcid.org/0000-0003-4521-737X>
E-mail: givi.bedianashvili@tsu.ge

SUMMARY

The main objective of the study is to reveal the peculiarities of foreign direct investment (FDI) in the context of economic growth in the context of confrontational globalization and increasing uncertainty. Over the past decade, foreign direct investment research has moved from classical models to more comprehensive, interdisciplinary approaches. The main modern paradigms include the study of the strategies of multinational corporations, the role of global value chains, the effects of digitalization, sustainability factors and geopolitical influence. These new approaches complement and in many ways transform the classical theories of FDI - Dunning's OLI paradigm, internalization and product life cycle theory. Modern FDI research emphasizes the role of global networks, innovation, information and politics. The integrated concepts proposed in the study, focused on sustainability, risk, security assurance and geo-economic factors, are more consistent with the growing uncertainty of globalization, its contemporary confrontational nature and essentially explain the investment behavior of foreign investors.

Keywords: confrontational globalization, uncertainty, economic growth, modern paradigms of FDI

ძირითადი ტექსტი

უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების (FDI) კლასიკური თეორიები — დანყებული ჰეკშერ-ოლინის მოდელებით, ჰაიმერისა და ვერნონის ნაშრომებით და ჯონ დანინგის უნივერსალური OLI პარადიგმით — საერთაშორისო ინვესტიციებს ხსნიდნენ რესურსების განაწილების ეფექტიანობის, ფირმების კონკურენტული უპირატესობებისა და ტრანზაქციების ინტერნალიზაციის პრიზმით (Charaia, 2017; Charaia et al, 2020; Dunning, 1980; Erkomaishvili, 2024, 2025; Qoqiauri, 2025; Sikharulidze & Charaia, 2018a, 2018b; Silagadze, 2023; Veshapidze et al, 2024; Veshapidze, & Sekhniashvili, 2021), თუმცა, ეს მოდელები ჩამოყალიბდა გლობალიზაციის კონტექსტში მე-20 საუკუნის მეორე ნახევარში, როდესაც მსოფლიო შედარებითი სტაბილურობით ხასიათდებოდა და ხარჯების ოპტიმიზაცია ინტერნაციონალიზაციის მთავარი მამოძრავებელი ძალა იყო. თანამედროვე ეპოქა — სავაჭრო ომები (მაგ., აშშ-ჩინეთი), სანქციების რეჟიმები, გლობალური მიწოდების ჯაჭვების რღვევები (COVID-19, ენერგეტიკული კრიზისი, კონფლიქტი უკრაინაში) და მზარდი გეოპოლიტიკური ფრაგმენტაცია (Autio et al, 2018; Bedianashvili, 2025a, 2025b; Canh et al, 2020; Gao, 2024; Gereffi, 2018; Haque et al. 2022; Jarde et al, 2023; International Monetary Fund, 2023; Loonam & O'Regan, 2022; Luo, 2021; Marozva, 2025; McKinsey Global Institute, 2025; Papava, 2022; Papava, 2025; Papava & Bedianashvili, 2024; Papava & Maisaia, 2023; PLG Consulting, 2020; Singh, 2024; United Nations Conference on Trade and Development, 2023; Witkowska, 2023; World Development Report, 2020) - მოითხოვს ახალ განმარტებით ჩარჩოებს. ტრადიციული მოდელები არასაკმარისად ით-

ვალისწინებენ ფირმებისა და სახელმწიფოების ცვალებად პრიორიტეტებს, სადაც მდგრადობა, უსაფრთხოება და გეოპოლიტიკა ცენტრალურ ადგილს იკავებს.

პირველ რიგში უნდა გამოიყოს გლობალიზაციის თანამედროვე თავისებურებები და ახალი მახასიათებლები. დღევანდელი გლობალური ცივილიზაცია ხასიათდება გაურკვევლობისა და დაუცველობის განსაკუთრებით მაღალი ხარისხით, რაც განპირობებულია საზოგადოების სხვადასხვა სფეროში მიმდინარე პროცესებით. მათი მასშტაბები სცილდება რომელიმე კონკრეტული სფეროს ფარგლებს და, ხშირ შემთხვევაში, უკვე ახდენს მნიშვნელოვან, ზოგჯერ კრიზისულ, შოკური ეფექტების მსგავს გავლენას სხვა სფეროებზე (Bedianashvili, 2021).

გლობალიზაციის თავისებურებების განხილვისას, უნდა აღინიშნოს, რომ რუსეთის მიერ უკრაინაში ომის დაწყებისა და დასავლეთის მიერ რუსეთისთვის დაწესებული ეკონომიკური სანქციების ფონზე, კონფრონტაციული ხასიათის გლობალიზაციის პროცესები უკვე მკაფიოდ არის გამოკვეთილი (Papava, 2022). განსაკუთრებით აქტუალური გახდა სისტემური და მაკროეკონომიკური დეტერმინანტები - ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური სტაბილურობის დონე, შოკების შედეგად ეკონომიკური ვარდნის სიღრმე და კრიზისის შემდგომი აღდგენის სპეციფიკა, გარე შოკების სოციალურ-ეკონომიკური ეფექტები (Bedianashvili, 1995; Bedianashvili, 2023; Papava & Bedianashvili, 2024).

ზემოაღნიშნული განხილვის შემდეგ, საინტერესოა იმის გარკვევა, თუ როგორია სამეცნიერო კვლევების როდენობის დინამიკა უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების თემაზე, მაგალითად, Scopus-ის მონაცემთა ბაზებში

არსებულ ჟურნალებში. ბიბლიომეტრიული კვლევები აჩვენებს, რომ ასეთი სამეცნიერო სტატიების რაოდენობა მომდევნო წლებში სულ უფრო იზრდება, რაც ნათლად ჩანს შემდეგ გრაფიკებში (ნახ. 1).

უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების, ეკონომიკური ზრდის და მათთან დაკავშირებული თემატიკის მიმართ სამეცნიერო ინტერესის ზრდა ბოლო წლებში აშკარაა, რაც მიუთითებს სამეცნიერო პრობლემის უდავო აქტუალურობაზე. ერთ-ერთი მიზეზი აქ, სავარაუდოდ, არის თვით უცხოური ინვესტიციების უარყოფითი დინამიკა,

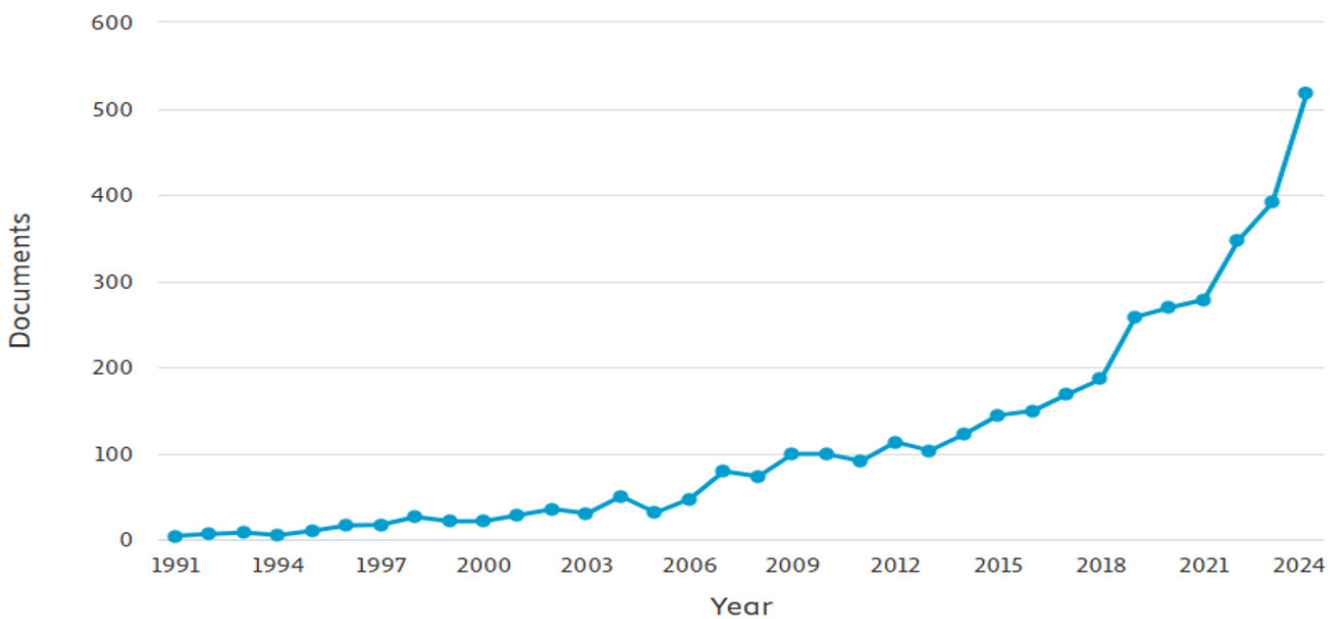
რაც გამოწვეულია თავის მხრის კონფრონტაციული გლობალიზაციის ბუნებით, ასევე ახალი მიმდინარე მსოფლიო წესრიგის ფორმირების შესაბამისი კლასიკური მანამდე არსებულისგან განსხვავებული ეკონომიკური და საინვესტიციო დეტერმინანტების მოქმედებით (ნახ.2).

აღსანიშნავია, რომ ზემოაღნიშნული არ არის შემთხვევითი და დროებითი პროცესი, რაზეც მეტყველებს უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების დინამიკის ციკლური და ტრენდული მდგენელები (ნახ. 3).

ამასთან ერთად, მკაფიოდ გამოიკვეთება ანალოგი-

ნახ.1.

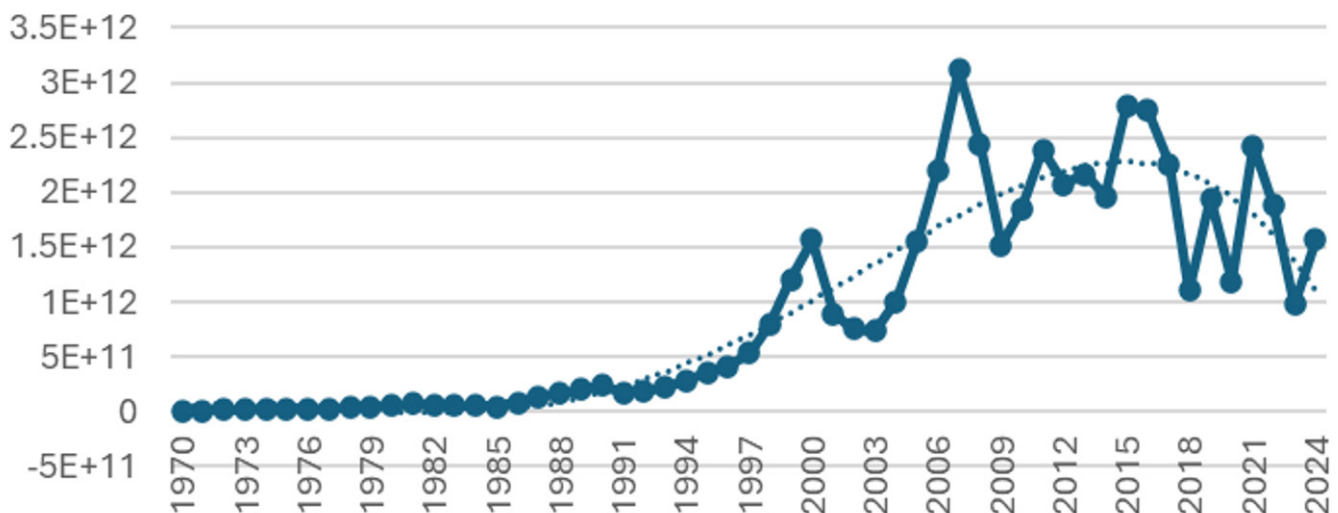
Scopus-ის მონაცემთა ბაზის გამოცემებში 1991-2024 წლებში უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების, ეკონომიკური ზრდისა და დაკავშირებულ თემატიკაზე პუბლიკაციების რაოდენობა

წყარო: აგებულია ავტორის მიერ Scopus-ის მონაცემების ბაზაზე

ნახ. 2.

უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების დინამიკა (მსოფლიო, US\$)

წყარო: აგებულია ავტორის მიერ მსოფლიო ბანკის მონაცემების (World Bank, n.d.) ბაზაზე

ური ტენდენციები განვითარებული ეკონომიკების და ევროპის ეკონომიკის ფარგლებშიც (ნახ.4).

უდავოა, რომ უცხოური პირდაპირი ინვესტიციები გრძელვადიანი ეკონომიკური ზრდის ერთ-ერთ ყველაზე ძლიერ და მდგრად მამოძრავებელ ძალად ითვლება, განსაკუთრებით განვითარებადი და გარდამავალი ეკონომიკებისთვის. მისი დადებითი გავლენა მრავალი არხით ხორციელდება და ემპირიული კვლევების აბსოლუტური უმრავლესობა (International Monetary Fund, 2023; United Nations Conference on Trade and Development, 2023; World Development Report, 2020), გარკვეულ პირობებში, წმინდა დადებით ეფექტს ადასტურებს.

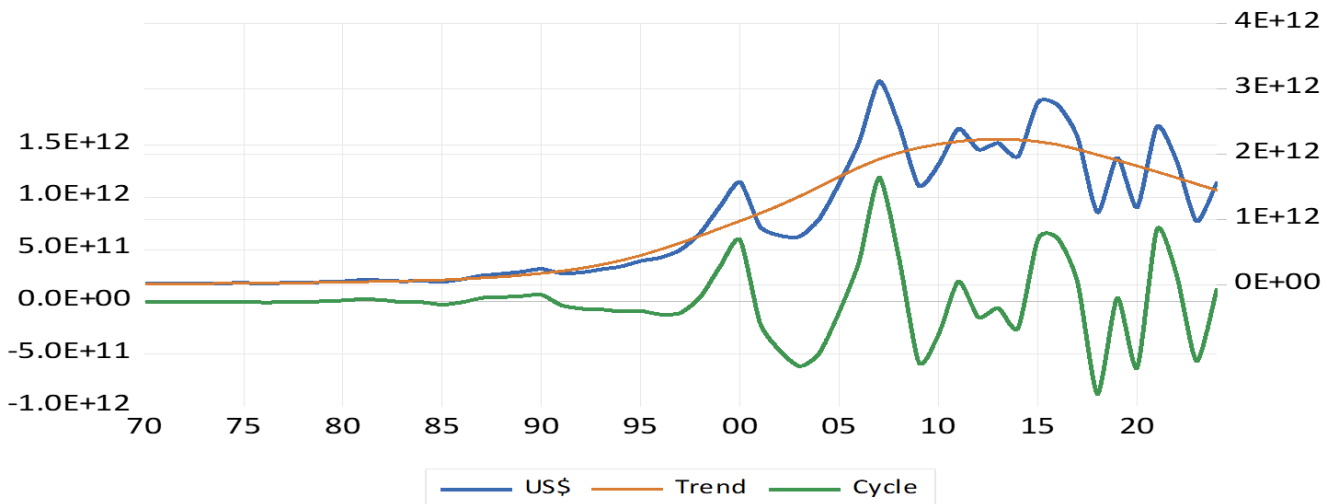
უახლესი მონაცემების საფუძველზე (იხ., მაგალითად, United Nations Conference on Trade and Development, 2025), 2024–2025 წლებში გლობალური უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების ტენდენციები ხასიათდება უწყვეტი კლებით, რაც გამწვავებულია გეოპოლიტიკური რისკებით, სავაჭრო დაძაბულობითა და მაღალი გაურკვევლობით.

კონფორტაციული გლობალიზაცია და განუზღვრელობის ზრდა, თავისი ბუნებით, მაკროსისტემური ხასიათის გამოწვევებს წარმოშობს. თანამედროვე ეპოქა - სავაჭრო ომები, სანქციების რეჟიმები, მიწოდების გლობალური ჯაჭვების რღვევები და მზარდი გეოპოლი-

ნახ. 3.

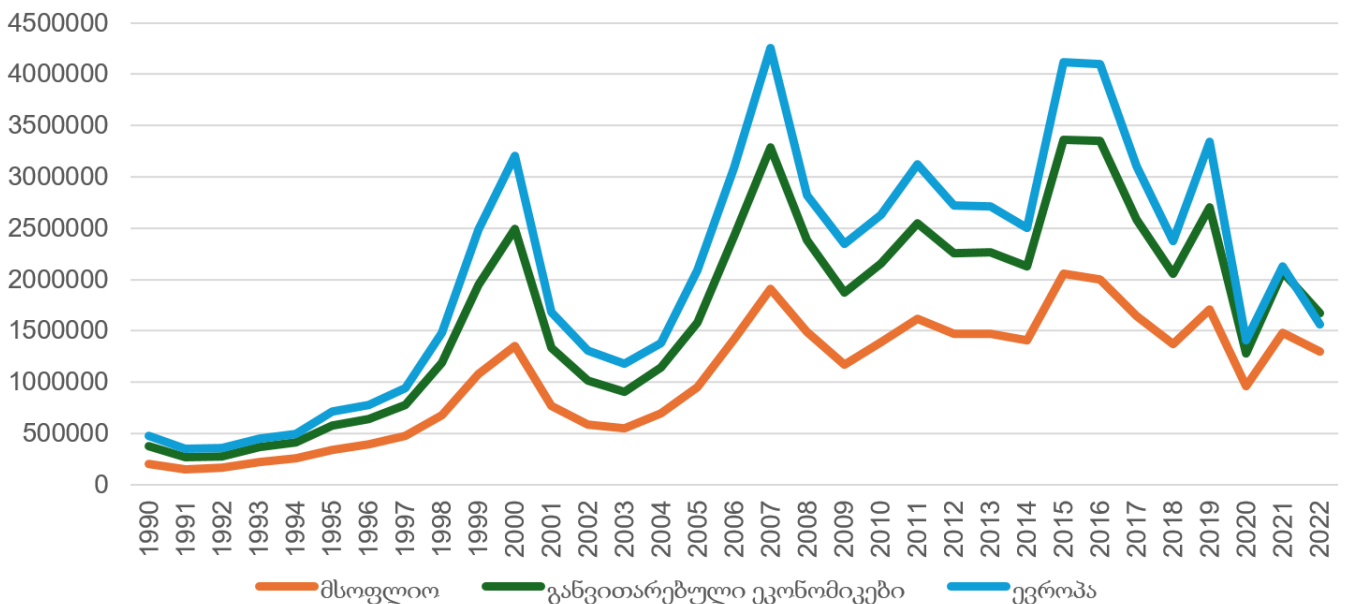
მსოფლიოში უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების დინამიკა ტრენდული და ციკლური მდგენელების გამოყოფით

Hodrick-Prescott Filter (lambda=100)

წყარო: აგებულია ავტორის მიერ EViews-ის გამოყენებით მსოფლიო ბანკის მონაცემების (World Bank, n.d.) ბაზაზე

ნახ.4

წყარო: აგებულია ავტორის მიერ United Nations Conference on Trade and Development (2023) მონაცემებზე დაყრდნობით

უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების თანამედროვე RRSG პარადიგმები

წყარო: ავტორის აზრი და კონცეფცია

ტიკური ფრაგმენტაცია - მოითხოვს უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების ახალ კონცეფტუალურ ჩარჩოებს. ტრადიციული მოდელები ვერ ითვალისწინებენ ფირმებისა და სახელმწიფოების ცვალებად პრიორიტეტებს, სადაც მდგრადობა, უსაფრთხოება და გეოპოლიტიკა მნიშვნელოვანი ხდება. ჩვენ კვლევაში შემოთავაზებულია უცხოური ინვესტიციების ოთხი ახალი პარადიგმის იდენტიფიცირება (ნახ. 5), რომლებიც ასახავს „პოსტ-OLI ეპოქას“.

უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების თანამედროვე აღნიშნული RRSG პარადიგმები - მდგრადობაზე ორიენტირებული უცხოური პირდაპირი ინვესტიციები (Resilience-driven advantage - **R**), რისკზე ორიენტირებული უცხოური პირდაპირი ინვესტიციები (Risk-driven advantages - **R**), უსაფრთხოების ძიების პარადიგმა (Security-seeking advantages - **S**), გეოეკონომიკური პარადიგმა (Geo-economic advantages - **G**) - ასახავს უცხოური ინვესტიციების ლოგიკის ცვლილებას „ეფექტიანობის ძიების“ პარადიგმიდან „მდგრადობისა და უსაფრთხოების ძიების“ პარადიგმაზე. ეს ახალი სისტემური ინტეგრირებული კონცეპტუალური მოდელი უფრო მეტად შეესაბამება გლობალიზაციის მზარდ გაურკვეველობას, თანამედროვე გლობალური გარემოს კონფრონტაციულ ბუნებას, არსებითად ხსნის უცხოელი ინვესტორების რეალურ საინვესტიციო ქცევას და გადანყვევტილებებს.

ქვეყნებს ახალი პარადიგმები საშუალებას მისცემს მათ შეიმუშაონ საინვესტიციო პოლიტიკა, რომელიც ითვალისწინებს არა მხოლოდ ეკონომიკურ ეფექტიანობას, არამედ მდგრადობას და გეოპოლიტიკურ ფაქტორებსაც.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Autio, E., Nambisan, S., Thomas, L. D. W., & Wright, M. (2018). From platform growth to platform scaling: The role of decision rules and network effects over time. *Academy of Management Perspectives*, 32(3), 254–274. <https://doi.org/10.5465/amp.2016.0148>;

2. Bedianashvili, G. (2021). Globalization and Modern Challenges of Economic Uncertainty. Conference materials: *Strategies, Models, and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM-2021)*. At: Khmelnytskyi National University, Ukraine. 24-48.;

3. Bedianashvili, G. (2025a). Foreign direct investment and economic growth under global uncertainty. In Daugavpils University, *Social Sciences for Regional Development 2025: Abstracts of the 20th International Academic Conference* (pp. 10-11). https://du.lv/wp-content/uploads/2025/10/TEZ-ES_2025_Socialas-zinatnes-regionalajai_Tezes_gatavs.pdf;

4. Bedianashvili, G. (2025b). Macroeconomic effects of disruptions in global supply chains in a context of confrontational globalization. In E. Mekvabishvili & G. Bedianashvili (Eds.), *Economic science and the economy of Georgia* (pp. 224-233). Universali (In Georgian). https://www.researchgate.net/publication/396975492_mitsodebis_globaluri_jachvebis_rgh-vevebis_makroekonomikuri_epektebi_konprontatsiuli_globalizatsiis_pirobebshi_Macroeconomic_Effects_of_Disruptions_in_Global_Supply_Chains_in_a_Context_of_Confrontation;

5. Bedianashvili G. (2023). Macrosystemic Challenges of Uncertainty under the Conditions of Confrontational Globalization. *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 17(2), 174-179. http://science.org.ge/bnas/t17-n2/26_Bedianashvili_Economics.pdf;

6. Bedianashvili, G. (1995). *State, power structure and socio-economic reform of society*. Mecniereba.

7. Canh, N. P., Binh, N. T., Thanh, S. D., & Schinckus, C. (2020). Determinants of foreign direct investment inflows: The role of economic policy uncertainty. *International Economics*, 161, 159-172. <https://doi.org/10.1016/j.inteco.2019.11.012>;

8. Charaia, V. (2017). The role of multinational enterprises' investments in emerging country's economic development, case of Georgia. *International Journal of Economics and Management Engineering*, 11(3), 721–724.;

9. Charaia, V., Chochia, A., & Lashkhi, M. (2020). The Im-

- pact of FDI on Economic Development: The Case of Georgia. *Baltic Journal of European Studies*, 10(2), 96–116. <https://doi.org/10.1515/BJES-2020-0017>;
10. Dunning, J. H. (1980). Toward an eclectic theory of international production: Some empirical tests. *Journal of International Business Studies*, 11(1), 9–31. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490593>;
11. Erkomaishvili, G. (2024). *Economic development of Georgia Strategies*. Universal (in Georgian);
12. Erkomaishvili, G. (2025). - Strategy for Attracting Foreign Direct Investments in Georgia. *Science and Innovation*, 4, 112-120 (in Georgian);
13. Gao, H. (2024). Economic policy uncertainty and foreign direct investment: Evidence from China. *Structural Change and Economic Dynamics*, 70, 178-191. <https://ideas.repec.org/a/eee/streco/v70y2024icp178-191.html> (IDEAS/RePEc);
14. Gereffi, G. (2018). *Global Value Chains and Development*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108559423>;
15. Haque, M. A., Biqiong, Z., Arshad, M. U., & Yasmin, N. (2022). Role of uncertainty for FDI inflow: Panel econometric analysis of selected high-income nations. *Cogent Economics & Finance*, 10(1). <https://doi.org/10.1080/23322039.2022.2156677>;
16. Jardet, C., Jude, C., & Chinn, M. (2023). Foreign direct investment under uncertainty: Evidence from a large panel of countries. *Review of International Economics*, 31(3), 854-885. <https://doi.org/10.1111/roie.12646> (IDEAS/RePEc);
17. International Monetary Fund. (2023). *Geoeconomic fragmentation and foreign direct investment* (Chapter 4 in *World Economic Outlook, April 2023: A Rocky Recovery*). International Monetary Fund. <https://doi.org/10.5089/9781513568039.004>;
18. Loonam, J., & O'Regan, N. (2022). Global value chains and digital platforms: Implications for strategy. *Strategic Change*, 31(1), 161–177. <https://doi.org/10.1002/jsc.2485>;
19. Luo, Y. (2021). The platform view of global business. *Journal of International Business Studies*, 52(7), 1251–1270. <https://doi.org/10.1057/s41267-021-00451-8>;
20. Marozva, G. (2025). Uncertainty, FDI inflows, and financial market development. *Economies*, 13(6), 147. <https://doi.org/10.3390/economies1306147> (MDPI);
21. McKinsey Global Institute. (2025). *Global flows: Rethinking supply chains in a fragmented world*;
22. Papava V., (2022). On Illegal Globalization, or Can Globalization Ever End? *Eurasia Review*, December 19. <https://www.eurasiareview.com/19122022-on-illegal-globalization-or-can-globalization-ever-end-oped/>;
23. Papava, V. (2025, August 12). *On the formation of a two-and-a-half polar world*. SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.5365191>;
24. Papava, V., & Bedianashvili, G. (2024). Social and economic resilience in conditions of confrontational globalization and uncertainty. *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 18(3), 174-180. http://science.org.ge/bnas/t18-n3/28_Papava_Economics.pdf;
25. Papava V., & Maisaia V. (2023). On Economic Security under Confrontational Globalization and the Main Concepts of Geo-Economic Warfare. *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, 17(3), 116-120. http://science.org.ge/bnas/t17-n3/19_Papava_Economics.pdf;
26. PLG Consulting. (2020, June 16). *Navigating global trade wars: Restructuring supply chains in an era of uncertainty*. <https://plgconsulting.com/navigating-global-trade-wars-restructuring-supply-chains-in-an-era-of-uncertainty/>;
27. Qoqiauri, L. (2025). Theoretical and Methodological Foundations of Foreign Investments. *Business and Legislation*, 18(1), 14-26. (In Georgian). <https://doi.org/10.52340/bal/2025.01.02>;
28. Sikharulidze, D., & Charaia, V. (2018a). OII paradigm and investment position of Georgia. *Globalization & Business*, 5, 71-78. <https://doi.org/10.35945/gb.2018.05.010>;
29. Sikharulidze, D., & Charaia, V. (2018b). *Foreign Direct Investment: Theory and Georgian Experience*. Universal (in Georgian);
30. Silagadze, L. (2023). Foreign direct investment inflow in 1997-2016 years in Georgia, Ukraine and Moldova (comparable analysis). *Globalization and Business*, 3(5), 175–192. <https://eugb.ge/index.php/111/article/view/257/259>;
31. Singh, T. (2024, September 24). *A review of economic growth, foreign direct investment, and sustainability in emerging economies*. SSRN. <https://ssrn.com/abstract=5046139>;
32. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). (2023). *World investment report 2023: Investment in sustainable energy for all*. United Nations. <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2023>;
33. United Nations Conference on Trade and Development. (2025). *World Investment Report 2025: International investment in the digital economy (UNCTAD/WIR/2025)*. <https://unctad.org/publication/world-investment-report-2025>;
34. Veshapidze, S., Bedianishvili, N., & Zoidze, G. (2024). Bilateral Investment Agreements of Georgia: Threats, Challenges and Opportunities. *Three Seas Economic Journal*, 5(4), 1-7;
35. Veshapidze, S., & Sekhniashvili, D. (2021). The importance of capital market development for improving the investment ecosystem in Georgia. *World economy and international economic relations*, 4, 64-72;
36. Witkowska, J. (2023). *The role of FDI in the sustainable development of the European Union*. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 26(1), 21-43. <https://doi.org/10.18778/1508-2008.26.02>;
37. World Bank. (n.d.). Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$) (Indicator No. BX.KLT.DINV.CD.WD). <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD>;
38. World Development Report. (2020). *Trading for Development in the Age of Global Value Chains*. <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/9421df1e-d16d-5298-8749-3f0efaac2bcc/content>;

ბუღალტრული აღრიცხვა ახალ განზომილებაში მოსაზრებები გამონვევების გადაწყვეტაზე

DOI: <https://doi.org/10.52340/bal/2025.02.04>

დავით ჯალაგონია

ეკონომიკურ მეცნიერებათა კადემიური დოქტორი,
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი
<https://orcid.org/0000-0003-2022-8101>
Email: dato.jalagonia@gmail.com

იური პაპასკურია

ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიური დოქტორი,
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი,
<https://orcid.org/0000-0002-7849-2426>
E-mail: papaskuairi@gmail.com

აბსტრაქტი

ნაშრომი ასახავს ბუღალტრული აღრიცხვის სფეროში მიმდინარე სისტემურ ცვლილებებსა და პროფესიაში არსებულ გამოწვევებს. მისი მიზანია აღრიცხვის თეორიულ-მეთოდოლოგიური, ტერმინოლოგიური და ეთიკური საკითხების სრულყოფის ძირითადი მიმართულებების განსაზღვრა.

ახალ რეალობაში: ბუღალტერიის დანიშნულება სცილდება მხოლოდ ტექნიკური ოპერაციების პასიური ფიქსირების ფარგლებს და უფრო სანარმოს ეკონომიკური საქმიანობის ანალიზის ჩატარების, სტრატეგიული განვითარების მიმართულებების განსაზღვრის, რისკების მართვის ფუნქციებს იძენს; ამკარად გამოჩნდა წლების განმავლობაში ჩამოყალიბებული თეორიული და ტერმინოლოგიური შეუთავსებლობები, სწავლებისა და პრაქტიკული უნარების გამომუშავების ხელშემშლელი გარემოებები; პროფესიული ეთიკისა და რეგულაციების დახვეწის აუცილებლობა.

კრიტიკული ანალიზი ცხადყოფს, რომ უმაღლეს საგანმანათლებლო პროგრამებში ბუღალტრული აღრიცხვის საფუძვლების სწავლების ტექნიკურ დეტალებზე აქცენტირება და მმართველობითი აზროვნების უნარების გამომუშავებაზე ორიენტირების დეფიციტი, ბუნდოვანი, არასათანადო, ხშირ შემთხვევაში გაუმართავი ტერმინოლოგიის მიწოდება აჩენს გაუგებრობებს სტუდენტებსა და პრაქტიკოს პროფესიონალებშიც.

ავტორები აზიარებენ მოსაზრებებს, რომელთა მიზანშეწონილება პროფესიის მიმართ ნლობით ჩამოყალიბებული შეხედულებების გადახედვის, განათლების პროგრამების მოდერნიზაციის, ტერმინოლოგიის დახვეწის, პროფესიული ეთიკის გაძლიერების, ტექნოლოგიური კომპეტენციების ინტეგრირებისა და ბიზნესისთვის მორგებული ბუღალტრული აღრიცხვის მოდელის შექმნის აუცილებლობითაა ნაკარნახევი. განსახორციელებელ ცვლილებათა მთავარ მიმართულებად წარმოდგენილია ბუღალტრული აღრიცხვის გადაყვანა ტექნოლოგიური ტენდენციების თანხვედრი ფუნქციონირების ახალ ეტაპზე და ბუღალტრისთვის წვლილისა და როლის შესაბამისი სტატუსის დამკვიდრება ხელმძღვანელობით იერარქიაში.

საკვანძო სიტყვები: ბუღალტრული აღრიცხვა, პროფესიული ეთიკა, თეორია და პრაქტიკა, ტერმინოლოგია, ციფრული ტრანსფორმაცია, ფინანსური ანგარიშგება.

ACCOUNTING IN A NEW DIMENSION THOUGHTS ON SOLVING CHALLENGES

David Jalagonia

Academic Doctor of Economic Sciences, Professor of Sukhumi State University
<https://orcid.org/0000-0003-2022-8101>
Email: dato.jalagonia@gmail.com

Iuri Papaskua

Academic Doctor of Economic Sciences, Professor of Sukhumi State University
<https://orcid.org/0000-0002-7849-2426>
Email: papaskuaiuri@gmail.com

ABSTRACT

The paper reflects the ongoing systemic changes in the field of accounting and the challenges facing the profession. Its goal is to identify the main directions for improving the theoretical, methodological, terminological and ethical issues of accounting.

In the new reality: the purpose of accounting goes beyond the scope of passive recording of technical operations and acquires the functions of conducting an analysis of the economic activities of the enterprise, determining strategic development directions, and managing risks; theoretical and terminological incompatibilities formed over the years, circumstances hindering the development of teaching and practical skills, have become clearly visible; the need to improve professional ethics and regulations.

Critical analysis reveals that the emphasis on technical details of teaching accounting fundamentals in higher education programs and the lack of orientation towards developing managerial thinking skills, the provision of vague, inappropriate, and often incorrect terminology, creates misunderstandings among students and practicing professionals alike.

The authors share opinions, the feasibility of which is dictated by the need to review the views formed over the years towards the profession, modernize educational programs, refine terminology, strengthen professional ethics, integrate technological competencies, and create an accounting model tailored to business. The main direction of the changes to be implemented is to move accounting to a new stage of functioning in line with technological trends and to establish a status for the accountant in the leadership hierarchy appropriate to his contribution and role.

Keywords: accounting, professional ethics, theory and practice, terminology, digital transformation, financial reporting.

ძირითადი ტექსტი

საქართველოში სოციალისტური სისტემის ტრანსფორმაციასა და კერძო საკუთრებითი ურთიერთობების ჩამოყალიბებასთან ახლდა ახალი ფორმაციული წყობის შესაბამისი დარგობრივი რეგულაციების შექმნისა და პრაქტიკის დამკვიდრების რთული, მრავალმხრივ საყურადღებო პროცესი. განსაკუთრებით მძიმედ წარმართა ბუღალტრული აღრიცხვის, ანგარიშგებისა და აუდიტის სფეროში გარდაქმნების საწყისი ორგანიზაციულ-მეთოდოლოგიური მეცადინეობა. სათანადო პროფესიული გამოცდილების არქონის გამო, საერთაშორისო სტანდარტებისა და სპეციფიკური ტერმინების თარგმნა, სააღრიცხვო ოპერაციების წარმოების პრაქტიკა, ხარისხის დაცვა ხარვეზებს ვერ ასცდა და ცალკეულმა მიმართულებებმა მახინჯი გამოვლენებების სახეც კი მიიღეს. ბუღალტრის როლიც ტექნიკური პერსონალის დატვირთვას გაუთანაბრდა. ამით, სანარმოს საქმიანობაზე, მათ შორის, აღრიცხვის სისტემის გამართვაზე პასუხისმგებლობა სრულად დირექტორს გადაეკისრა. მაგრამ დასავლეთის გამოცდილების კალკირებულ გადმოღებას

და მართველობითი სტრუქტურების ფუნქციური დატვირთვების დეტალური განერის გარეშე, ვალდებულების ასეთ გადანაწილებას, დადებითთან ერთად, უარყოფითი უკურეაქციაც გადმოჰყვა. სავსებით სწორი იყო გადაწყვეტილება, რომ სანარმოს ხელმძღვანელი უნდა იყოს ვალდებულნი მართვასა და სტრუქტურების გამართულ საქმიანობაზეც, თუმცა იმ ხანად, საორიენტაციო მიმართულებები არასწორად განისაზღვრა - ერთი მხრივ, სანარმოს ეკონომიკური საქმიანობის ანგარიშგების შედეგანა და შედეგებზე აქცენტირების ნაცვლად, მეტი ყურადღება ეთმობოდა საგადასახადო ორგანოებთან ურთიერთობების მონესრიგებას, მეორე მხრივ კი, ბუღალტერიის ფუნქცია გადასახადების დეკლარაციების მომზადება-წარდგენის მოვალეობით შემოფარგვლა. ამ გარემოებას მენტალური და ფორმაციული ცვლილების შემდეგ კერძო სექტორის შიდა სამეურნეო ინტერესებზე სახელმწიფოსგან მკაცრი საშემსრულებლო მოთხოვნების შესუსტებამ შეუწყო ხელი და გადაინაცვლა იქ, სადაც მეტი დასჯის თუ სანქციების დაკისრების საფრთხე აშკარად მეტი იყო. საყურადღებოა ის გარემოებაც, რომ

ტექნიკისა და ტექნოლოგიების განვითარებამ სააღრიცხვო საქმიანობა გაამარტივა - ფულადი საშუალებების, მოთხოვნების, მარაგების, სასაწყობო ოპერაციების, ძირითადი საშუალებების, ცვეთის, ხელფასების გაცემის აღრიცხვის ოპერაციებზე ანალიზური და სინთეზური დოკუმენტების შედგენა, აგრეთვე დეკლარაციების წარდგენაც კი, ყველგან მთლიანად კომპიუტერული პროგრამების მეშვეობით გახდა შესაძლებელი.

აღნიშნულმა ბუღალტრის შრომა ადვილ საქმიანობად წარმოაჩინა, საწარმოს მართვაში მისი განსაკუთრებული როლი და ადგილი დაჩრდილა, შესაბამისად, ხელმძღვანელობით იერარქიაში შეუმჩნეველი გახდა. ციფრობრივი ინფორმაციის ამეტყველებამ და გადაწყვეტილებისათვის სასარგებლო კონდიციის მიკუთვნებამ მოთხოვნადობა დაკარგა.

მიმდინარე საუკუნის დასაწყისში ბუღალტრული აღრიცხვისა და ანგარიშგების რეგულირების სახელმწიფო და პროფესიის თვითრეგულირების მოდელების მომხრეთა განსხვავებული შეხედულებების დაპირისპირებამაც გარდაქმნების მსვლელობა საგრძნობლად დააზიანა.

მოვლენათა განვითარებაზე დადებითად იმოქმედა 2010-2016 წლებში გარდაქმნების გააქტიურებამ, რომლის წარმატებული შედეგი „ბუღალტრული აღრიცხვის, ანგარიშგებისა და აუდიტის შესახებ“ კანონის მიღება იყო. ამ აქტმა დაპირისპირებები გარკვეულწილად ჩააცხრო და დარგი შემდგომი ცვლილებების უფრო მშვიდად ვითარებაში განხორციელების დინებაში მოაქცია. კანონის ამოქმედებამ შესაძლებელი გახდა საქართველოში ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების დანერგვა, საწარმოთა ზომით კატეგორიებად დაყოფა, სფეროს რეგულირებისა და მმართველობის ევროპული მოდელის დამკვიდრება. ამასთან, ყველა მენარმე სუბიექტისთვის აუცილებელი გახდა ფინანსური ანგარიშგების წარმოება და გამოქვეყნება, სდბ, მსხვილი და საშუალო კატეგორიების საწარმოებისთვის აუდიტის ჩატარების ვალდებულება. თუმცა, რეფორმების შედეგების პრაქტიკასთან ადაპტირებამ, ცნობიერების ამაღლებამ, დაგროვილმა გამოცდილებამ და განვითარებულმა მოვლენებმა ცხადყო, რომ რეგულაციით მოცული დებულებები მოითხოვდა შემდგომ დახვეწას, ცალკეული საკითხი, ვითარების შესაბამისად, ახლებურად აღქმას და საუკეთესო პრაქტიკით ჩანაცვლებას.

საწარმოს მმართველობის ძველი სტილი და გადაჭარბებულად დეტალიზებული სტრუქტურული იერარქია კერძო საკუთრებითმა ურთიერთობამ მოქნილი, შედეგზე ორიენტირებული, პერსონალის უნივერსალური ფუნქციური დატვირთებით ჩანაცვლა. დღეს მსხვილ საწარმოებშიც კი არ არის ტრადიციული დეტალიზებული განყოფილებები, ვერ ნახავთ საგეგმო, ფასების, ფინანსების, მომარაგების, გასაღების განცალკავებულ და კადრებით გადავსებულ განყოფილებს. მოგების მიღების გამოდევნებამ, რაც საბაზრო სისტემის მთავარი ინტერესი და მარეგულირებელია, ბევრი არათუ დრომოჭმული, არამედ ანალიტიკური

ფუნქციის, სტრატეგიული განვითარების, ან თუნდაც ადამიანის უსაფრთხოებასა და კეთილდღეობაზე პასუხისმგებლობის ცენტრები გააქრო - ზედმეტი და უაზრო დანახარჯები საწარმოს გააკოტრებს. შორს რომ არ წავიდეთ, საწარმოებში მთავარი ბუღალტრისგან და რამდენიმე ბუღალტრისგან დაკომლექტებული განყოფილება დღეს უკვე, ფაქტობრივად, არავის აქვს, მით უფრო, მცირე საწარმოებს. მრავალრიცხოვანი ჯგუფის ნაცვლად, მთელი ბუღალტერიის საქმეს ერთი მთავარი ბუღალტერი (ბუღალტერი) ართმევს თავს და მას იმისთვისაც რჩება დრო, რომ რამდენიმე მცირე საწარმოს დისტანციურად მოემსახუროს, თუმცა ეს მათი შესაძლებლობების არარაციონალურად გამოყენების და „მარტივი სამუშაოს“ შედეგია.

დროთა ცვლილების ახალმა გარემოებებმა, დაკვირვებამ და გამოცდილებამ გამოკვეთა ძველი სტრუქტურების მოდიფიცირების საჭიროება და ახალი სახით წარმოდგენის აუცილებლობა. მათ შორის, უკვე განსაკუთრებულ დასაბუთებას არ საჭიროებს და თითქმის ყველა გონებაგახსნილი ხელმძღვანელი ხედავს, რომ ბუღალტრული აღრიცხვა თანამედროვე ეკონომიკური სისტემის ერთ-ერთი ყველაზე დინამიკური, მრავალფუნქციური და ჩაუნაცვლებელი განყოფილება იყო. თუ წარსულში ის მხოლოდ დოკუმენტირებისა და ანგარიშგების მომზადების ტექნიკურ ფუნქციას ასრულებდა, დღეს იგი განიხილება (უნდა განიხილებოდეს) როგორც რთული ანალიტიკური სისტემა, რომელიც განსაზღვრავს ორგანიზაციის ფინანსურ სტაბილურობას, ბიზნესსტრატეგიას, სანდოობასა და გრძელვადიან განვითარებას. თანამედროვე სამყაროში, სადაც ეკონომიკური პროცესები მყისიერად იცვლება, ბუღალტრული აღრიცხვა **აღარ არის ტექნიკა** - იგი არის **ეკონომიკური რეალობის ინტელექტუალური აღწერის და ინტერპრეტაციის მეთოდოლოგია**. საქმიანი წრეებისთვის, ის არის საინფორმაციო სისტემა, რომელიც ქმნის საწარმოს საქმიანობის მონეტარულ, სტრუქტურულ, ერთიან სურათს და გააჩნია არა მხოლოდ აღიცხვის დოკუმენტების, ანგარიშებისა და ანგარიშგებების შედგენის, არამედ ეკონომიკური ინტერპრეტაციის ფუნქცია. ბუღალტერიამ ზუსტად იცის საწარმოს წარსული (რა იყო, რა მოხდა, რა ეკონომიკური შედეგი დადგა), სრულად ხედავს აწმყოს (რა მდგომარეობაა, რა რესურსებს ფლობს, რა საფრთხეები გააჩნია) და შეუმცდარად შეუძლია განჭვრიტოს რამდენიმეწლიანი პერსპექტივა (რა შედეგი ექნება მომავალში, როგორ უნდა შეფასდეს ეს მოვლენა).

საფუძვლიანი საბუღალტრო სისტემა ქმნის ერთობ უნიკალურ ინფორმაციას: ის აღწერს ეკონომიკურ მოვლენებს ერთიანი წესრიგით; წარმოაჩენს შედეგებს მონეტარულ ერთეულში; ქმნის ლოგიკურ კომბინაციას, რომელსაც ზოგადად ეწოდება **ბალანსი** და ამ ბალანსით გამოხატავს საწარმოს ეკონომიკურ მდგომარეობას.

უნდა შევნიშნოთ ამ „ბალანსის“ განუმეორებელი სისადავე, განსაცვიფრებელი წესრიგი და ინფორმაციული სიუხვე, რომელიც, ფაქტობრივად, საწარმოს მდგომარეობის თითქმის ყველა კითხვაზე იძლევა უზუსტეს პასუხს. ბალანსი - ეს არ არის უბრალო ნონა-

სწორება, არამედ ეს არის ეს არის სამეურნეო მოვლენების „ტექსტი“, რომლის ნაკითხვაც ბიზნესმენს უქმნის მართვის ორიენტირებს და ეკონომიკური რეალობის ენაზე მუდმივად კარნახობს სწორ მოქმედებათა განხორციელების თანმიმდევრობას; მენეჯერებს აძლევს გადანყვეტილებების მიღების საფუძველს; ინვესტორებისთვის ინფორმაციის წყაროა; სახელმწიფოსთვის მაკროეკონომიკური სურათის მთავარი ინსტრუმენტი. რეალურად, ბალანსი არის: **ეკონომიკური სისტემის ორმხრივი, სტრუქტურული, ლოგიკური მოდელი**. ბალანსი არ არის შედეგი - ბალანსი არის **პრინციპი**, რომელსაც ემორჩილება ბუღალტრული აღრიცხვის მთელი მეთოდოლოგია. ეკონომიკის არც ერთი სხვა დისციპლინა არ ქმნის ასეთ ერთიან, ობიექტურ და სტრუქტურულ სურათს.

მართალია, ტექნოლოგიურმა პროგრესმა და კომპიუტერულმა პროგრამებმა ბუღალტერი გამოანთავისუფლა რუტინული, დაუნახავი შრომისგან, მაგრამ მაგრამ მოქმედი პროგრამები, ადამიანების აზროვნებასა და გონებრივ შესაძლებლობათა სრულად ვერ ჩაანაცვლებენ ადამიანის აზროვნებას და გონებრივ შესაძლებლობებზე უკეთესად ვერ აკეთებენ: სამეურნეო ოპერაციის ეკონომიკური არსის გამოცნობას; შეფასებითი გადანყვეტილებების მიღებას; მოვლენებს შორის კავშირის დანახვას; რისკის ანალიზს; პოლიტიკის შერჩევას. ამიტომაც ანალიტიკური ფუნქცია ბუღალტერზე გადადის. მას თანამედროვე ეპოქამ ახალი დატვირთვა - ინფორმაციის კონცენტრირება, ანალიზი, გადანყვეტილებების პროექტების მომზადება, მმართველობით პროცესში აქტიურად ჩართვა დააკისრა. სასწავლო სახელმძღვანელოებში ხანგრძლივად დამკვიდრებული შეხედულებები უკვე ვერ პასუხობს იმ გამოწვევებს, რასაც ახალი ეკონომიკური გარემო აჩენს. გლობალიზაცია, ტექნოლოგიური ტრანსფორმაცია, რეგულაციების გაძლიერება და ფინანსური რისკების მატება ბუღალტრულ აღრიცხვას სრულიად ახალ როლს და ბუღალტერს მის ნამდვილ ვალდებულებებს აკისრებს.

თანამედროვე კვალიფიციური ბუღალტერი უკვე აღარ არის უბრალოდ „ანგარიშგების შემდგენელი“. ის ყალიბდება, როგორც მონაცემთა ინტერპრეტატორი, ანალიტიკოსი, რისკების შემფასებელი, ბიზნესის სტრატეგიული მიმართულებების თანაავტორი და მმართველობითი იერარქიის განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი ფიგურა. ეკონომიკური პროცესების სისწრაფე, ინფორმაციის ნაკადების სიმრავლე და გადანყვეტილებების მიღების მომატებული პასუხისმგებლობა ბუღალტერს უთავსებს ისეთ ფუნქციებს, რომლებიც ოდესღაც მის პროფესიულ ჩარჩოებში საერთოდ არ ხვდებოდა. ფინანსური პოლიტიკის დაგეგმვა, საგადასახადო რისკების მართვა, კომპანიის მდგრადობის ანალიზი, ინვესტორთა ინფორმირება - ეს ყველაფერი ბუღალტრის ყოველდღიური სამუშაოს ნაწილად იქცა. მით უფრო, ამ ყველაფერს ისედაც მას ავალებენ, სხვაზე უკეთ ეს პროფესიულად ბუღალტერს შეუძლია და მას ამისთვის ყველა ინფორმაცია თვითონ გააჩნია. ყველა სხვა მენეჯერი (ეკონომისტი, ფინანსისტი, დირექტორი) ძირითადი ეკონომი-

კური მაჩვენებლების გამოსათვლელად და ფინანსური მდგომარეობის შესახებ მონაცემებს ბუღალტრისგან იღებს და ვერც ერთი სხვა მის ფუნქციებს ვერ შეასრულებს. მაგრამ ბუღალტრის (მთავარი ბუღალტრის), მისი ახალი შესაძლებლობების მიმართ შესაბამისი დამოკიდებულება ჯერ კიდევ არ იგრძნობა (ზოგს კვალიფიკაცია არ ჰყოფნის და მხოლოდ ანგარიშების შედგენით იფარგლება, ზოგი საწარმოს ხელმძღვანელი საკუთარ ფუნქციებშიც ვერ გარკვეულა და ბუღალტერის შესაძლებლობების პერსპექტივას ვერ ხედავს).

ამასთან, ასეთ მოცემულობაში, შეინიშნება ტენდენცია, რომ ბუღალტრული აღრიცხვის სწავლება ჩამოაშორონ უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებების პროფილს და ოპერატორის მომზადების დონის სასწავლო პროგრამად აქციონ, რაც საფუძველშივე მცდარი და პროფესიის დამაზიანებელი, საბოლოო შედეგებში კი ქვეყნის ეკონომიკის განადგურებისკენ მიმართული მეცადინეობაა. მცდარია ბუღალტრის გათანაბრება კომპიუტერულ პროგრამაში სამეურნეო ოპერაციების შემყვან ოპერატორის სამუშაოსთან. ბუღალტერი, შესაძლოა, ითავსებდეს ოპერატორის დატვირთვას. მაგრამ მისი დანიშნულება და ფუნქცია პროგრამით დამუშავებული ინფორმაციის გამოსაყენებლად დალაგება, ანალიზი და გადანყვეტილებისთვის წინადადებების მომზადებაა. უკეთესი ვარიანტია, როცა ბუღალტერს ოპერატორი (დამხმარე) ჰყავს და ის მთლიანად დაკავებულია საწარმოს საქმიანობის შედეგების ანალიზითა და მმართველობითი გადანყვეტილებების მოსამზადებლად. უმაღლესმა განათლებამ უნდა შესძინოს ბუღალტრის სპეციალობას ის ახალი კვალიფიკაცია, რომლებიც დრომ წამოწია და მოქმედი სასწავლო პროგრამებით კი არ მიიღება. უპირველესად, ეს არის თანამედროვე **ბიზნესის ახალ მოთხოვნებზე პასუხი, თეორიული და პრაქტიკული საკითხების გამიჯვნა, ღრმა და საფუძვლიანი სწავლების ტექნოლოგიურ სიახლეებთან თავსებადობა**. საგანმანათლებლო პროგრამების მნიშვნელოვანი ნაწილი დღესაც იმ მიდგომებით მუშაობს, რომლებიც რეალურ ეკონომიკურ გარემოს ჩამორჩება. სტუდენტებს ხშირად ანვიდია სასწავლო მასალას, რომელიც პრაქტიკაში არ მუშაობს, ან არასაკმარისია. ტრადიციული დინებით, ხშირ შემთხვევაში, ბუღალტრული აღრიცხვის საფუძვლების ქართული სახელმძღვანელოებში, არსისა და მეთოდების ამსახველ პარაგრაფებთან ერთად, გათვალისწინებულია აქტივების, ვალდებულებების, კაპიტალის, შემოსავლების, ხარჯების, გადასახადების აღრიცხვის, საცდელი ბალანსისა და ფინანსური ანგარიშგების შედგენის, აგრეთვე სხვა პრაქტიკული ბუღალტერიის საკითხებიც, რაც ამ საგნის ფარგლებს სცილდება - ერთმანეთშია არეული თეორია, პრაქტიკა, სტანდარტები, აღრიცხვის წესები. ამიტომაც სტუდენტი საკმარისად ვერც თეორიულ საფუძვლებს ეუფლება და ვერც საგნობრივ თემატიკაში ერკვევა.

სახეზეა აშკარა პირობა იმისა, რომ შეიქმნას ახალი ტიპის ბუღალტრული აღრიცხვის საფუძვლების მეთოდოლოგიური სახელმძღვანელო, რომელშიც მკვეთრად უნდა გაიმიჯნოს თეორიული ნაწილი და საკუთრივ,

აღრიცხვის პრაქტიკა. თეორიული ნაწილის თემატიკაში არ უნდა ჩაირთოს აქტივების, ვალდებულებების, შემოსავლების, ხარჯების აღრიცხვის სპეციფიკური საკითხები. არამედ უნდა დაეთმოს მხოლოდ ეკონომიკური საქმიანობის მონეტარული ასახვის მეთოდოლოგიას, რომელიც განსაზღვრავს საწარმოს რესურსების, ვალდებულებების, კაპიტალის, შემოსავლებისა და ხარჯების კლასიფიკაციის, შეფასების, ორმხრიობის, მოდელირების და შედეგების წარმოდგენის ურთიერთდაკავშირებულ ერთიან მიდგომას. **თეორია არ ეხება კერძო ობიექტების აღრიცხვას; მისი დანიშნულებაა შექმნას აზროვნების ენა, რომლითაც ეკონომიკური პროცესების მონეტარული ინტერპრეტაციის პრაქტიკა ყველასთვის გასაგებად იმეტყველებს.**

ბუღალტრული აღრიცხვის თეორია ეს არის პრინციპები, კატეგორიები, ლოგიკა, მეთოდოლოგია, რაც უნივერსალურია (ყველასთვის ერთიანია და არასოდეს იცვლება) სოფლის მეურნეობის, მომსახურების სფეროს, წარმოების, მშენებლობის თუ ბანკების დარგისთვის. პრაქტიკა კი ყველა დარგში იცვლება, შესაძლოა, ქვეყნებს შორისაც განსხვავები მკვეთრი იყოს.

საბაზისო თეორია უნდა მოიცავდეს მხოლოდ იმ თემებს, რომლებიც პასუხობს კითხვას: რა არის ბუღალტრული აღრიცხვა, რატომ არსებობს ბუღალტერია, რა არის ბალანსის თეორია, როგორ მუშაობს მისი ლოგიკა და არა როგორ აღვიქვათ კონკრეტული აქტივი, როგორ ჩაინეროს დღე ან სხვა გატარებების სამახსოვრო ჩამონათვალი – ეს უკვე პრაქტიკული ნაწილია და უნარების გამომუშავების სფეროში გადადის. მთავარია, სტუდენტი გაერკვეს ბუღალტრული აღრიცხვის კონცეპტუალურ საფუძვლებში და გამოიმუშაოს საწარმოს ეკონომიკურ საქმიანობასთან დაკავშირებულ სამეურნეო ოპერაციებს შორის ურთიერთობების დანახვის უნარი. ბუღალტრული აღრიცხვის საფუძვლების კურსის მიზანი უნდა იყოს სტუდენტისათვის ეკონომიკური მოვლენების ორმხრიობის დანახვისა და გააზრების უნარების ჩამოყალიბება. მან უნდა აითვისოს, თითოეული სამეურნეო ოპერაციის განხორციელების შემდეგ რატომ „არ ირღვევა“ ბალანსი.

არსებობს ერთი საყურადღებო დაკვირვება, რაც მარტივად და გასაგებად იძლევა ბუღალტერიის თეორიულ და პრაქტიკულ ნაწილებად დაყოფის მნიშვნელობებზე პასუხს: ბუღალტერი, რომელსაც პრაქტიკული წრთვნის სკოლა აქვს გამოვლილი, ტექნიკოსია, ხოლო ბუღალტერი, რომელმაც საფუძვლიანი თეორიული სწავლება მიიღო და პრაქტიკას გაივლის, ხდება პროფესიონალი. ჩვენთან ეს უკუღმაა: მაღალი დონის პრაქტიკოსი ბუღალტრები ჰყავთ წარმოდგენილი პროფესიონალებად.

მთელი ბუღალტრული აღრიცხვა დგას მარტივ საბალანსო ფორმულაზე: **ა = ვ + კ (აქტივი = ვალდებულებას + კაპიტალი)** თავისი შინაარსით და მასშტაბურობით ეკონომიკაში, ის შეიძლება სამყაროს შეცნობაში სხეულის მასასა და ენერგიას შორის კავშირის ამსახველ ფორმულას: $E=mc^2$ შეედაროს (სხეულის მასა და ენერგია ურთიერთშექცევადი სიდიდეებია, ანუ შესაძლებელია მასის ენერგიად და პირიქით, ენერგიის მასად გარდაქ-

მნა). აქაც ასეა, აქტივების სიდიდე განსაზღვრავს მისი წყაროს სიდიდეს, ვალდებულებებსა და კაპიტალის თანაფარდობის მნიშვნელობას აქტივების მართვაში.

არანაირ სირთულეს წარმოადგენს ამ ფორმულის ვიზუალური დამახსოვრება. მაგრამ ეს მის ცოდნას არ ნიშნავს. გაცილებით რთულია მისი ნაკითხვა, შინაარსის აღქმა, ელემენტების ცვლილებებს შორის კავშირის დანახვა და მართვის პროცესებისთვის გამოყენება. აი, ეს უნდა ისწავლოს, გაიგოს ბუღალტერიის დაუფლებით დაინტერესებულმა ყველა პირმა და საწარმოს ხელმძღვანელმაც.

ბუღალტრული აღრიცხვის საფუძვლების ღრმა შესწავლა ეკონომიკურ ურთიერთობებში საურთიერთობო ენაზე აზროვნების ცხრაკლიტულის უნივერსალური გასღებია და სტუდენტს უქმნის ამ სფეროში თავისუფალი მოქმედების, ეკონომიკური პროცესების ფართო რაკუსით დანახვისა და სრულად აღრქმის შესაძლებლობას. ბუღალტრული გატარებები, ანგარიშების ბრუნვები, ბალანსი და ანარიშგებების ფორმების შევსების პრაქტიკა კი კომპიუტერული ტექნოლოგიებით ადვილად დაძლევადა. თეორიული ნაწილი ეს აზროვნებაა, რომელიც უნდა გაეხსნას სტუდენტს და სასწავლო პროგრამამ ეს უნდა შეძლოს. ხოლო პრაქტიკა ეს უნარის გამომუშავებაა, რომელიც ვარჯიშით მიიღწევა. პირველ ცდაზე თუ ვერა, მეხუთეზე, მეათეზე მაიც გამოვა.

როცა თეორიული და პრაქტიკული ნაწილების არევა ხდება, სტუდენტი საკმარისად ვერ ითვისებს თეორიას, ანუ ის გონების თვალთ (აზრობრივად) ვერ ხედავს მოვლენებსა და მათი განვითარების პერსპექტივას; პრაქტიკა ხდება ზედაპირული, უკვე გამომუშავებული უნარის მექანიკური შედეგი; სამეურნეო ოპერაციების ჩანერა ჩამწყვედებულია „ფორმალურ წესებში“, იმის იქით სხვა მოვლენა არ ჩანს და მთლიანად იკარგება (ქრება) შინაგანი ლოგიკა. **ბუღალტრული აღრიცხვა კი სწორედ ლოგიკაა და არა წესები. ბუღალტრული აღრიცხვა უფრო ლოგიკაა (აზროვნება, განსჯა) და არა ცალსახად წესები. ლოგიკა არ იქმნება პრაქტიკიდან, ის სათავეს იღებს თეორიიდან და მისდევს აზროვნებას. ბუღალტრული აღრიცხვა ლოგიკურად აგებული წესების სისტემაა. ლოგიკა ქმნის პრინციპებს, პრინციპები ყალიბდება წესებად, წესები კი უზრუნველყოფს პრაქტიკულ ერთგვაროვნებას.**

სწორედ ამიტომ, ისედაც შეზღუდული აკადემიური დრო არ უნდა დაიხარჯოს იმაში, რომ სტუდენტს მიენოდოს ყველაფერი ერთად და ფაქტობრივად, ვერაფერი გაიგოს. **ბუღალტრული სწავლების თანამედროვე მოდელი უნდა იწყებოდეს თეორიის საფუძვლიანი შესწავლით და ხსნიდეს აზროვნებას - დარგში მოვლენებსა და მათ განვითარებას შორის კავშირის დანახვის შესაძლებლობას. მხოლოდ ამის შემდეგ უნდა დაიწყოს უნარების გამომუშავებაზე მეცადინეობა. თეორიული მომზადება და აზროვნება თავისთავადაც გაიკვლევს გზას პრაქტიკული წესრიგისკენ.**

უფრო რთული, მძიმედ ასათვისებელია უცხოური ვალუტების (£, \$) საანგარიშსწორებო სიტუაციური შემთხვევებით გაჯერებულ ნათარგმნ სახელმძღვა-

ნელოებზე დაფუძნებული სასწავლო პროგრამები. იქ პირველივე წინადადება პრაქტიკით იწყება და ყველა მომდევნო სიახლეა ციური შემთხვევების განხილვებით არის გაჯერებული. თეორიული ცოდნის (ანუ აზროვნებაზე დაფუძნებული გადაწყვეტილებების მიღების უნარის) გახსნა და სტუდენტისთვის მიწოდება გადაფარულია პრაქტიკული ჩვევების გამომუშავების ტექნიკაზე აქცენტირებით. ამ სახელმძღვანელოებიდან ბუღალტერიას სტუდენტი ვერ სწავლობს და უცხოური კორპორაციული ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმების მაგალითები ქართული საწარმოების სააღრიცხვო თავისებურებებს ვერ ერგება. ამიტომაც თანამედროვე ბიზნესის მოთხოვნები კურსდამთავრებულების მიმართ გაცილებით მაღალია, ვიდრე მათ უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულებები ატანენ.

ბუღალტრული აღრიცხვის არსი და ადგილი ახალ გარემოში, ბუღალტრული აღრიცხვის მეთოდების ღრმა და საუძვლიანი ცოდნა, რაზეც დგას სააღრიცხვო და საანგარიშგებო სისტემა, საწარმოს ეკონომიკური საქმიანობის შედეგების აღმის, შეფასებისა და მართვის უნარები, მონაცემთა ანალიტიკა, საერთაშორისო სტანდარტების გამოყენება, რისკების გათვალისწინება, პროცესების ციფრული მართვა - ეს ის კომპეტენციებია, რაც ეკონომიკური ინტეგრაციის პირობებში თანამედროვე საწარმოებს სჭირდება. მათ გარეშე ახალი თაობის ბუღალტერი დაკისრებულ ფუნქციას ვერ შეასრულებს და კონკურენტუნარიანი ვერ იქნება. ლოგიკურ განსჯაზე დაფუძნებული ასეთი ბუღალტრული აღრიცხვა (აზროვნება) „ბუღალტერიის შემსწავლელ კურსებზე“ არ ისწავლება. მხოლოდ უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებას შეუძლია სტუდენტს განუვითაროს ეკონომიკური ხედვისა და მასშტაბური აზროვნების უნარები. სწავლებაში სხვა სიახლეების შეტანის გარდა, აუცილებელია პრაქტიკის კომპონენტის გაძლიერება. პროცესების მოდელირება, რეალობასთან მიახლოებული სიტუაციური შემთხვევების ჩართვა და გადაწყვეტილებების მიღებაში წვრთნა.

მოქმედი სასწავლო პროცესის და აგრეთვე პრაქტიკის კიდევ ერთი სერიოზული პრობლემა არის **ტერმინოლოგიური ქაოსი**, რომელიც ჯერ კიდევ ფორმაციული სისტემის ტრანსფორმაციული პროცესების დასაწყისიდან ჩამოყალიბდა. ამაში უცხოურმა გამოცდილებამაც იქონია უარყოფითი გავლენა და ჩვენმა გამოუცდელობამ, საერთაშორისო ორგანიზაციების რეკომენდაციების ბრმა შესრულებამაც იმოქმედა. ქართულ პროფესიულ სივრცეში დღემდე არ არის მკაფიოდ განსაზღვრული და არაშესაბამისად გამოიყენება რუსულიდან ან სხვა ენებიდან გადმოტანილი, არასწორი ან ნახევრადმორგებული საბაზო ცნებების ისეთი ანალოგები, როგორიცაა: ფინანსური ანგარიშგება; ფინანსური აღრიცხვა; ორმაგი (ორადი) ჩანერა; ამონაგები; ხარჯი და დანახარჯი; საერთაშორისო სტანდარტების ტერმინები და ქართული სიტყვები ერთმანეთში ირევა; არაერთი სახელმძღვანელო ერთმანეთისგან განსხვავებულ განმარტებებს იძლევა. თითქოსდა ეს უწყინარი „თარგმანის შეცდომები“, ტერმინოლოგიური

შეუსაბამობები და სხვადასხვა შესატყვისები იწვევენ სწავლების ხარისხის გაუარესებას, გაუგებრობას, დაბნეულობას და შეცდომებს პრაქტიკაში.

ტერმინების აღრევას შევეჩვიეთ და არავინ ცდილობს მის გასწორებას.

პროფესიის შესწავლის საფუძველი მისი ენაა, და თუ ეს ენა არ არის გამართული, საკუთრივ, ბუღალტრულ აღრიცხვაზე მიღებული ცოდნაც ვერ იქნება გამოყენებადი. ზემოთაღნიშნული ტერმინების ზედაპირული განხილვაც საკმარისია, რომ დავრწმუნდეთ რამდენად ხელისშემშლელია ისინი საერთო წესრიგისა და საგნის სწავლების ხარისხის ამაღლებისთვის.

ქართულ პრაქტიკაში დიდი ხანია ვიყენებთ სიტყვა-თანყობას: „**ფინანსური აღრიცხვა**“, „**ფინანსური ანგარიშგება**“, „**ფინანსური ანგარიშგების საერთაშორისო სტანდარტები**“. აქედან, მეორე პირველისგან მომდინარეობს. ორივეს კი ეს უკანასკნელი - „ფინანსური ანგარიშგების საერთაშორისო სტანდარტები“ კვებავს. სინამდვილეში, „**ფინანსური აღრიცხვა**“ „**ფინანსური ანგარიშგება**“ შინაარსობრივად მცდარი, ზედაპირული, არასისტემური, ქართულში ცუდად დამკვიდრებული კონვენციური თარგმანია გლობალური სტანდარტებიდან და არ ასახავს სისტემის შინაარსს. ტერმინი „ფინანსური“ ქართულად აღიქმება როგორც ფულთან/ფინანსურ სფეროსთან დაკავშირებული. მაგრამ ფულთან დაკავშირებული, ფულად ერთეულში გამოხატული არ ნიშნავს „ფინანსურს“. **ბუღალტრული აღრიცხვა ასახავს საწარმოს ეკონომიკურ საქმიანობას** - არა მარტო ფინანსურს. **ანგარიშგება ასახავს ეკონომიკური საქმიანობის სრულ სურათს**, არა მხოლოდ ფინანსურს; **ბუღალტრული აღრიცხვა არის ეკონომიკური პროცესების მონეტარული გამოხატვა**. სამეურნეო ოპერაციები მთლიანად ეკონომიკური ბუნების მატარებელია. ბუღალტრული აღრიცხვის ობიექტებია: **აქტივები** (ეკონომიკური რესურსები); **ვალდებულებები** (ეკონომიკური მოვალეობები); **კაპიტალი** (ეკონომიკური უფლება); **შემოსავალი** (ეკონომიკური სარგებლის ზრდა); **ხარჯი** (ეკონომიკური სარგებლის შემცირება). გაუმართლებელია ამ ელემენტებს და სამეურნეო ოპერაციებს ფინანსური უნოდო. ეს ყველაფერი არის ეკონომიკური კატეგორიები და არა მხოლოდ ფინანსური.

სავსებით გასაგებია და გვესმის, რომ „**ფინანსური აღრიცხვა**“, „**ფინანსური ანგარიშგება**“ გამოიყენება იმ საერთაშორისო კონვენციის გამო, რომელიც დამკვიდრებულია „ფინანსური ანგარიშგების საერთაშორისო სტანდარტების“ (IFRS) მიერ. ასეა ისინი მოხსენიებული ქართულ ნორმატიულ აქტებსა და რეგულაციებშიც. ამიტომ რთულია ამ თავსმოხვეული ტერმინის ერთბაშად გასწორება. მაგრამ სწავლების პროცესში აუცილებელია განიმარტოს და ყველა დაინტერესებულმა პირმა იცოდეს, რომ **ბუღალტრული აღრიცხვა არის საწარმოს ეკონომიკური საქმიანობის სისტემური ასახვა** და მოიცავს ფულად ერთეულში გამოხატული ეკონომიკური რესურსების, ვალდებულებების, კაპიტალის ცვლილებების, ასევე შემოსავლისა და ხარჯების დინამიკის სრულს სურათს. ანგარიშგება კი მოიცავს საანგარიშგებო პერი-

ოდში სანარმოს ეკონომიკური საქმიანობის შედეგებს და ასეც უნდა ერქვას: **ანგარიშგება საანგარიშგებო პერიოდში სანარმოს ეკონომიკური საქმიანობის შესახებ.**

არანაკლებ გაუგებარი და სრულიად შეუსაბამო ტერმინია „ორმაგი ჩანერა“. ზოგს მიაჩნია, რომ უფრო სწორია და იყენებს „ორად ჩანერას“. ქართული აღრიცხვის ტერმინოლოგიაში, ფაქტობრივად, დასაწყისიდანვე თითქმის უცვლელად იყენებენ ამ ორმაგ/ორად ჩანერას, რაც არასწორია. მაგრამ აქამდე არავის უცდია მისი გასწორება. იმ გაგებით, როგორც მასში იგულისხმება, ორმაგი (ორადი) ჩანერა გენიალური აღმოჩენაა. ბუღალტრული აღრიცხვა სწორედ ამ სისტემაზეა აგებული და ყველაზე უკეთ, სწორედ ეს პრინციპი უნდა იყოს სწორად აღქმული. ჩვენი ხაზგასმა უკავშირდება არა შინაარსობრივ, არამედ მის ტერმინოლოგიურ დეფინიციას.

ყველა ეკონომიკურ მოვლენას აქვს ორი მხარე — რესურსი და წყარო, გამოყენება და წარმომავლობა, შედეგი და მიზეზი. ეკონომიკაში ყოველი მოვლენა წარმოადგენს:

- ან რესურსის ცვლილებას;
- ან ამ ცვლილების წყაროს ცვლილებას;
- ან ორივეს ერთად.

სანარმოს ყველა რესურსს აქვს ორი მხარე: ეკონომიკური არსებობა და ეკონომიკური პატრონი.

ეს სამკუთხედი სრულიად აღწერს სანარმოს ეკონომიკურ მდგომარეობას. ეკონომიკაში არაფერია ერთმხრივი.

როცა სანარმო იღებს რესურსს იგი ან ვალდებულებას კისრულობს, ან მფლობელთა კაპიტალი იზრდება, ან სხვა აქტივი მცირდება.

ორმაგი (ორადი) არის დიგრაფიული სისტემის (Double-entry) არასწორი, ზედაპირულად თარგმნილი, აზრობრივადაც დამახინჯებული გაგება, რომელიც ვინრო ტექნიკურ ელემენტზე ამახვილებს ყურადღებას და არა მთლიან სისტემაზე. სიტყვასიტყვით, „double entry“/„ორმაგი ჩანერა“ კონცენტრირდება იმაზე, რომ: ყოველი ოპერაცია იწერება ორჯერ, მინიმუმ ორ ანგარიშზე, დებეტი = კრედიტი. დამკვიდრებული ტერმინი გადმოსცემს მის მხოლოდ ერთი თვისების - ორმაგობის (ორადობის) მნიშვნელობას. მაგრამ რეალურად, ბუღალტრული აღრიცხვა სულაც არ არის ორმაგი ან ორადი. მისი კლასიფიკაცია მრავალსაფეხურიანია; ბუღალტრულ ანგარიშებს შორის ურთიერთდამოკიდებულება მრავალმხრივია; ჩანერების ეფექტი არაერთ ხაზზე ვლინდება; საბალანსო ტოლობა სამკომპონენტია. ამდენად, ეს „ორმაგი“ თუ „ორადი“ მიზანმიმართულად ამცირებს სააღრიცხვო სისტემის არსს.

მიუხედავად იმისა, რომ უცხო სიტყვაა და უკეთესი შესატყვისი არ გვაქვს, შინაარსობრივი აღქმისთვის უფრო სწორი იქნება **ორმხრიობის (დუალობის)** პრინციპებზე დაფუძნებულ სისტემაზე მიიმართოს ყურადღება და **დიგრაფიული აღრიცხვის სისტემა** გამოვიყენოთ „ორმაგი“/„ორადი“ ჩანერის ნაცვლად. დიგრაფია ნიშნავს: ორმხრივ ასახვას, ორმხრივ ეკონომიკურ ბუნებას, ბალანსური პოლუსების გამოყოფას (აბა, დაუბალანსებელი ჩანერა ვერ იარსებებს) და უფრო გასაგებად

გადმოსცემს აზრობრივ დატვირთვას, რომ ყოველი მოვლენა ერთდროულად ჩანს ორ მხარეს: ერთი მხრიდან – **სად არის მიზნობრივი/მიღებული რესურსი** (აქტივი ან ხარჯი), მეორე მხრიდან – **ვისი არის ან ვისზეა ვალდებულება** (კაპიტალი ან ვალდებულება).

ამით, უფრო მარტივი გახდება იმის ახსნა, რომ **დიგრაფიული ბუღალტრული აღრიცხვა** – არის ისეთი მეთოდოლოგიური სისტემა, რომელიც ეფუძნება ეკონომიკური პროცესების ორმხრიობის პრინციპს და უზრუნველყოფს ყოველი სამეურნეო ოპერაციის ერთდროულ ასახვას ურთიერთდაკავშირებულ მინიმუმ ორ ანგარიშზე, ერთი და იმავე თანხობრივი ოდენობით. ამასთან, მუდმივად დაცულია ბალანსის განტოლების მთლიანობა (აქტივები = ვალდებულებები + კაპიტალი) და ჩანს მფლობელის (კაპიტალის) ანგარიშის ცენტრალური როლი.

უნდა შევნიშნოთ, რომ ჩვენ არ შემოგვაქვს ახალი ტერმინი, არამედ ვაბრუნებთ საწყის მნიშვნელობას, რაც მას აღმოჩენიდან გამოჰყვა და გავრცელდა მსოფლიოში. თუ „ფინანსური აღრიცხვის“, „ფინანსური ანგარიშგების“ ტერმინოლოგიური ჩანაცვლება არსობრივად შესატყვისით რთულია, „ორმაგი ჩანერის“ ნაცვლად **დიგრაფიული ბუღალტრული აღრიცხვის დამკვიდრება ბევრად ადვილია - საჭიროა მხოლოდ ის ასე ისწავლებოდე და სახელმძღვანელოშიც ასე შევიდეს.**

გაუგებარი, არაფრისმთქმელი და არაფრისმომცემი დატვირთვა აქვს ტერმინს „ამონაგები“. მას საქონლის/მომსახურების რეალიზაციიდან მიღებული თანხის აღმნიშვნელად იყენებენ. ეტიმოლოგიურად „ამონაგები“ ნიშნავს „რაც ამოვიღეთ“. „ამონაგები“ ასოცირდება შემოსავალთან, ფულის მიღებასთან. „ამონაგები“ იწვევს ილუზიას, რომ შემოსავალი არის ფულადი შემოდიდება, რაც „ფინანსური ანგარიშგების საერთაშორისო სტანდარტის“ (IFRS) მიხედვით არასწორია და ისედაც, ეს არის ბუღალტერიაში ერთ-ერთი ყველაზე დამახინჯებული ქართული სიტყვა.

„ფინანსური ანგარიშგების საერთაშორისო სტანდარტი“ „ამონაგების“ მნიშვნელობის აღმნიშვნელად იყენებს ტერმინს „შემოსავლები“, ნამდვილი შესატყვისი კი **„რეალიზაციის შედეგია“.** შესაძლებელია თეორიულად უფრო გამართული და შინაარსობრივად უფრო ზუსტი სიტყვათაწყობის - **„ეკონომიკური სარგებლის მიღება“** გამოვიყენოთ იმის სანაცვლოდ, რომ „ამონაგები“ არც ერთ სახელმძღვანელოში არ შეიქცა და პრაქტიკული გამოყენებიდან სამუდამოდ გაქრეს.

კიდევ ერთ გაურკვევლობას უნდა შევეხოთ: ქართულ პრაქტიკაში პროდუქციის ნივთიერი სახის შემქმნელი მასალების და ოპერაციების გამოყენება დამკვიდრებულია, როგორც **ხარჯი**, ხოლო ძირითადი აქტივების შექმნა, როგორც **დანახარჯი**. უკვე გადახდილი ისეთი ხარჯის აღსანიშნავად, რომლის აღდგენაც შეუძლებელია გამოიყენება აგრეთვე **ჩაძირული დანახარჯები**. სხვადასხვა ნიშნით კლასიფიკაციის მიხედვით, გამოყოფენ **არასაოპერაციო დანახარჯებს, განსაკუთრებულ დანახარჯებს, ძირითად ხარჯებს, ზედნადებ ხარჯებს, პირდაპირ და არაპირდაპირ ხარჯებს.**

ერთ-ერთ პრეტენზიულ წყაროში, რომელსაც შე-
მცნებითი დანიშნულება გააჩნია, წერია: „წარმოების
დანახარჯები მრავალი სახისა და დანიშნულების ხარ-
ჯებისაგან შედგება, რომლებიც პროდუქციის თვით-
ღირებულებისადმი დამოკიდებულების მიხედვით ორ
ჯგუფად იყოფა: თვითღირებულებაში შემაჯავალი ანუ
პროდუქტის ხარჯები და თვითღირებულებაში არშე-
მაჯავალი ანუ პერიოდის ხარჯები“. პროფესიონალმა
სპეციალისტმა ეს ჩანაწერი, შესაძლოა, გაიგოს. მაგრამ
ბუღალტრის პროფესიის დაუფლების მსურველი ამას
ნამდვილად ვერ ჩანვდება და იმის ახსნაც გაჭირდება,
რას ნიშნავს დანახარჯები ხარჯებისგან შესდგება და ეს
ხარჯები ერთმანეთისგან განსხვავებულია. ან რას ნიშ-
ნავს: „...ხარჯი არის პირის მიერ ეკონომიკური საქმიანო-
ბის ფარგლებში განეული ხარჯი“... მოკლედ, პრობლემა
იმაშია, რომ ქართულ ენაში - „ხარჯი“ და „დანახარჯი“,
შინაარსობრივად ერთმანეთისგან არაფრით განსხვავ-
დება. ბუღალტრული აღრიცხვისთვის კი ის შინაარსი,
რაც ამ ერთნაირი დატვირთვის მქონე სიტყვებში (ხარჯი
- დანახარჯი) მოიაზრება, ერთმანეთში უაზროდაა არე-
ული და აღქმული. სწორედ ეს ქმნის ტერმინოლოგიურ
ქაოსს და პირდაპირ აზიანებს როგორც სწავლას, ისე
პრაქტიკულ აღრიცხვას.

წარსულიდან გადმოგვყვა, რომ კაპიტალური ინვე-
სტიცია (ძირითადი საშუალებების შეძენა და ა.შ.) ეს
არის „დანახარჯი“. მიმდინარე მოხმარება (მასალები,
შრომის ანაზღაურება და ა.შ.) კი - „ხარჯი“. მაგრამ ახალ
რეალობაში, „ფინანსური აღრიცხვის საერთაშორისო
სტანდარტების“ (IFRS) მიხედვით ეს ტერმინები ასე არ
მოშაობს. მასში ასეთი გაუგებრობა არსად წერია. ისე-
დაც, თუ ღრმად ჩაწვდებით აზრს, დღეს: ძირითადი
საშუალების შეძენა ხარჯი არ არის; მასალების მიღებაც
ხარჯი ჯერ არ არის; წარმოებისთვის გამოყენებული
მასალის ღირებულება ხარჯი არ არის და მხოლოდ კე-
თილმონყოფის/საბოლოო მოხმარების პროცესში ხდება
ხარჯი. ანუ: არც ერთია და არც მეორე - ჩვენ „ხარჯს“
ადრე ვაღიარებთ და „დანახარჯს“ არასწორად ვეძახით.

„ფინანსური აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარ-
ტების“ (IFRS) ლოგიკა ანუ ანუ შემდეგნაირად:
აქტივი - ყველაფერი, რაც სარგებელს მოიტანს მომავალ-
ში; ხარჯი - სარგებლის შემცირება მიმდინარე პერი-
ოდში; კაპიტალური ინვესტიცია - აქტივის შეძენა (რაც
არ არის ხარჯი). ამიტომ: ძირითადი საშუალების შეძენა
ესაა აქტივი, რომელიც მომავალში მოიტანს სარგებელს
და ხარჯი არ არის; მასალის მოხმარება წარმოებაში,
ესეც აქტივია (მარაგი), სარგებელი ჯერ არ განხორციე-
ლებულა და ხარჯი არ არის; ხარჯის აღიარება უნდა მოხ-
დეს მაშინ, როცა: პროდუქცია გაიყიდება; მომსახურება
შესრულდება; ეს არის შესაბამისობის პრინციპი და ის
მხოლოდ ასე მუშაობს. სხვა შემთხვევაში, ანუ ქართულ
რეალობაში: მასალა, როგორც კი შემოვა საწარმოს
საწყობში, პირდაპირ აღრიცხვება ხარჯად; ძირითადი
საშუალება - აღრიცხვება დანახარჯად. აი, აქ ირღვევა
შესაბამისობის პრინციპი - შემოსავალი და ხარჯი ვერ
ენყოფა ერთმანეთს და თითქმის ყოველთვის, მოგება/
ზარალის მაჩვენებელი არასწორია.

ეს პრობლემა გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან
იღებს სათავეს და დღემდე გრძელდება. ამის ძირითადი
მიზეზი სწორედ ისაა, რომ ტერმინების მნიშვნელობა
აცდენილია მის თეორიულ შინაარსს; პრაქტიკამ „გეზი
დაკარგა“ და სწავლის პროცესიც „ფინანსური აღრი-
ცხვის საერთაშორისო სტანდარტების“ (IFRS) გაგებას
იყო აცდენილი.

აქედან გამოსავალი ერთია: უნდა დამკვიდრდეს
გამართული და სტანდარტებთან შესატყვისი ტერმი-
ნოლოგია: ხარჯის ნაცვლად - ეკონომიკური სარგებლის
შემცირება მიმდინარე პერიოდში (აქტივის შემცირება);
ინვესტიცია/კაპიტალური დანახარჯი - აქტივის შეძენა,
გაუმჯობესება, შექმნა (რაც არც ერთ შემთხვევაში არ
არის ხარჯი); წარმოებისა და მარაგების მოხმარება - ეს
არის ღირებულება, მაგრამ ჯერ კიდევ არაა „ხარჯი“.
უფრო მარტივად შეიძლება: თვითღირებულება -
პროდუქციის ან მომსახურების ღირებულება; კაპიტალ-
ური ინვესტიცია - ძირითადი საშუალებების შეძენა
და გაუმჯობესება.

ბუღალტრული აღრიცხვის სწორი სწავლება შეუძლე-
ბელია იმ ფონზე, როდესაც ტერმინები და მათი შინაარსი
ასე აღრეულია და ერთმანეთს არ ემთხვევა.

პროფესიის წინაშე ასევე დგას ეთიკის საკითხი.
ბუღალტერი მმართველობითი იერარქიის ერთ-ერთი
ცენტრალური ფიგურაა, რომელსაც ხელში უჭირავს
არა მხოლოდ ციფრები, არამედ ორგანიზაციის ფინან-
სური ბედი. გადაწყვეტილება, რომელიც ერთი შეხედ-
ვით, უმნიშვნელოდ ჩანს - ოდნავ შეცვლილი ჩანაწერი,
არასწორი კლასიფიკაცია, გარკვეული ტრანზაქციის
„დაფარვა“ - ხშირად გარდამტეხ გავლენას ახდენს რო-
გორც კომპანიაზე, ისე საზოგადოებრივ ნდობაზე. მიუ-
ხედავად ამ პასუხისმგებლობისა, პროფესიული ეთიკის
დარღვევები საქართველოში კვლავ ხშირია: კლიენტის
ზენოლა, ფორმალური საგადასახადო შესაბამისობა,
არასწორი სააღრიცხვო პოლიტიკა, დაბალი თვითშე-
ფასება - ეს რეალური სურათია, რომელსაც სისტემური
პასუხი სჭირდება. ბუღალტრული ეთიკა ვერ იქნება მხო-
ლოდ თეორიული პრინციპების ნაკრები; ის უნდა იყოს
პრაქტიკული ჩვევების, ინსტიტუციური კულტურის და
მკაფიო პასუხისმგებლობის ერთობლიობა.

მიუხედავად შიდა პროფესიული პრობლემებისა,
არასწორი იქნება პასუხისმგებლობის მხოლოდ ბუღალ-
ტერზე გადატანა. ზოგჯერ, საკუთრივ ნორმატი-
ული სისტემა და რეგულაციები ქმნის დაბნეულობას.
კანონმდებლობა ყოველთვის არ ასახავს თანამედროვე
მოთხოვნებს; რეგულაციები ზედმეტად რთული და
მკაცრია მცირე ბიზნესისთვის; ფინანსური ანგარიშგე-
ბის სტანდარტები ფორმალურ მოთხოვნებსაც შეიცავს
და გაფორმება ხელოვნურ სირთულეებს უკავშირდება.
ასეთ გარემოში ბუღალტერი მარტო რჩება მოცულო-
ბით დიდ და პასუხისმგებლურ საქმესთან. მან უნდა
ჩაანაცვლოს რეგულაციების სისტემური სისუსტე და
განათლების ხარვეზიც.

ამ ფონზე სრულიად ნათელია, რომ ბუღალტრული
აღრიცხვა საჭიროებს სიღრმისეულ, საფუძვლიან
გადახედვას. ცვლილებები უნდა შეეხოს არა მხოლოდ

დოკუმენტების ფორმებს ან მეთოდოლოგიას, არამედ მთელ სისტემას: როგორ ვასწავლით ბუღალტერს? რას ვასწავლით? რამდენად არის ქართული პროფესიული სივრცე შესაბამისობაში საერთაშორისო პრაქტიკასთან? როგორ ვამზადებთ ბუღალტერს ტექნოლოგიური ტრანსფორმაციისთვის? რით ვზომავთ პროფესიული ეთიკის ხარისხს? როგორ ვიცავთ ფინანსურ უსაფრთხოებას?

განათლების სფეროს სჭირდება სტრუქტურული განახლება: განახლებული და პრაგმატული პროგრამები, პრაქტიკული მოდულები, რეალურ მაგალითებზე დაფუძნებული სწავლება, სანარმოს რესურსების გამოყენების (ERP) პროგრამების ინტეგრაცია, „ფინანსური აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების“ (IFRS) სწორი და მკაფიო ინტერპრეტაცია. ტერმინოლოგიის სტანდარტიზაცია უნდა გახდეს პრიორიტეტი - საჭიროა ერთიანი, პროფესიული ენა, რომელიც არც ზედმეტად უცხოა, არც მოძველებული. პროფესიულ ეთიკას უნდა მიეცეს სისტემური დონის მნიშვნელობა და გააქტიურდეს: საქმეებზე მუშაობა, ეთიკური დილემების განხილვა, დამოუკიდებელი ზედამხედველობა. მცირე ბიზნესისთვის საჭიროა გამარტივებული, მათ მასშტაბზე მორგებული აღრიცხვა - არა გართულებული და ფორმალური მოთხოვნები, არამედ რეალისტური მიდგომა, რომელიც შეამცირებს ხარჯებს და გაზრდის სანდობას.

ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, საჭირო ხდება შემდეგი: - **ბუღალტერი უნდა დაუბრუნდეს საკუთარ ნამდვილ ადგილს: იყოს პროფესიონალი, რომელსაც ბიზნესი ენდობა.** თანამედროვე ეკონომიკაში აღრიცხვა არ არის ზედმეტი ადმინისტრირება; ის არის ბიზნესის ნერვული სისტემა. როგორც ნერვული სისტემა გადასცემს სიგნალებს, განსაზღვრავს საფრთხეებს და მართავს სხეულის რეაქციებს, ისე ბუღალტრული აღრიცხვა ასახავს სანარმოს ეკონომიკური საქმეების უტყუარ შედეგებს და ქმნის საფუძველს გადაწყვეტილებების მიღებისთვის.

დღეს, როდესაც ეკონომიკური პროცესები სწრაფად იცვლება, რისკები მატულობს, ტექნოლოგიები ყოველდღიურად ახლებურ ფორმებს გვთავაზობს და საერთაშორისო სტანდარტები უფრო კომპლექსური ხდება, ბუღალტრული აღრიცხვა უნდა იყოს წამყვანი პროფესია - არა რეაქტიული, არამედ პროაქტიური; არა მხოლოდ მონაცემთა დამფიქსირებელი, არამედ მონაცემთა განმმარტებელი. მის როლს ვერ ჩანაცვლებს ვერც პროგრამა, ვერც ალგორითმი, ვერც ავტომატიზაცია - რადგან ბუღალტერი არის პროფესია, სადაც ცოდნა, პასუხისმგებლობა და გონებრივი ინტელექტი გადანყვეტს შედეგს.

თუ პროფესია სწორად განვითარდება - განახლებული პროგრამებით, მკაფიო ენით, ძლიერი ეთიკით, თანამედროვე ტექნოლოგიებითა და საერთაშორისო გამოცდილების ინტეგრაციით - ბუღალტრული აღრიცხვა გახდება ერთ-ერთი ყველაზე ძლიერი და სანდო პროფესიული სისტემა საქართველოში. თუ არა - დარჩება კონტრპროდუქტიულ ფორმალურობად, რომელსაც ვერ

ექნება განვითარებაზე ორიენტირებული როლი.

პასუხი ერთია: ბუღალტრული აღრიცხვა უნდა გადავიყვანოთ ახალ დონეზე, სადაც ის იქნება თანამედროვე, მკაფიო, ზუსტი და სრულფასოვანი ინსტრუმენტი ეკონომიკისა და ბიზნესის მდგრადი წინსვლისთვის.

დასკვნითი ნაწილი

ამგვარად, სახეზეა მოცემულობა და აშკარაა, რომ ბუღალტრული აღრიცხვა საქართველოში იმ ეტაპზეა, როდესაც ტრადიციული მიდგომები ვეღარ უზრუნველყოფს თანამედროვე ეკონომიკური პროცესების სწრაფ, სანდო და პროფესიონალურ აღრიცხვას. პროფესიის წინაშე არსებული გამოწვევები - ტერმინოლოგიური ქაოსი, სწავლების სისტემის ხარვეზები, თეორიისა და პრაქტიკის შეუსაბამობა, ტექნოლოგიურ სფეროში ჩამორჩენა და პროფესიული ეთიკის დილემები ქმნის სიღრმისეული, სისტემური განახლების საჭიროებას.

დღევანდელი ეკონომიკა მოითხოვს ბუღალტრისგან არა მხოლოდ ტექნიკურ უნარებს, არამედ ანალიტიკურ აზროვნებას, ტექნოლოგიებთან მუშაობის უნარს, სტრატეგიულ ხედვას და ეთიკურ სიმყარეს. შესაბამისად, ბუღალტერი უნდა აღიქმებოდეს როგორც ორგანიზაციის ფინანსური უსაფრთხოების ერთ-ერთი მთავარი გარანტი და მენეჯმენტის სტრატეგიული პარტნიორი.

პროფესიის განვითარებისთვის აუცილებელია:

- ბუღალტრული განათლების მოდერნიზაცია და პრაქტიკაზე ორიენტირებული პროგრამების განვითარება;
- ტერმინოლოგიის სტანდარტიზაცია და საერთო პროფესიული ენის ჩამოყალიბება;
- ტექნოლოგიური კომპეტენციების ინტეგრირება;
- პროფესიული ეთიკის სტრუქტურული გაძლიერება;
- ბიზნესისთვის მორგებული, რეალისტური აღრიცხვითი მექანიზმების შემუშავება.

თუ აღნიშნული ცვლილებები განხორციელდება, ბუღალტრული აღრიცხვა დაიკავებს იმ მნიშვნელობას, რომელიც მას თანამედროვე ეკონომიკაში ეკუთვნის - გახდება სანდო, გამჭვირვალე და პროგრესული სისტემის საფუძველი. სხვა შემთხვევაში, პროფესია ვერ შეძლებს ეკონომიკის სწრაფი განვითარების ტემპების მხარდაჭერას. შესაბამისად, ცვლილება არა მხოლოდ სასურველია, არამედ - აუცილებელი და გარდაუვალი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. საქართველოს კანონი „ბუღალტრული აღრიცხვის, ანგარიშგებისა და აუდიტის შესახებ“, ქუთაისი, 8 ივნისი 2016 წ. N5386-III;
2. ლიპარტია ზ., ჯალალონია დ., პაპასქუა ი., შერაზადაშვილი ბ., საქართველოში ბუღალტრული აღრიცხვის, ანგარიშგებისა და აუდიტის რეგულირების სრულყოფის პრიორიტეტები, ჟურნალი „ბიზნესი და კანონმდებ-

ლობა“, No1, 2023 წ. გვ. 7-12, file:///C:/Users/User/Desktop/7-12.pdf;

3. ჯალალონია დ., პაპასქუა ი., ბუღალტრული აღრიცხვისა და აუდიტის საკანონმდებლო რეგულირება საქართველოში, საერთაშორისო სამეცნიერო, ანალიტიკურ ჟურნალი „ბიზნესი და კანონმდებლობა“, 2019, №1; გვ. 17-35;

4. ჯალალონია დ., პაპასქუა ი. ფინანსური ანგარიშგების როლი ეკონომიკურ ინტეგრაციულ პროცესებში, სამეცნიერო, ანალიტიკურ-პრაქტიკული ჟურნალი „ბიზნესი და კანონმდებლობა“, 2018. N2, გვ.6-13;

5. ჯალალონია დ., პაპასქუა ი. „ბუღალტრული აღრიცხვისა და აუდიტის საკანონმდებლო რეგულირების წინაპირობები“, სამეცნიერო, ანალიტიკურ-პრაქტიკული ჟურნალი „ბიზნესი და კანონმდებლობა“, 2019, N2, გვ. 7-35;

6. ქუმბურიძე ლ, საბაური ლ., პაპასქუა ი., ბუღალტრული აღრიცხვის ხარისხის ამაღლების კონცეპტუალური ვექტორები მცირე და საშუალო ბიზნესისთვის, ჟურნალი „ბიზნესი და კანონმდებლობა“, №2, 2023 წ. გვ. 17-24;

7. Brealey, R., Myers, S., & Allen, F. (2020). *Principles of Corporate Finance* (13th ed.). McGraw-Hill;

8. Damodaran, A. (2010). *Applied Corporate Finance*. Wiley;

9. Ross, S., Westerfield, R., & Jaffe, J. (2019). *Corporate Finance* (12th ed.). McGraw-Hill;

10. Bodie, Z., Kane, A., & Marcus, A. (2018). *Investments* (11th ed.). McGraw-Hill;

11. Porter, M. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. Free Press;

12. Dunning, J. H. (2001). *The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production*. *Journal of International Business Studies*;

13. OECD (2022). *Foreign Direct Investment Statistics: Data, Analysis and Forecasts*. OECD Publishing;

14. UNCTAD (2023). *World Investment Report*. United Nations;

15. Levine, R., & Zervos, S. (1998). *Stock markets, banks, and economic growth*. *American Economic Review*;

16. Borensztein, E., De Gregorio, J., & Lee, J. W. (1998). *How does foreign direct investment affect economic growth?* *Journal of International Economics*;

17. Alfaro, L., Chanda, A., Ozcan-S, S., & Sayek, S. (2004). *FDI and economic growth: the role of financial markets*. *Journal of International Economics*;

18. Barrell, R., & Pain, N. (1997). *Foreign direct investment, technological change, and economic growth within Europe*. *The Economic Journal*;

19. Romer, P. (1990). *Endogenous technological change*. *Journal of Political Economy*;

20. World Bank (2023). *Doing Business and Economic Development Indicators* ;

21. IMF (2023). *Regional Economic Outlook: Caucasus and Central Asia*;

22. OECD (2022). *Entrepreneurship at a Glance*;

23. Asian Development Bank (ADB) (2023). *Key Indicators for Asia and the Pacific*.

მარკეტინგული კომუნიკაციების როლი ენერგოეფექტურ პროდუქტებზე მომხმარებელთა ცნობიერების ამაღლებაში

DOI: <https://doi.org/10.52340/bal/2025.02.05>

დავით შონია

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი
ORCID ID: 0000-0001-9801-1039.
E-mail: d.shonia@sou.edu.ge

დავით უგრელიძე

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი
E-mail: datougrelidze@yahoo.com

აბსტრაქტი

უკანასკნელ პერიოდში ენერგოეფექტურობის მარკეტინგი სტრატეგიული ბიზნეს კომუნიკაციის მნიშვნელოვან კომპონენტად იქცა. ბოლოდროინდელი კვლევები აჩვენებს, რომ ენერგოეფექტურობა აღიქმება, როგორც სტრატეგიული ბიზნეს კომუნიკაცია. ის მოიცავს მომხმარებელზე ორიენტირებულ მარკეტინგს (CX-based EE), ქცევით მარკეტინგს და საკომუნიკაციო მარკეტინგს (ვიფრულს, ვიზუალურს და სოციალური მედიას), რაც არის ბრენდის, მომხმარებლის, ტექნოლოგიისა და ინტეგრირებული საკომუნიკაციო პოლიტიკის კომბინაცია, რომლის მთავარი მიზანია მომხმარებლის გამოცდილებისა და ქცევის შეცვლა.

მომხმარებლის გამოცდილებისა და ქცევის შეცვლაში მარკეტინგის ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა იმის დადგენაა, თუ როგორ უნდა მიანოდოს მომხმარებელს ინფორმაცია ენერგოეფექტურობის შესახებ, რათა ის აღიქმებოდეს როგორც სტრატეგიული ინვესტიცია. კონკრეტულმა მომხმარებლებმა ნათლად უნდა გაიგონ, რატომ სჭირდებათ მათ ეს, რა უნდა გააკეთონ მის მისაღებად, რა სარგებელს მოუტანს ის და როდის. ქცევა, როგორც ცნობიერების, შესაძლებლობისა და მოტივაციის კომბინაცია, არის აქტიური ძალა, რომელიც უზრუნველყოფს მარკეტინგული კომუნიკაციის ტექნოლოგიების სწორ, გრძელვადიან და ფართოდ გამოყენებას.

ენერგოეფექტურობის სფეროში ეფექტური მარკეტინგული კომუნიკაცია, მომხმარებლის ქცევის კრიტერიუმების (ცნობიერება, გარემოსდაცვითი ღირებულებები, კულტურა, ჩვევები, ეკონომიკური შესაძლებლობები და მოტივაცია) განსაზღვრის გარდა, მოითხოვს ბიზნეს გარემოს, ტექნოლოგიების, ინფრასტრუქტურისა და სამთავრობო პოლიტიკის შეფასებას.

ამ სფეროში წამყვანი სპეციალისტებისა და ექსპერტების ბოლო დროინდელი შრომების ანალიზზე დაყრდნობით, ჩვენი სტატია ქმნის კონცეპტუალურ საფუძველს ენერგოეფექტურობის მარკეტინგსა და მომხმარებელთა ქცევის კრიტერიუმებს შორის ურთიერთობის გასაგებად. გარდა ამისა, ქართული რეალური ბიზნეს შემთხვევების ანალიზის საფუძველზე, ავლენს იმ ძირითად ბარიერებს და გამონკვევებს, რომლებიც გასათვალისწინებელია კომპანიების მიერ ენერგოეფექტურობის შესახებ ცნობიერების ამაღლების მიმართულებით ეფექტური მარკეტინგული კომუნიკაციების სანარმოებლად.

კვლევა გაამდიდრებს ენერგოეფექტურობის მარკეტინგის შესახებ არსებულ ცოდნას. ის ასევე მნიშვნელოვან დახმარებას გაუწევს პრაქტიკოსებს კონკრეტული ქცევითი ტენდენციების მქონე, მიზნობრივი აუდიტორიის საჭიროებებზე მორგებული ეფექტური საკომუნიკაციო შეტყობინებების შემუშავებაში, საკომუნიკაციო არხების შერჩევაში, ინტერაქტიულობის და შედეგების შეფასებაში.

საკვანძო სიტყვები: ინტეგრირებული მარკეტინგული კომუნიკაციები, ენერგოეფექტური პროდუქტები, მომხმარებლის ცნობიერება.

THE ROLE OF MARKETING COMMUNICATIONS IN RAISING CONSUMER AWARENESS OF ENERGY-EFFICIENT PRODUCTS

Devi Shonia

Associate Professor, Sukhumi State University
ORCID ID: 0000-0001-9801-1039.
E-mail: d.shonia@sou.edu.ge

Davit Ugrelidze

Doctoral Candidate, Sukhumi State University
E-mail: datougrelidze@yahoo.com

ABSTRACT

Energy efficiency marketing has become an important component of strategic business communication. Recent research shows that energy efficiency is perceived as strategic business communication. It includes customer-oriented marketing (CX-based EE), behavioral marketing, and communications marketing (digital, visual, and social media). It is a combination of brand, customer, technology, and integrated communication policy whose main goal is to change consumer experience and behavior.

One of the key tasks of marketing in the field of changing experience and behavior is to determine how to convey information about energy efficiency to consumers so that it is perceived as a strategic investment. Specific customers must clearly understand why they need it, what they need to do to get it, what benefits it will bring, and when. Behavior, as a combination of awareness, opportunity, and motivation, is an active force that ensures the correct, long-term, and wide-spread use of marketing communications technologies.

Effective marketing communication in the field of energy efficiency requires, in addition to defining consumer behavior criteria (awareness, environmental values, culture, habits, economic opportunities, and motivation), an assessment of the business environment, technologies, infrastructure, and government policy.

Based on an analysis of recent work by leading specialists and experts in this field, this article will provide a conceptual framework for understanding the relationship between energy efficiency marketing and consumer behavior criteria. In addition, based on an analysis of real business cases from Georgia, the main barriers and challenges that need to be considered for effective marketing communication in the field of raising awareness of energy efficiency will be identified.

The study will enrich existing knowledge on energy efficiency marketing. It will also provide significant assistance to practitioners in developing effective messages tailored to the needs of target audiences with specific behavioral tendencies, selecting communication channels, and evaluating interactivity and results.

Key Words: Integrated Marketing Communications, Energy-efficient products, Consumer awareness.

შესავალი

თანამედროვე ეტაპზე მომხმარებლების სწრაფვა გარემოს დაცვაზე და ენერგოეფექტური პროდუქტების შექმნაზე დიდ მნიშვნელობას იძენს [1]. დღეისათვის ენერგოეფექტურობა გახდა განვითარებადი და მოთხოვნადი იდეა, რადგანაც მომხმარებლები გახდნენ უფრო მგძნობიარენი გარემოს დაცვის პრობლემების მიმართ და დაინყეს ენერგოეფექტური პროდუქტების არჩევა.[2-5].

პროდუქტების ენერგოეფექტურობაზე და მათ მოხმარებაზე არსებული ცოდნა მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მათ მიმართ მომხმარებლების დამოკიდებულებაზე, შექმნასა და მოხმარებაზე. უახლესი კვლევებით დასტურდება, რომ მარკეტინგულ სტრატეგიებს შეუძლიათ დააჩქარონ ენერჯის მოხმარების შემცირება, ენერგოეფექტური ტექნოლოგიების დანერგვის გაზრდით და მოხმარების ნიმუშების ოპტიმიზაციით. ასევე დასტურდება, რომ გაყიდვების პოპულარიზაციას

და აღქმულ ღირებულებას მნიშვნელოვანი გავლენა აქვს მცირე ბაზრის მომხმარებლების შესყიდვების გადანყვეტილებებზე [6].

განვითარებად ბაზრებზე არსებულ ბიზნეს გარემოსა და ბიზნეს მოდელებში მომხმარებლები ავლენენ განსხვავებულ, შედარებით უფრო ნაკლებად ენერგოეფექტურ ქცევას ვიდრე განვითარებულ ბაზრებზე, რაც ზრდის როგორც ენერგოეფექტურობის მარკეტინგის აქტუალობას, ასევე ამ ბაზრებზე კვლევების წარმოების მნიშვნელობას.

ენერგოეფექტურობის მარკეტინგი ეს არ არის მხოლოდ ენერჯის მოხმარების შემცირებისკენ მიმართული სტრატეგია. ის მიმართულია ასევე მომხმარებლების ინფორმირებაზე და ენერგოეფექტური არჩევანისა და ცხოვრების წესის მიმართ მათი ქცევის შეცვლაზე. ენერგოეფექტურობის მარკეტინგი განსხვავდება „მწვანე“ მარკეტინგისაგან, რომელიც ხაზს უსვამს ეკოლოგიურ უპირატესობებს, ასევე ის განსხვავდება ენერჯის

დაზოგვის მარკეტინგისაგან (energy conservation marketing) და ენერგოდამზოგავი მარკეტინგისაგან (energy-saving marketing), რომლებიც ხაზს უსვამენ ენერჯის ნარჩენების შემცირებას და მომხმარებლებისთვის ენერჯის ხარჯების დაზოგვას.

მომხმარებლის ცნობიერება არის სწორედ ის აქტიური ძალა, რომელიც უზრუნველყოფს ენერგო-ეფექტურობის მარკეტინგში ტექნოლოგიების სწორ, გრძელვადიან და ფართო მაშტაბიან გამოყენებას. ის იძლევა ენერგოეფექტურობისადმი ქცევის ცვლილების, ეკონომიკური სარგებლის გააზრების, პოლიტიკის და სტრატეგიის მხარდაჭერის, ახალი ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების მიღებისა და გავრცელების შესაძლებლობას.

დღეისთვის საქართველოში სახელმწიფო დონეზე ენერგოეფექტურობის გაუმჯობესების მიმართულებით ხორციელდება რამდენიმე მნიშვნელოვანი ინიციატივა: ევროკავშირისა და საქართველოს ასოცირების შეთანხმება ენერგოეფექტურობის გაუმჯობესებაზე (2014) და ენერგეტიკული გაერთიანების წევრობა (2017), რაც ხელს უწყობს ქვეყნის მოწინავე ენერგეტიკულ სტანდარტებთან დაახლოებას. 2017 წლის პარიზის შეთანხმების ხელმოწერა, რომლითაც მიზნად არის დასახული 2030 წლამდე სატბურის აირების ემისიების 35%-ით შემცირება. რამდენიმე წლის წინ, საქართველომ ასევე შემოიღო რეგულაციები შენობებში ენერგოეფექტურობის გასაუმჯობესებლად, განსაკუთრებით კი ახალ შენობებში. საქართველო ასევე ცდილობს ენერგოეფექტურობის სხვა ინიციატივების განხორციელებასაც მსოფლიო ბანკის, USAID-ის, UNDP-ის და GIZ-ის მხარდაჭერით.

საქართველოში მოქმედებს კერძო ბიზნეს ინიციატივებიც, რომლებიც აქტიურად მუშაობენ ენერგოეფექტურობის მიმართულებით და ენევიან სხვადასხვა მომსახურებებს: ორგანიზაცია **EEC Georgia** (www.eecgeo.org) აქტიურად თანამშრომლობს ადგილობრივ და საერთაშორისო ექსპერტებთან ენერჯის მოხმარების შემცირების და მწვანე ეკონომიკის განვითარების მიზნით. ეს ორგანიზაცია ახორციელებს ენერგოეფექტურობის მიმართულებით სხვადასხვა აქტივობებს: ენერგო აუდიტების ჩატარებას; რეკომენდაციებისა და საინვესტიციო პროექტების მომზადებას; ბიზნეს-გეგმების მომზადებას, ინვესტირების შესაძლებლობების განვითარებას; სასწავლო პროგრამების და ტრენინგების ჩატარებას; პროექტების მენეჯმენტს; საკონსულტაციო მომსახურებას; კონფერენციების, სემინარების ორგანიზებას; სპეციალური მასალების რედაქტირებას და პუბლიკაციას. ორგანიზაცია **CENN** (კავკასიის გარემოსდაცვითი არასამთავრობო ორგანიზაციების ქსელი) ახორციელებს საინფორმაციო და ცნობიერების ამაღლების კამპანიას ენერგოეფექტურობის შესახებ, რომელიც მოიცავს გამოფენებს, საგანმანათლებლო სემინარებს და სხვა ღონისძიებებს.

ენერგოეფექტურობის მიმართულებით ლიტერატურის შესწავლამ გვიჩვენა, რომ პრაქტიკაში კვლევების უმეტესობა იყენებს რაოდენობრივ მეთოდებს და ფოკუსირებულია კონკრეტულ ბაზრებზე, მის იმ სოციალურ-დემოგრაფიულ, ფსიქოგრაფიულ, სიტუაციურ

და მარკეტინგულ ფაქტორებზე, რომლებიც გავლენას ახდენენ მომხმარებლის ენერგოეფექტურ ქცევაზე.

ამ სტატიაში ჩვენ შევეცადეთ უფრო ღრმად შეგვესწავლა მომხმარებლების ენერგოეფექტურობასთან დაკავშირებული დამოკიდებულებები და ქცევები. კონკრეტული კომპანიების მომხმარებლების კვლევის მაგალითზე გამოგვევლინა თეორიულ კონცეფციებს და პრაქტიკულ მოქმედებებს შორის არსებული კავშირები, რაც თავის წვლილს შეიტანს როგორც საკითხის თეორიულ, ასევე კომპანიების ენერგოეფექტურობასთან დაკავშირებული მიზნობრივი საკომუნიკაციო სტრატეგიების განვითარებაში.

ძირითადი ტექსტი

ხშირად, ადვილი არ არის მომხმარებლებისათვის იმის ახსნა, რომ ისინი ხელიდან უშვებენ დაზოგვის აშკარა შესაძლებლობებს ინოვაციური და ენერგოეფექტური პროდუქტების არ შეძენის გამო. ეს შეიძლება გამოწვეული იყოს ენერჯის დაზოგვის უახლესი მიღწევების შესახებ ინფორმაციის ნაკლებობით. შესაბამისად, აქ ძალიან დიდ როლს თამაშობს კომპანიების აქტიური ენერგოეფექტურობის მარკეტინგი. ზოგადად მარკეტინგული კომუნიკაციების ნაკლებობა მომხმარებელს ხელს უშლის იმაში რომ კარგად გააცნობიეროს საჭირო პროდუქტების ბუნება და მათგან მოსალოდნელი სარგებლი. ამიტომ სავაჭრო კომპანიებისათვის მნიშვნელოვანია ეფექტური მარკეტინგული კომუნიკაციების სისტემის პოვნა.

ენერგოეფექტურობის მარკეტინგი გულისხმობს მომხმარებლებთან და მთლიანად საზოგადოებასთან გრძელვადიანი ურთიერთობების ხელშეწყობას და მარკეტინგის ყველა ასპექტში, მათ შორის პროდუქტის შემუშავებაში, ფასწარმოქმნაში, დისტრიბუციასა და კომუნიკაციის სტრატეგიებში ენერგოეფექტურობის პრინციპების გათვალისწინებას. ის ასევე გულისხმობს ამ მიმართულებით შესაბამისი განათლების მიღების, ენერგოეფექტური შესყიდვების, გარემოსდაცვითი და სოციალური ზემოქმედების ხელშეწყობას, პასუხისმგებლიანი მოხმარების ნიმუშების ჩამოყალიბებას, ენერგოეფექტური პროდუქტების სარგებლის პოპულარიზაციას, ასეთ არჩევანთან დაკავშირებული გრძელვადიანი ხარჯების დაზოგვისა და სასარგებლო თვისებების ხაზგასმას. მისთვის კრიტიკულად მნიშვნელოვანია მომხმარებლის ქცევის გაგება, სადაც გადამწყვეტ როლს თამაშობენ გადამწყვეტილებებზე მოქმედი ფსიქოლოგიური ფაქტორები. [11].

ენერგოეფექტურობის მარკეტინგის მთავარ მიზანს - მომხმარებლების ინფორმირება და ენერგოეფექტური არჩევანისა და ცხოვრების წესის მიმართ მათი ქცევის შეცვლა წარმოადგენს. ის მთავარ ფოკუსს მომხმარებლის გამოცდილებაზე (Customer Experience, CX) და მისი ცნობიერების დონის ამაღლებაზე უნდა აკეთებდეს.

ეფექტური საკომუნიკაციო შედეგები ნარმართვისათვის ქცევითი მეცნიერების პრინციპების გამოყენება (ანუ შედეგები, რომლებიც ახალ ქცევას ან მოცემულ თემაზე დემონსტრირებადი ჩართულობის ახალ დონეს აღძრავს) შესწავლილია საზოგადოებრივი ჯანდაცვის სფეროში [12], ასევე კლიმატის ცვლილებისა

და მდგრადი მოხმარების მიმართულებებით [13, 14]. ეს კვლევები აჩვენებს, რომ ენერგოეფექტურობის ნახალისებისა და ენერჯის მოხმარებასთან დაკავშირებული ჩვევების შეცვლის მცდელობებს შეუძლიათ დაეფუძნონ ადამიანის ქცევის სხვადასხვა თეორიებს [15].

ზოგადად, ენერგოდამზოგავი ტექნოლოგიებისა და ენერგოეფექტურობის სარგებლის შესახებ ინფორმაციის მიწოდება მიზნობრივი აუდიტორიისათვის, წარმოადგენს ენერჯის დაზოგვის ქცევის ხელშეწყობის საერთო სტრატეგიას. ინფორმაციის მიწოდების მსგავსი სტრატეგიები ეფუძნება ადამიანის ქცევის რაციონალური არჩევანის თეორიას, რომელიც ვარაუდობს, რომ ენერჯის გამოყენებასთან დაკავშირებით საჭირო ინფორმაციის მიწოდებას შეუძლია დაეხმაროს მიზნობრივ აუდიტორიას ინფორმირებული არჩევანის გაკეთებაში. არსებობს ასევე სხვა მტკიცებულებებიც, რომლებიც აჩვენებს რომ ინფორმაციის მიწოდებამ კი შეიძლება გამოიწვიოს მიზნობრივი აუდიტორიის ცოდნის ზრდა, მაგრამ ის არ წარმოადგენს ძალიან ეფექტურ სტრატეგიას [16].

მეცნიერები ასევე ადასტურებენ რომ ენერჯის დაზოგვის მიმართ მიზნობრივი აუდიტორიის ქცევაზე შეიძლება ჰქონდეს მნიშვნელოვანი გავლენა ენერგოეფექტურობასთან დაკავშირებული შეტყობინებების ჩარჩოს. სუბიექტებს, რომლებსაც მიეწოდებოდათ ენერგოეფექტურობასთან დაკავშირებული შეტყობინებები ფულადი ჩარჩოთი (მაგ., ევროში დაზოგვა) და გარემოსდაცვითი ჩარჩოთი (მაგ., CO₂-ის შემცირება), გამოავლინა ელექტროენერჯის დაზოგვის უფრო დიდი განზრახვა [17]. სხვა კონტექსტში, მეცნიერებმა აღმოაჩინეს, რომ ენერგოეფექტურობის შეტყობინებები, რომლებიც ხაზს უსვამენ გარემოსდაცვით და ჯანმრთელობისთვის სარგებელს, უფრო მეტ ენერჯის დაზოგვის ქცევას იწვევს, ვიდრე მხოლოდ ფულად დაზოგვაზე ორიენტირებული შეტყობინებები. [18]. რამოდენიმე კვლევა აჩვენებს იმასაც, რომ შეტყობინებებს, რომლებსაც გარკვეული პროსოციალური ქცევის აუცილებლობის მიზეზი აქვს - ნაკლებად დამაჯერებელია, ვიდრე ის შეტყობინებები, რომლებსაც უფრო ძლიერი არგუმენტები აქვთ [19].

მეცნიერები რომლებიც იკვლევენ ენერგომოხმარების გარემოსდაცვით საკითხებზე გავლენას, ხაზს უსვამენ მომხმარებლების მზაობას, რომ მეტი გადაიხადონ ენერგოეფექტური ტექნიკისათვის. მათი კვლევა ადგენს ძირითად ფაქტორებს, რომლებიც გავლენას ახდენენ მომხმარებელთა დამოკიდებულებაზე, აღქმულ ხარისხზე, ფასზე, ემოციურ და გარემოსდაცვით ღირებულებებზე, რაც ნათელს ჰფენს ენერგოეფექტური ტექნიკის დანერგვის ნახალისების სტრატეგიებს [20].

ამავდროულად, აღსანიშნავია რომ დღეისათვის ენერგოეფექტურობის მნიშვნელობის შესახებ ცნობიერების ამაღლება მდგრადი ცხოვრების ფუნდამენტი გახდა. მთავრობები და ბიზნესები აქტიურად ავრცელებენ ინფორმაციას კამპანიებისა და საგანმანათლებლო პროგრამების მეშვეობით, რათა მომხმარებლები ინფორმირებულნი იყვნენ ენერჯის დაზოგვის მნიშვნელობის შესახებ [21].

ენერგოეფექტურობის ხელშეწყობისაკენ მიმა-

რთული სხვადასხვა საკომუნიკაციო სტრატეგიის ეფექტურობაზე მრავალი კვლევა არსებობს [22]. ამ კვლევების ნაწილი ფოკუსირებულია სხვადასხვა ფსიქოლოგიურ ფაქტორებზე და მიზნობრივი აუდიტორიის დარწმუნებაზე [23]. სხვა კვლევები ამომბენ სხვადასხვა ფსიქოლოგიური ფაქტორების გავლენას რეალური შესყიდვის/შოპინგის გარემოში [24]. ეს კვლევები მნიშვნელოვან ინფორმაციას იძლევა ენერგოეფექტურობაზე მომხმარებლების ცნობიერების, დამოკიდებულებების, მიდრეკილებების ზრდაზე სხვადასხვა შეტყობინებების გავლენის შესახებ. მსგავსი კვლევების დიდი სიმცირე შეინიშნება საქართველოში.

მომხმარებელთა ქცევისა და ენერგოეფექტურობაზე მარკეტინგული კომუნიკაციის სტრატეგიების შესწავლა ჩვენ ვანარმოეთ კონკრეტული კომპანიების - ჰიპერმარკეტების ქსელ „გორჯიასა“ და ელექტროტექნიკის მსხვილი სავაჭრო ცენტრის „ტექნო ბუმის“ მომხმარებელთა კვლევის მაგალითზე. ეს კომპანიები ჩვენს მიერ შერჩეული იქნა გაყიდვების მაშტაბურობის გამო, რამდენადაც ისინი საქართველოს ბაზარზე წარმოადგენენ როგორც სამომხმარებლო საყოფაცხოვრებო ტექნიკის, ასევე სამშენებლო-სარემონტო მასალების ყველაზე მსხვილ გამყიდველებს. ჩვენი კვლევის მიზნობრივ აუდიტორიას წარმოადგენდნენ ამ მსხვილი კომპანიების მომხმარებლები.

კვლევა ვანარმოეთ გამოკითხვის მეთოდით. ამ მიდგომამ მოგვცა კომპლექსური მონაცემების შეგროვების საშუალება დროის მოცემული მომენტისათვის. ასევე იმის საშუალება, რომ შეგვექმნა გარკვეული წარმოდგენა ენერგოეფექტურობისადმი მომხმარებლების დამოკიდებულებებზე და მოგვეხდინა ამ კომპანიებში ენერგოეფექტურობაზე კომუნიკაციის სტრატეგიების შედარება.

რესპონდენტები შევარჩიეთ მარტივი შემთხვევითობის პრინციპით და გამოკითხვა ვანარმოეთ ანკეტირების სიღრმისეული ინტერვიუების მეშვეობით, რესპონდენტთა ანონიმურობის სრული დაცვით 2025 წლის ივნისში. სტრატეგიკაციის კრიტერიუმებს წარმოადგენდა ასაკი, სქესი, მოხმარების მიზანი და ტიპი. შერჩევის მოცულობამ შეადგინა 300 ადამიანი. კითხვარი შედგებოდა 30 კითხვისგან, რაც მოიცავდა როგორც მრავალპასუხიან, ასევე ერთი პასუხის ფორმატის კითხვებს. კითხვები მოიცავდა მონაწილეთა სოციოდემოგრაფიულ მახასიათებლებს, ენერგოეფექტური პროდუქტებზე მათ ცნობიერებას, ცოდნას და დამოკიდებულებას, პროდუქტების შეძენისას ძირითად პრიორიტეტებს (ეკონომია, ხარისხი, ფასი, გარემოს დაცვა) ადრინდელი შესყიდვების ჩათვლით, ენერგოეფექტურობის განვითარებაზე და ინოვაციებზე მათ ცოდნას და მის გათვალისწინებას ახალ შესყიდვებში, მათ მზაობას დაენერგათ ახალი ტექნოლოგიები და მომსახურება, საკომუნიკაციო არსებს რომელითაც ლებულობდნენ ისინი ინფორმაციას.

მიუხედავად იმისა, რომ კვლევა ეფუძნება საქართველოში ამ ორი მსხვილი სავაჭრო კომპანიის მომხმარებლების ქცევას, ჩვენ ასევე შევეცადეთ რომ აგვესახა განხილულ თემასთან დაკავშირებით უფრო ფართო ტენდენციებიც. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენი კვლევის შედეგების გამოყენება სხვა სავაჭრო კომპანიების მიერ

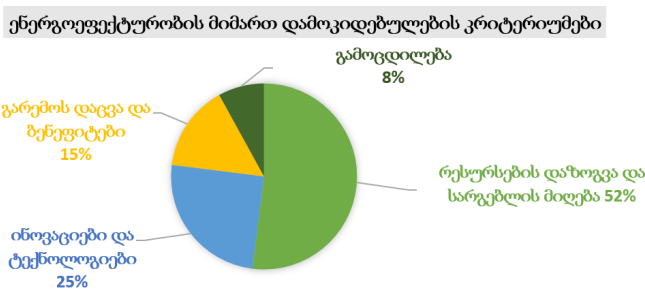
შეიძლება ვარიანტებს კონტექსტზე დამოკიდებულებიდან გამომდინარე.

ჩვენი კვლევით დადასტურდა ჰიპოთეზა იმაზე, რომ არსებობს რეგიონალური განსხვავება ენერგოეფექტურობის აღქმასთან დაკავშირებით. კვლევამ გვიჩვენა რომ გამოკითხულ მომხმარებელთა გარკვეული რაოდენობა (7%) არ არის დაინტერესებული ენერგოეფექტურობით პროდუქტების შექმნისას. საფუძვლს წარმოადგენს სახელმწიფო პოლიტიკა, რომლის შედეგად გამოკითხულ რესპონდენტთა ეს ნაწილი (ეკომიგრანტები და იძულებით გადაადგილებული პირები, სოციალურად დაუცველი ოჯახების წევრები, მთის კანონით განსაზღვრული რეგიონების მოსახლეობა) ელექტროენერჯიას მნიშვნელოვანი სუბსიდიებით ან საერთოდ უფასოდ მოიხმარენ (საქართველოს კანონი „მაღალმთიანი რეგიონების განვითარების შესახებ“). ენერგოეფექტურობისადმი ცნობიერების დონის განსხვავებები გამოვლინდა ასევე ეროვნულ სქესობრივ, ასაკობრივ, სოციალურ დონეზეც.

გამოკითხულ რესპონდენტთა აბსოლუტური უმრავლესობისთვის (52%) ენერგოეფექტურობა აღიქმება, როგორც რესურსების დაზოგვა და სარგებლის მიღება, რაც მათთვის მნიშვნელოვან უპირატესობას და ინვესტიციას წარმოადგენს შესყიდვებში. ისინი მეორე ადგილზე ასახელებენ ინოვაციებსა და ტექნოლოგიებს (25%), მესამეზე - გარემოსდაცვით სარგებელს (15%) და მეოთხეზე - კომფორტსა და გამოცდილებას (8%). ეს მონაცემები გვაძლევს ენერგოეფექტურ შექმნაზე რესპონდენტთა მიდრეკილების განსაზღვრის ობიექტურ საფუძველს (იხილეთ დიაგრამა 1).

დიაგრამა 1.

კომპანიების - „გორგია“ და „ტექნო ბუმის“ მომხმარებლების პროდუქტების ენერგოეფექტურობისადმი დამოკიდებულების კრიტერიუმები

წყარო: ავტორთა კვლევა, რომელიც დაფუძნებულია კომპანიების „ტექნო ბუმის“ და „გორგიას“ მომხმარებელთა გამოკითხვის ანალიზზე. (2025 წლის ივნისი).

„გორგიას“ და „ტექნო ბუმის“ მომხმარებლებმა ასევე პროდუქტების შექმნის მთავარ მოტივებს (ენერგოეფექტურობა, ბრენდი/ხარისხი, ფასი, გარემოს დაცვა) შორის, ენერგოეფექტურობას განსხვავებული მნიშვნელობა მიანიჭეს. „ტექნო ბუმი“-ს (რომელიც ვაჭრობს საყოფაცხოვრებო ელექტროტექნიკით) მომხმარებლებმა, შექმნის მთავარ მოტივად პირველ რიგში ბრენდი და ხარისხი (52%), შემდგომ ფასი, (28%), ენერგოეფექტურობა (14%), გარემოს დაცვა (6%) დაასახელეს. „გორ-

გიას“ (რომელიც ვაჭრობს ელექტრო მოწყობილობებით, ჰაერის გამჭვირვალობის და იზოლაციის მასალებით, HVAC სისტემებით) მომხმარებლები კი შექმნის მთავარ მოტივად პირველ რიგში ენერგოეფექტურობას (55%), შემდგომ ბრენდს და ხარისხს (21%), გარემოს დაცვას (14%) და ფასს (10%) ასახელებენ.

კვლევამ აჩვენა, რომ „ტექნო ბუმის“ მომხმარებლებისთვის ენერგოეფექტურობა შედარებით ნაკლებად მნიშვნელოვანი ფაქტორია შესყიდვის განხორციელებისას (14%), ხოლო „გორგიას“ მომხმარებლებისთვის ენერგოეფექტურობა აშკარად მთავარი მოტივია (55%). თუ „ტექნო ბუმის“ მომხმარებლებს შექმნისას იზიდავთ ბრენდის იმიჯი (52%) და ფასი (28%), „გორგიას“ მომხმარებლებისთვის მნიშვნელოვანია ენერგოეფექტურობა (55%) და ეკოლოგიური ღირებულებები (10%), რაც ნიშნავს, რომ ისინი კარგად იცნობენ პროდუქციის ენერგოეფექტურობის მახასიათებლებს და გადანყვებილების მიღებისას ისინი უპირატესობას ანიჭებენ ენერგოეფექტურობას ხარისხთან, ფასთან და ეკოლოგიურობასთან ერთად. შესაბამისად, „გორგიას“ მომხმარებლები უფრო ენერგოეფექტურ ქცევას ავლენენ. (იხილეთ დიაგრამა 2).

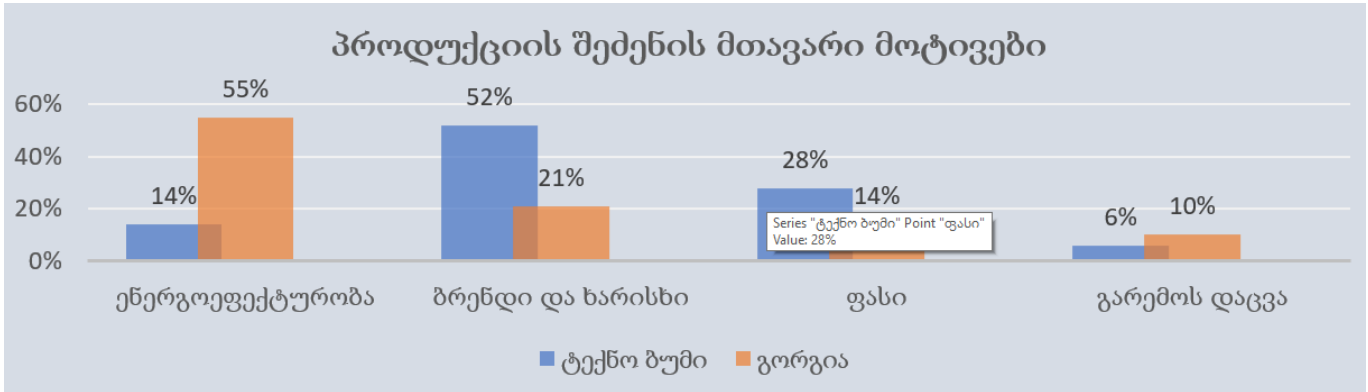
ენერგოეფექტურობის მარკეტინგის წარმოების და მომხმარებელთა ცნობიერების ამაღლებაზე მისი გავლენის თვალსაზრისით, შერჩეული კომპანიებიდან „გორგიას“ მარკეტინგის დალანდშაფტში ენერგოეფექტურობას ცენტრალური ადგილი უკავია - გარემოსდაცვითი სარგებლის, ასევე მომხმარებლის ხარჯების დაზოგვის ხელშემწყობი ფაქტორების გათვალისწინებით. შესაბამისად, კომუნიკაციებში მთავარ გზავნილს ენერგოეფექტურობა წარმოადგენს. „ტექნო ბუმის“ მარკეტინგული საკომუნიკაციო პოლიტიკა უპირატესობებს ბრენდებს, ფასს, საგარანტიო მომსახურებას და გადახდის სერვისს ანიჭებს.

გამოკითხულმა მომხმარებლებმა არაერთგვაროვანი ნდობა გამოხატეს კომპანიების „გორგიას“ და „ტექნო ბუმის“ მიერ ენერგოეფექტურობის შესახებ გამოყენებული სხვადასხვა საკომუნიკაციო არხების (საკონსულტაციო მომსახურება, ზეპირი გავრცელება (WOM), პროდუქციის მარკირება, რეკლამა, მათ შორის სოციალური მედია) მიმართ. კომპანიების მომხმარებლებმა ენერგოეფექტურობასთან დაკავშირებით მეტი ნდობა გამოავლინეს საკონსულტაციო მომსახურებაზე, როგორც ერთ-ერთი საკომუნიკაციო არხის მიმართ (35% და 40%) და ნაკლები ნდობა რეკლამაზე, მათ შორის სოციალურ მედიაში (16% და 17%). ეს მონაცემები გვიჩვენებს იმას, რომ ენერგოეფექტურობის სფეროში სტრატეგიული მარკეტინგული საკომუნიკაციო არხის არჩევას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს მომხმარებლების მხრიდან როგორც ნდობის მოსაპოვებლად, ასევე ცნობიერების ასამაღლებლად (იხილეთ დიაგრამა 3).

არსებული მონაცემები გვარწმუნებს ენერგოეფექტურობის მარკეტინგში კომუნიკაციის სტრატეგიებისადმი მიდგომების უდიდეს მნიშვნელობაზე მომხმარებელთა ინფორმირებაში. ჩვენს მიერ გამოკითხულ რესპონდენტთა აბსოლუტური უმრავლესობა გამოხატავდა მზაობას ენერგოეფექტური გადანყვებილების მისაღებად შესაბამისი ცოდნის მიღების შემდეგ, რაც

დიაგრამა 2.

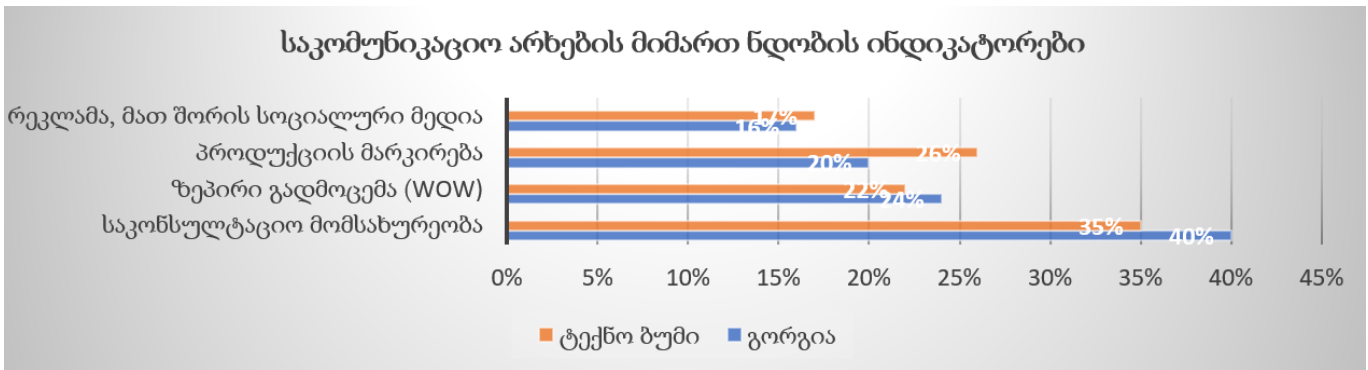
კომპანიების - „გორგიას“ და „ტექნო ბუმის“ მომხმარებლების მიერ პროდუქტების შექმნის მთავარი მოტივები

წყარო: ავტორთა კვლევა, რომელიც დაფუძნებულია კომპანიების „ტექნო ბუმის“ და „გორგიას“ მომხმარებელთა გამოკითხვის ანალიზზე. (2025 წლის ივნისი).

დიაგრამა 3.

„გორგიას“ და „ტექნო ბუმის“ მომხმარებლების პროდუქციის ენერგოეფექტურობაზე ინფორმირების საკომუნიკაციო არხების მიმართ ნდობის ინდიკატორები.

წყარო: ავტორთა კვლევა, რომელიც დაფუძნებულია კომპანიების „ტექნო ბუმის“ და „გორგიას“ მომხმარებელთა გამოკითხვის ანალიზზე. (2025 წლის ივნისი).

ნიშნავს იმ მარკეტინგული გზავნილების უკმარისობას, რომლებიც მომხმარებლებს დაეხმარება ალტერნატივების იდენტიფიცირებასა და ენერგოეფექტურ შესყიდვაზე გავლენის მოხდენაში.

დასკვნა

ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების უწყვეტი განვითარების შედეგად ბაზრისათვის ახალი ენერგოეფექტური პროდუქტების მიწოდება მომხმარებლებში მუდმივად აჩენს ინფორმაციულ უკმარისობას, რაც მოითხოვს მომხმარებლების ცოდნისა და დამოკიდებულების განვითარების მიმართულებით მარკეტინგის გააქტიურებას.

ამ კვლევით დასტურდება ის, რომ ეფექტური მარკეტინგული კომუნიკაციების სისტემის აგება შესაძლებელია მხოლოდ მომხმარებელთა ალქმასა და გამოცდილებაზე ორიენტირებით, ანუ მომხმარებელზე ორიენტირებული მარკეტინგის (CX-based EE) ფუკუსი უნდა მოხდეს მომხმარებლის გამოცდილებაზე (Customer Experience, CX) და ქცევის კრიტერიუმები შეფასდეს კონკრეტულ გარემოში.

კვლევა აჩვენებს იმას თუ როგორი გავლენა აქვს დამოკიდებულებებს, სოციალურ ნორმებს, ალქმას და გამოცდილებას არჩევანის (ენერგოეფექტური) გაკეთების მიდრეკილებასა და ჩამოყალიბებაზე. მარკეტინგულ ჩარევებს, რომლებიც ორიენტირებულია დამოკიდებულებებზე და ალქმაზე, (რეგიონალური განსხვავებების გათვალისწინებით) შეუძლიათ მნიშვნელოვნად იმოქმედონ ენერგოეფექტურობასთან დაკავშირებულ ქცევაზე - შესაბამისი ამომწურავი და სანდო ინფორმაციის მატარებელი საკომუნიკაციო არხებით.

ეს კვლევა გააფართოებს არსებულ ცოდნას, ხელს შეუწყობს ენერგოეფექტურობის მარკეტინგზე ცნობიერების ამაღლებას. კვლევის შედეგები მეცნიერებს სთავაზობს ამ სფეროს წინსვლის დღის წესრიგს და შეიძლება გამოყენებული იქნას კომუნიკაციის არხების გააქტიურებაში გამონვევების იდენტიფიცირებისათვის. ის ასევე პრაქტიკულ შედეგებს და რეკომენდაციებს სთავაზობს მარკეტინგის სპეციალისტებს ენერგოეფექტური პროდუქტების დანერგვის გააქტიურებისა და გაყიდვების წახალისებისათვის.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Alam, A. Investigating Sustainable Education and Positive Psychology Interventions in Schools Towards Achievement of Sustainable Happiness and Wellbeing for 21st Century Pedagogy and Curriculum. *ECS Trans.* 2022, 107(1): 19481. doi:10.1149/10701.1948. ecst;
2. Abrahamse, Wokje, Linda Steg, Charles Vlek, and Talib Rothengatter. 2005. "A Review of Intervention Studies Aimed at Household Energy Conservation." *Journal of Environmental Psychology* 25 (3): 273–91. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2005.08.002>;
3. Ajzen, I. The theory of planned behavior: Frequently asked questions. *Hum. Behav. Emerg. Technol.* 2020, 2, 314–324. [CrossRef];
4. Asensio, Omar I., and Magali A. Delmas. 2015. "Nonprice Incentives and Energy Conservation." *Proceedings of the National Academy of Sciences* 112 (6): 1654–55. <https://doi.org/10.1073/pnas.1423686112>;
5. Anwar, Y.; El-Bassiouny, N. Marketing and the Sustainable Development Goals (SDGs): A Review and Research Agenda. In *The Future of the UN Sustainable Development Goals: Business Perspectives for Global Development in 2030*; Idowu, S.O., Schmidpeter, R., Zu, L., Eds.; CSR, Sustainability, Ethics & Governance; Springer International Publishing: Cham, 2020: 187–207. doi:10.1007/978-3-030-21154-7_9;
6. Bostrom, Ann, Gisela Böhm, and Robert E. O'Connor. 2013. "Targeting and Tailoring Climate Change Communications." *WIREs Climate Change* 4 (5): 447–55. <https://doi.org/10.1002/wcc.234>;
7. Demarque, Christophe, Laetitia Charalambides, Denis J. Hilton, and Laurent Waroquier. 2015. "Nudging Sustainable Consumption: The Use of Descriptive Norms to Promote a Minority Behavior in a Realistic Online Shopping Environment." *Journal of Environmental Psychology* 43 (September): 166–74. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2015.06.008>;
8. Farrow, Katherine, Gilles Grolleau, and Naoufel Mzoughi. 2018. "Less Is More in Energy Conservation and Efficiency Messaging." *Energy Policy* 122 (November): 1–6. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2018.07.007>;
9. Jung, J.; Kim, S.J.; Kim, K.H. Sustainable Marketing Activities of Traditional Fashion Market and Brand Loyalty. *Journal of Business Research* 2020, 120: 294–301. doi:10.1016/j.jbusres.2020.04.019. \;
10. Jiyong P.; Woojin Son.; Hyung Moon. Nudging energy efficiency behavior: The effect of message framing on implicit discount rate. *Energy Economics*. Volume 117, January 2023, 106485 <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2022.106485>;
11. Jaffe, A. B., & Stavins, R. N. (1994). The energy-efficiency gap what does it mean? *Energy Policy*, 22(10), 804–810. [https://doi.org/10.1016/0301-4215\(94\)90138-4](https://doi.org/10.1016/0301-4215(94)90138-4);
12. Jiang, C.; Fan, T.; Gao, H.; Shi, W.; Liu, L.; Cérin, C.; Wan, J. Energy aware edge computing: A survey. *Comput. Commun.* 2020, 151, 556–580. [CrossRef];
13. Kallbekken, Steffen, Håkon Sælen, and Erlend A. T. Hermansen. 2013. "Bridging the Energy Efficiency Gap: A Field Experiment on Lifetime Energy Costs and Household Appliances." *Journal of Consumer Policy* 36 (1): 1–16. <https://doi.org/10.1007/s10603-012-9211-z>;
14. Mian, S.H.; Salah, B.; Ameen, W.; Moiduddin, K.; Alkhalefah, H. Adapting Universities for Sustainability Education in Industry 4.0: Channel of Challenges and Opportunities. *Sustainability* 2020, 12(15): 6100. doi:10.3390/su12156100;
15. Noar, Seth M. 2006. „A 10-Year Retrospective of Research in Health Mass Media Campaigns: Where Do We Go From Here?“ *Journal of Health Communication* 11 (1): 21–42. <https://doi.org/10.1080/10810730500461059>;
16. Peterson, M.; Minton, E.A.; Liu, R.L.; Bartholomew, D.E. Sustainable Marketing and Consumer Support for Sustainable Businesses. *Sustainable Production and Consumption* 2021, 27: 157–168. doi:10.1016/j.spc.2020.10.018;
17. Rai, S.S.; Rai, S.; Singh, N.K. Organizational Resilience and Social-Economic Sustainability: COVID-19 Perspective. *Environ Dev Sustain* 2021, 23(8): 12006–12023. doi:10.1007/s10668-020-01154-6;
18. Salvarli, M.S.; Salvarli, H. For Sustainable Development: Future Trends in Renewable Energy and Enabling Technologies. In *Renewable energy-resources, challenges and applications*; IntechOpen, 2020, ISBN 1-78984-284-0;
19. Sharma, A.P. Consumers' Purchase Behaviour and Green Marketing: A Synthesis, Review and Agenda. *International Journal of Consumer Studies* 2021, 45(6): 1217–1238. doi:10.1111/ijcs.12722;
20. Steinhorst, Julia, Christian A. Klöckner, and Ellen Matthies. 2015. "Saving Electricity – For the Money or the Environment? Risks of Limiting pro-Environmental Spillover When Using Monetary Framing." *Journal of Environmental Psychology* 43 (September): 125–35. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2015.05.012>;
21. Whittaker, L.; Mulcahy, R.; Russell-Bennett, R. 'Go with the Flow' for Gamification and Sustainability Marketing. *International Journal of Information Management* 2021, 61: 102305. doi:10.1016/j.ijinfomgt.2020.102305;
22. Weaver, Kimberlee, Stefan J. Hock, and Stephen M. Garcia. 2016. "“Top 10’ Reasons: When Adding Persuasive Arguments Reduces Persuasion." *Marketing Letters* 27 (1): 27–38. <https://doi.org/10.1007/s11002-014-9286-1>;
23. White, Katherine, Rishad Habib, and David J. Hardisty. 2019. "How to SHIFT Consumer Behaviors to Be More Sustainable: A Literature Review and Guiding Framework." *Journal of Marketing* 83 (3): 22–49. <https://doi.org/10.1177/0022242919825649>;
24. Zhang, J.Z.; Watson IV, G.F. Marketing Ecosystem: An Outside-in View for Sustainable Advantage. *Industrial Marketing Management* 2020, 88: 287–304. doi:10.1016/j.indmarman.2020.04.023;
25. Zhang, H. Behind the Scenes: Exploring Context and Audience Engagement Behaviors in YouTube Vlogs. In *Lecture Notes in Computer Science*; Meiselwitz, G., Ed.; Springer International Publishing: Berlin/Heidelberg, Germany, 2022; pp. 227–244.

ფული და კაპიტალი... კაპიტალისტური სისტემის პოლიტიკური და ეკონომიკური კრიზისების მთავარი ფაქტორები

DOI: <https://doi.org/10.52340/bal/2025.02.06>

ნასკიდა დარბუშვილი

ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიური დოქტორი
<https://orcid.org/0009-0001-8583-5773>
E-mail: naskida@yandex.ru

დავით ბუკია

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიზნესის
ფაკულტეტის დოქტორანტი
<https://orcid.org/0009-0000-1672-3869>
E-mail: bukia.davit82@gmail.com

ანოტაცია

სტატიაში განვიხილულია კაპიტალისტური სისტემისთვის დამახასიათებელი პრობლემები, მათი გამომწვევი მიზეზები და გავლენა საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაზე.

ავტორები ყურადღებას ამახვილებენ ეკონომიკური მოძღვრებების არსის დამახინჯების დამანგრეველ გამოვლინებებზე და საკაცობრიო საფრთხეებზე, რომლებიც ლიბერალური შეხედულებების დამკვიდრებას თან სდევს.

ნაშრომში ასახულია მოსაზრებები კაპიტალისტურ სისტემაში მუდმივი პილიტიკური და ეკონომიკური კრიზისების განმეორებად ფაქტორებზე; მოცემულია პასუხები კითხვებზე: თუ ვის, რაში სჭირდებოდა და როგორ დაიბადა თანამედროვე ფსევდოდემოკრატია? დღევანდელ მსოფლიოში რა არის უფრო მნიშვნელოვანი, ადამიანი, თუ ფული და კაპიტალი? რა ინვესტაციებს შორის ურთიერებების ორმაგ სტანდარტებს?; რა იყო მსოფლიო ომების ნამდვილი მიზეზი და რას უქადის ეკონომიკური პრობლემები ცივილიზაციას.

საკვანძო სიტყვები:

ეკონომიკური კრიზისები, ეკონომიკური დოქტრინები, ტექნიკური პროგრესი, ფული და კაპიტალი.

MONEY AND CAPITAL... THE MAIN FACTORS OF POLITICAL AND ECONOMIC CRISES IN THE CAPITALIST SYSTEM

Naskhida Darbuashvili

Academic Doctor of Economic Sciences
<https://orcid.org/0009-0001-8583-5773E>
E-mail: naskida@yandex.ru

David Bukia

Sukhumi State University of Business
<https://orcid.org/0009-0000-1672-3869>
E-mail: bukia.davit82@gmail.com

ABSTRACT

The article discusses the problems characteristic of the capitalist system, their causes and impact on the socio-economic development of society.

The authors focus on the destructive manifestations of the distortion of the essence of economic doctrines and the threats to humanity that accompany the establishment of liberal views.

The work reflects opinions on the factors that determine the constant political and economic crises in the capitalist system; answers are given to the questions: who, why did it need it and how did modern pseudo-democracy arise? What is more important in today's world, a person or money and capital? What causes double standards in relations between countries?; What was the true goal of the world wars and what do economic problems portend for civilization.

Keywords: economic crises, economic doctrines, technical progress, money and capital.

ძირითადი ტექსტი

დროის გამოცდამ აჩვენა, რომ სხვადასხვა სფეროს მრავალ მეცნიერს, მათ შორის, ეკონომიკის დარგშიც, თავიანთ თეორიებსა და გათვლებში დაშვებული აქვთ უხეში შეცდომები. სწორედ ამ შეცდომების გამოა, რომ პრაქტიკულად მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყანა მუდმივ ეკონომიკურ კრიზისშია და სამყაროს მოსახლეობის უმეტესობის სოციალური მდგომარეობა მძიმდება. ძირითადად, ეკონომიკის განვითარებაში მეცნიერთა არასწორი შეხედულებებისთვის უპირატესობების მინიჭებამ ცივილიზაციაც არასწორი გზით წარმართა. შეცდომების შედეგია ის, რომ ტექნიკისა და ტექნოლოგიების სწრაფი განვითარებაც კი ვერ უზრუნველყოფს ადამიანების კეთილდღეობის მაღალ დონეს - მთელ მსოფლიოში საშინელი გაჭირვება და სიღარიბეა. ცივილიზაციის განვითარებამ, ტექნიკურმა პროგრესმა მაღალი დონის ცხოვრებისთვის საუკეთესო შესაძლებლობები შექმნა. მაგრამ ყველასთვის ისინი ხელმისაწვდომი არ არის და ამით, ადამიანთა მატერიალური მდგომარეობა კი არ უმჯობესდება, პირიქით, უარესდება კიდევც.

რატომ ხდება ასე, რა ინვესტაცია ასეთ მძიმე მდგომარეობას?

ტექნიკური პროგრესი, ტექნოლოგიების განვითარება, ხელოვნური ინტელექტი, ადამიანს ანაცვლებს ყველა სფეროში და ყველა დონეზე, ამის გამო, ყოველწლიურად მილიონობით ადამიანი სამუშაოს კარგავს. უმუშევრად დარჩენილ ადამიანს ორი გამოსავალი აქვს:

უაღრესად მაღალი კონკურენციის პირობებში ან იმუშაოს ბევრად უფრო დაბალ ანაზღაურებად სამუშაოზე, ან თუ გაუმართლდა, აიღოს სოციალური დახმარება. როგორც პირველ, ისე მეორე შემთხვევაში მკვეთრად უარესდება არსებობის პირობები და სოციალური სტატუსი. ძალიან ბევრი უმუშევრად დარჩენილი ადამიანი შემოსავლის რეგალურ წყაროს ვერ პოულობს, ასეთი ადამიანების დიდი უმრავლესობა თავის გადასარჩენათ კრიმინალურ სამყაროს უერთდება, ზოგი ქურდობს, ზოგი ყაჩაღობს, ზოგი ნარკოტიკებით ვაჭრობს და ა.შ., ამიტომაც არის, რომ მიუხედავად უზომოდ მკაცრი კანონებისა, კრიმინალური დანაშაულები არ მცირდება. უმუშევრების ერთი ნაწილი მათხოვრობას იწყებს, სხვები ნაგავში იქექებიან, ზოგიც სხვა ქვეყნებში გარბის არსებობის წყაროს საძიებლად. ამკარაა, რომ ტექნიკური პროგრესი კეთილდღეობის გაუმჯობესების მაგივრად, მკვეთრად აუარესებს ადამიანთა კეთილდღეობის დონეს და სოციალურ სტატუსს.

ვინ სარგებლობს ტექნიკური პროგრესით? - ისინი ვინც „გუშინ“ ადამიანებს ქირობდნენ და ასაქმებდნენ, „დღეს“ კი ავტომატიზირებული გახადეს პროცესები და რობოტებს ამუშავებენ, ანუ კაპიტალისტები. თუმცა, ეს მხოლოდ ერთი შეხედვით ჩანს ასე, უძლიერესი კონკურენცია კაპიტალისტებს შორისაც. **მაღალი უმუშევრობა და დაბალი ანაზღაურება წარმოშობს მსყიდველობით უნარდაკარგულ ან მკვეთრად უნარდაქვეითებულ მოსახლეობას, გამოშვებული პროდუქციის დიდ ნაწილს მყიდველი არა ჰყავს. სწორედ ეს წარმოშობს**

უზარმაზარ კონკურენციას კაპიტალისტებს შორის და განაპირობებს მათ გაკოტრებას. ამის გამო, შეიძლება დღევანდელი მილიარდერი, ხვალე „ცენტის“ გარეშე დარჩეს, დიდ სიმდიდრეს დიდი პრობლემებიც აქვს.

დღეს, არსებული ტექნიკური და ტექნოლოგიური პროგრესის პირობებში, წარმოების ანყობა (კაპიტალის შექმნა) და პროდუქციის გამოშვება, ადვილია, ძალიან მარტივიც კი. წინათ რაიმე პროდუქციის შექმნას სანარმოო მანქანების მთელი პარკი, მაღალკვალიფიციური მუშების და სანარმოო მანქანების შემკეთებელი ხელოსნების და მომსახურე პერსონალის მთელი არმია, მართვის რთული სისტემა სჭირდებოდა. თანამედროვე ტექნოლოგიების პირობებში მოაზროვნე მანქანები - რობოტები უნივერსალურებია და მრავალ სანარმოო ოპერაციას ხარისხიანად ასრულებენ. აღარაა საჭირო რთული მართვის სისტემა და მთელი რიგი სამსახურების არსებობა. ამრიგად, წარმოების შექმნა და პროდუქციის გამოშვება პრობლემას არ წარმოადგენს. ამასთან, ბევრად იაფიცაა.

პრობლემას და დიდ სირთულეს წარმოადგენს წარმოებული პროდუქციის რეალიზაცია. სწორედ ამიტომ უფრო მნიშვნელოვანია გასაღების ბაზრების ფლობა და ამ ბაზრების მქონე ქვეყნებზე კონტროლი. ეს დილემა განაპირობებს განვითარებული ქვეყნების მუდმივი სწრაფვას დაიმორჩილონ განვითარებული ქვეყნები. ძლიერი კონკურენციის გამო, განვითარებული ქვეყნები და ისინი, ვინც ამ ქვეყნების კაპიტალს განკარგავენ, რეალურად ფლობენ ხელისუფლებას, არ აძლევენ საშუალებას განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკა განვითარდეს. შეგნებულად ფული გახადეს ყველაფრის „ქვაკუთხედი“ და ფულის და ფულად-საკრედიტო სისტემის მართვით, ფაქტიურად, ყველაფერს აკონტროლებენ განვითარებულ ქვეყნებში; ხელოვნურად ქმნიან ფულის დეფიციტს და ფაქტიურად, ანგრევენ ამ ქვეყნების ეკონომიკებს. დეფიციტის შესავსებად კრიზისში მყოფ ქვეყნებს აძლევენ კრედიტებს და ქვეყნებს აგდებენ დიდ ვალებში. ასეთი ქვეყნები დეიურედ „დამოუკიდებელი“, „დემოკრატიული“ ქვეყნებია, დეფაქტოდ კი - მეტროპოლიის კოლონიებია. განვითარებულ ქვეყნებს, განვითარებული ქვეყნებიდან ვალების სანაცვლოდ ბუნებრივი სიმდიდრეები გააქთ და უაღრესად იაფი სამუშაო ძალა გაყავთ.

არსებული სისტემის ალგორითმი ასეთია: ძირითადად ფულის, ფულად-საკრედიტო სისტემის კონტროლით და ეკონომიკაში მთავრობის ჩაურევლობის ჩაგონებით (ბაზრის მექანიზმის გაფეტიშება) ანგრევენ ქვეყნის ეკონომიკას და ქმნიან მძიმე სოციალურ პრობლემებს. შემდგომ, ამ პრობლემების მოსაგვარებლად ქვეყანას აძლევენ ვალებს. ამ ვალებით ქვეყანა ყიდულობს უცხოურ პროდუქციას. ვალების სანაცვლოდ კი ქვეყნიდან იაფად გააქვთ წიაღისეული და სხვა ბუნებრივი სიმდიდრეები. ყიდულობენ ეკონომიკური სიდუხჭირის გამო გააიფებულ უძრავ ქონებას და ქვეყნიდან ასევე ღებულობენ იაფ სამუშაო ძალას. გარდა აღნიშნულისა, მძიმე ეკონომიკური, სოციალური პრობლემების და გაზრდილი ვალების გამო, „კოლონიური“ ქვეყნების ხელისუფლებები მეტროპოლიის მარიონეტები ხდები-

ბიან, ვინაიდან მათი ხელისუფლებაში ყოფნა და ხელისუფლების შენარჩუნება მთლიანადაა დამოკიდებული მეტროპოლიაზე და მათ კრედიტებზე. განვითარებული ქვეყნები ასეთ ანყობილ საკრედიტო, დამონების სისტემას ქვეყნებისთვის დახმარების განვას უწოდებენ, რაც სრულიად გაუგებარია.

თუ გულდასმით დავაკვირდებით, განვითარებული ქვეყნები განვითარებადი ქვეყნებისთვის კრედიტების მიცემით მათთვის საჭირო რამდენიმე უმნიშვნელოვანეს საკითხს წყვეტენ: ვალების გამო, განვითარებადი ქვეყნები პოლიტიკურად და ეკონომიკურად მათზე დამოკიდებულები ხდებიან; ამით, განვითარებული ქვეყნები თავიანთ ეკონომიკებს ანვითარებენ და საკუთარ ქვეყნებში ქმნიან სამუშაო ადგილებს, რამდენადაც განვითარებადი ქვეყნების მიერ აღებული ვალები თითქმის მთლიანად იმპრტული პროდუქციის შექმნაზე იხარჯება. მათთვის ხელსაყრელ ფასებში იაფად მიაქვთ ბუნებრივი სიმდიდრეები და სტრატეგიული ხასიათის რესურსები: ღებულობენ უაღრესად იაფ სამუშაო ძალას მძიმე, საფრთხის შემცველ და ბინძურ სამუშაოებზე; საკუთრებაში გადააქვთ სტრატეგიული მნიშვნელობის უძრავი ქონება (მინა, წიაღისეული და სხვა ბუნებრივი სიმდიდრეები, სტრატეგიული მნიშვნელობის ობიექტები და ა.შ.); ალებინებენ მათთვის საჭირო და ხშირად განვითარებადი ქვეყნისათვის დამაზიანებელ კანონებს; თავიდან ბოლომდე აკონტროლებენ ხელისუფლების საქმიანობას. პრაქტიკულად, ქვეყნები მთლიანად ხდებიან დამოკიდებული მეტროპოლიაზე და ყველაფერი ქვეყანაში მათ მიერ კონტროლდება და იმართება.

საოცარია, რომ ამ ახალ ნეოკოლონიურ სისტემას ლიბერალები თავისუფლებას და დემოკრატიულს ეძახიან.

თუ არსებული მდგომარეობა რადიკალურად არ შეიცვლება უახლოვეს მომავალში, როცა ხელოვნური ინტელექტის მქონე რობოტები (ციფრული ჰუმანოიდები) ბოლომდე, სრულად ჩაანაცვლებენ ადამიანს, არსებული მდგომარეობა უკიდურესად დამძიმდება. თუ ასე გაგრძელდა, ეს ცივილიზაცია ან შეწყვეტს თავის არსებობას, ან გააგრძელებს არსებობას ადამიანის გარეშე. მას, ადამიანს, ჩაანაცვლებს ბევრად უფრო მაღალი ინტელექტის და შესაძლებლობების ადამიანის მსგავსი (ანალოგი) ციფრული არსებები-ციფრული ჰუმანოიდები.

რაში გამოიხატება კაცობრიობის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების არასწორი მიმართულება?

არასწორი მიმართულება იმაში გამოიხატება, რომ თანამედროვე ცივილიზაცია, ტექნიკური და ტექნოლოგიური მიღწევები თითოეული ადამიანის მაღალი დონის კეთილდღეობის საშუალებას იძლევა, მაგრამ, ტექნიკა და ტექნოლოგიები ადამიანთა ერთი მცირე ნაწილის ხელშია და მათ საკუთრებას წარმოადგენს. მათ მიერ შექმნილ სიკეთეებს ძვირად აყიდებენ დანარჩენ მოსახლეობას და ამ გზით უსაშველოდ მდიდრდებიან. მსოფლიო მოსახლეობის ერთი მცირე ნაწილი მდიდრდება არა იმიტომ, რომ მათ ხელში თანამედროვე ტექნიკა და ტექნოლოგიებია (კაპიტალია), ისინი მხოლოდ

გამდიდრებისთვის საჭირო ინსტრუმენტებია, მათი სიმდიდრის წყარო კი მოსახლეობის უდიდესი უმრავლესობა და მათგან ამოღებული თანხებია (ფულია), იმ მოსახლეობისა, რომელთა უდიდესი უმრავლესობა ყოველდღიურად გადარჩენისათვის იბრძვის.

აი ამ, ცივილიზაციის მცდარი განვითარების გზას და არაადამიანური განვითარების სისტემას ლიბერალიზმის იდეოლოგები თავისუფლებას და დემოკრატიას ეძახიან. ამ იდეოლოგიის ერთერთი ფუძემდებლური პრინციპი საკუთრების ხელშეუხებლობაა. საკუთრება შეიძლება წარმოიშვას: მემკვიდრეობის მიღებით; შრომით, საკუთარი სახლის აშენებით; შექენით ან ჩუქებით.

ჩუქებისა და მემკვიდრეობის გარდა, ითვლება რომ საკუთრება, ანუ კაპიტალი, ადამიანის შრომით და ინტელექტით წარმოიქმნება. სწორად და სამართლიანად ითვლება თუ კაპიტალს აკეთებინებენ მოგებას და ამ გზით ზრდიან საკუთარ კაპიტალს - სიმდიდრეს. ესაა კაპიტალიზმის ფუძემდებლური პრინციპი: **კაპიტალით მიიღო მოგება და გაზარდო კაპიტალი**. მაგრამ ამ თითქოსდა ლოგიკურ და მარტივ პრინციპში შეფუთულია უფრო რთულად დასაანახი განზრახულობა. კერძოდ:

კაპიტალისტურ სისტემაში დასაშვებია ნიაღისეულ სიმდიდრეებზე კერძო საკუთრებითი უფლება. ის სიმდიდრე, რასაც ბუნება ქმნიდა მილიონობით წლის განმავლობაში და სინამდვილეში, ამ სამყაროს ბინადართა საერთო სარგებელია, სხვადასხვა მანიპულაციებით, გარკვეულ პირთა ხელშეუხებელ მფლობელობაში გადადის, ამ სიკეთეს დანარჩენ მოსახლეობაზე სარფიანად ყიდვიან და საკუთარი კეთილდღეობისთვის იყენებენ.

წარმოიდგინეთ, მინერალურ წყალს, ნავთობს, ბუნებრივ აირს, ნახშირს, მადანს და ათას სხვა ძვირფას საბადოს, დაეპატრონება ვინმე და მათი მოსახლეობაზე გაყიდვა ბიზნესად, სამართლიანად საქმიანობად ითვლება.

კაპიტალისტურ სისტემაში დასაშვებია ისიც, რომ მსოფლიო ცივილიზაციის ნაყოფს, ადამიანების თაობათა მიერ შექმნილ ინტელექტუალურ პროდუქტს ისაკუთრებდეს ერთი, თუნდაც გამორჩეული ტალანტი, განკარგავდეს მას, როგორც საკუთარს და მისგან ლეზობდეს უსაზღვრო სარგებელს. მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ ცნობილი კომპანიის „მაკროსოფტის“ შემქმნელი და ძირითადი წილის მფლობელი ბილ გეიცი. იგი პროგრამული პროდუქტების გაყიდვებით მილიარდერი გახდა. ერთი შეხედვით აქ ყველაფერი სამართლიანია - ადამიანმა საკუთარი ინტელექტის წყალობით გამდიდრდა. მაგრამ თუ კარგად დავეუკვირდებით ამ გარემოებას, ვნახავთ, რომ კაპიტალი, რომელიც ბილმა დააგროვა, სულაც არ არის ერთი ადამიანის ინტელექტით მიღებული სიმდიდრე და სინამდვილეში მთელი თაობების, მრავალი ინტელექტუალის, მრავალი მეცნიერის და მრავალი მილიონი ადამიანის კოლოსალური შრომის შედეგია: ვილაცამ აღმოაჩინა ელექტრონობა, ვილაცამ - ინდუქციურობა, მაგნიტური ველი, ელექტრო-მაგნიტური რხევები, რადიო, გამტარები, ნახევარგამტარობა, იზოლიატორები, რადიო-ელექტრო დეტალები: რადიო-ელექტრონული ლამპები, წინაღობა,

კონდენსატორი, ტრანსფორმატორი, ინდუქციური კოჭა; ნახევარ გამტარები: დიოდი, ტრანზისტორი. ვილაცამ შექმნა მიკროსქემა, ვილაცამ - მიკრო კონტროლიორი, პროცესორი, მეხსიერება (მეხსიერების ბარათები), ოპერატიული მეხსიერება (ელექტრო მეხსიერება) და ა.შ. მრავალი მეცნიერის მუშაობით შეიქმნა პირველი გამოთვლელი მანქანა (კომპიუტერის პირველი ანალოგი), რომელიც ათასობით კვადრატულ მეტრს იკავებდა და სამ სართულზე იყო განლაგებული. შემდგომში სხვა მრავალი მეცნიერების ათობით წლის მუშაობის შედეგად მივიღეთ პერსონალური კომპიუტერი, რომლის პროგრამული პროდუქტიც შექმნა კომპანია „მაკროსოფტმა“ და მისმა მფლობელმა ბილ გეიცმა მიიღო მილიარდობით დოლარის მოგება. მაკროსოფტმა „მოიმკო მოსავალი“, რომელიც მილიონობით ადამიანის, ათასობით მეცნიერის, ასობით სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მრავალი წლის კოლოსალური შრომის შედეგია.

რამდენად სწორი და სამართლიანია რესურსების და სიკეთეების ამ სახით განაწილება? ცხადია, ასეთ პრაქტიკაში, სრულიად ლოგიკურად, ბევრი მითვისებას, ამორალურ და დანაშაულებრივ სქემას შენიშნავს. სამწუხაროდ, კაპიტალიზმი და თავისუფალი თვითრეგულირებადი საბაზრო ეკონომიკა ასეთ ამორალურობას და უსამართლობას უშვებს საქმიანობის ყველა სფეროში და ვერანაირად ვერ არეგულირებს.

ფაქტობრივად, გამოდის, რომ მრავალსაუკუნოვანი აღმოჩენების გამოყენებით მოსარგებლე პირები „ძარცვავენ“, აღარიბებენ და ნორმალური ცხოვრების საშუალებას არ აძლევენ სწორედ იმათ, ან იმათ შთამომავლებს, ვინამაც ეს ყველაფერი შექმნა.

რა თქმა უნდა ბილ გეიცმა და მისწინებმა თავიანთი გონებრივი და ფიზიკური შრომის შედეგი (ანაზღაურება) აუცილებლად უნდა მიიღონ, უნდა მიიღონ საქმეში ჩადებულ კაპიტალზე გარკვეული მოგებაც, რისკების ფინანსური დაზღვევაც, მაგრამ ეს ყველაფერი უნდა იყოს გარკვეულ ზღვრებში მოქცეული და არა უსაზღვრო. არ შეიძლება დედამიწაზე არსებული სიმდიდრეების და სიკეთეების უდიდესი ნაწილი ერთეულების ხელში იყოს და მათ გამდიდრებას ხმარდებოდეს.

განაწილების ასეთ სისტემას განაპირობებს ეკონომიკურ თეორიებსა და გათვლებში დაშვებული მიუტევებელი უხეში შეცდომები, ამ შეცდომებზე შექმნილი ლიბერალური იდეოლოგია და ლიბერალური ეკონომიკური მოდელები.

უნდა შევნიშნოთ, რომ თავისუფალი საბაზრო ურთიერთობების იდეოლოგიის ადამ სმიტის შეხედულებები დამახინჯებულია და თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკაში სულს ხვაგვარად გამოიყენება, ვიდრე ამას თვითონ სმიტი განმარტავს. სმიტის ნაშრომის ანალიზის დროს, ისეთი შთაბეჭდილება რჩება, რომ მისი ნააზრევი ბოლომდე არაა გააზრებული და მის ნააზრევი ვისაც როგორ უნდოდა, ისე გამოიყენა. სხვადასხვა პოლიტიკური იდეოლოგიის, ფილოსოფიის და მსოფმხედველობის მიმდინარეობებმა სმიტის სწავლებას თავის ინტერესების შესაბამისი ინტერპრეტაცია მისცეს და თავიანთი იდეოლოგიის სასარგებლოდ გამოიყენეს.

კარლ მარქსმა სმიტის სწავლებაზე, განსაკუთრებით შრომასთან დაკავშირებულ თეორიებზე, შექმნა კომუნისტური იდეოლოგია და სოციალისტური განვითარების საზოგადოებრივი მოდელი. კარლ მარქსი სინანულით აღნიშნავდა, რომ სმიტი თავის ნაშრომში არაფერს ამბობს და არ იხილავს „შრომის ექსპლოატაციას“. თუმცა, ადამ სმიტი განიხილავს „საზოგადოებრივი დოვლათის“ სწორად განაწილების პრინციპებს. აკრიტიკებს და წინააღმდეგია იმ ძალადობისა და მანკიერებისა, რასაც მეფე, მემამულეები, ზოგი ვაჭარი და კაპიტალის მფლობელები ჩადიან. ადამ სმიტის ნაშრომიდან კარგად ჩანს, რომ იგი გამოდის არსებული რეალობიდან და საზოგადოების თითოეულ ამ ფენას თავის კვლევებში და თეორიებში ითვალისწინებს.

ამ შემთხვევაში, ადამ სმიტი მარქსისგან განსხვავებით, სწორ აქცენტებს აკეთებს. შრომის ექსპლოატაციას ადგილი არა აქვს (არგუმენტები იხ. ნიგნში ნ. დარბუაშვილი „ეკონომიკა და აზროვნება“). სამაგიეროდ ადგილი აქვს შექმნილი დოვლათის და ბუნებრივი რესურსების არასწორ განაწილებას და გამოყენებას, რასაც ადამ სმიტი საფუძვლიანად განიხილავს.

ლიბერალური ფილოსოფიის მიმდევრებმა ადამ სმიტის სწავლებიდან აიღეს მხოლოდ ის, რაც მათ აწყობდათ და საერთოდ არ მიაქციეს ყურადღება დანარჩენ უმნიშვნელოვანეს ფაქტორებს და ფასეულობებს. და აი, ასეთ, დამახინჯებულ სმიტის თეორიებზე შეიქმნა ლიბერალური იდეოლოგია და კაპიტალისტური საზოგადოებრივი წყობა. ის იდეებიც კი, რომლებიც ლიბერალებმა სმიტისგან აიღეს დამახინჯებულად გამოიყენეს თავიანთი ინტერესების შესაბამისად. მაგალითად სმიტი ყველგან აღნიშნავს ხალხის და საზოგადოების კეთილდღეობას: „ყოველი ხალხის წლიური შრომა არის ის თავდაპირველი ფონდი, რომელიც აძლევს მას არსებობისთვის და კომფორტისთვის ყველა საჭირო საგანს, რასაც იგი მოიხმარებს წლის განმავლობაში და რაც ყოველთვის შესდგება ან ამ შრომის უშუალო პროდუქტისგან, ანდა იმისგან, რაც იმ ხალხის მიერ მიიღება ამ პროდუქტზე გაცვლით სხვა ხალხებისგან. ამიტომ, იმის მიხედვით, უფრო დიდი თუ უფრო პატარა რაოდენობისაა ეს პროდუქტი ან ის, რაც მასზე გაცვლით მიიღება, იმათ რიცხვთან შედარებით, ვინაც იგი უნდა მოიხმარონ, ხალხი უკეთ ან უფრო ცუდად არის მომარაგებული ყველა იმ საგნებით, რომლებიც აუცილებელია არსებობისა და კომფორტისთვის და რომლებიც მას ესაჭიროება“ [1].

სმიტი, როგორც ნიგნის სათაურში, ისე მის შინაარსში მთავარ აქცენტს აკეთებს ხალხზე - საზოგადოებაზე და მათ კეთილდღეობაზე. ლიბერალები კი მთავარ აქცენტს აკეთებენ პიროვნების თავისუფლებაზე, მათი ქონების ხელშეუხებლობაზე და ამაზე აგებენ მთელ იდეოლოგიას.

აქვე, ცალკე უნდა განვიხილოთ იმ პერიოდის საერთაშორისო გაცვლებთან (საერთაშორისო ვაჭრობასთან) დაკავშირებული სმიტის გენიალური მიგნება, რომელიც ზემოთ მოყვანილ ციტირებაშია: „ყოველი ხალხის წლიური შრომა.....ყოველთვის შესდგება ან

ამ შრომის უშუალო პროდუქტისგან, ანდა იმისგან, რაც იმ ხალხის მიერ მიიღება ამ პროდუქტზე გაცვლით სხვა ხალხებისგან....“

ბევრი ეკონომიკის ექსპერტი, უცხოეთის ქვეყნიდან და საერთაშორისო ორგანიზაციებიდან ჩამოსული „მრჩეველი“ და „ჭკუის დამრიგებელი“ მიიჩნევენ და გვირჩევენ, რომ ის, რაც უცხოეთში ინარმოება ჩვენ აღარ უნდა ვანარმოოთ და უცხოეთიდან უნდა შემოვიტანოთ. სმიტის მოყვანილი ციტატიდან ცხადად და ნათლად ჩანს, რომ სხვა ხალხისგან (უცხოეთიდან) რომ რამე შემოვიტანო, შენი შექმნილი პროდუქტი უნდა გაიტანო და უცხოეთიდან მხოლოდ და მხოლოდ გატანილი პროდუქციის ღირებულების, ექვივალენტური ღირებულების იმპორტული პროდუქციის შემოტანა შეიძლება. ყველა სხვა შემთხვევაში ქვეყანა ვარდება ვალებში და უმძიმდება ეკონომიკური, სოციალური, პოლიტიკური და ა.შ. მდგომარეობა. არის გამოჩინების, - „უმანიტარული დახმარება“. ასეთი დახმარება კარგი და მისაღებია ბუნებრივი და არაბუნებრივი კატასტროფების დროს. სხვა შემთხვევაში, ეს „მათხოვრობაა“, რაც ცალსახად მიანიშნებს ქვეყანაში არსებულ უმძიმეს ეკონომიკურ და სოციალურ ვითარებაზე, არაორგანიზებულობაზე, ქვეყნის მიმართ უმრავლესობის გულგრილ დამოკიდებულებაზე, ხელისუფლების უნიათობასა და ქვეყნის მართვის აბსოლუტურ უუნარობაზე.

სმიტის შრომიდან ასევე კარგად ჩანს, რომ ხალხის კეთილდღეობას განაპირობებს მხოლოდ და მხოლოდ ამ ხალხის შრომით წლის განმავლობაში შექმნილი პროდუქცია და არაფერი სხვა.

უნდა გვესმოდეს და დავფიქრდეთ იმაზე, რომ უცხოეთში ყველაფერი ინარმოება. „კეთილმყოფელთა“ რჩევებს რომ ავყვეთ, მაშინ ჩვენ რა ვაკეთოთ? აღარაფერი ვანარმოოთ? თავის ნაშრომში ადამ სმიტი არსად წერს, რომ არ ვანარმოოთ ის, რაც უცხოეთში ინარმოება. ასე, რომ „ეკონომისტებმა“ და ეკონომიკის „ექსპერტებმა“, გაითვალისწინეთ, რომ: „ის რაც უცხოეთში ინარმოება, უცხოეთიდან შემოვიტანოთ და ჩვენ არ ვანარმოოთ“, ეს არის დიდი სისულელე, ცრუ მოსაზრების გავრცელება და ტირაჟირება, რომელიც დიდ ზიანს აყენებთ ჩვენს ქვეყანასა და მოსახლეობას.

უნდა ვანარმოოთ ყველაფერი, რაც უცხოეთში ინარმოება და რაც არ ინარმოება. უნდა ვანარმოოთ ყველაფერი, რასაც ვანარმოებდით, რისი ნარმოებაც დღეს შეგიძლია და რასაც მომავალში შევძლებთ ვანარმოოთ. უნდა ვანარმოოთ ყველაფერი, რაც უზრუნველყოფს მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლებასა და ქვეყნის განვითარებას. უნდა ვანარმოოთ ყველაფერი, რაც გაზრდის ექსპორტს და შეამცირებს იმპორტს. მხოლოდ ასე განვავითარებთ ქვეყანას, დანარჩენი ყველაფერი „ათასგვარი გზები“ ქვეყნის კრიზისიდან გამოყვანაზე და განვითარებაზე, „ფუჭი მოლოდინი“, „წყლის ნაყვია“ და სხვა არაფერი.

მცდარია იმათი ჩაგონებაც, ვინც მიიჩნევენ, რომ უცხოური პროდუქცია, თუ ადგილობრივზე უფრო იაფია, მაშინ ის უნდა შემოვიტანოთ.

ხელისუფალს უნდა ესმოდეს და „სპეციალისტებმა“

უნდა გაიგონ, რომ იმპორტი თუ არ არის დაბალანსებული ექსპორტით, დროთა განმავლობაში ეს მთლიანად ანგრევს ქვეყნის ეკონომიკას, მკვეთრად უარყოფითად მოქმედებს და ხელს უწყობს ეროვნული ვალუტის დევალვაციას. თავის მხრივ, ეროვნული ვალუტის დევალვაცია ქვეყანაში წარმოშობს მუდმივ ინფლაციას, ურთულეს პრობლემებს ფულის მიმოქცევაში და მწყობრიდან გამოჰყავს ქვეყნის ფულადი სისტემა, ამცირებს სამუშაო ადგილებს, მოქალაქეებს უცხოეთში საშოვარზე წასვლას აიძულებს; უკიდურესად ამძიმებს მოსახლეობის სოციალურ მდგომარეობას. მოკლედ რომ ვთქვათ, დაუბალანსებელი იმპორტი ანგრევს არა მხოლოდ ქვეყნის ეკონომიკას, აზიანებს ქვეყნის არსებობის ყველა ფუნქციას და მთლიანად ქვეყანას. ამიტომ, უნდა შემოვიტანოთ მხოლოდ ის პროდუქცია, რომელიც აუცილებელია ქვეყნისათვის და რომლის წარმოებაც მას არ შეუძლია. აუცილებელია, რომ იმპორტის ღირებულება უცხოურ ვალუტაში დააბალანსოს ექსპორტით მიღებულმა უცხოური ვალუტის შემოსავლებმა. ქვეყანა ვითარდება მაშინ, როცა ქვეყნის საგარეო სავაჭრო ბალანსის სალდო დადებითია. ქვეყნის მდგომარეობა უარესდება, როცა ქვეყნის საგარეო სავაჭრო ბალანსის სალდო უარყოფითია. რეალურად, ყველაზე იაფი იმპორტული პროდუქცია, რაც არ უნდა იაფი იყოს ადგილობრივ ანალოგიურ პროდუქციაზე, ბევრად უფრო ძვირი უჯდება ქვეყანას და მის მოსახლეობას, ვიდრე ყველაზე ძვირი ანალოგიური სახის ადგილობრივი წარმოების პროდუქცია.

როგორ ვანარმოთ ადგილობრივი პროდუქცია?, ეს ცალკე განხილვის, ვრცლი და ყოვლისმომცველი ანალიზის თემაა. ჩვენზე ბევრად უფრო რთულ ეკონომიკურ მდგომარეობაში და გაცილებით უფრო მძიმე სასტარტო პირობებში მყოფი ქვეყნები გამოვიდნენ მძიმე მდგომარეობიდან და განვითარებული და მაღალგანვითარებული ქვეყნები გახდნენ. მთავარია ის, რომ ქვეყანას მართავდეს ჭკვიანი და მცოდნე ადამიანები.

საზოგადოების ერთი ნაწილის აზრით: „ქვეყნის მართვას რა უნდა, მთავარია ხელისუფლებაში მოვიდნენ პატიოსანი და ქვეყანაზე შეყვარებული ადამიანები“. ეს არის კიდევ ერთი დიდი სისულელე. ქვეყნის მართვას პატიოსნებასა და ქვეყნის სიყვარულთან ერთად, ძალიან დიდი ნიჭი, ცოდნა, გამოცდილება, ურთულესი პროცესების ორგანიზება და მართვა ჭირდება.

შორს რომ არ წავიდე, ჩვენივე ისტორია გვასწავლის: წინათ, ხევებსა და სოფლებში ირჩევდნენ ხევის ბერებს, სოფლის თავკაცებს, უხუცესებს, მახვშვებს და ა.შ. ასეთი ადამიანები, როგორც წესი, უხუცესი (ყველაზე ხანდაზმული), ყველაზე დიდი გამოცდილების მქონე, ყველაზე ჭკვიანი და ნიჭიერი ადამიანები იყვნენ. ყველა საკითხს და პრობლემას ეს ადამიანები იხილავდნენ და წყვეტდნენ. მათ გადაწყვეტილებებს პრაქტიკულად კანონის ძალა ქონდა და ყველა ასრულებდა. ქვეყნის მართვა შეუდარებლად უფრო რთულია ვიდრე ნებისმიერი სოფლისა, ან თუნდაც ხევისა. ცოდნა და სხვა უნარები ქვეყნის მართვას გაცილებით დიდი ჭირდება.

უცოდინარის და გამოუცდელის მოსვლა (მოყვანა)

ხელისუფლებაში მარტო პატიოსნობის ნიშნით და იმის მოლოდინით, რომ „ნიჭიერია და მალე ისწავლის“ ან „დარგი არ იცის, მაგრამ ეყოლება მრჩეველები და პოლიტიკას გაატარებს“, ასეთი დამოკიდებულება ქვეყნის ბედით სახიფათო, საბედისწერო „თამაში“ უფროა, ვიდრე ქვეყნის მართვა. ასეთი პრინციპებით შერჩეული კადრები მხოლოდ და მხოლოდ ანგრევენ ქვეყანას და არაფერი სიკეთე მათ ქვეყნისა და მისი მოსახლეობისათვის არ მოაქვთ.

დაუბრუნდეთ სმიტის აზრებს და სწავლევას.

კიდევ ერთი უმნიშვნელოვანესი რასაც სმიტი აღნიშნავს და ზემოთ მოყვანილ ციტატაშია მოყვანილი, „... არსებობისა და კომფორტისათვის ...“, სიტყვებია. ამით ადამ სმიტი განასხვავებს ადამიანის არსებობას - სიცოცხლის შენარჩუნებას და გაგრძელებას და კომფორტს - ანუ ყველაფერ დანარჩენს რასაც ადამიანი სიცოცხლის შენარჩუნება-გაგრძელების შემდეგ მოიხმარს: კეთილდღეობა, კულტურა, კულტურული დასვენება, სპორტი, ცივილიზაციის მიღწევები და ა.შ.

კომუნისტურ იდეოლოგიაში ჩადებული იყო ადამიანის არსებობა გარანტირებული დასაქმებით, სახელმწიფო წარმოებების შექმნით და მინიმალური ფასებით, ფასების სახელმწიფო რეგულირებით, მინიმალურ დონეზე შენარჩუნებით. რაც უზრუნველყოფდა ადამიანის სიცოცხლის, არსებობის და სიცოცხლის გაგრძელების მყარ გარანტიებს.

ლიბერალური იდეოლოგია სიცოცხლის არსებობისა და გაგრძელების გარანტიებს არ იძლევა. ეს იდეოლოგია უმუშავრად და უსახსროდ დარჩენილ ადამიანს იდეოლოგიურ დონეზე არაფერს არ სთავაზობს. სამუშაო, ეს იდეოლოგია, არც თვითონ არაფერს არ აკეთებს ადამიანის სიცოცხლის შესანარჩუნებლად, არც მძიმე მდგომარეობაში, არსებობის სახსრების გარეშე დარჩენილ ადამიანს სთავაზობს რაიმე გამოსავალს. ანუ ამ იდეოლოგიაში არ არის ჩადებული ადამიანის არსებობის და სიცოცხლის გაგრძელების გარანტიები.

დაუბრუნდეთ ადამ სმიტის გენიალურ ნაშრომს. ადამ სმიტი დოვლათის შექმნის მთავარ ფაქტორად მიიჩნევს „პროდუქტიულ შრომას“ და მშრომელს: „**შრომა განსაზღვრავს არა მარტო ფასის იმ ნაწილის ღირებულებას, რომელიც შრომის ხელფასზე მოდის, არამედ იმ ნაწილების ღირებულებასაც, რომლებიც რენტასა და მოგებაზე მოდის**“ [1].

ლიბერალური იდეოლოგიაში „შრომა“ - სამუშაო ძალა და „მშრომელი“ - სამუშაო ძალის მფლობელი, არანაირ ღირებულებას და ეკონომიკურ ფაქტორს არ წარმოადგენს. მათი იდეოლოგიით „მშრომელი“ ჩვეულებრივი ადამიანია და ადამიანის უფლებების, თავისუფლების და საკუთრების დაცვა მასაც ისევე ეხება, როგორც ყველა სხვა ადამიანს. ლიბერალური იდეოლოგიით მნიშვნელოვანი და მთავარია, რომ ადამიანი არ შეიზღუდოს „თავისუფალ არჩევანში“, ანუ სხვადასხვა სახის არჩევანის გაკეთების დროს ადამიანზე არ იყოს ძალადობა და ზეწოლა. ლიბერალური იდეოლოგია და მასზე დაფუძნებული კაპიტალისტური საზოგადოებრივი წყობა, ყველა სხვა საზოგადოებრივი წყობისგან განსხვავებით,

ადამიანს არ უქმნის „საარსებო გარემოს“ ანუ ადამიანის არსებობისთვის მინიმალურ საცხოვრებელ პირობებს. ყველა სხვა საზოგადოებრივი წყობის დროს ადამიანს ან თვითონ საზოგადოება, ან ისინი ვისი საკუთრებაც ეს ადამიანები იყვნენ, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, აუცილებელ საარსებო გარემოს უქმნიდა, რაც სიცოცხლეს და არსებობას უზრუნველყოფდა. ზოგ შემთხვევაში ცხოვრების პირობები მძიმე და გაუსაძლისი იყო, მიუხედავად ამისა, მათ სიცოცხლის შენარჩუნების და არსებობის პირობები გარანტირებული ქონდათ.

ლიბერალური იდეოლოგიის და კაპიტალისტური საზოგადოებრივი წყობის მომხრეები ამტკიცებენ, რომ ყველა სხვა საზოგადოებრივი წყობა ანტიადამიანური, დიქტატორული, კაცთმოძულე, ადამიანის არსებობის საწინააღმდეგო წყობებია. მათი მტკიცებით, მონა მონათმფლობელისათვის არანაირ ღირებულებას არ წარმოადგენდა. სწორედ ამიტომ მონათმფლობელი საშინელ პირობებში ამყოფებდა და მათრახის ქვეშ ამუშავებდა, უკრძალავდა გამრავლებას და ა.შ. მონა, მონათმფლობელობის დროს ერთერთ ყველაზე ძვირად ღირებული საქონელი იყო, იგი ბევრად ძვირი იყო ვიდრე ცხენი. ნებისმიერი ადამიანი თავის ქონებას უვლის და უფრთხილდება, რაც უფრო ძვირია საქონელი მით უფრო მეტად უვლის და უფრთხილდება მისი პატრონი. რატომ არ მოუვლიდა ძვირად ღირებულ ქონებას მონათმფლობელი? რატომ აუკრძალავდა მონათმფლობელი მონას გამრავლებას, როცა ამით მისი ქონება სერიოზული დანახარჯების გარეშე მნიშვნელოვნად იზრდებოდა?

როგორც ავლნიშნეთ, ლიბერალები გარანტირებულ საარსებო გარემოს და ცხოვრებისათვის აუცილებელ პირობებს ადამიანს არ სთავაზობენ. ლიბერალური იდეოლოგიის თანახმად: ადამიანის თავისუფლება, თავისუფალი არჩევანი, სიტყვის და გამოხატვის თავისუფლება, კანონის უზენაესობა და კანონის წინაშე თანაბრობა, რასაც ისინი „დემოკრატიას“, ანუ „ხალხის ნებას“ უწოდებენ, საკმარისია იმისათვის, რომ ადამიანი თვითონ, დამოუკიდებლად განვითარდეს და თვითონ იზრუნოს საკუთარ თავზე და ოჯახზე. ამ წყობაში და იდეოლოგიაში არავინ არაა ვალდებული იზრუნოს სხვაზე თუ ამის კეთილი ნება არ არსებობს. ლიბერალურ იდეოლოგიაში, რელიგია, ადათჩვევები, საუკუნეების მანძილზე ჩამოყალიბებული ზნეობრივი და მორალური ნორმები პრაქტიკულად იგნორირებულია. ლიბერალიზმი ღიად და დაუფარავად ებრძვის ყველაფერს რაც მათ იდეოლოგიას ეწინააღმდეგება და ეგრეთწოდებულ „დემოკრატიის“ ნორმებში არ ჯდება: რელიგიას, ადათჩვევებს, ტრადიციებს, ოჯახის ინსტიტუტს და ა.შ. მათი იდეოლოგიის ერთერთი მთავარი ლოზუნგია ადამ სმიტისეული გამონათქვამი: „ყოველი ადამიანი მოქმედებს მხოლოდ საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე“

ხშირად, უმუშევარი ადამიანი საკუთარი სიცოცხლის გადასარჩენად და ოჯახის არსებობისათვის იძულებულია დათანხმდეს შრომის უმძიმეს, არც თუ იშვიათად ღირსებისა და თავმოყვარეობის შემლახავ პირობებს. ამ შემთხვევაში, ლიბერალური იდეოლოგიის თანახმად, ადამიანის უფლებები არ ირღვევა, იმიტომ, რომ ადამი-

ანს არავინ არ აიძულებს მონაწილეობას ხელი ასეთი მძიმე პირობების, „შრომით კონტრაქტს“ და ის, ადამიანი, ამ შემთხვევაში „თავისუფალ არჩევანს“ აკეთებს. რეალურად, არსებული ცხოვრება, არ არსებული „საარსებო გარემო“, საკუთარი „კუჭი“ და ოჯახი აიძულებს ადამიანს, რომ უმძიმეს, ხშირად სიცოცხლისათვის დიდი საფრთხის შემცველ პირობებს დათანხმდეს. ეს „მონობაზე“ გაცილებით უარესია, თუმცა ლიბერალური იდეოლოგიით ეს „დემოკრატიის“ ნორმებში ჯდება.

უმუშევარ ადამიანს ლიბერალური იდეოლოგიის ხელისუფლებები ზოგჯერ სთავაზობენ თავისი საქმე, ბიზნესი დაიწყოს და ამისთვის ქმნიან სხვადასხვა სახელმწიფო პროგრამებს. მაგრამ, ბიზნესის დაწყებას დიდი პროფესიული უნარები, მაღალი დონის ზოგადი განათლება, ადამიანებთან მიდგომა - ფსიქოლოგიის ცოდნა და ბევრი სხვა სახის განათლებაჭირდება. კარგი განათლების მიღება ძალიან ძვირი ჯდება. მაღალი დონის განათლების მიღება კი კიდევ უფრო ძვირი ჯდება და მხოლოდ ცალკეულ ადამიანებს თუ შეუძლიათ. გარდა განათლებისა, ბიზნესში წარმატების მიღწევას თავისებური განსაკუთრებული „აღლო“ და „მარიფატი“ ჭირდება, რასაც ვერანაირი განათლება ვერ იძლევა, ეს თვისებები ან ბუნებრივად არის ადამიანში ან არ არის, ასეთი უნარები და თვისებები, იშვიათობაა და ცალკეულ ადამიანებს თუ გააჩნიათ.

საარსებო გარემოს არ არსებობის გამო უმუშევრად დარჩენილი ადამიანი მძიმე მდგომარეობაში ვარდება. განსაკუთრებით მძიმე და გამოუვალი მდგომარეობაა მაშინ, როდესაც სამსახურს კარგავს და ახალ სამსახურს ვერ შოულობს ოჯახის მარჩენალი, ანუ ადამიანი რომელიც ზრდიის შვილებს და ზრუნავს მოხუც მშობლებზე. ხშირად გამოუვალ მდგომარეობაში ჩავარდნილი ასეთი ადამიანები საკუთარ საქმეს (ბიზნესს) იწყებენ ისე, რომ ამის არც ცოდნა და განათლება, არც არანაირი უნარჩვევები და არც გამოცდილება არ გააჩნიათ. ასეთი „ბიზნესები“, ცალკეული, იშვიათი გამონაკლისების გარდა, კრახით და გაკოტრებით მთავრდება. იმათ, ვინც ასე იწყებს ბიზნესს და კოტრდებიან, მოგების მაგივრად დიდი ვალეები რჩებათ და იმასაც კარგავენ. რაც ბიზნესამდე ქონდათ. სოციალური მდგომარეობა ასეთ ადამიანებს უკიდურესად უმძიმდებათ და არსებობის არანაირი შესაძლებლობა აღარ აქვთ. ხშირად, როცა ქვეყანაში დიდი უმუშევრობაა, ასეთი, სამუშაოს მაძიებელი „ბიზნესმენები“ ერთმანეთს უწევენ კონკურენციას და ერთმანეთს აკოტრებენ, ეს კიდევ ერთი ცალკე პრობლემაა.

თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკაში „გაუაზრებელი ბიზნესისგან“ არანაირი დაზღვევა და ადამიანთა დაცვა არ არსებობს. პირიქით, ზოგ ქვეყანაში „მცირე ბიზნესის ხელშეწყობის პროგრამებით“ და ამ პროგრამების განხორციელების არასწორი ეკონომიკური პოლიტიკის გამო, თვითონ ხელისუფლება უკეთებს მძიმე ნეგატიურ ეკონომიკურ და სოციალურ პროცესებს ინიცირებას.

არც ლიბერალური იდეოლოგია გვთავაზობს „გაუაზრებელი ბიზნესისგან“ რაიმე დაზღვევას და დაცვას. ადამიანმა ბიზნესის დაწყების დროს ყოველგვარი ზენოლის გარეშე „თავისუფალი არჩევანი“ გააკეთა, ეს კი

„დემოკრატია“, „დემოკრატია“, რომელიც ანგრევს და ანადგურებს ყველაფერს, რაც ადამიანის ფიზიკურად არსებობას და განვითარებას ჭირდება.

რა არის არჩევანის გაკეთება და თავისუფალი არჩევანი?

ადამიანს მუდმივად უნევს არჩევანის გაკეთება. არჩევანის გაკეთება ნიშნავს, რომ ადამიანი, სხვადასხვა სიმრავლიდან (სხვადასხვა შესაძლებლობიდან), ამ სიმრავლის ერთ ან რამდენიმე ელემენტს ირჩევს. მაგალითად, როდესაც რაიმეს ყიდულობს, ვთქვათ, ვაშლს. ვაშლთა სიმრავლიდან ადამიანი გარკვეულ რაოდენობას ირჩევს და ყიდულობს. ამ არჩევანს კი ცოდნა ჭირდება: რა ჯიშის ვაშლი უნდა იყიდოს, რა მიზნებისათვის, რა სიდიდის, რა რაოდენობის, რა ხარისხის, რა ფასად, როგორია სხვა ადგილებში იგივე ვაშლის ფასი და ა.შ. როგორც ხედავთ, ელემენტარულ ოპერაციას-არჩევანს, ვაშლის ყიდვას, სერიოზული ცოდნა ჭირდება. ასევეა ნებისმიერი სხვა არჩევანის დროს.

მოვიყვანოთ არჩევანის გაკეთების კიდევ ერთი მაგალითი. როდესაც ადამიანი საუბრობს, სხვას რომ თავისი აზრი გადასცეს, სიტყვათა სიმრავლიდან არჩევს გადასაცემი აზრის შესაბამის სიტყვებს, ადგენს წინადადებებს და ა.შ. ნებისმიერი მოქმედების დროს, პრაქტიკულად ყოველ წამს, ადამიანი აკეთებს არჩევანს.

ნებისმიერი არჩევანის გაკეთებისას, არსებული ვითარების ანალიზი და ლოგიკური აზროვნებაა საჭირო. გააზრებულ, სწორ და ლოგიკურ არჩევანს მხოლოდ განათლებული ადამიანი აკეთებს. რაც უფრო მნიშვნელოვანია საკითხი სადაც არჩევანი უნდა გაკეთდეს, (გადანყვეტილება მიიღოს), მით უფრო მეტი ცოდნა და განათლებაა საჭირო. რთული არჩევანის გაკეთებას და გადანყვეტილებების მიღებას, კი მნიშვნელოვანი ცოდნა, სერიოზული განათლება და დიდი პრაქტიკული გამოცდილება ჭირდება.

ზემოთ ჩვენ განვიხილეთ არჩევანის გაკეთება აზრის გადმოცემის დროს. ეს არის შედარებით მარტივი არჩევანის მაგალითი, რომელსაც ჯამრთელი გონების მქონე ყოველი ადამიანი ყოველწამიერ აკეთებს. თუმცა, გადმოცემული აზრი რამდენად სწორი, მნიშვნელოვანი, ნონიანი, ან გენიალურია, დამოკიდებულია აზრის გადმოცემის ინტელექტზე, განათლების დონეზე, ცხოვრებისეულ პრაქტიკულ გამოცდილებაზე და ამ ყველაფრის სწორად გამოყენებაზე, ანუ აზროვნების დონეზე.

არჩევანის გაკეთების დროს ადამიანს შეცდომებიც მოსდის, ანუ არასწორ არჩევანს აკეთებს. ყველაზე გენიალური აზროვნების ადამიანებიც კი შეცდომებს უშვებენ. აქსიომური ჭეშმარიტებაა ის, რომ რაც უფრო დაბალია ადამიანის ინტელექტის დონე (განათლება და პრაქტიკული გამოცდილება), მით უფრო მეტ და დიდ შეცდომებს უშვებს. რაც უფრო მეტია ადამიანის ინტელექტუალური დონე, მით უფრო ნაკლებია შეცდომები, მაღალი ინტელექტის ადამიანი კი იშვიათად უშვებს შეცდომებს. შეცდომების გასწორება შეიძლება, თუმცა ამასაც ნიჭი და ინტელექტი ჭირდება. რაც უფრო მძიმეა დაშვებული შეცდომა, მით უფრო რთულია, ზოგჯერ კი შეუძლებელიცაა მათი გასწორება.

მაგალითად, ავიღოთ ისევ ბიზნესის დაწყება, ვინაიდან ბევრი ადამიანი სწორედ აქ უშვებს დიდ და უხემ, ფატალურ შეცდომებს. ბიზნესის დაწყება ადამიანს, წარმატებული ბიზნესი რომ ქონდეს, უნდა იცოდეს: ტექნიკური საშუალებების და მატერიალური რესურსების მართვა, მათი თვისებები და თავისებურებები; პერსონალის შერჩევა და შრომითი რესურსების მართვა; ადამიანთან მიდგომები, ანუ ადამიანის ფსიქოლოგია; იურიდიული საკითხები; სხვადასხვა სახის კანონები; აღრიცხვა-ანგარიშგების საკითხები; სტატისტიკა და სტატისტიკური მონაცემების ანალიზი და მათი სწორად გამოყენება; ეკონომიკა და ეკონომიკური ანალიზი; სხვადასხვა ტექნიკური და ტექნოლოგიური პროცესები; ორატორობა-ორატორული უნარები; შრომის და ტექნოლოგიური პროცესების ორგანიზება და მართვა და უამრავი სხვა საკითხი. მსხვილ კომპანიებში თვითოეულ აქ ჩამოთვლილ პოზიციას სხვადასხვა სამსახურები მართავენ. მცირე ბიზნესის შემთხვევაში კი რამოდენიმე კაცი. მსხვილ კომპანიასთან შედარებით, დაბალი შემოსავლების გამო, მცირე ბიზნეს არ შეუძლია სხვადასხვა სამსახურების და სპეციალისტების ყოლა, სწორედ ამიტომ, მცირე ბიზნესის მართვა არა ნაკლებ რთულია, ზოგჯერ კი უფრო რთულიცაა ვიდრე მსხვილი ბიზნესისა.

ჩვენ ზემოთ არაერთგან ვისაუბრეთ პრაქტიკულ გამოცდილებაზე, მაგალითად, ავლნიშნეთ, რომ დაწყებ ბიზნესსმენს დიდი პრაქტიკული გამოცდილება ჭირდება. დაკვირვებულ მკითხველს დაებადება კითხვა: საიდან უნდა ქონდეს დიდი პრაქტიკული გამოცდილება დაწყებ ბიზნესსმენს?

რა თქა უნდა ყველაზე კარგი, ის პრაქტიკული გამოცდილებაა რომელსაც ადამიანს საკუთარი გავლილი ცხოვრება აძლევს. ამის გარდა, პრაქტიკული გამოცდილება შეიძლება მიიღოს სხვების გამოცდილების საფუძვლიანი შესწავლით, სხვების წარმატებების და შეცდომების (წარუმატებლობის) ანალიზით. ყველასთვის კარგადაა ცნობილი ანდაზა: „ჭკვიანი სხვების შეცდომებზე სწავლობს, სულელი საკუთარ შეცდომებზეც არაო.“ უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ სხვისი გამოცდილების შესწავლასაც სერიოზული განათლება ჭირდება.

როგორც ხედავთ, „თავისუფალი არჩევანის“ გაკეთებას მაღალი დონის ინტელექტი ჭირდება, ამას კი მძლავრი განათლების სისტემა, განათლების მიღებაზე თავისუფალი წვდომა, სპეციალური სახელმწიფო პროგრამები, მთელი საზოგადოების ძალისხმევა და სახელმწიფო პოლიტიკა ჭირდება. ლიბერალურ იდეოლოგიაში არაფერი მსგავსი არ არის, აღნიშნულიდან გამომდინარე, „თავისუფალი არჩევანის“, გაკეთება ლიბერალების დეკლარირებული ფალსიფიკაცია უფროა, ვიდრე რეალობა.

ადამს სმიტს განათლება და მისი მნიშვნელობა, განათლების მიღების აუცილებლობა, საზოგადოების დაბალი ფენების განათლების მიღების შესაძლო მექანიზმები, საზოგადოების ინტელექტის ამაღლების შესაძლებლობები და ა.შ., ცალკე არა აქვს განხილური. თუმცა, ვრცლად იხილავს ერის ინტელექტის და კეთილდღეობის

ურთიერთკავშირს, რითაც ხაზს უსვამს განათლებას და მის მნიშვნელობას. განიხილავდა, რა ერის კეთილდღეობის საკითხებს, ნარმოებული პროდუქციის და მოსახლეობის რაოდენობის შეფარდებას (თანამედროვე ტერმინებით ერთ სულ მოსახლეზე ნარმოებული პროდუქციის რაოდენობას), დასაქმებულთა და უმუშევართა (კმაყოფაზე მყოფთა) ფარდობას და ყოველივე აქედან გამომდინარე კეთილდღეობის დონეს, სმიტი ცოდნისა და განათლების შესახებ აღნიშნავს შემდეგს:

„... მაგრამ ეს შეფარდება ყოველ ხალხში დამოკიდებულია ორ სხვადასხვა გარემოებაზე: ჯერ ერთი, დახელოვნებასა, ხელმარჯვობასა და საზრიანობაზე, რომლითაც საერთოდ სწარმოებს ხალხის შრომა, და, მეორე, შეფარდებაზე იმათ რიცხვსა, რომელნიც სასარგებლო შრომას ეწევიან, და იმათ რიცხვს შორის, რომელნიც ასეთ შრომაში არ არიან ჩაბმულნი. როგორც უნდა იყოს ამა თუ იმ ხალხის მიწა, ჰავა ან ტერიტორიის სივრცე, ყოველთვის მისი წლიური მომარაგების სიუხვე ან ნაკლებობა, ამ განსაკუთრებულ პირობებში, იმ ორ გარემოებაზე იქნება დამოკიდებული“ [1, 3].

იქვე ადამ სმიტი აღნიშნავს:

„... ამ მომარაგების სიუხვე ან ნაკლებობა, როგორც სჩანს, დამოკიდებულია უფრო პირველ გარემოებაზე, ვიდრე მეორეზე. ...“ [1, 4].

როგორც ვხედავთ, ადამ სმიტი გვასწავლის, რომ რაც არ უნდა დიდ ტერიტორიებს ფლობდეს ხალხი, რაც არ უნდა დიდი იყოს ბუნებრივი სიმდიდრეები და როგორც არ უნდა იყოს დასაქმებულთა და კმაყოფაზე მყოფთა (უმუშევართა) შეფარდება, ამ ყველაფერზე უფრო მნიშვნელოვანი ერის და მისი თვითოეული წევრის ინტელექტის (განათლების) დონეა.

იმ პერიოდში მოსახლეობის განათლების არანაირი სახელმწიფო პოლიტიკა არ არსებობდა, ალბათ ამიტომ ადამ სმიტი დაბეჯითებით და ხაზგასმით არ აღნიშნავს განათლების მნიშვნელობას და ძალიან მოზომილად საუბრობს, ამაზე მეტყველებს სიტყვები „როგორც ჩანს“. თუმცა, ეს არაფერს ნიშნავს. ციტატიდან კარგად ჩანს, რომ სმიტი ხვდება განათლების მნიშვნელობას და მას, მართალია, ვარაუდის დონეზე, მაგრამ ყველაზე და ყველაფერზე წინ აყენებს.

განათლების და ინტელექტის მაღალი დონე ზრდის პროდუქციის რაოდენობას, ხარისხს, სწორ გამოყენებას, ეფექტიანობას, ხანგრძლივი მოხმარების საგნების მოვლას, ექსპლოატაციის პერიოდის გახანგრძლივებას და ა.შ., რაც უფრო მაღალია საზოგადოების განათლება და ინტელექტი მით უფრო ეფექტურად გამოიყენება ეკონომიკური რესურსები და მით უფრო ეფექტურად და ეკონომიურად მიიღწევა საზოგადოების კეთილდღეობის მაღალი დონე.

შემდგომში, ადამ სმიტი დანვრილებით იხილავს თუ როგორ ხდება მაღალკვალიფიციური „სპეციალისტის“ ჩამოყალიბება, მაშინ არსებული „სახალხო“ სწავლების მიხედვით. მაგალითად, აღნისნავს, რომ შეგირდი (დამწყები ხელოსანი „მოსწავლე“) რომ ოსტატი (ხელოსანი) გახდეს, 4-5 წელი ჭირდებოდა. ერთ ოსტატს ერთდროულად 2 შეგირდზე მეტის ყოლის უფლება არ ქონდა.

ოსტატს შეგირდისთვის, ხელობის გარდა, უნდა გადაეცა ყველაფერი, რაც იცოდა (თვლა, წერა-კითხვა, პატიოსანი ცხოვრების წესები და ა.შ.). თუ შეგირდი ცუდი ხელოსანი, ან ცუდი ადამიანი დადგებოდა, ოსტატს ეკრძალებოდა შეგირდების აყვანა, უარეს შემთხვევაში კი, საქმიანობაც. ოსტატი რომ ამქარი (ოსტატების ზედამხედველი) გამხდარიყო, 6-7 წელი ოსტატად უნდა ემუშავა და 3 ოსტატი მაინც უნდა ყოლოდა გაზრდილი, ამქარს უკვე ერთდროულად 4 შეგირდის ყოლის უფლება ქონდა. ამქარი რომ ამქართ-ამქარი (ქართულად „უსტაბაში“, ტიტული და თანამდებობა, რომლის მქონეც წესებს აწესებდა, პროცესებს აკონტროლებდა, ცოდნას ამომწებდა და ნოდებებს აძლევდა) გამხდარიყო, 10 წელი ამქარი უნდა ყოფილიყო. ადამ სმიტი ამ ყველაფერს დანვრილებით აღწერს და დღევანდელი გადასახედიდანაც ძალიან საყურადღებოა იმის კრიტიკული გააზრება, მაღალკვალიფიციური, პატიოსანი და წესიერი სპეციალისტების გაზრდის და კარიერული წინსვლის თუ რა დონის დახვეწილი სისტემა არსებობდა.

დღეს ამ დონეზე დახვეწილი განათლების სისტემები არ გვაქვს!!

შემდგომში, სმიტი განიხილავს და ერთმანეთს ადარებს ინტელექტუალურ (განვითარებულ) ხალხს და დაბალ განვითარებულ ხალხს (ველურ ტომს). აღნიშნავს, რომ განვითარებული ხალხი ბევრად უფრო ნაკლები შრომით ახერხებს ნორმალურ ცხოვრებას. ნორმალური ცხოვრება აქვს არა მხოლოდ იმას, ვინც მუშაობს, არამედ მის კმაყოფაზე მყოფ ოჯახის წევრებსაც, ანუ ოჯახს (მშობლები, შვილები, მეუღლე და ა.შ.). იხილავს, რა ველური ტომის ცხოვრებას, სმიტი აღნიშნავს, რომ მიუხედავად იმისა, რომ ველური ტომები თავისი დროის დიდ ნაწილს ნადირობაზე, თევზჭერაზე, სხვა საკვების მოგროვებაზე და სხვა სამუშაოებზე ხარჯავენ, მათ არ ყოფნით მოპოვებული საკვები ოჯახის გამოკვებაზე და იძულებული არიან მოხუცებული მშობლები, ახალშობილი ბავშვები და სხვა შრომის უუნარო ოჯახის წევრები ტყეში მიატოვონ დასაღუპად და ნადირთა საკვებად. სმიტი აღნიშნავს, რომ ასეთი რამ ცივილიზებულ, განვითარებულ ხალხებში არ ხდება.

ადამ სმიტი, მართალია, ცალსახად არ იძახის, რომ განვითარებულ ხალხში თავის უძღურ და უმუშევარ წევრებს არ ხოცავენ, მაგრამ მის სწავლებაში ერთმნიშვნელოვნად იკითხება, ის რომ განვითარებული ხალხები მის უძღურ და უმწეო წევრებზე ზრუნავენ. ტყუილად კი არ არის ნათქვამი, რომ „ქვეყნის განვითარების დონე განისაზღვრება იმით, თუ როგორია ამ ქვეყანაში ბავშვების და მოხუცების მდგომარეობა“.

ამ დროს რა ხდება თანამედროვე „საბაზრო ეკონომიკაში“?, თანამედროვე „დემოკრატიის“ პიობებში? ლიბრალური იდეოლოგია და კაპიტალისტური საზოგადოებრივი წყობა იდეოლოგიურ-სისტემურ დონეზე არანაირ გარანტიებს არ იძლევა უმწეოდ დარჩენილი ადამიანის საზოგადოების, ან სისტემის მხრიდან ყურადღების მიქცევაზე. დღევანდელ რეალობაში არაერთი შემთხვევაა, როცა სამედიცინო დაწესებულებებში სიცოცხლის უზრუნველყოფის აპარატზე მიერთებულ უმწეო

ადამიანებს, აპარატს უთიშავენ და კლავენ, მხოლოდ იმიტომ, რომ პაციენტის ახლობლებს არ გააჩნიათ ასეთი სახის სამედიცინო მომსახურების საფასურის გადახდის საშუალება. ეს არის ჩვეულებრივი მკვლელობა, ზუსტად ისეთი, როგორსაც ჩადიდონენ ველური ტომები საკუთარი ოჯახის წევრების მიმართ, იმ განსხვავებით, რომ ამ შემთხვევაში, შედარებით უფრო ჰუმანურად ხდება მკვლელობა, ტყეში არ გაყავთ და იქ არ ტოვებენ.

ამის გარდა, სტატისტიკურად ფიქსირდება ბავშვების შიმშილით სიკვდილის ფაქტები. ათასობით ადამიანი იღუპება უნამლობით, სამედიცინო მომსახურების ხელმიუწვდომლობით, შიმშილით, არასრულფასოვანი კვებით გამოწვეული ორგანიზმის გამოფიტვით, არასრულფასოვანი კვებით სხვადასხვა ავადმყოფობების განვითარებით, უყურადღებობით და ა.შ. შედეგად. თანამედროვე საზოგადოება-სახელმწიფო, თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკა, ლიბერალური იდეოლოგია, კაპიტალისტური სისტემა, ასეთ შემთხვევებზე არაფერს არ გვეუბნევა და არც არაფერს არ გვთავაზობს.

აი, რას იძახის სმიტი საზოგადოებაზე და ადამიანთა ეკონომიკურ ურთიერთობებზე:

„თითოეულ მშრომელს აქვს თავის განკარგულებაში თავისი საკუთარი ნაწარმოების დიდი რაოდენობა იმაზე მეტად, რაც მას თვითონ ესაჭიროება; და რადგან ყველა მშრომელი სწორედ ასეთსავე მდგომარეობაში იმყოფებიან, მას შესაძლებლობა აქვს თავის ნაწარმოებთა დიდი რაოდენობა გასცვალოს სხვების ნაწარმოებთა დიდ რაოდენობაზე ანუ, რაც იგივე არის, ამ ნაწარმოებთა ფასზე. იგი უხვად აწვდის სხვებს იმას, რაც მათ ესაჭიროებათ, და ისინი მას იმავე ზომით აწვდიან, რაც მას სჭირდება, და ამგვარად საყოველთაო კეთილმდგომარეობა ვრცელდება საზოგადოების სხვადასხვა ფენებში“ [1, 11].

როგორც ციტატიდან კარგად ჩანს, ეკონომიკურ ურთიერთობებში მთავარ ფუნქციას ასრულებს რეალური პროდუქტის შემქმნელი მშრომელი ადამიანი. ფული მხოლოდ დამხმარე საშუალებაა ამ ურთიერთობებში. ამ ეკონომიკურ ურთიერთობებში ვაჭარი შუამავლის ფუნქციას ასრულებს, კაპიტალისტისგან მშრომელი ადამიანი ხელსაწყობებს, იარაღს და სანარმოო მანქანებს იღებს, მემამულისგან მინას არენდით, მევახშისგან (თანამედროვეობაში ბანკირისგან) ფულს საჭიროების შემთხვევაში. სმიტი თვლის, რომ ვაჭარმა, მემამულემ, კაპიტალისტმა და მევახშემ მშრომელი ადამიანის შემოსავლებიდან თავისი სარგებელი უნდა მიიღოს, ვინაიდან ისინი ეხმარებიან მშრომელ ადამიანს შრომის გაიოლებაში, პროდუქციის მიღებაში, ხარისხის ამაღლებაში, პროდუქციის რაოდენობის ზრდასა და გაცვლის პროცესში. სწორედ ეკონომიკური ურთიერთობები განაპირობებს საზოგადოების წარმოშობას და არსებობას. ერთი ადამიანი ყველაფერს თვითონ ვერ აწარმოებს, საჭიროა სხვებიც, ანუ საზოგადოება და სხვადასხვა ადამიანების წარმოებული პროდუქციის ერთმანეთში გაცვლა. სმიტის მტკიცებით ასე იქმნება საერთო-საყოველთაო კეთილდღეობა.

რა ხდება თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკაში? აქ

ყველაფერი პირიქითაა, ვიდრე სმიტის სწავლებაშია. მთავარი ფულია, დიდი ფულის და დიდი კაპიტალის მფლობელი. შექმნილი დოვლათის დიდი ნაწილი მათ მიაქვთ. მოსახლეობის დიდი ნაწილი კი უმუშევარია და ლუკმაპურის გარეშეა დარჩენილი. მოსახლეობის მცირე ნაწილი უზომოდ მდიდრდება, მოსახლეობის დიდი ნაწილის უზომოდ გაღარიბების ხარჯზე.

დღეს ბევრს დაობენ იმაზე უნდა იყიდებოდეს თუ არა მინა. აი რას წერს მინის შესახებ ადამ სმიტი:

„მას შემდეგ, რაც მთელი მინა ამა თუ იმ ქვეყანაში კერძო საკუთრებად იქცა, მემამულეებს, ყველა სხვა ადამიანთა მსგავსად, უყვართ მომკონ იქ, სადაც არ უთესნიათ, და ისინი მინის ბუნებრივი პროდუქტისთვისაც კი რენტას მოითხოვენ. ახლა მყარდება განსაზღვრული დამატებითი ფასი ხისთვის ტყეში, ბალახისთვის მინდორში და მინის ყველა ბუნებრივი ნაყოფისთვის, რომელიც წინათ, როდესაც მინა საერთო საკუთრებას შეადგენდა, მშრომელს არა უღირდა რა, გარდა იმ შრომისა, რომელიც მის მოგროვებას სჭირდებოდა. მშრომელმა ახლა სასყიდელი უნდა იხადოს იმ ბუნებრივ ნაყოფთა მოგროვების ნებართვაში და მემამულეს უნდა აძლიოს ნაწილი იმისა, რასაც მისი შრომა მოაგროვებს ან აწარმოებს. ეს ნაწილი ანუ, რაც იგივეა, ამ ნაწილის ფასი შეადგენს მინის რენტას, და ეს რენტა შეადგენს მეტწილ საქონელთა ფასის მესამე შემადგენელ ნაწილს“ [1, 39].

ამ ციტატიდან კარგად ჩანს, რომ სმიტი არ მიესალმება მემამულეთა საკუთრებაში მინების გადასვლას და მათ თავგასულობას, პირიქით, ხაზგასმით და დადებითად აღნიშნავს იმ პერიოდს, როცა მინა საერთო საკუთრება იყო და პროდუქტების შეგროვებაზე და მიღებაზე მშრომელ ადამიანს საკუთარი შრომის გარდა სხვა ხარჯი არ ქონდა. ციტატიდან კარგად ჩანს, რომ ადამ სმიტი არ მიესალმება მინაზე კერძო საკუთრებას.

ადამ სმიტის ამ ციტატაში კიდევ ერთი უაღრესად საინტერესო და მნიშვნელოვანი მიგნებაა, როცა ის ამბობს: „... მემამულეებს, ყველა სხვა ადამიანთა მსგავსად, უყვართ მომკონ იქ, სადაც არ უთესნიათ,“ ... ამ ციტატაში უაღრესად მნიშვნელოვანია სმიტის სიტყვები: „... ყველა სხვა ადამიანთა მსგავსად,“ ..., ამით სმიტი ხაზგასმით აღნიშნავს რომ ყველა ადამიანი თავისი ბუნებით მომხვეჭელი და მოძალადეა. ჩვენი მხრიდან მცირედ შესწორებას შევიტანდით გენიალური მეცნიერის მიგნებაში, ყველა ადამიანი ალბათ არა, მაგრამ ადამიანთა აბსოლუტური უმრავლესობა თავისი ბუნებით მომხვეჭელი და „მტაცებელია“, ასეთები მზად არიან თავიანთ ინტერესებს და კეთილდღეობას შესწირონ ყველა და ყველაფერი. ადამიანთა ასეთი „ველური“ თვისებების აღკვეთის საშუალება საზოგადოებაა, საზოგადოების ინტერესები და საზოგადოებრივი კანონებია. ასეთ გამოვლინებებთან ბრძოლა და პრევენცია კი კანონებით და კანონთა აღსრულების მწყობრი, დახვეწილი სისტემით შეიძლება.

ამ დროს რას გვთავაზობს ლიბერალური იდეოლოგია, „პიროვნების თავისუფლებას“, პიროვნება და მისი ინტერესებია მთავარი და არა საზოგადოების ინტერესები.

აქედან გამომდინარეობს უმცირესობათა დომინირება უმრავლესობაზე და ცალკეულ ადამიანთა ინტერესების, საზოგადოებრივ ინტერესებზე უფრო წინ დაყენება. ასეთი იდეოლოგია შლის წითელ ხაზებს და ფართო ასპარეზს აძლევს ადამიანის „მომხვეჭელურ“, „ველურ“, „მტაცებლურ“ ბუნებას, რაც ანგრევს საზოგადოებას, საზოგადოებრივ ინტერესებს, საზოგადოებრივ კანონებს და ყველაფერ იმას, რაც საზოგადოებასთანაა კავშირში, მათ შორის, სახელმწიფოს.

ადამ სმიტი საუბრობს უცხოურ ინვესტიციებზეც. უცხოურ ინვესტიციებს სმიტი პირდაპირ არ განიხილავს, ეს შეუძლებელიც იყო, ვინაიდან იმ პერიოდში უცხოური ინვესტიციები ჩანასახურ მდგომარეობაში იყო, თუმცა სმიტის სწავლებიდან ამაზეც შეგვიძლია ვიმსჯელოთ. აი რას ვკითხულობთ სმიტის სწავლებაში ვაჭრობის განხილვისას:

„ვაჭარი, როგორც ეს სრულის სისწორით აღუნიშნავთ, არაა აუცილებლად ერთი განსაზღვრული ქვეყნის მოქალაქე. მისთვის უაღრესად სულერთია, თუ რომელი ადგილიდან ეწევა იგი თავის ვაჭრობას, და სრულიად უმნიშვნელო უსიამოვნებას შეუძლია აიძულოს იგი ერთი ქვეყნიდან მეორე ქვეყანაში გადაიტანოს თავისი კაპიტალი და მასთან ერთად მთელი ის მრეწველობაც, რომელსაც ის კაპიტალი ჰკვებავს. ამ კაპიტალის არც ერთი ნაწილის შესახებ არ შეიძლება ითქვას, რომ იგი ეკუთვნის რომელსაღმე განსაზღვრულ ქვეყანას, ვიდრე ეს კაპიტალი არ იქნება, ასე ვთქვათ, გაბნეული იმ ქვეყნის ტერიტორიაზე შენობების სახით ან ხანგრძლივ საადგილმამულო გაუმჯობესებათა სახით“ [1, 327].

ამ შემთხვევაში ვაჭრის მაგალითზე სმიტი კარგად აჩვენებს თუ რამდენად საშიშია უცხოური ინვესტიცია. აჩვენებს იმას, რომ მცირედი უსიამოვნების შემთხვევაშიც კი ინვესტორმა შეიძლება დატოვოს ქვეყანა და დიდი პრობლემები შექმნას.

გარდა აღნიშნულისა, ინვესტორმა ასევე შეიძლება დატოვოს ქვეყანა, თუ სხვა ქვეყანაში უკეთესი პირობები შეიქმნა. ამასთან ერთად, სმიტი არაფერს იძახის იმაზე, თუ რამდენად საშიში და სახიფათოა ქვეყნისათვის უცხოური ინვესტიცია, როცა ინვესტორი დიდ მოგებას ნახულობს და ეს მოგება ქვეყნიდან გააქვს. ამის გარდა, სმიტი უშვებს შეცდომას, როცა თვლის, რომ ვაჭარი (ინვესტორი) მყარად მკვიდრდება ქვეყანაში თუ იგი უძრავ ქონებას და მამულებს ფლობს.

ახლა კი ვნახოთ, რას ფიქრობს ადამ სმიტი ქვეყნის მართვაზე და მართველობაზე. ლიბერალური იდეოლოგიები მიიჩნევენ, რომ ხელისუფალი მინიმალურად უნდა ერეოდეს თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკაში და მის მართვაში. სმიტი მიუხედავად იმისა, რომ თავისუფალ საბაზრო ეკონომიკას თვითრეგულირებად სისტემად თვლის, იგი არსად არ აღნიშნავს, რომ ხელისუფალი არ უნდა ერეოდეს მის საქმიანობაში. სადაც სმიტი ხელისუფალს აღნიშნავს მკაფიოდ ჩანს, რომ მეფე ყავს მხედველობაში. სმიტი საუბრობს მინიმალურ გადასახადზე, ვინაიდან დიდი გადასახადი მეფეს და დიდებულებს ამდიდრებს და შემოსავლების დიდი ნაწილი მათი ოჯახების კეთილდღეობას ხმარდება. ამასთან ერთად დიდი

გადასახადი აღარბედა უბრალო მშრომელ ადამიანს. მართვა კი ყველას და ყველაფერს ჭირდება თვითმართვად სისტემების ჩათვლით, ვინაიდან თვით მართვადმა სისტემამ, რომ იმუშაოს შესაბამისი პირობები ჭირდება, რომელსაც მართველი ქმნის. ბუნებაც თვითმართვადი სისტემაა, მაგრამ ხშირია სტიქიური მოვლენები, რომლებსაც მართვა ჭირდება. სტიქიური მოვლენების თავიდან ასარიდებლად აკეთებენ წყალსაცავებს, ქმნიან ქარსანი-ნაალმდეგო ზოლებს, აგებენ მდინარის ჯებირებს, იგებენ ამინდის პროგნოზებს და იღებენ შესაბამის ზომებს და ა. შ. თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკა ვერ შევლის უმუშევრობას, ყოველი ეკონომიკური კრიზისი ესაა „ეკონომიკური სტიქია“ - ეკონომიკური კატასტროფა. მართვა ჭირდება მოსავლიან და მოუსავლიან წლებში მოსახლეობის სურსათით სტაბილურ უზრუნველყოფას და შიმშილის თავიდან არიდებას და ა. შ. აი რას წერს სმიტი მართვის და მართველობის შესახებ:

„... ნაწარმოებთა ასეთი დიდად გამრავლება ყველა სხვადასხვა ხელობაში, შრომის დანაწილების შედეგად წარმომდგარი, ინვეს კარგი მართვა-გამგეობის მქონე საზოგადოებაში იმ საყოველთაო ბარაქას, რომელიც ხალხის უდაბლეს ფენებზეც ვრცელდება ...“ [1, 10].

როგორც ციტატიდან ვხედავთ, ადამ სმიტი ლიბერალურებისგან განსხვავებით, მიესალმება თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის პირობებში კარგ მართვა-გამგეობას. ამასთან ერთად, სმიტი მიესალმება ისეთ ეკონომიკას და ისეთ მართველობას, რომელიც უზრუნველყოფს საზოგადოების უმდაბლესი ფენების კეთილდღეობას.

კიდევ ბევრი შეიძლება ვისაუბროთ ადამ სმიტის იდეებზე, თეორიებზე და სწავლებაზე და ამ სწავლების დამახინჯებულად გამოყენებაზე.

ჩვენს მიერ მოყვანილი ანალიზის შემდეგ სრული დაბეჯითობით შეგვიძლია ვამტკიცოთ ის, რომ თანამედროვე „თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკა“, სრული ანტიპოდია იმ „თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკისა“, რასაც ადამ სმიტი თავის სწავლებაში გვთავაზობს. თანამედროვე საზოგადოება, რომელსაც ლიბერალური იდეოლოგია და კაპიტალისტური სისტემა აყალიბებს, აბსოლუტურად განსხვავდება იმ საზოგადოებისგან რაც სმიტის სწავლებაშია განხილული. სრულიად გაუგებარია ის, რომ ადამ სმიტს ლიბერალური იდეოლოგიის მიმდევრები კაპიტალიზმისა და ლიბერალიზმის მამად მიიჩნევენ.

მიუხედავად უაღრესად მნიშვნელოვანი აზრებისა, რომელთა გამოყენება დღესაც წარმატებით შეიძლება, სმიტის სწავლება ვეღარ პასუხობს იმ გამოწვევებს რაც კაცობრიობის წინაშე XX და XXI საუკუნეებში დადგა. სმიტის სწავლება მაშინ, იმ პერიოდის ეკონომიკისათვის იყო საკმარისი, როცა ძალიან მარტივი ეკონომიკური ურთიერთობები იყო, როცა კაპიტალისტური საზოგადოებრივი წყობა ჩანასახურ მდგომარეობაში იყო, სოციალიზმი და სოციალისტური საზოგადოებრივი წყობა საერთოდ არ იყო ცნობილი. არ არსებობდა და საერთოდ უცნობი იყო „გეგმიური ეკონომიკა“. დღეს ტერმინები საზოგადოება და სახელმწიფო ფაქტიურად ერთმანეთის სინონიმებია, ერთმანეთის სინონიმებია

საზოგადოებრივი საკუთრება და სახელმწიფო საჯარო საკუთრება, მაშინ სმიტის დროს ასე არ იყო. არ იყო და არ არსებობდა სოციალური და ეკონომიკური პოლიტიკა, მაშინ ჯერ კიდევ არ იყო მომხდარი პირველი სამრეწველო რევოლუცია, დღეს უკვე მეოთხე სამრეწველო რევოლუციაა მომხდარი და ა. შ. რა თქმა უნდა სმიტი ამ ყველაფერს ვერ გაითვალისწინებდა. სმიტის ფილოსოფია და მსოფმხედველობა სხვა დროს და სხვა პირობებში ჩამოყალიბდა და იმიტომაც ველარ პასუხობს თანამედროვე გამოწვევებს.

ჩვენი ანალიზების შემდეგ, ახლა წარმოვიდგინოთ ადამ სმიტის მიერ მოცემული „თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის“ მოდელი, რომელიც დღევანდელი გადასახედიდან, უკვე მაშინ სმიტის მოღვაწეობის პერიოდში იყო არასრულფასოვანი, თუმცა მაშინ ეს იყო უზარმაზარი პროგრესი და წინ გადადგმული ნაბიჯი, ვინაიდან მანამდე საზოგადოების განვითარების ეკონომიკური მოდელი საერთოდ არ არსებობდა. ახლა წარმოვიდგინოთ იმ არასრულფასოვანი „თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის“ მოდელის სრული ანტიპოდი, აბსოლუტურად დამახინჯებული თანამედროვე „თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკა“ და დავინახავთ იმას თუ რა მძიმე და გადაუჭრელი პრობლემების წინაშე დგას თანამედროვე მსოფლიო. ეკონომიკური პრობლემებიდან მოდის ყველა სხვა დანარჩენი პრობლემები. აქსიომური ქვეყნარტებაა ის, რომ თუ ეკონომიკა გამართულად მუშაობს და ეკონომიკური პრობლემები არ არსებობს, სწორი მართველობის პირობებში ყველა სხვა პრობლემა იოლად წყდება. უამრავი პრობლემის გამო, თანამედროვე მსოფლიოში იმდენად დაძაბულია ვითარება, რომ ნებისმიერმა მცირედმა მოვლენამაც კი შეიძლება „დეტონატორის“ როლი ითამაშოს, ყველაფერი დაანგრის და მოშალოს.

შექმნილია ბევრი საერთაშორისო ორგანიზაცია, იხარჯება კოლოსალური თანხები ამ ორგანიზაციების დაფინანსებაზე, მიუხედავად ამისა, თანამედროვე მსოფლიო, ელემენტარულ პრობლემებსაც კი, ვერ უმკლავდება და ვერ აგვარებს.

ამის საილუსტრაციო მაგალითია მსოფლიოში ბოლო პერიოდში შექმნილი მდგომარეობა. მთელი მსოფლიო ებრძვდა - „covid-19“-ს. მსოფლიოს მასშტაბით უკვე დაღუპულია 7 000 000 -ზე მეტი კაცი, უფრო ნაკლები ადამიანი დაიღუპა პირველი მსოფლიო ომის დროს 5 წლის განმავლობაში. აშშ-ს „covid-19“-ით, სამჯერ მეტი მოსახლეობა დაეღუპა, ვიდრე მეორე მსოფლიო ომის დროს დაკარგა 5 წელიწადში. მძიმე მდგომარეობაა სხვა ქვეყნებშიც. ეს ყველაფერი ხდება XXI საუკუნეში ნანოტექნოლოგიების ხანაში. კოსმოსში სხვა პლანეტებზე და გალაქტიკებში დავეძებთ სიცოცხლის კვალს, ვირუსებსა და ბაქტერიებს და ამ დროს ვერაფერს უვებთ დედამიწაზე არსებულ ვირუსებს.

ვირუსები, ბაქტერიები, მიკრო ორგანიზმები, ცხოველები, მცენარეები და ა.შ., ისევე როგორც ადამიანი ცალცალკე „სამყაროებია“. ერთ-ერთ ასეთ სამყაროსთან, ვირუსებთან ადამიანი მუდმივ „ომშია“ და ხშირად მარცხდება. რაც იმაში გამოიხატება, რომ ყოველწლიურად ასი ათასობით ადამიანი იღუპება ვირუსით (ვირუსული

დაავადებებით), ხშირად კი მსხვერპლი მილიონებში ითვლება. ყოველწლიურად ამ „ომში“ უფრო მეტი ადამიანი იღუპება, ვიდრე კომფლიქტებში ან ტექნოკატასტროფებში. ელემენტარულ ვირუსსთან „ომში“, რომელსაც არ გააჩნია არც ინტელექტი, არც შეიარაღება, არც ტექნოლოგიები და შეუიარაღებელი თვალით საერთოდ არ ჩანს, ადამიანი მარცხდება.

როგორც ჩანს „covid-19“-ი ნიშანია იმაზე, რომ მთელი ჩვენი ცივილიზაცია, ტექნიკა და ტექნოლოგიები არარაობაა იმ პირობებში, რომელშიც თანამედროვე მსოფლიო იმყოფება. რესურსების აბსოლუტურად უყარათო ხარჯვა. თითქოს ყველაფერი ადამიანისათვის კეთდება, ამ დროს სინამდვილეში ყველაფერი დიდი ფულისთვის კეთდება, ხოლო ადამიანები ამ ფულის კეთების ინსტრუმენტებიათაა ქცეული და სხვა ღირებულება, მას როგორც ადამინს არ გააჩნია. ამის უტყუარი დადასტურება უმწეო ავადმყოფებისათვის სიცოცხლის უზრუნველყოფის აპარატების გათიშვა და მათი მკვლელობაა, მომსახურების საფასურის გადაუხდელობის გამო. ამ შემთხვევაში ნათლად ჩანს, რომ თანამედროვე მსოფლიოში მნიშვნელოვანი ფული და კაპიტალია და არა ადამიანი და მისი სიცოცხლე. ამ მაგალითიდანაც კარგად ჩანს, რომ თანამედროვე მსოფლიოში ადამიანი მხოლოდ ფულის კეთების ინსტრუმენტია, ხოლო, როცა ეს ფუნქცია ეკარგება, მას ჩამოწერენ, უტილიზაციას უკეთებენ, როგორც უმაქნის მანქანას, ან დაზიანებულ ინსტრუმენტს.

„covid-19“-ი ნიშანია იმაზე, რაც დედამიწაზე ხდება, აბსოლუტურად ზღვარ გადასული, ყოველგვარ საღაზრს გაცდენილი ფუფუნება. მორგანების საერთო სიმდიდრეზე ზუსტი მონაცემები ძნელი მოსაძიებელია. სხვადასხვა წყაროებით მათი სიმდიდრე 105 - 150 ტრილიონი დოლარია, სავარაუდოდ ეს სიმდიდრე გაცილებით მეტია, ვინაიდან, არსებული მონაცემებით 1950 - იან წლების შემდეგ მორგანების დინასტიის თვითური შემოსავალი 750 მილიარდ დოლარს აღემატებოდა.

150 ტრლ. დოლარი რომ იყოს, ეს თითქმის 2 - ჯერ მეტია ვიდრე დედამიწის წლიური მშპ, 7 ჯერ მეტია აშშ-ს წლიურ მშპ-ზე, 5-ჯერ მეტია, ვიდრე აშშ-ს მთლიანი ვალი, 30 - ჯერ მეტია აშშ-ს წლიურ ბიუჯეტზე. ამ ოჯახის წლიური შემოსავალი უფრო მეტია, ვიდრე აშშ-ს წლიური ბიუჯეტი. მორგანები აკონტროლებენ აშშ-ს მშპ-ს 20 %-ს. ინტერნეტში არსებული მონაცემები თურეალურია, მორგანებზე უფრო მდიდარი როქჩილდების ოჯახია და მორგანების ოჯახზე არანაკლები სიმდიდრე აქვს როკფელერების ოჯახს.

ერთის მხრივ, ამ ოჯახების მიერაა შექმნილი აშშ-ს მრეწველობის დიდი ნაწილი, შექმნეს და განავითარეს აშშ-ს ეკონომიკის სხვა სფეროები. დასაქმებული ჰყავთ მილიონობით ადამიანი აშშ-ში და მთელ მსოფლიოში. მათი კომპანიების მიერ შექმნილი პროდუქტებით და პროდუქციით სარგებლობს მთელი მსოფლიო. მეორე მხრივ, როცა ერთ ან რამდენიმე ოჯახის შემოსავლები სახელმწიფოს ბიუჯეტის შემოსავლებს აღემატება და მათი ძალა და გავლენა დიდია, მაშინ თვითონ სახელმწიფო და ამ ქვეყნის საზოგადოება ხდება არასრულფა-

სოვანი, ვინაიდან რეალურად ამ ქვეყანას მართავს არა ამ ქვეყნის საზოგადოება და მათი არჩეული მთავრობა, არამედ ისინი, ვის ხელშიც ეკონომიკაა და აქედან გამომდინარე, ვის ხელშიც ყველაფერია, მათ შორის, რეალური ძალაუფლება.

რა გამოდის, დღევანდელ მსოფლიოზე, აშშ-ს როგორც ფინანსური, ისე ეკონომიკური და პოლიტიკური გავლენა უზომოდ დიდია. აშშ-ს მთელ ეკონომიკას და ფინანსებს და აქედან გამომდინარე, ყველაფერს რამდენიმე ოჯახი აკონტროლებს. ესე იგი, მთელ მსოფლიოს, მთლიანად თუ არა მის დიდ ნაწილს, რამდენიმე ოჯახი აკონტროლებს, რომელთა ნებაზეც პირდაპირ თუ არა-პირდაპირ დამოკიდებულია ჩვენი პლანეტის აწყობა და მომავალი. სამწუხაროდ, ესაა რეალობა, ასეთია თანამედროვე მსოფლიო.

გარდა ტრილიონერებისა თანამედროვე მსოფლიოში 3000-ზე მეტი მილიარდერი და 20 000 000 -ზე მეტი მილიონერია. პრაქტიკულად ყველაფერი მთელ მსოფლიოში ან მათ ხელშია, ან მათი გავლენის ქვეშაა, მათ შორის, იმ ქვეყნებშიც, რომლებიც მათი აქტიური გავლენის ქვეშ არ იმყოფებიან, მაგალითად რუსეთი ან ჩინეთი. უზომოდ მდიდარ ადამიანთა რაოდენობა მსოფლიო მოსახლეობის 0,3 %-ზე ნაკლებია. მსოფლიოს დანარჩენი მოსახლეობა, უმნიშვნელო პროცენტის გარდა, უკიდურეს სიღარიბეში ცხოვრობს და ყოველდღიურად არსებობისათვის იბრძვის.

აი ესაა რეალობა და არა ის, რასაც დეკლარირებას უკეთებს „დემოკრატია“, „ადამიანის უფლებები და თავისუფლებები“, „თავისუფალი არჩევანი“ და ა.შ.. ვერ იქნება დემოკრატია და ადამიანი თავისუფალი ისეთ მსოფლიოში, როგორიც დღესაა. სამწუხაროდ, ყველამ ერთად, ჩვენ და ჩვენამდე არსებულმა ადამიანებმა დედამიწაზე შევქმენით ისეთი პირობები, სადაც თვითონ ადამიანის ადგილი აღარ დარჩა. ავაშენეთ ისეთი ცივილიზაცია, რომელიც თვითგანადგურების პროცესშია და თვითგანადგურებით დაასრულებს თავის არსებობას.

ესაა ის რეალობა სადამდისაც ადამ სმიტის იდეებმა, მისმა მოცემულმა და ლიბერალების მიერ „ჩასწორებულმა“, დამახინჯებულმა „თავისუფალი საბაზრო ეკონომიკის“ მოდელმა დიდი ხანია მსოფლიო მიიყვანა და ახლა თანამედროვე ტექნიკური პროგრესის პირობებში სრული კატასტროფის და მოსპობის წინაშე დააყენა.

თანამედროვე მსოფლიო ელემენტარულ პრობლემებს, ელემენტარულ ვირუს „covid-19“-ს ვერ უმკლავდება და როგორ გაუმკლავდება გლობალურ პრობლემებს, მაგალითად, საფრთხეებს, რომლებიც ახლო და შორეული კოსმოსიდან მოდის, საფრთხეებს, რომელიც დედამიწის შიგნითაა.

რა არის ამის მიზეზი, ნანო ტექნოლოგიების ხანაში, რატომ ვერაფერს უშვრება ადამიანი „covid-19“-ის მსგავს ვირუსებს?

პრობლემები მართვის სისტემებშია, რითაც თანამედროვე მსოფლიო და სახელმწიფოები იმართებიან.

სახელმწიფოთა მართვის სხვადასხვა სისტემები არსებობს, პრაქტიკულად ყველა ქვეყანას თავისი მართვის სისტემა აქვს. მიუხედავად დიდი სიმრავლისა, ორი სა-

ხის მართვის სისტემა არსებობს: „ცენტრალიზებული მართვის სისტემა“ და „დეცენტრალიზებული მართვის სისტემა“. ყველა სხვა დანარჩენი მართვის სისტემები, ამ ორი მართვის სისტემის სახესხვაობებია ან ამ ორი სისტემის შერეული ვარიანტები.

ცენტრალიზებულ მართვის სისტემებში ყველაფერი ერთ ცენტრს ემორჩილება და მოქმედებს მართველობის ვერტიკალი. ამ სისტემაში ნებისმიერი დონის მართველი მის ზემდგომს ემორჩილება. ასეთი სისტემის ყველაზე თვალსაჩინო გამოვლინება სსრკ იყო. ითვლება, რომ ასეთ სისტემაში არ არსებობს კერძო ინიციატივები. რეალურად ეს ასე არ არის. ნებისმიერ ადამიანს, მათ შორის, ნებისმიერი დონის მართველს შეუძლია ინიციატივის გამოვლენა ცენტრიდან დაშვებულ საზღვრებში, როემლიც ხშირ შემთხვევაში საკმაოდ ფართოა. უფრო მეტიც, ხელი ეწყობა და ნახალისება უკეთდება კერძო ინიციატივას. ამასთან ერთად, ზემდგომს შეუძლია კერძო ინიციატივა წაახალისოს, მატერიალურად და ფინანსურად ხელი შეუწყოს, ან პიროქით დაბლოკოს, გააჩეროს. მართველობის რა სისტემაც არ უნდა იყოს, კერძო ინიციატივის გარეშე რაიმე ახლის შექმნა და განვითარება არ არსებობს. მართველები თვითონ ყველაფერს ვერ გააკეთებენ. ამ დროს კარგად ცნობილია გრანდიოზული პროექტები, რომლებიც სსრკ-ში განხორციელდა: ყამირი მიწების ათვისება, ყველა სახის მრეწველობის, მათ შორის, მძიმე მრეწველობის და მანქანათმშენებლობის განვითარება, საყოველთაო დასაქმება, საყოველთაო უფასო განათლება, საყოველთაო უფასო ჯანდაცვა, ბინათმშენებლობა და ბინების უფასო მოსახლეობაზე გადაცემა, კოსმოსის ათვისება, კულტურის და სპორტის საყოველთაო განვითარება და ა.შ., უამრავი სხვა რამ. სსრკ-ში მისი არსებობის 70 წელიწადში მილიონობით გამოგონებაა გაკეთებული და რეგისტრირებული, ყოველი გამოგონების უკან, კი კონკრეტული გვარები და სახელებია. გასული საუკუნის 70-იან წლებში სსრკ-ში წლის განმავლობაში კეთდებოდა უფრო მეტი გამოგონება, ვიდრე ერთად აღებულ დანარჩენ მსოფლიოში. ეს ხდებოდა იმ ქვეყანაში, სადაც „არ არსებობდა კერძო ინიციატივა“. გარდა კერძო ინიციატივებისა, არსებობდა სხვა ინსტიტუტები, სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტების მთელი ქსელი სადაც, გარდა მეცნიერული კვლევებისა, უამრავი ინიციატივების და პროექტების გენერირება ხდებოდა და ა.შ.

სრულიად სხვაგვარია სახელმწიფოს მართვის დეცენტრალიზებული სისტემა. ამ სისტემაში სახელმწიფოში შემავალი ყველა ტერიტორიული ერთეული, მათში შემავალი კერძო ფირმები, კომპანიები, სახელმწიფო და მუნიციპალური ორგანოები, არასამთავრობო ორგანიზაციები, ყველა დონის მართველი, დამოუკიდებლად მოქმედებენ კანონის და კონსტიტუციის ფარგლებში. ნებისმიერი დონის მართველი არ ემორჩილება, ან მინიმალურად ემორჩილება მის ზემდგომს. ზემდგომს შეუძლია შეაჩეროს ან საერთოდ გააუქმოს ქვემდგომის გადამწყვეტილებები, თუ იგი ჩათვლის რომ არ შეესაბამება კანონს და კონსტიტუციას. დავებს სხვადასხვა დონის უწყებებს შორის წყვეტავს სასამართლო, რომე-

ლიც ყველასგან და ყველაფრისგან დამოუკიდებელია.

ამ სისტემაში ყველაფერი აგებულია კერძო ინიციატივებზე, ყველაფერი რაც მომგებიანია კერძო საკუთრებაშია. ხელისუფალის მართველობაში გარდა სახელმწიფო ბიუჯეტის ფინანსებისა და ძალოვანი სტრუქტურებისა სხვა არაფერია. ხელისუფლება პრაქტიკულად არ ეწევა სამეურნეო საქმიანობას. ქვეყანაში მიმდინარე სამეურნეო პროცესებშიც არ ერევა, მას ამის ბერკეტები არ გააჩნია. თუ ხელისუფლებას რამე ჭირდება (მაგალითად ავეჯი, ან ახალი ტიპის იარაღი და სხვა) აცხადებს ტენდერს (კონკურსს) და ამ კონკურსში გამარჯვებული კერძო კომპანია ასრულებს ხელისუფლების დაკვეთას. ანდა, შესაბამისი სახელმწიფო უწყების გადანყვებილებით შეირჩევა კომპანია ვინც ასრულებს სახელმწიფო დაკვეთას. ხელისუფლება ხარჯებს ისტუმრებს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან და სხვადასხვა ფონდებიდან რომლებიც ივსება გადასახადების და სხვადასხვა მოსაკრებლების მეშვეობით.

აი ესაა ძალიან მოკლე, ზოგადად, ის რასაც სახელმწიფოს მართვის ორი სახის სისტემა მოიცავს თავის თავში. როგორც ერთ, ისე მეორე სახელმწიფოს მართვის სისტემას გააჩნია თავისი მნიშვნელოვანი პლიუსები და მინუსები. მთელ მსოფლიოში, გარდა რამდენიმე ქვეყნისა, მეორე სახის სახელმწიფოს მართვის სისტემა მოქმედებს, ითვლება, რომ ასეთი მართვის სისტემა „დემოკრატიულია“. სახელმწიფოს ცენტრალიზებული მართვის სისტემას კი, დიქტატორული რეჟიმის მქონე სისტემად მიიჩნევენ. სინამდვილეში ეს სიმართლეს არ შეესაბამება. ამ სისტემების შესწავლა და ანალიზი აჩვენებს, რომ „სახელმწიფოს ცენტრალიზებული მართვას“ აქვს ერთი ცენტრი, დეცენტრალიზებულ სისტემაში კი მრავალი მცირე თუ დიდი ცენტრი აქვს. ცენტრალიზებულ სისტემაში მოქმედებს ხელისუფლების ვერტიკალი, სადაც პრაქტიკულად გამორიცხულია სხვადასხვა სტრუქტურებს შორის დაპირისპირება. დეცენტრალიზებულ სისტემაში ცენტრებს შორის, მუდმივი დაპირისპირებაა, გავლენისა და სხვა სფეროებისათვის, მუდმივი ბრძოლა მიმდინარეობს, რაც მსოფლიოს უამრავ ქვეყანას ქაოსში, კომფლიქტებში და სამოქალაქო ომებში ხვევს.

ალბათ ბევრს გაუჩნდება კითხვა: თუ ყველაფერი რამდენიმე ოჯახის ხელშია, როგორ მუშაობს ასეთ შემთხვევაში დეცენტრალიზებული მართვის სისტემა?

ითვლება რომ დეცენტრალიზებულ მართვის სისტემაში ძალაუფლება და პასუხისმგებლობები გადანაწილებულია. სინამდვილეში დეცენტრალიზებული მართვის სისტემა პასუხისმგებლობიდან თავის არიდების საუკეთესო სისტემაა.

ცენტრალიზებულ მართვის სისტემაში ზემდგომი ყველაფერზეა პასუხისმგებელი ქვემდგომთა საქმიანობაზე. დეცენტრალიზებულ მართვის სისტემაში ზემდგომი პასუხს არ აგებს ქვემდგომის გადანყვებილებზე და რა თქმა უნდა არც მათი პოლიტიკური და იურიდიული პასუხისმგებლობა დგება. თუმცა, ზემდგომს ქვემდგომზე ზემოქმედების საკმარისზე მეტი ბერკეტები გააჩნია. დავაკვირდეთ რა ხდება დეცენ-

ტრალიზებულ მართვის სისტემაში ზემდგომს გააჩნია უზარმაზარი ძალაუფლება და გავლენა ქვემდგომზე და არანაირი პასუხისმგებლობა მათ საქმიანობაზე. დეცენტრალიზებული მართვის სისტემა პასუხისმგებლობის თავის არიდების იდეალური სისტემაა. რა თქმა უნდა რეალური ძალაუფლების მქონე ოჯახური კლანებისათვის ასეთი სისტემა იდეალურია, ფულით და რეალური ძალაუფლებით ყველაფერს აკონტროლებენ და არაფერზე პასუხს არ აგებენ.

ბუნებრივად ჩნდება კითხვა: რა კავშირშია ერთმანეთთან ქვეყნის მართვის სისტემა და Covid-19 -ის პრობლემა? - პირდაპირ კავშირშია ერთმანეთთან. არსებული პრაქტიკის ანალიზი აჩვენებს რომ ქვეყნისათვის და მსოფლიოსთვის კრიტიკულ მომენტებში ცენტრალიზებული მართვის სისტემა, მთელი თავისი მინუსების მიუხედავად, გაცილებით უფრო მოქნილი და ეფექტურია ვიდრე დეცენტრალიზებული მართვის სისტემა. ცენტრალური მართვის სისტემაში რესურსების მობილიზება და მნიშვნელოვანი, კონკრეტული ამოცანების გადანყვება ძალიან იოლია და მოკლე დროში ხდება. Covid-19 შემთხვევაში, მაგალითად, სსრკ რომ ყოფილიყო მთელ ლაბორატორიებს, სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტებს, სამედიცინო ინსტიტუტებს, ფარმაცეტიულ დაწესებულებებს დაავალბდა ვაქცინის შექმნას და ეს პრობლემა სავარაუდოდ სწრაფად გადაწყდებოდა. ამის ნათელი მაგალითი ნარსულშია, მეორე მსოფლიო ომში სსრკ-მ ქვეყანაში არსებული მთელი რესურსები გამოიყენა გამარჯვების მისაღწევად და გადამწყვეტი როლი ითამაშა ფაშიზმის დამარცხებაში. ომის შემდეგ, სსრკ-მ მხოლოდ შიდა რესურსების აქტიური გამოყენებით 8 წელიწადში აღადგინა პრაქტიკულად მიწასთან გასწორებული სსრკ-ს ევროპული ნაწილი და 1953 წელს სრულად აღმოფხვრა ომის უარყოფითი შედეგები. ევროპამ, დეცენტრალიზებული მართვის სისტემით, ეს შეძლო მხოლოდ 1967 წელს, ომის დასრულებიდან 22 წლის შემდეგ, თანაც აშშ-ს ინტენსიური დახმარების წყალობით.

დღევანდელ ცხოვრებაში სახელმწიფოს ცენტრალური მართვის სისტემის კარგი მაგალითია ჩინეთი. ეს ქვეყანა სასწაულებს ახდენს, ბოლო წლებში იგი ყველა მაჩვენებლით, მათ შორის, რეალური მშპ-თი, ოქროს მარაგებით, ეკონომიკის ზრდის ტემპით და ა.შ. მსოფლიოში პირველ ადგილზეა. 1,5 მლრ. მოსახლეობის მიუხედავად, ჩინეთში covid-19-ით სულ დაავადდა 2 021 955 კაცი და დაიღუპა 5 213.

„სახელმწიფოს მართვის დეცენტრალიზებული სისტემა“ ისეთი მოქნილი და ეფექტური არ არის, როგორც „სახელმწიფოს მართვის ცენტრალიზებული სისტემა“, ამიტომ მძიმე კრიტიკულ მომენტებში იგი აბსოლუტურად ვერ უმკლავდება არსებულ გამოწვევებს და პრობლემებს და სრულიად არაეფექტურია.

რატომ?, რა არის ამის მიზეზი?

როგორც უკვე შევნიშნეთ, კრიტიკულ შემთხვევებში ცენტრალიზებულ მართვის სისტემას შეუძლია ქვეყანაში რაც რესურსებია (ადამიანური, ბუნებრივი, სამეცნიერო-კვლევითი, ინტელექტუალური, ფინანსური, მატერიალური და ა.შ.) მთლიანად კონკრეტული

პრობლემის დაძლევაზე მიმართოს და გამოიყენოს. დეცენტრალიზებულ მართვის სისტემაში (თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკაში) ეს შეუძლებელია. ამ სისტემაში პრაქტიკულად სახელმწიფოს მთელი რესურსები კერძოა, კონკრეტული პირების საკუთრებაა და ყველაფერი მათ კეთილ ნებაზეა დამოკიდებული.

„სახელმწიფოს მართვის დეცენტრალიზებული სისტემის“ პირობებში ხელისუფალის ხელში მხოლოდ სახელმწიფო ბიუჯეტია, ანუ ფული, რომელიც გადასახადებით და მოსაკრეფლებით სახელმწიფო ბიუჯეტში აკუმულირდება. ფულია მართვის ერთადერთი რეალური „ბერკეტი“, რომელიც „მართვის დეცენტრალიზებული სისტემის“ პირობებში ხელისუფალის ხელშია. თუ ხელისუფალმა ფული არ გაიღო, არ გასცა ხელფასები, არ გაიღო სხვა ხარჯები, ეს სისტემა მთლიანად ინგრევა და ქვეყანა მართველობის გარეშე რჩება. მძიმე, კრიტიკულ მომენტებში ფულს სრულიად ეკარგება მსყიდველობითი უნარი, ანუ ფული სრული არარაობა ხდება. ესე იგი, „დეცენტრალიზებული მართვის“ პირობებში, კრიტიკულ მომენტში, ხელისუფალი კარგავს მართვის ერთადერთ რეალურ ბერკეტსაც და ქვეყანა უმართავი ხდება. ფულის გარდა ხელისუფალის ხელშია ძალოვანი სტრუქტურები და შეიარაღება, მაგრამ მძიმე, კრიტიკულ მომენტებში, უმართაობის პირობებში, როცა ფულს ძალა ეკარგება და „არარაობად იქცევა“, თვითონ ეს სტრუქტურები და შეიარაღება ხდება ერთერთი ყველაზე დიდი საფრთხე ქვეყნისათვის და მთელი მსოფლიოსთვის.

აღსანიშნავია, რომ მძიმე კრიტიკულ პირობებში, არა მხოლოდ ფული კარგავს მსყიდველობით უნარს (ფასს) და არარაობა ხდება, არამედ ყველაფერი კარგავს ფასს, გარდა პირველადი (გადაუდებელი) მოთხოვნილების საქონლისა. პირიქით, პირველადი მოთხოვნილების საქონლის ფასი უზომოდ იზდება და ხშირად მათი შეძენა საერთოდ შეუძლებელი ხდება. ეს გამონაკვეთია: 1. ომის შედეგად მოშლილი სამეურნეო საქმიანობით გამოწვეული პროდუქციის მკვეთრი შემცირებით; 2. არსებული რესურსებით იარაღის შექმნაზე და გაზრდილი ჯარის სურსათით უზრუნველყოფის გამო და 3. შექმნილი ვითარებიდან გამომდინარე, მოსახლეობის მიერ რეზერვების მკვეთრი - მრავალჯერ გაზრდის შედეგად. არაერთ სამამულო ომის ვეტერანს გაუხსენებია შემთხვევა, როცა ომის დროს დამწეული მოსახლეობა ჯარისკაცებს ერთ „ბუხონკა“ (დაახლოებით 1 კილოგრამ) პურში ბაჯალლო ოქროს ბეჭედს (ბაჯალლოს ეძახდნენ უმაღლესი სინჯის 8-10 გრ. ოქროს ბეჭედს) და სხვა ძვირფასეულობას სთავაზობდნენ.

ახლა კი განვიხილოთ covid-19 -ის შემთხვევა.

ცენტრალიზებული მართვის სისტემა გამოყოფს საჭირო რესურსებს და ავალებს შესაბამის სამსახურებს პრობლემის მოგვარებას. შესაბამისი სამსახურები პრაქტიკულად მყისიერად დროის დაკარგვის გარეშე, ინყებენ პრობლემაზე მუშაობას და მის მოგვარებას, რაც მოხდა ჩინეთში „covid-19“-ის შემთხვევაში. საჭიროების შემთხვევაში, „ცენტრალიზებულ მართვის სისტემას“ მთელი ქვეყნის რესურსები შეუძლია წა-

რმმართოს კონკრეტული პრობლემის მოგვარებაზე, თუ ამის საჭიროება გახდება. აღსანიშნავია ის, რომ ჩინეთმა „covid-19“-ის შტამპის გენომი, „covid-19“-ის სტრუქტურა, ანუ გამოკვლევა 2020 წლის 12 იანვარს გამოაქვეყნა და საჯარო გახადა. დააკვირდით რა დონის ოპერატიულობასთან გვაქვს საქმე, ვირუსის დაფიქსირებიდან რამდენიმე დღეში არა მხოლოდ ვირუსია გამოკვლეული, არამედ მისი გენეტიკური კოდიც დაადგინეს და გამოაქვეყნეს.

რა ხდება „დეცენტრალიზებული მართვის სისტემის“ ქვეყნებში? თანხას გამოყოფენ ვირუსის სანიანაღმდეგო ვაქცინის შექმნაზე. ხშირად ვისმენტ განცხადებებს აშშ-ს მთავრობამ ან ევროკავშირმა ან სხვა ქვეყანამ მილიარდობით თანხა გამოყო, რაღაცა საკითხის მოსაგვარებლად. მაგალითად, აშშ-ს მთავრობამ 2,0 მლრ. დოლარი გამოყო „covid-19“-ის ვაქცინის შესაქმნელად ან/და ვაქცინის შექმნაზე. მაგრამ, ეს მხოლოდ დეკლარაციაა და სხვა არაფერი. დეკლარაცია იმის შესახებ, რომ აშშ-ს მთავრობა მზათაა თანხა გადაუხადოს ვინც „covid-19“-ის ვაქცინას შექმნის, ან შეიძინოს 2,0 მლრ. დოლარის ვაქცინა, თუ ვინმე, რომელიმე კომპანია, ასეთს შექმნის.

დავაკვირდეთ დეცენტრალიზებული მართვის პირობებში რა დონის არა ოპერატიულობასთან გვაქვს საქმე. მაშინ, როცა ყოველ საათს და ყოველ წუთს გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს, ხელისუფალი საჭირო რესურსების მობილიზების მაგივრად გარკვეულ თანხას გამოყოფს პრობლემის მოსაგვარებლად და ამასაც მთელი რიგი პროცედურების გავლა და მნიშვნელოვანი დრო ჭირდება. ამ სისტემაში, პრობლემის მოსაგვარებლად სხვა „ბერკეტი“, გარდა ფინანსებისა, ხელისუფლებას არ გააჩნია.

ვნახოთ რა ხდება „ქვეყნის დეცენტრალიზებულ მართვის სისტემაში“ პრობლემის მოსაგვარებლად თანხის გამოყოფის შემდეგ, მაგალითად „covid-19“-ის შემთხვევაში. რას აკეთებენ და სავარაუდოდ როგორ მოქმედებენ კომპანიები, ვისაც ამ პროცესებში ჩართვა შეუძლიათ.

პირველი, რაც კომპანიის მესვეურებს სავარაუდოდ თავში მოუთა, არის ის, რომ გაჩნდა დიდი ფულის გაკეთების საშუალება და არა პრობლემის მოგვარება და ადამიანთა სიცოცხლის გადარჩენა. მიზანი კომერციულია და არა ჰუმანური. ადამიანთა სიცოცხლე და ჯამრთელობა მთავარი მიზნის დიდი ფულის გაკეთების, პარალელური, გვერდითი შედეგი უფრო ვიდრე მთავარი ამოცანა, შემდგომში უკვე ჩნდება კითხვები, რომელთა პასუხზეც დამოკიდებულია გადანყვეტილების მიღება:

- აქვს თუ არა საკმარისი ტექნიკური და ტექნოლოგიური ბაზა ვაქცინის შესაქმნელად?
- ყავს თუ არა შესაბამისი დონის სპეციალისტები?
- აქვს თუ არა საკმარისი ფინანსური რესურსები?
- შეძლებს თუ არა მოკლე დროში ვაქცინის შექმნას და დამზადებას?
- რამდენად იაფი და კონკურენტული იქნება ვაქცინა?
- როგორია კონკურენტების შესაძლებლობები?
- შეიძენს თუ არა სახელმწიფო მისგან ამ ვაქცინას?

- რა რეალური ინტერესები და რა მიზნები აქვთ დაინტერესებულ მხარეებს?
- როგორია ქვეყანაში პოლიტიკური მდგომარეობა, რამაც შეიძლება დადებითად ან უარყოფითად იმოქმედოს ხელისუფლის პოლიტიკაზე?
- ხომ არ მოხდება ვირუსის ლიკვიდაცია ან ლოკალიზება კლიმატური ცვლილებების შედეგად?
- ვინმე ხომ არ შექმნის ამ ვაქცინას უფრო ადრე და უფრო ეფექტურად?
- ვინმე ხომ არ შექმნის ვაქცინას ჰუმანიტარული მიზნებისთვის?
- რომელი ქვეყანა რა რესურსებს იყენებს ვაქცინის შექმნაზე?
- რა შედეგები დაუდგება კომპანიას პროექტის წარმატებით განხორციელების შემთხვევაში?
- რა შედეგები დაუდგება კომპანიას პროექტის წარუმატებლობის შემთხვევაში?

აი არასრული მცირედი ჩამონატვალი იმ საკითხებისა, რომელიც უნდა განიხილოს კომპანიამ მანამ გადაწყვეტილებას მიიღებს და შემდეგ მიიღოს მთავარი გადაწყვეტილება: ჩაერთოს თუ არა ვაქცინის შექმნის პროცესში?

როგორც ვხედავთ, „სახელმწიფოს მართვის დეცენტრალიზებულ სისტემაში“, კომპანიის დონეზეც მრავალი საკითხი და პრობლემა მოსაგვარებელი იმისთვის, რომ გადაწყვეტილება მიიღონ. ცხადია, რომ ასეთ პირობებში, დიდი გამოცდილების საუკეთესო კომპანიებიც კი მოერიდებიან მნიშვნელოვან ხარჯებს და უარს იტყვიან სერიოზული ვაქცინის შექმნაზე. **საბაზრო კონკურენცია და „მართვის დეცენტრალიზებული სისტემა“ აიძულებს კომპანიებს ან მინიმალური დანახარჯებით შექმნან ვაქცინა, ან უარი თქვან ამ პროექტში მონაწილეობაზე. იქ, სადაც დიდი ფულია და დიდი მოგების მიღება შეიძლება, იშვიათი კომპანია იტყვის უარს პროექტში მონაწილეობის მიღებაზე და აირჩევს პირველ ვარიანტს, მინიმალური ხარჯებით ვაქცინის შექმნას.**

ვაქცინის შექმნის შემდეგ, სოლიდური თანხები გასაღები შექმნილი ვაქცინის გამოკვლევაზე, იმ შედეგებზე, რასაც ვაქცინა იძლევა, მნიშვნელოვანი თანხები დასახარჯი გვერდითი მოვლენების შესწავლაზე, კვლევება ჩასატარებელი ასაკობრივ ჯგუფებში და ა.შ. ერთი სიტყვით, დიდი და მნიშვნელოვანი ხარჯებია საჭირო სერიოზული ვაქცინის მისაღებად. გაურკვეველი მოსალოდნელი შედეგების პირობებში დიდ რისკებზე არცერთი კერძო კომპანია არ წავა და ნებისმიერი კომპანია ეცდება მინიმალური ხარჯებით ვაქცინის შექმნას. ასეთი მიდგომებით კი, როგორც უკვე ავღნიშნეთ, სერიოზული ვაქცინის მიღება შეუძლებელია.

რეალურად, სწორედ ასეც მოხდა „covid-19“-ის გამოვლენიდან ხუთი წელია გასული და დღემდის არაა შექმნილი მისი სანინალმდებლო ეფექტური ვაქცინა. დღემდის არსებული ვაქცინები არცერთი არაა სრულფასოვანი და მედიკოსებს პასუხები არა აქვთ კითხვებზე: არსებული ვაქცინებიდან რომელია უკეთესი?, არსებული ვაქცინები რამდენად საშიშია ადამიანის ჯამრთელობისთვის?, ბოლომდის იცავს თუ არა ვაქცინა „covid-19“-ისგან?

რა საჭიროა ორჯერ აცრა?, რა გვერდითი მოვლენები ახასიათებს ვაქცინას?, როგორ მოქმედებს სხვა ავადმყოფობებზე?, რატომ უნდა გაფრთხილდეს ადამიანი აცრის შემდეგ 10 დღე?, როგორ მოქმედებს ადამიანის რეპროდუქციულობაზე?, როგორ მოქმედებს ნაყოფზე?, როგორ მოქმედებს ბავშვის ზრდაზე? რატომაა საჭირო აცრის შემდეგ 30 წუთი ლოდინი?, როგორ მოქმედებს ადამიანის ინტელექტზე - გონებაზე და ფსიქიკაზე? და ა.შ. და ა.შ. უამრავი კითხვა პასუხგაუცემელია.

პრაქტიკამ აჩვენებს, რომ მსოფლიოში ერთადერთი ქვეყანა, ვინც „covid-19“-ის ეპიდემიას გაუმკლავდა, ჩინეთია. როგორ და რანაირათ მოახერხა ჩინეთმა ამის გაკეთება დღემდის საჯაროთ არ უთქვამს და ერთგვარი საიდუმლოა. მოარულ ხმებს თუ დაუჯერებთ ჩინეთმა ვირუსი და ვაქცინა ერთდროულად შექმნა, ვირუსი მთელ მსოფლიოს მოედო, ჩინეთმა კი ვაქცინით საკუთარი ქვეყანა დაიცვა. **ასეც რომ იყოს, ეს არაფერს არ ცვლის, იმასთან მიმართებაში, რომ თანამედროვე მსოფლიო, დღეს არსებული „სახელმწიფოს დეცენტრალიზებული მართვის სისტემები“, ლიბერალური იდეოლოგია და ეკონომიკური განვითარების არსებული მოდელი, მსოფლიოში დღეს არსებულ გამოწვევებს ვერ უმკლავდება.** ამის დადასტურებაა „covid-19“, „ისლამური სახელმწიფოს“ ჯერ წარმოქმნა, მერე კი მასთან აბსოლუტურად არაეფექტური ბრძოლა, ბოლო პერიოდში ავღანეთში მომხდარი მოვლენები, საზოგადოების ურთიერთ დაპირისპირებულ ფენებად დაყოფა და მათ შორის მუდმივი დაპირისპირება, მსოფლიოში არსებული უამრავი კომფლიქტები, რომლებიც მრავალი წლის განმავლობაში არ წყდება, სახელმწიფოების დაშლა და დაქუცმაცება და ა.შ.

ცენტრალიზებული და დეცენტრალიზებული მართვის სისტემების კიდევ ერთი საინტერესო შედარება! ცენტრალიზებულ მართვის სისტემაში (მაგალითად სსრკ-ში), როგორც კი ახალი ვირუსი ჩნდებოდა, მაშინვე იწყებოდა ანტივირუსის შექმნა. რატომ? იმიტომ რომ ხელისუფლებამ კარგად იცის, რომ თუ ახალი ვირუსით მოსახლეობის დაავადება ფართო მასშტაბებს მიიღებს მსხვერპლტან ერთად ეკონომიკური ზარალიც დიდი იქნება. დეცენტრალიზებულ მართვის (კაპიტალისტურ) სისტემაში მთავარი მოგებაა, იმის გამო, რომ ვაქცინის შექმნა ძვირად ღირებული პროცესია, ზარალის მიღების შიშით, მანამ ეპიდემია ფართო მასშტაბებს არ მიიღებს და დიდი მოგების შანსი არ გაჩნდება ვაქცინის შექმნაზე არავინ ფიქრობს. ასე იყო მაგალითად, აქლემის გრიპის ვირუსის“ შემთხვევაში. ეს ვირუსი გავრცელებული იყო და ხალხი ილუპებოდა აფრიკაში, ვირუსის გადამტანი აქლემი იყო, სწორედ ამიტომ დანარჩენ მსოფლიოში ის არ გავრცელდა. იმის გამო, რომ ვირუსის გავრცელებამ ფართო მასშტაბი არ მიიღო და დიდი მოგების მიღება შეუძლებელი იყო, წამყვანმა ფარმაცეტულმა კომპანიებმა თავი არ შეინუხეს ანტივირუსის შექმნაზე. ამ მაგალითიდან კიდევ ერთხელ თვალნათლივ ჩანს, რომ კაპიტალისტურ სისტემაში მთავარი ფულია და არა ადამიანების სიცოცხლე. ამ ანალიზიდან ისიც კარგად ჩანს, რომ ახალი ვირუსის გაჩენისას, მანამ ეპიდემია ფართო

მასშტაბებს არ მიიღებს და მილიონები არ დაავადებინან, ვაქცინის შექმნაზე არავინ ფიქრობს.

ამდენად, როგორც ცენტრალიზებულ, ისე დეცენტრალურ მართვის სისტემებს დადებითი და უარყოფითი თავისებურებები ახასიათებთ. ერთი რამ ფაქტია, 35 წელია ცენტრალური მართვის სისტემა, რამდენიმე გამონაკლისი ქვეყნის გარდა, აღარ არსებობს. მაგრამ, ამ პერიოდში პრობლემები კი არ შემცირდა, მრავალჯერ

გაიზარდა, ხოლო ჩინეთი, სადაც ცენტრალური მართვის სისტემა მუშაობს, დღევანდელ მსოფლიოში ყოველმხრივ ყველაზე წარმატებული ქვეყანაა.

მძიმე პრობლემების წინაშე კაცობრიობა უკვე დიდი ხანია იმყოფება. უახლოვეს მომავალში თუ არ შეიცვალა არსებული მდგომარეობა, ეს ცივილიზაცია კიდევ უფრო მძიმე, დაუძლეველი პრობლემების წინაშე აღმოჩნდება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ადამ სმიტი, „გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ“, თარგმნილი ინგლისურიდან ფ. გოგიჩაიშვილის მიერ., თბილისი 1938 წ.;
2. დემურ გადელია, ფინანსური მენეჯმენტი, 2010;
3. А.И. Тюнин, П.Г. Рябчук, Д.Н. Корнеев История экономики и экономических усений, Челябинск, 2018;
4. Стенли Фишер, Рудигер Дорнбуш, Ричард Шмалези Экономика, „дело“, Москва, 1995;
5. Джеффри Д. Сакс, Фелипе Ларрен Б. Макроэкономика Глобальный подход, Москва, издательство „ Дело“, 1996;
6. Филип Котлер Основы менеджмента, Москва „прогресс“ 1992.
7. М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури Основы менеджмента, Москва „дело“ 1992.
8. П. Самуельсон Экономика, т. 1-2, Москва „алгон“ 1992.
9. <https://spark.ru/user/142597/blog/85722/dinastiya-morgani-sozdateli-frs-dollar-ssha-istoriya>.

ინვესტიციები, როგორც საქართველოს რეგიონების განვითარების უმთავრესი ფაქტორი

DOI: <https://doi.org/10.52340/bal/2025.02.07>

ნათელა ვაშაკიძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი
<https://orcid.org/0009-0001-3354-6777>
E-mail: Natela.vashakidze@atsu.edu.ge

ნათია კურდგელია

ეკონომიკის დოქტორი, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პროფესიული განათლების ცენტრის
მინვეული ლექტორი,
<https://orcid.org/0009-0007-6670-7307>
E-mail: natiakurdgelia1976@gmail.com

ანოტაცია

ყველა რეგიონი უნიკალურ ეკონომიკურ სისტემას წარმოადგენს. რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკის ნებისმიერი ვარიანტი მნიშვნელოვანი დონის ინვესტიციებს მოითხოვს, რომელიც მჭიდროდ უკავშირდება რეგიონების ინსტიტუციური განვითარების პრობლემის გადაწყვეტას. რეგიონების განვითარების ინოვაციური სტრატეგიები წარმოუდგენელია კერძო ბიზნესის ჩართულობის გარეშე. შესაბამისად, თანამედროვე სოციალურ-ეკონომიკურ პირობებში ალბათ ილუზიური იქნება რეგიონი მხოლოდ სახელმწიფო მხარდაჭერას ელოდეს და თვითონ არ აქტიურობდეს რიგი პრობლემების დასაძლევად.

ავტორის მიერ გაანალიზებულია ინვესტიციების (უცხოური პირდაპირი ინვესტიციები და ინვესტიციები ფიქსირებულ აქტივებში) სტატისტიკური ინფორმაცია, ჩატარებულია რეგრესიული ანალიზი, დადგენილია კორელაციური კავშირები ინვესტიციებსა და რეგიონში წარმოებულ მშპ-ს შორის.

ჩატარებულმა ანალიზმა გამოავლინა მნიშვნელოვანი უთანაბრობა რეგიონებს შორის ინვესტიციების განაწილებაში, რაც მიუთითებს საინვესტიციო ინფრასტრუქტურის მიმართ უფრო დაბალანსებული მიდგომის გამოყენების აუცილებლობაზე. ნაშრომში გამოყენებულია სტატისტიკური, შედარებითი, სტრუქტურული და ფაქტორული ანალიზის მეთოდები.

საკვანძო სიტყვები: მშპ, რეგიონი, ინვესტიციები, კორელაციური ანალიზი, უთანაბრობა.

INVESTMENTS AS THE MAIN FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF GEORGIAN REGIONS

Natela Vashakidze

Associate Professor, Akaki Tsereteli State University
<https://orcid.org/0009-0001-3354-6777>
E-mail: Natela.vashakidze@atsu.edu.ge

Natia Kurdgelia

PhD in Economics, Invited Lecturer at Vocational Educational Center of Akaki Tsereteli State University
<https://orcid.org/0009-0007-6670-7307>
E-mail: natiakurdgelia1976@gmail.com

ABSTRACT

Every region represents a unique economic system. Any option for regional economic policy requires a significant level of investment, which is closely related to solving the problem of institutional development of regions. Innovative scenarios for regional development are unthinkable without the involvement of private business. Accordingly, in modern socio-economic conditions, it would probably be illusory for the region to only expect state support and not take action to overcome a number of problems on its own.

Unfortunately, there are few competitive regions in Georgia that could play a driving role in the process of economic growth. This has an extremely negative impact on the qualitative and quantitative indicators of the national economy.

The author analyzed statistical information on investments (Foreign direct investment and investment in fixed assets), conducted regression analysis, and established correlations between investments and GDP generated in the region.

The analysis revealed significant disparities in the distribution of investments between regions, indicating the need for a more balanced approach to investment infrastructure. The paper uses statistical, comparative, structural, and factor analysis methods.

Key Words: GDP, region, investments, correlation analysis, inequality.

ქირითადი ნაწილი

საქართველოს რეგიონების არათანაბარი განვითარება, რომელიც ზოგიერთ შემთხვევაში კრიტიკულ ზღვარს აღწევს, მწვავე თანამედროვე ეკონომიკური პრობლემაა. როგორც წესი, დამატებული ღირებულების წარმოება, ინვესტიციები და საუკეთესო ადამიანური რესურსები კონცენტრირებულია წარმატებულ ქალაქებსა და რეგიონებში.

საქართველოსთვის კვლავ მნიშვნელოვანია დედაქალაქის ფაქტორი. ანალიზმა გვიჩვენა, რომ ბოლო წლებში მშპ-ის ნახევარზე მეტი ყოველთვის თბილისში იქმნებოდა. 2023 წელს მან 72,7% შეადგინა, თუმცა ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი 2010 წლიდან დაფიქსირდა 2011 წელს - 53,3%, ყველაზე დაბალი კი 2021 წელს - 49,8% [3, გვ.22]. რაც შეეხება უცხოურ პირდაპირ ინვესტიციებს, მათი 82% მოდის თბილისსა და აჭარის არ-ზე, ხოლო ფიქსირებულ აქტივებში ინვესტიციებისთვის ეს მაჩვენებელი 75%-ია [4] (იხ. ნახაზი 1-2).

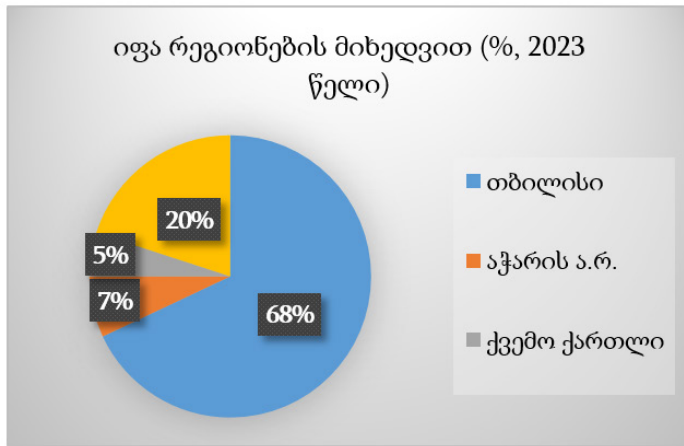
საწინააღმდეგო, საქართველოში მცირეა კონკურენტუნარიანი რეგიონები, რომლებიც შეძლებდნენ მამოძრავებელი როლის შესრულებას ეკონომიკური ზრდის პროცესში. აღნიშნული უკიდურესად ნეგატიურ გავლენას ახდენს ეროვნული ეკონომიკის ხარისხობრივ და რაოდენობრივ მაჩვენებლებზე.

საქართველოს რეგიონების ეკონომიკური განვითარების კვლევას არაერთი ქართველი მეცნიერის შრომა მიეძღვნა (ბარათაშვილი, 2009; სიხარულიძე, 2018; ღვთაძე, ჩიხლაძე, 2020; მესხია, გველესიანი, 2010; ჩიხლაძე, 2021; უგულავა, 2023 და სხვა), თუმცა ინვესტიციების კონტექსტში მათში სხვადასხვა რაკურსით ფიგურირებს, რაც პრობლემის აქტუალობას განაპირობებს [1,2,6,7,8,10].

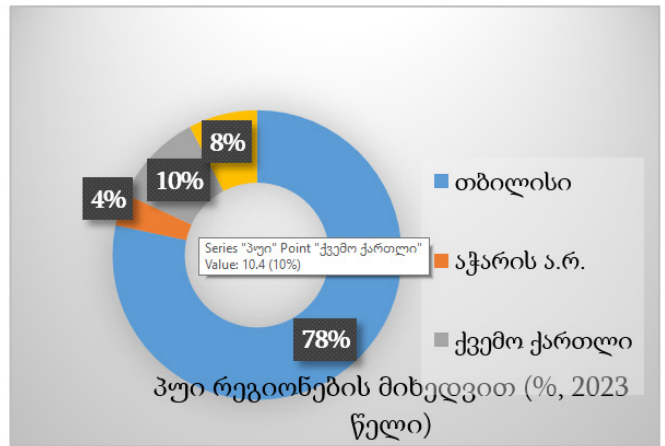
ქვეყნის განვითარების ერთ-ერთი მთავარი დოკუმენტი - „ხედვა 2030 საქართველოს განვითარების სტრატეგია“ მიზნად ისახავს ევროკავშირის ღირებულებებთან ჰარმონიზებული რეგიონული პოლიტიკის განხორციელებას და მაღალმთიანი რეგიონების განვითარება (მიზანი 12).

მთავრობა გეგმავს მომდევნო წლებში ევროკავშირის კარგი პრაქტიკისა და შესაბამისი დაგეგმვისა და განვითარების პოლიტიკის ინსტრუმენტების გამოყენებით ეფექტიანი რეგიონული განვითარების პოლიტიკის განხორციელებას [9, გვ.153].

თანამედროვე პირობებში ინოვაციურ ტექნოლოგიურ ცვლილებებს შეუძლიათ შექმნან ხელსაყრელი გარემო რეგიონების ეკონომიკური განვითარებისათვის. ამ ამოცანის გადაჭრას ართულებს ინვესტიციების ნაკლებობა. ამ თვალსაზრისით სტრატეგიული როლი სა-

ნახაზი 1

ნახაზი 2

ცხრილი 1

მშპ-ის განაწილება, FAI და FDI საქართველოს რეგიონების მიხედვით, 2023 წელი [5]

რეგიონი	მშპ საბაზრო ფასებში (მლნ ლარი)	FAI (მლნ ლარი)	FDI (ათასი აშშ დოლარი)
თბილისი	42 620,8	4410,3	1 510 711,7
აჭარის ა.რ.	7 686,3	465,8	69 418,2
გურია	1 394,8	46,6	2 230,5
იმერეთი	6 347,1	194,3	53 873,3
კახეთი	4 068,9	193,8	8 549,8
მცხეთა-მთიანეთი	2 196,1	211,7	24 333,0
რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი	478,8	21,8	3 858,2
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	4 403,2	221,2	58 282,8
სამცხე-ჯავახეთი	2 335,7	214,3	-39 357,1
ქვემო ქართლი	6 072,4	325,0	200 952,5
შიდა ქართლი	3 278,5	180,3	35 609,5
სულ	80 882,8	6488,9	1 928 462,4

წყარო: შედგენილია ავტორის მიერ, საქსტატის (www.geostat.ge) მონაცემების მიხედვით

ხელმწიფოს ეკუთვნის, რომელმაც უნდა განსაზღვროს ქვეყნისა და რეგიონების განვითარების პრიორიტეტული მიმართულებები.

ინვესტიციებზე მოქმედი ფაქტორების გათვალისწინებით შევქმენით სათანადო ანალიზური ცხრილი სამი ძირითადი მაჩვენებლით (იხ.ცხრ. 1). გავითვალისწინეთ, რომ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები (Foreign Direct Investment - FDI) აღნიშნავს უცხოური კაპიტალის წმინდა ნაკადებსა და საკუთრების ცვლილებას, ხოლო ინვესტიციები ფიქსირებულ აქტივებში (Fixed Asset Investment - FAI) ასახავს რეალური ეკონომიკის კაპიტალური მშენებლობისა და წარმოების შესაძლებლობების ზრდას. მშპ-ის სახით ცხრილში მოტანილია ამ მნიშვნელოვანი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლის

რეგიონული განაწილება.

გამოვეყნებთ სამი კლასტერი და მოვახდინებთ რეგიონების დაჯგუფება კლასტერების მიხედვით (იხ. ცხრ 2).

პირველ კლასტერში მშპ-ის მაჩვენებლები დაჯგუფდა, მეორეში - ინვესტიციები ფიქსირებულ აქტივებში, ხოლო მესამეში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები. თბილისი და ქვემო ქართლის რეგიონი ყველა მაჩვენებლის მიხედვით სამივე კლასტერის პირველ პოზიციაზეა. ყველა კლასტერის ბოლო პოზიციაზეა („დაბალი“) გურია და რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი (იხ. ცხრ 3).

საქართველოს რეგიონებში საწარმოთა ზომის მიხედვით ფიქსირებულ აქტივებში ინვესტიციების განაწილების ანალიზმა ცხადყო, რომ ზომასა და ამ მაჩვენებლის

ცხრილი 2

კლასტერული ანალიზის და რეგიონების კლასტერული დაჯგუფების შედეგები

მშპ საბაზრო ფასებში (მლრდ ლარი)	FAI (მლნ ლარი)	FDI (ათასი აშშ დოლარი)
<i>მსხვილი > 6 მლრდ ლარი</i>	<i>მსხვილი > 300 მლნ.ლარი</i>	<i>მსხვილი > 200 მლნ.\$</i>
თბილისი, აჭარის ა.რ., იმერეთი ქვემო ქართლი	თბილისი, აჭარის ა.რ., ქვემო ქართლი	თბილისი, ქვემო ქართლი
<i>საშუალო: 3-6 მლრდ ლარი</i>	<i>საშუალო: 200-300 მლნ. ლარი</i>	<i>საშუალო: 35-200 მლნ.\$</i>
სამეგრელო-ზემო სვანეთი, შიდა ქართლი, კახეთი	მცხეთა-მთიანეთი, სამეგრელო-ზემო სვანეთი, სამცხე-ჯავახეთი	იმერეთი, სამეგრელო-ზემო სვანეთი, შიდა ქართლი
<i>დაბალი: < 3 მლრდ ლარი</i>	<i>დაბალი: < 200 მლნ.ლარი</i>	<i>დაბალი: < 35 მლნ.\$</i>
გურია, მცხეთა-მთიანეთი სამცხე-ჯავახეთი, რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი	გურია, იმერეთი კახეთი, რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი, შიდა ქართლი	აჭარის ა.რ., გურია, კახეთი, მცხეთა-მთიანეთი, რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი

წყარო: შემუშავებულია ავტორის მიერ

ცხრილი 3

ფიქსირებულ აქტივებში ინვესტიციების განაწილება რეგიონებში, საწარმოთა ზომითი კატეგორიების მიხედვით [4]

რეგიონი	იფა	ხვ.წილი, %	რეგიონი	იფა	ხვ.წილი, %
საქართველო	6 488,9	100,0	მცხეთა-მთიანეთი	211,7	100,0
მსხვილი	3 546,3	54,7	მსხვილი	165,2	78,0
საშუალო	1 506,6	23,2	საშუალო	23,8	11,2
მცირე	1 436,0	22,1	მცირე	22,7	10,7
ქ. თბილისი	4 410,3	100,0	რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი	21,8	100,0
მსხვილი	2 689,9	61,0	მსხვილი	0,0	0,0
საშუალო	973,7	22,1	საშუალო	0,2	0,0
მცირე	746,7	16,9	მცირე	21,6	100,0
აჭარა	465,8	100,0	სამეგრელო-ზემო სვანეთი	221,2	100,0
მსხვილი	146,6	31,5	მსხვილი	80,3	36,3
საშუალო	178,4	38,3	საშუალო	72,9	33,0
მცირე	140,8	30,2	მცირე	68,1	30,8
გურია	46,6	100,0	სამცხე-ჯავახეთი	214,3	100,0
მსხვილი	16,1	34,5	მსხვილი	165,1	77,0
საშუალო	10,8	23,2	საშუალო	28,0	13,1
მცირე	19,8	42,5	მცირე	21,3	9,9
იმერეთი	194,3	100,0	ქვემო ქართლი	325,0	100,0
მსხვილი	38,0	19,6	მსხვილი	149,8	46,1
საშუალო	87,1	44,8	საშუალო	68,4	21,0

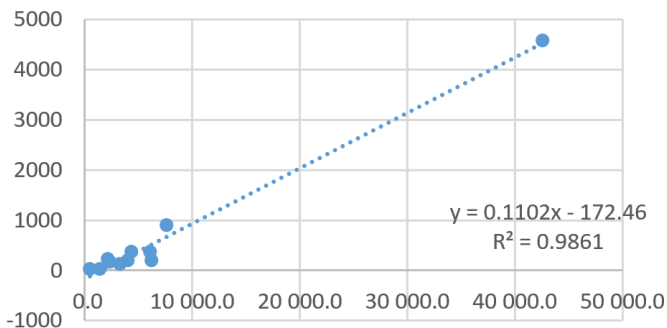
მცირე	69,2	35,6	მცირე	106,8	32,9
კახეთი	193,8	100,0	შიდა ქართლი	180,3	100,0
მსხვილი	39,1	20,2	მსხვილი	52,9	29,3
საშუალო	48,5	25,0	საშუალო	14,6	8,1
მცირე	106,2	54,8	მცირე	112,8	62,6

წყარო: შედგენილია ავტორის მიერ, საქსტატის (www.geostat.ge) მონაცემების მიხედვით

სიდიდეს შორის რაიმე ლოგიკური კავშირი არ იკვეთება (იხ. ცხრ. 3). თუმცა, არის გამორჩეული შემთხვევებიც. მაგალითად, რეგიონებს შორის სანარმოთა ზომის მიხედვით ყველაზე თანაბარი განაწილება აჭარის არ-ში (31,5%, 38,3% და 30,2%) და სამეგრელო-ზემო სვანეთის რეგიონებში გვაქვს (36,3%, 33% და 30,8%). რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთის რეგიონში ფიქსირებულ აქტივებში ინვესტიციების მთლიანი მოცულობა მხოლოდ მცირე სანარმოებზე მოდის. მსხვილ სანარმოებში იფა-ს მაღალი ხვედრითი წილით გამოირჩევა თბილისი (61%) და მცხეთა-მთიანეთი (78%).

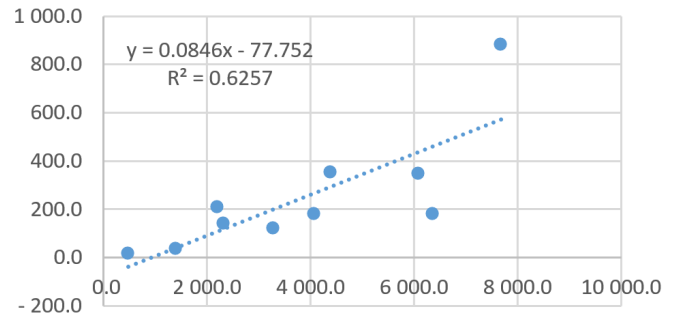
კვლევის ფარგლებში ჩატარდა ფიქსირებულ აქტივებში ინვესტიციების განაწილების ანალიზი. შედეგებმა გვიჩვენა, რომ ძირითადად დომინირებს კერძო (ადგილობრივი ფიზიკური და/ან იურიდიული პირები) სექტორი (60-85%). მათ შორის კერძო უცხოელი ფიზიკური და/ან იურიდიული პირები შედარებით მაღალი ხვედრითი წილით რამდენიმე რეგიონში გამოიკვეთა: თბილისი (21%), შიდა ქართლი (35%), აჭარის არ (38%), სამცხე-ჯავახეთი (82%).

ჩატარებული რეგრესიული ანალიზი ცხადყოფს სტატისტიკურად მნიშვნელოვან და ძლიერ დადებით კავშირს ფიქსირებულ კაპიტალში ინვესტიციების მოცულობასა და რეგიონულ (რეგიონების მიხედვით განაწილებულ) მშპ-ს შორის საქართველოს 11 რეგიონის მიხედვით (თბილისისა და აჭარის არ ჩათვლით). დეტერმინაციის კოეფიციენტი $R^2=9861$ მიუთითებს, რომ რეგიონული მშპ-ის ვარიაციების 98,6% აიხსნება ფიქსირებულ კაპიტალში ინვესტიციების მოცულობის ცვლილებით (იხ. ნახ. 3).

ნახაზი 3

კავშირი ფიქსირებულ კაპიტალში ინვესტიციების მოცულობასა და რეგიონების მიხედვით განაწილებულ მშპ-ს შორის საქართველოს რეგიონების მიხედვით (თბილისის ჩათვლით)

ნახაზი 4.

კავშირი ფიქსირებულ კაპიტალში ინვესტიციების მოცულობასა და რეგიონების მიხედვით განაწილებულ მშპ-ს შორის საქართველოს რეგიონების მიხედვით (თბილისის გარეშე)

დედაქალაქის გარეშე დეტერმინაციის კოეფიციენტი შედარებით მცირეა, თუმცა მაღალ მნიშვნელობას ინარჩუნებს ($R^2=0,6257$). შედეგი მიუთითებს, რომ რეგიონული მშპ-ის ვარიაციების 62,5% აიხსნება ფიქსირებულ კაპიტალში ინვესტიციების მოცულობის ცვლილებით (იხ. ნახ 4).

საზოგადოდ, ინვესტიციები მნიშვნელოვან ბიძგს აძლევს რეგიონებში მშპ-ის ფორმირებას, ეაც იშლება სამი ძირითადი ვექტორის მიხედვით: ინფრასტრუქტურული პროექტები, ტექნოლოგიური მოდერნიზაცია და სამუშაო ადგილების შექმნა. ამ მექანიზმების ეფექტიანობას მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს სივრცითი კონტექსტი (იხ. ცხრილი 4).

როგორც მოსალოდნელი იყო, ფიქსირებულ კაპიტალში ინვესტიციების მოცულობასა და რეგიონულ (რეგიონების მიხედვით განაწილებულ) მშპ-ს შორის საქართველოს 11 რეგიონში კორელაციური კავშირების შესწავლამ კორელაციის და დეტერმინაციის კოეფიციენტების სხვადასხვა მნიშვნელობები გამოავლინა (იხ. ცხრ. 4). R^2 ყველაზე მაღალია აჭარის არ-ში (0,751), იმერეთსა (0,752) და კახეთში (0,728), ხოლო მინიმალურია რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთში (0,215) და შიდა ქართლში (0,228).

დასკვნა

ინვესტიციების სტრუქტურა, მათ შორის რეგიონულ ჭრილშიც, არასაკმარისად არის დივერსიფიცირებული და ხშირ შემთხვევაში სანედლეულო ბაზას ემყარება. ეს ინვესტ მალალ დამოკიდებულებას მსოფლიოს ბაზრებზე.

კავშირი ფიქსირებულ კაპიტალში ინვესტიციების მოცულობასა და რეგიონების მიხედვით განაწილებულ მშპ-ს შორის საქართველოს 11 რეგიონში

რეგიონი	კორელაციის კოეფიციენტი, R	დეტერმინაციის კოეფიციენტი, R ²
თბილისი	0,735	0,540
აჭარის ა.რ.	0,867	0,751
გურია	0,558	0,312
იმერეთი	0,867	0,752
კახეთი	0,853	0,728
მცხეთა-მთიანეთი	0,510	0,260
რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი	0,464	0,215
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	0,756	0,572
სამცხე-ჯავახეთი	0,215	0,046
ქვემო ქართლი	0,589	0,347
შიდა ქართლი	0,477	0,228

წყარო: გაანგარიშებულია ავტორის მიერ

ჩვენი აზრით, ძირითად პრობლემას წარმოადგენს ის, რომ მსხვილი ინვესტორები არ ავლენენ ინტერესს გრძელვადიანი და შედარებით ნაკლებმოგებიანი პროექტების დაბანდებისადმი (სოციალური სფერო, კომუნიკაციები, სოციალური სფერო და სხვ.).

გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ რეგიონების წარმატებას განაპირობებს მათი გეოგრაფიული და ეკონომიკური თავისებურებების გარდაქმნა კონკურენტულ უპირატესობებად, ლოკალური ინიციატივების დაკავშირება გლობალურ ტენდენციებთან.

ინვესტიციების ეფექტიანობის ზრდა უკავშირდება რეალურ სექტორში (მრეწველობა, აგრარული წარმოება, ინფრასტრუქტურა) მათი გადანაცვლების სტიმულირებას და ამავე დროს, საინვესტიციო კლიმატის გაუმჯობესებას, მოდერნიზაციასა და ახალი ტექნოლოგიების დანერგვას.

რეგრესიული და კლასტერული ანალიზის შერწყმა საშუალებას გვაძლევს გამოვავლინოთ არა მარტო ინვესტიციების და რეგიონში წარმოებული მშპ-ის საერთო დამოკიდებულება, არამედ, რეგიონებს შორის სტრუქტურული სხვაობებიც. დისპროპორციების შემცირებისათვის აუცილებელია არა მხოლოდ უნივერსალური ღონისძიებების გამოყენება, არამედ კლასტერების სპეციფიკის გათვალისწინებით ე.წ. „ნერტილოვან ინვესტიციებზე“ გადასვლა.

მდგრადი ზრდის მიღწევა შესაძლებელია სწორედ „ნერტილოვანი“ ქმედებებით, რომელიც გაითვალისწინებს ზრდის ცენტრების აგლომერაციული უპირატესობების და პერიფერიების ინფრასტრუქტურული/ციფრული პლატფორმების მხარდაჭერის შერწყმას.

ბამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბარათაშვილი ე., ზარანდია ჯ., აბრალავა ა., რეგიონალიზმი: თეორია და პრაქტიკა, თბ., 2009;
2. გველესიანი ე., მესხია ი., (2010) რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკა. თბილისი;
3. კურდღელია ნ., (2025) მთლიანი შიდა პროდუქტის ფორმირების რეგიონული თავისებურებები საქართველოში. ეკონომიკური პროფილი, ტ. 20, 1(29), გვ. 21-31. DOI: <https://doi.org/10.52244/ep.2025.29.02> ;
4. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. სანარმოთა სტატისტიკური გამოკვლევა. <https://surl.li/buzjuk>; საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. მთლიანი შიდა პროდუქტი. <https://surl.li/bbxugy>;
5. სიხარულიძე დ., (2018) უცხოური პირდაპირი ინვესტიციები: თეორია და საქართველოს გამოცდილება;
6. უგულავა გ., (2023) ტერიტორიული ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიული დაგეგმვა. „ივერიონი,“ თბ., გვ.125;
7. ჩიხლაძე ნ., (2021) რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკის თეორიული და პრაქტიკული მიდგომები. ქუთაისი, „მბმ პოლიგრაფი“;
8. „ხედვა 2030 საქართველოს განვითარების სტრატეგია“. <https://surl.li/ydheyj>;
9. Gvartadze G., Chikhladze N., (2020) Opportunities of Using Regional Investment Risk for the Improvement of Regional Development Diagnostics. *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*, vol. 14, #3 : 135-141. <http://science.org.ge/bnas/vol-14-3.html>;
10. European Commission. The EU's main investment policy URL: <https://surl.lu/pwvdup>.

საერთაშორისო დაბეგვის გავლენა ქართულ ეკონომიკაზე

DOI: <https://doi.org/10.52340/bal/2025.02.08>

რეზიუმე

ბოლო ათწლეულის განმავლობაში საერთაშორისო საგადასახადო სისტემის ცვლილებები დიდ გამოწვევად იქცა მსოფლიოსთვის, განსაკუთრებით იმ ქვეყნებისათვის, რომელთა ეკონომიკური სტრუქტურა დამოკიდებულია უცხოურ კაპიტალზე. საქართველო მათ შორისაა. გლობალური მინიმალური გადასახადის (15%) ამოქმედებამ, დასაბეგრი ბაზის შემცირებისა და მოგების გადატანის (BEPS) სტანდარტების მიღებამ, აგრეთვე საერთაშორისო გამჭვირვალობის ახალმა მოთხოვნებმა, მნიშვნელოვნად შეცვალა ის გარემო, რომელშიც ჩვენი ქვეყანა, ინვესტიციებისთვის კონკურენციას ართმევდა თავს. ამ სტატიაში განხილულია, როგორ აისახა ეს ცვლილებები საქართველოს ეკონომიკის დინამიკაზე, საინვესტიციო გარემოზე და ეკონომიკურ პოლიტიკაზე. ანალიზი ეფუძნება ბოლო წლების ეკონომიკურ მონაცემებს, საერთაშორისო ორგანიზაციების შეფასებებსა და ადგილობრივ სტრუქტურულ რეალობას. დასკვნა ხაზს უსვამს, რომ გრძელვადიანი განვითარება საჭიროებს გადასვლას იმ მოდელიდან, სადაც მთავარი უპირატესობა დაბალი გადასახადები იყო, ისეთ ეკონომიკაზე, რომელიც კონკურენციას გაუძღვება ცოდნაზე, ადამიანურ კაპიტალსა და ტექნოლოგიებზე დაყრდნობით.

საკვანძო სიტყვები: საგადასახადო სისტემა, დასაბეგრი ბაზის შემცირება, მოგების გადატანა, პირდაპირი ინვესტიცია.

ნიკა ხულორდავა
სსუ ბიზნესის ადმინისტრირების
მიმართულების დოქტორანტი
<https://orcid.org/0009-0003-6468-5969>
Email: nikakhulordava.1@gmail.com

THE IMPACT OF INTERNATIONAL TAXATION ON THE GEORGIAN ECONOMY

Nika Khulordava
Doctoral student in Business Administration, GSU
<https://orcid.org/0009-0003-6468-5969>
Email: nikakhulordava.1@gmail.com

ABSTRACT

Over the past decade, international tax reforms have significantly reshaped the global economic landscape, particularly for small open economies that rely heavily on foreign investment. Georgia is among the countries most affected by these changes. The implementation of the 15% global minimum tax, the BEPS standards, and stricter international transparency requirements have fundamentally altered the environment in which Georgia previously competed through low tax rates. This paper examines how these transformations influence Georgia's economic dynamics, investment climate, and fiscal policy. The analysis draws on recent economic data, international assessments, and domestic structural characteristics. The paper concludes that Georgia must adjust its development model by reducing its dependence on tax-driven incentives and transitioning toward an economy built on knowledge, innovation, productivity, and human capital.

Keywords: Tax system, tax base reduction, profit shifting, direct investment.

შისავალი

საერთაშორისო საგადასახადო წესრიგი, რომელიც წინა საუკუნის განმავლობაში ეტაპობრივად, ნელა და ფრთხილად იცვლებოდა, დღეს სრულიად ახალ ფაზაშია შესული. ტექნოლოგიურმა გლობალიზაციამ, ტრანსნაციონალური კომპანიების გაძლიერებამ, ფინანსური ნაკადების უპრეცედენტო მობილობამ და ციფრული ეკონომიკის ნელ-ნელა დომინაციამ ქვეყნები პრაქტიკულად აიძულა, წარმოედგინათ საგადასახადო სისტემის ფუნქციონირება სრულიად ახალი კუთხით. მიუხედავად იმისა, რომ გლობალიზაციის მრავალ უპირატესობას ვხედავთ, მან ასევე მნიშვნელოვანი გამოწვევები შექმნა: მოგების ხელოვნური გადატანა, დაბეგვრის თავიდან აცილების რთული სქემები და ქვეყნებს შორის საგადასახადო კონკურენცია ხშირად გამოიხატებოდა არა ინოვაციებითა და პროდუქტიულობით, არამედ განაკვეთის მაქსიმალური შემცირებით.

საქართველოს შემთხვევაში ეს ტენდენცია განსაკუთრებით კარგად ჩანს. როგორც მცირე ეკონომიკას, რომელსაც შიდა ბაზარი შეზღუდული აქვს, საქართველოს უწევდა გარდაუვალი არჩევანის გაკეთება: ან დაედო აქცენტი იმაზე, რითაც შეუძლია კონკურენცია, მარტივობა, დაბალი გადასახადები, მოქნილი რეგულაციები, ან შეექმნა ისეთი ეკონომიკა, რომელიც კონკურენციას გაუძლებდა შიდა ბაზრის ზომის მიუხედავად. საქართველომ პირველი გზა აირჩია, და გარკვეული პერიოდი ეს გზა ეფექტიანი აღმოჩნდა.

თუმცა, თანამედროვე საგადასახადო რეფორმები ამ მიდგომას მნიშვნელოვნად ასუსტებს. გლობალური მინიმალური გადასახადი, რომელიც 15%-იან მდგრად ზღვარს აწესებს საერთაშორისო კომპანიებისთვის, საქართველოს მსგავს ქვეყნებს ფაქტობრივად ართმევს ერთ-ერთ მთავარ უპირატესობას. შეიძლება ითქვას, რომ მსოფლიო ნელა გადადის ბიზნესგარემოს ისეთ სტრუქტურაზე, სადაც კონკურენცია აღარ არის განაკვეთში, არამედ, რეალურ ეკონომიკურ აქტივობაში, ადამიანურ კაპიტალში, ინფრასტრუქტურასა და პროდუქტიულობაში.

სტატიის მიზანი სწორედ ამ პროცესის ანალიზია: როგორ მოქმედებს საერთაშორისო საგადასახადო ტრანსფორმაცია საქართველოს ეკონომიკაზე, რას კარგავს ქვეყანა, რას იძენს და მნიშვნელოვნად, რა შეიძლება გააკეთოს, რათა მომავალი ეკონომიკური მოდელი იყოს მდგრადი, კონკურენტუნარიანი და თანამედროვე გლობალურ წესრიგზე მორგებული.

საქართველოს საგადასახადო მოდელის ისტორიული ევოლუცია

საქართველოს საგადასახადო სისტემა 2000-იანი წლების დასაწყისიდან ემყარებოდა სამ მთავარ პრინციპს:

- დაბალი განაკვეთები;
 - მარტივი ადმინისტრირება;
 - ინვესტორებისთვის პროგნოზირებადი გარემო.
- სწორედ ამ სამი კომპონენტის ერთობლიობამ შექმნა ის ფონი, რომელზეც უცხოური ინვესტიციები შედა-

რებით სწრაფად იზრდებოდა. ფაქტია: საქართველოს გარკვეული პერიოდი, ერთ-ერთი ყველაზე დაბალი საგადასახადო ტვირთი ჰქონდა ევროპისა და აზიის მასშტაბით.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა მოგების გადასახადის განაწილებაზე გადასახდელ მოდელს, რომელიც არსებითად ცვლიდა მიდგომას: თუ კომპანიამ მოგება არ გაანაწილა, გადასახდსაც არ იხდიდა. ასეთი მოდელი ინვესტორებს საშუალებას აძლევდა თავისუფლად აღედგინათ რეინვესტიციები, რაც ეკონომიკურ აქტივობას უწყობდა ხელს.

როდესაც ეს სისტემა 2017 წელს ამოქმედდა, ინვესტიციების მოცულობის ზრდა მართლაც შეინიშნა. საქსტატის მიხედვით, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების წლიური ნაკადი 20%-ით გაიზარდა სწორედ რეფორმის შემდგომ წელს. თუმცა ამ წარმატებას გარკვეული ჩაკეტილობაც ჰქონდა, სისტემა მეტწილად ემყარებოდა გათვლას, რომ დაბალი გადასახადი თავისთავად მოიზიდავდა ბიზნესს. ეს ლოგიკა მაშინ მუშაობდა, როცა მსოფლიო საგადასახადო წესრიგი ფრაგმენტული იყო. მაგრამ დასაბეგრი ბაზის შემცირებისა და მოგების გადატანის (BEPS) გაძლიერების შემდეგ კომპანიებს ემუქრებათ დამატებითი დაბეგვრა თავიანთ ქვეყანაში, თუ საქართველოში გადახდილი გადასახადი 15%-ზე დაბალია. შედეგად, საქართველოს დაბალ განაკვეთს აღარ მოაქვს ის ეფექტი, რაც ადრე ჰქონდა.

საგადასახადო ბაზის შემცირება და მოგების გადატანა (BEPS), გლობალური მინიმალური გადასახადი და მათი პრაქტიკული გავლენა

მთავარი მიზანი მარტივია: მოგება დაიბეგროს იქ, სადაც ის რეალურად იქმნება.

ამ პრინციპის გარშემო აგებულია 15 მიმართულება, რომელთაგან საქართველოსთვის ყველაზე მნიშვნელოვანებია:

- ტრანსფერული ფასების მკაცრი წესები;
- ეკონომიკური არსის მოთხოვნა;
- დაბეგვრის შეუსაბამობების აღმოფხვრა;
- ხელოვნური სტრუქტურების აღმოფხვრა.

ეს ნიშნავს, რომ კომპანიებს აღარ შეუძლიათ მოგების გადატანა დაბალი დაბეგვრის ქვეყნებში მარტო იმისთვის, რომ ნაკლები გადაიხადონ.

გლობალური მინიმალური გადასახადი კი დამატებით განსაზღვრავს:

თუ კომპანია ქვეყანაში 15%-ზე ნაკლებს იხდის, სხვაობას მაინც გადაიხდის იმ ქვეყანაში, სადაც რეზიდენციაა.

ეს პირდაპირ ართმევს ბიზნესს მოტივაციას, საქართველოში მხოლოდ საგადასახადო მიზეზით მოვიდნენ.

ეკონომიკური სტრუქტურის თავისებურებები და საგადასახადო ცვლილებებზე რეაგირების მექანიზმები

საქართველოს ეკონომიკური სტრუქტურა ისეთი კონფიგურაციით ხასიათდება, რომელიც საგადასახადო პოლიტიკის ცვლილებებისადმი მაღალი მგრძობე-

ლობით გამოირჩევა. ქვეყნის მთლიან ეკონომიკურ სისტემაში დომინანტი ადგილი უკავია მომსახურებას, რომლის წილი 55-60%-ს შორის მერყეობს. ამავე დროს, მრეწველობა ქმნის 23-25%-ს, ხოლო სოფლის მეურნეობა - 7-8%-ს. ასეთი განაწილება აჩვენებს, რომ საქართველოს ეკონომიკა დიდწილად ეფუძნება იმ სექტორებს, რომლებიც გარე ეკონომიკური გარემოს ცვლილებებზე სწრაფად რეაგირებს.

მომსახურების სფეროს მაღალი წილი იმას ნიშნავს, რომ საგადასახადო გარემოს ცვლილებები უმეტესად იმ სექტორებზე მოქმედებს, რომლებიც საერთაშორისო ბაზრებთან არიან დაკავშირებული. ეს სექტორები დამოკიდებულნი არიან არა მხოლოდ ადგილობრივ მაკროეკონომიკურ პირობებზე, არამედ გლობალურ ფინანსურ დინამიკაზე. აქედან გამომდინარე, საგადასახადო პოლიტიკის ცვლილება გავლენას ახდენს:

- ეკონომიკური აქტივობის მოცულობაზე;
- საინვესტიციო გადაწყვეტილებებზე;
- კომპანიის სტრატეგიების გადასაწყვეტაზე.

სექტორები, რომელთა პროდუქტები და სერვისები გლობალურ ბაზარზე თავისუფლად გადაადგილდება, უფრო მაღალი მგრძობელობით გამოირჩევიან. მაგალითად, ფინანსური მომსახურება, საერთაშორისო ტრანსპორტირება, ტურიზმი და ტექნოლოგიური ბიზნესები საგადასახადო ცვლილებებზე სწრაფად რეაგირებენ.

გლობალური ეკონომიკური სივრცის ინტეგრაციის გაღრმავებასთან ერთად საგადასახადო პოლიტიკის ეფექტიანობა აღარ განისაზღვრება მხოლოდ დაბალი განაკვეთებით. ქვეყნებს ევალება ისეთი სტანდარტების დაცვა, როგორებიცაა საგადასახადო ბაზის შემცირება და მოგების გადატანა (BEPS)-ის ჩარჩო, მოგების განაწილების წესები და გამჭვირვალობის მოთხოვნები.

ასეთ პირობებში საქართველოს სტრუქტურა - სადაც მომსახურებაზე მოდის ეკონომიკის ნახევარზე მეტი - განსაკუთრებულად დამოკიდებულია საერთაშორისო შესაბამისობის ხარისხზე. საგადასახადო პოლიტიკის ყოველგვარი ცვლილება ამ სექტორებში ინვესს არა მხოლოდ მოგების გადაადგილებას, არამედ ოპერაციული მოდელების გადახედვასაც.

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების დინამიკა მიუთითებს, რომ მცირე და ღია ეკონომიკები მეტად რეაგირებენ საგადასახადო გარემოს ცვლილებებზე. თუმცა თანამედროვე მიდგომებში ინვესტიციის მოცულობა აღარ არის საკმარისი მაჩვენებელი; გადამწყვეტ მნიშვნელობას იძენს მისი სტრუქტურა და ხარისხი.

პრაქტიკა აჩვენებს, რომ მხოლოდ საგადასახადო შეღავათებით მოზიდული კაპიტალი ნაკლებად მდგრადია. მნიშვნელოვნად უფრო სტაბილურია ინვესტიციები, რომლებიც მიმართულია:

- ცოდნაზე დაფუძნებულ პროდუქტებზე,
- ტექნოლოგიურ განახლებაზე,
- ადგილობრივი შესაძლებლობების გაძლიერებაზე.

ასეთი სახის ინვესტიციები ქმნის პროდუქტიულობის ზრდის, ახალი სამუშაო ადგილების და გრძელვადიანი კონკურენტუნარიანობის საფუძველს.

საქართველოს ეკონომიკაში მცირე და საშუალო

მენარმეობა მნიშვნელოვანი წილით არის წარმოდგენილი, თუმცა მათი ოპერირების სპეციფიკა მათ ხშირად აყენებს მაღალი ადმინისტრაციული ტვირთის წინაშე. საერთაშორისო საგადასახადო სტანდარტების სწრაფი ტემპით ცვლილება მცირე და საშუალო ბიზნესის (SME) სექტორისთვის განსაკუთრებული გამოწვევაა, რადგან:

- რეგულაციების ინტერპრეტაცია რთულდება,
- შესაბამისობის ხარჯები მატულობს,
- ინოვაციურ პროცესებში ჩართულობა დაბალია.

ამიტომ სახელმწიფოს პოლიტიკის მნიშვნელოვანი ამოცანაა მცირე და საშუალო ბიზნესის (SME)-ს სექტორის მხარდაჭერა, ცოდნის გაზრდა და ტექნოლოგიური რესურსებით უზრუნველყოფა.

საქართველოს ეკონომიკა, რომლის თითქმის 60% მომსახურებაზეა კონცენტრირებული, ძალიან მგრძობიარეა საგადასახადო პოლიტიკის ცვლილებების მიმართ. გლობალურ ეკონომიკურ გარემოში, სადაც საერთაშორისო შესაბამისობა სავალდებულო სტანდარტად იქცა, ქვეყნის სტრუქტურა მოითხოვს მაღალ ხარისხზე ორიენტირებულ ინვესტიციურ პოლიტიკას, მაღალი მობილობის სექტორების გაძლიერებას და მცირე და საშუალო ბიზნესის (SME) სექტორის სისტემურ მხარდაჭერას.

ეს მიდგომა ქმნის წინაპირობას არა მხოლოდ მოკლევადიანი სტაბილურობისთვის, არამედ გრძელვადიანი, მდგრადი ეკონომიკური განვითარებისათვის (იხ. ცხრილი 1).

საქართველოს ეკონომიკა ბოლო ათწლეულის განმავლობაში მნიშვნელოვან გამოწვევებსა და შესაძლებლობებს წააწყდა საერთაშორისო საგადასახადო რეფორმების კუთხით. ეს განსაკუთრებით შეეხო პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს, რომელთა მოცულობა დამოკიდებულია არა მხოლოდ ადგილობრივ საგადასახადო რეჟიმზე, არამედ გლობალურ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ გარემოზე.

2014-2018 წლებში საქართველოში საშუალო წლიური პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები (FDI)-ის მოცულობა შეადგენდა დაახლოებით 1.6 მლრდ აშშ დოლარს, რაც ქვეყნის მშპ-ის 7-10% წარმოადგენდა. ასეთი მაჩვენებელი რეგიონულ ეკონომიკებში მაღალ შეფასებად ითვლება და მიუთითებს საქართველოს მიმართ საერთაშორისო ინვესტორთა მაღალი ინტერესის არსებობაზე.

თუმცა, 2019-2021 წლებში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობა დაახლოებით 30%-ით შემცირდა. მცირედი კლება განპირობებული იყო COVID-19 პანდემიით, თუმცა მნიშვნელოვანი წვლილი ჰქონდა გლობალურ რეგულაციურ ცვლილებებსაც, რომლებიც ითხოვდა მენარმეთა სტრატეგიულ გადახედვას. ამ პერიოდში ინვესტორები მეტად ფრთხილდებოდნენ რისკების, რეგულაციების გამკაცრებისა და საერთაშორისო საბაზისო შემცირების შესაძლო გავლენის გათვალისწინებით.

2022-2023 წლებში დაფიქსირდა ინვესტიციების ნაწილობრივი აღდგენა. საერთაშორისო ორგანიზაციების (IMF, World Bank) შეფასებით, აღდგენის 40%-ზე

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები (FDI), მლნ დოლარი

წელი	პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები (FDI), მლნ დოლარი	შენიშვნა / წყარო
2017	1 990.5	პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები მაღალი იყო. ამას განაპირობებდა სტაბილური ეკონომიკური გარემო, უცხოური ინვესტორთა ნდობა და მსხვილი ინფრასტრუქტურული, ენერგეტიკული და სამრეწველო პროექტების განხორციელება
2018	1 350.6	დაფიქსირდა მნიშვნელოვანი შემცირება წინა წელთან შედარებით. კლება დაკავშირებული იყო პოლიტიკური და ეკონომიკური ფაქტორების ცვლილებებთან, რეგულატორული გარემოს განახლებასთან და გლობალური ეკონომიკის მცურავ ტენდენციებთან.
2019	1 367.8	ინვესტიციები წინა წელთან შედარებით თითქმის უცვლელი იყო. ეკონომიკა ნაწილობრივ სტაბილიზირდა, ინვესტორები კონცენტრირდნენ საბანკო, უძრავი ქონებისა და მომსახურების სექტორზე, რაც ხელს უწყობდა მცირე ზრდას.
2020	596.2	დაფიქსირდა მკვეთრი ვარდნა COVID-19 პანდემიის გამო. შეჩერდა მრავალი საერთაშორისო პროექტი, შემცირდა ინვესტიციები ტურიზმის, მომსახურების და წარმოების სექტორებში, ეკონომიკური აქტივობა თითქმის მთელ წელს შემცირებული იყო.)
2021	1 264.9	დაიწყო ეკონომიკური აღდგენა პანდემიის შემდგომი შოკის შემდეგ. ინვესტიციების ზრდა განპირობებული იყო ინფრასტრუქტურული პროექტების განხორციელებით, საგადასახადო სტიმულებით და საერთაშორისო ინვესტორთა ნდობის ნაწილობრივ აღდგენით.
2022	2 224.2	დაფიქსირდა ინვესტიციების პიკი. ამას ხელი შეუწყო მსხვილმა საერთაშორისო პროექტებმა, ენერგეტიკული და ლოგისტიკური ინფრასტრუქტურის გაფართოებამ. უკრაინაში ომმა რეგიონალური გეოპოლიტიკური დინამიკა შეცვალა: ინვესტორებმა საქართველო უფრო სტაბილურ ალტერნატივად მიიჩნიეს, გაიზარდა ინვესტიციები ენერგეტიკასა და სატრანზიტო სექტორებში. გლობალური ინვესტორების მაღალი ინტერესი ეკონომიკაში მნიშვნელოვანი ფაქტორი იყო.
2023	1 928.5	დაფიქსირდა ზომიერი კლება წინა წელთან შედარებით. შემცირება გამოწვეული იყო გლობალური ეკონომიკური სუსტი ტენდენციებით, საერთაშორისო ბაზრების რყევებით და რეგულატორული გარემოს ცვლილებით.
2024	1 569.3	ინვესტიციები შემცირდა წინა წელთან შედარებით. ზრდა ძირითადად დაფიქსირდა ენერგეტიკასა და მაღალტექნოლოგიურ სექტორში, ხოლო სხვა სექტორებში დაფიქსირდა კლება. მონაცემები დაზუსტებულია commersant.ge-ის მიხედვით.

წყარო: შედგენილია ავტორის მიერ საქსტატის მონაცემების მიხედვით

მეტი განპირობებული იყო რეგიონული პოლიტიკური ფაქტორებით, რაც მიუთითებს, რომ ეკონომიკური მოტივაცია სუსტი რჩებოდა და საგადასახადო სტიმულები ინვესტორებისთვის უკვე ნაკლებად აქტუალური იყო.
ამ მონაცემების საფუძველზე შეიძლება დადგინდეს, რომ დაბეგვრაზე დამოკიდებული ინვესტიციები არ არის მდგრადი და მათი ზრდა დიდწილად ექვემდებარება-

რება გარე ფაქტორებს. შესაბამისად, მნიშვნელოვანია ინვესტიციების სტრატეგიული გადანაწილება ისეთ სექტორებში, რომლებიც ქმნიან რეალურ ეკონომიკურ ღირებულებას, ზრდიან ადამიანის კაპიტალს, ამყარებენ ინფრასტრუქტურულ შესაძლებლობებს და ზრდიან ქვეყნის გრძელვადიან კონკურენტუნარიანობას.
რაოდენობრივი მონაცემები აჩვენებს, რომ პირდა-

პირი უცხოური ინვესტიციები (FDI)-ს მოცულობის ხარისხი საქართველოსთვის უფრო მნიშვნელოვანი უნდა გახდეს, ვიდრე მისი რაოდენობრივი ზრდა. დაბეგვრის საფუძველზე მოზიდული ინვესტიციები მოკლევადიან ეფექტს ქმნიან და არ უზრუნველყოფენ ეკონომიკის მდგრად განვითარებას. გრძელვადიან პერსპექტივაში საქართველომ ინვესტიციური პოლიტიკა უნდა მიმართოს ინოვაციებზე, ცოდნაზე დაფუძნებულ ბიზნეს-სექტორებზე და მაღალი დამატებითი ღირებულების მქონე პროექტებზე, რაც შეამცირებს გარე ფაქტორების გავლენას და გაზრდის ეკონომიკური სისტემის მდგრადობას.

ფისკალური ანალიზი

თუ საქართველოში მომგებიანი გადასახადის სტრუქტურა მთლიანად შესაბამისი გახდება საერთაშორისო გლობალური მინიმალური 15%-იანი გადასახადის მოთხოვნებს, სახელმწიფოს ბიუჯეტი მოკლევადიან პერიოდში შესაძლოა 400-500 მილიონი ლარით გაიზარდოს. თუმცა, აუცილებელია აღინიშნოს, რომ ეს ზრდა არ იქნება სამუდამო და მას ახლავს რამდენიმე მნიშვნელოვანი ეფექტი, რომლებიც ცხადყოფს კლასიკურ ფისკალურ დილემას: მეტი შემოსავალი შესაძლოა მოყვეს ინვესტიციების შემცირებასა და ეკონომიკური აქტივობის შენელებას.

მოკლევადიანი ეფექტები

მოკლევადიან პერიოდში ბიუჯეტის ზრდა დამოკიდებულია იმაზე, რომ საქართველოში უკვე არსებულ კომპანიებს მოუწევთ გადასახადის რეგულარული გადახდა შესაბამისი განაკვეთით. ეს უზრუნველყოფს სახელმწიფო რესურსების ზრდას, რაც შეიძლება გამოყენებულ იქნას ინფრასტრუქტურულ პროექტებზე, სოციალური პროგრამების დაფინანსებაზე ან ეკონომიკის სტიმულირებაზე. თუმცა ამავე პერიოდში შესაძლოა მოსალოდნელი ეფექტებია:

- უცხოური ინვესტიციების დროებითი შემცირება, რადგან მაღალი გადასახადის პირობებში ზოგი საერთაშორისო კომპანია გადახედავს თავისი საქმიანობის ლოკალიზაციას;
- მცირე და საშუალო ბიზნესი (SME) შესაძლოა გაიზარდოს ფინანსური წნეხი, რაც ზრდის ადმინისტრაციულ ხარჯებს და შეიძლება შეფერხებდეს მათი განვითარება;
- ეკონომიკური ზრდის შენელება იმ სექტორებში, რომლებიც მნიშვნელოვან წილს შეადგენენ ქვეყნის ეკონომიკაში, განსაკუთრებით მომსახურების სფეროებსა და მაღალი მობილობის მქონე საერთაშორისო აქტივებში.

გრძელვადიანი ეფექტები

გრძელვადიან პერსპექტივაში ფინანსური ეფექტები უფრო სიღრმისეულ კონტექსტში შეიძლება განისაზღვროს:

- ბიუჯეტის შემოსავალი სტაბილიზირდება, რაც საშუალებას აძლევს სახელმწიფოს დაგეგმოს გრძელვა-

დიანი და პროგნოზირებადი ფისკალური პოლიტიკა;

- ინვესტიციები დაიწყებს ხარისხზე ორიენტირებას. კომპანიები, რომლებიც ქვეყანაში ინვესტირებენ მხოლოდ გადასახადის შემცირების მიზნით, დაკარგავენ მოტივაციას, ხოლო ინვესტიციები გადაინაცვლებს ისეთ სექტორებში, რომლებიც უზრუნველყოფენ ცოდნაზე დაფუძნებულ ზრდას, ინოვაციასა და მაღალკვალიფიციურ სამუშაო ადგილებს;
- ეკონომიკის სტრუქტურული ტრანსფორმაცია - მაღალმძლევადი ტექნოლოგიების, IT-სექტორის, ფინანსური სერვისებისა და ლოჯისტიკის განვითარების ხელშეწყობა გაზრდის ეკონომიკის მდგრადობას, შემცირდება მაღალი მობილობის მქონე კაპიტალის ხანმოკლე ეფექტი.

• ქვეყანა მიიღებს უფრო პროგნოზირებად ეკონომიკურ გარემოს, რაც ხელს უწყობს გრძელვადიანი ფინანსური სტაბილურობის შენარჩუნებას.

ასევე, მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ BEPS-ის სტანდარტებისა და გლობალური მინიმალური გადასახადის პირობებში საქართველო იძულებულია გადახედოს თავის საგადასახადო პოლიტიკას, კერძოდ, მოარგოს იგი ისეთ მოდელზე, რომელიც მეტად ეფუძნება ეკონომიკის ხარისხსა და სტრუქტურას, ვიდრე შეინარჩუნოს მარტივი და დაბალი განაკვეთის მქონე მოდელი. ეს სტრატეგიული გადაწყვეტილება საშუალებას მისცემს ქვეყანას მდგრადი ფინანსური შემოსავლები მიიღოს და შეამციროს გარე შოკებისადმი დამოკიდებულება, რომელიც დღეს მნიშვნელოვან რისკად რჩება მცირე და ღია ეკონომიკისთვის.

საქართველოს ეკონომიკაში მცირე და საშუალო ბიზნესის (SME) წილი განსაკუთრებული მნიშვნელობით გამოირჩევა. ქვეყანაში მოქმედი კომპანიების დაახლოებით 97% სწორედ ამ კატეგორიას მიეკუთვნება, თუმცა მათი წილი ქვეყნის მთლიან ეკონომიკურ გამოშვებაში მხოლოდ 58%-ს შეადგენს. ეს ცხადყოფს, რომ მიუხედავად დიდი რაოდენობისა, მცირე და საშუალო ბიზნესის სექტორი ვერ ქმნის ეკონომიკაში პროპორციულ წვლილს, რაც ხაზს უსვამს მის მონყვლადობას გლობალურ ცვლილებებთან მიმართებაში, განსაკუთრებით საერთაშორისო საგადასახადო წესრიგის გამკაცრების პირობებში.

ადმინისტრაციული გამოწვევები

მცირე და საშუალო ბიზნესი ყველაზე დაუცველია საერთაშორისო რეგულაციების მიმართ. საგადასახადო ბაზის შემცირება და მოგების გადატანა (BEPS) სტანდარტების, ტრანსფერული ფასების მართვისა და სხვა საერთაშორისო საგადასახადო მოთხოვნების თანმიმდევრული აღსრულება მათთვის სერიოზულ გამოწვევას წარმოადგენს. კონკრეტულად:

- საგადასახადო ბაზის შემცირება და მოგების გადატანა (BEPS) სტანდარტები რთულად გასაგებია - მცირე და საშუალო ბიზნესის კომპანიები ხშირად ვერ აცნობიერებენ, როგორ უნდა შეასრულონ ინვოისების სწორად დოკუმენტირება, ტრანსფერების მართვა ან საერთაშორისო ანგარიშგების ნორმების დაცვა. ეს

ცოდნის ნაკლებობა ზრდის საგადასახადო შემონმების რისკს და შეიძლება დამატებითი ფინანსური ჯარიმების მიზეზი გახდეს.

- ტრანსფერული ფასების მართვა მძიმე ტვირთია - მცირე კომპანიებს ხშირად არ აქვთ შესაბამისი სპეციალისტების მომსახურება ან რესურსი, რომ მოამზადონ გამჭვირვალე ტრანსფერული ფასების პოლიტიკა. შედეგად, ისინი იძულებული არიან დახარჯონ დამატებითი ფინანსური და დროითი რესურსი, რაც მათი საქმიანობის ეფექტურობას ამცირებს.

- საერთაშორისო ანგარიშგების ცოდნა არ აქვს - საერთაშორისო ფინანსური სტანდარტების (IFRS) ან საგადასახადო ბაზის შემცირება და მოგების გადატანა (BEPS)-ის მიხედვით ანგარიშგება მცირე კომპანიებისთვის ხშირად ტექნიკურად რთულია. გაუმართავი ანგარიშგება ზრდის რისკებს და ზღუდავს მათ კონკურენტუნარიანობას გლობალურ ბაზარზე.

- ადმინისტრაციული ხარჯი მკვეთრად იზრდება - საგადასახადო რეგულაციების დაცვა მოითხოვს როგორც ადამიანურ რესურსს, ისე ტექნოლოგიურ მხარდაჭერას, რაც მცირე და საშუალო ბიზნესისთვის დამატებით ფინანსურ დაბრკოლებას წარმოადგენს.

მცირე და საშუალო ბიზნესის უმეტესობა აცხადებს, რომ საერთაშორისო შესაბამისობა მათთვის ზედმეტად რთულია. ეს არა მხოლოდ ფინანსურ და ადმინისტრაციულ ტვირთს ზრდის, არამედ მათ ბიზნესს აქტიურად აფერხებს ზრდისა და განვითარების პროცესში. შედეგად, მცირე და საშუალო ბიზნესის სექტორი უფრო მოწყვლადია გლობალური ცვლილებების მიმართ, განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, როცა საერთაშორისო საგადასახადო წესრიგი გამკაცრდება და დაბეგვრის სტიმულები მნიშვნელოვნად მცირდება.

სტრატეგიული მნიშვნელობა და სახელმწიფო როლი

მცირე და საშუალო ბიზნესი საქართველოს ეკონომიკის უმნიშვნელოვანესი რგოლია, რადგან იგი უზრუნველყოფს სამუშაო ადგილების შექმნას, სტიმულირებს ინოვაციებსა და ზრდის შიდა პროდუქტიულობას. შესაბამისად, სახელმწიფოს როლი მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერაში კრიტიკულად მნიშვნელოვანია. მიზანშეწონილია:

- განათლებისა და პროფესიული უნარების გაუმჯობესება, რათა მცირე და საშუალო ბიზნესის კომპანიებს ჰქონდეთ საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისობის უნარი;

- ფინანსური და ადმინისტრაციული მხარდაჭერის მექანიზმების შექმნა, რაც შეეხება ხარჯებს და ზრდის კონკურენტუნარიანობას;

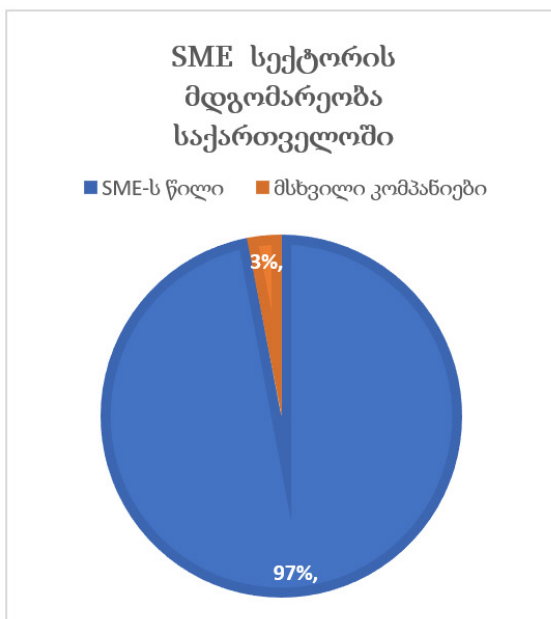
- ცოდნის გადაცემა და ტექნოლოგიური მხარდაჭერა, რათა კომპანიებმა შეძლონ ინოვაციების დანერგვა და გლობალურ ბაზრებზე აქტიური მონაწილეობა.

შესაბამისად, მცირე და საშუალო ბიზნესის სექტორის მხარდაჭერა და მისი სტრუქტურული გაძლიერება არ არის მხოლოდ ეკონომიკური საჭიროება - ეს წარმოადგენს ქვეყნის გრძელვადიანი კონკურენტუნარიანობის ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან საყრდენს (იხ. დიაგრამა 1-2).

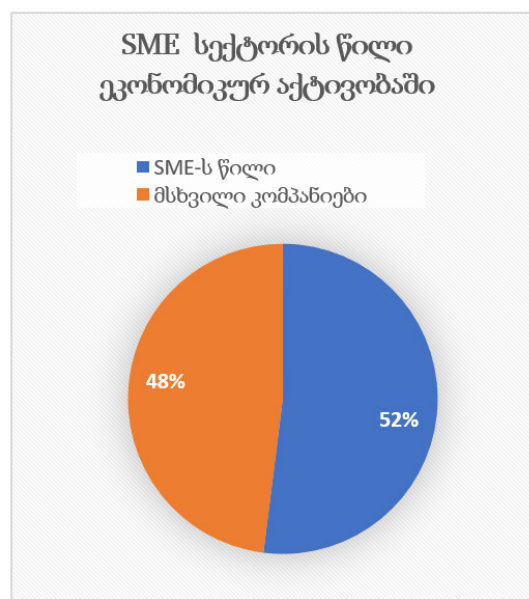
სტრუქტურული ტრანსფორმაციის აუცილებლობა

საქართველოს კონკურენტუნარიანობა გრძელვადიან პერსპექტივაში დამოკიდებულია იმ ფაქტორებზე, რომლებიც აღარ განისაზღვრება მხოლოდ საგადასახადო უპირატესობებით, არამედ ეფუძნება ქვეყნის

დიაგრამა 1

დიაგრამა 2

წყარო: შედგენილია ავტორის მიერ საქსტატის მონაცემების მიხედვით

შიდა განვითარების პოტენციალსა და ეკონომიკური სისტემის ხარისხს. თანამედროვე გლობალური გარემო მკაფიოდ აჩვენებს, რომ მდგრადი ეკონომიკური ზრდა იქ იქმნება, სადაც არსებობს ძლიერი ადამიანური რესურსი, განვითარებული ინფრასტრუქტურა, ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების ხელშეწყობა, ეფექტიანი ინსტიტუციური გარემო და ენერგეტიკული სტაბილურობა. შესაბამისად, საქართველოსთვის მნიშვნელოვან მიმართულებებს წარმოადგენს:

- ადამიანური კაპიტალის გაძლიერება - განათლების, პროფესიული უნარების და სამუშაო ძალის ხარისხის გაუმჯობესება, რაც ზრდის ეკონომიკის პროდუქტიულ პოტენციალსა და ინოვაციური აქტივობის შესაძლებლობებს.
- ხარისხიანი განათლების სისტემა - თანამედროვე საგანმანათლებლო პროგრამების ხელმისაწვდომობა, აკადემიური და პროფესიული განათლების რეფორმირება, რაც ემსახურება ცოდნაზე დაფუძნებული ეკონომიკის ჩამოყალიბებას.
- ტექნოლოგიური ეკოსისტემის განვითარება - ინოვაციური სექტორების მხარდაჭერა, სტარტაპებისა და მაღალი ტექნოლოგიების დანერგვა, რაც ზრდის ქვეყნის მიმზიდველობას გლობალური ინვესტორებისთვის.
- ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება - სატრანსპორტო, ენერგეტიკული, ციფრული და ლოჯისტიკური ინფრასტრუქტურის განვითარება, რაც ეკონომიკურ ზრდას გარდაქმნის მდგრად პროცესად.
- ეფექტიანი და ნდობაზე დამყარებული ინსტიტუციური გარემო - გამჭვირვალე, პროგნოზირებადი და შედეგზე ორიენტირებული საჯარო მმართველობა, რომელიც ამცირებს ბიზნესის ხარჯებს და ზრდის ინვესტორთა ნდობას.
- ენერგეტიკული დამოუკიდებლობა და უსაფრთხოება - ენერგორესურსების დივერსიფიკაცია, განახლებადი ენერჯის განვითარება და ენერგოეფექტიანობის ზრდა, რაც ამცირებს გარე შოკების მიმართ მონყვლადობას.

ამ მიმართულებებზე დაფუძნებული სტრუქტურული ტრანსფორმაცია წარმოადგენს იმ საფუძველს, რომელიც უზრუნველყოფს საქართველოს ეკონომიკის გრძელვადიან მდგრადობას, ინვესტიციების ხარისხიან ზრდას და მეტ კონკურენტუნარიანობას გლობალურ ბაზარზე.

მსოფლიოში ინვესტიციები მიგრირებს იქ, სადაც არის რეალური წარმოება, ცოდნა, ინოვაცია და სტაბილური ინსტიტუციები.

საქართველოსთვის ეს გარდაუვალი გზაა.

ლატვიის გამოცდილება აჩვენებს, რომ მცირე და გახსნილმა ეკონომიკამ შეიძლება მიიზიდოს ინვესტიციები ისეთ პირობებში, როდესაც საერთაშორისო საგადასახადო რეჟიმი მკაცრდება. წარმატების მთავარი ელემენტები ლატვიაში არ იყო მხოლოდ დაბალი გადასახადები, არამედ მყარად ჩამოყალიბებული სამართლებრივი ჩარჩო, ეკონომიკური წინასწარ პროგნოზირებადობა და ინოვაციებზე ორიენტირებული სტრუქტურები. ეკონომიკური თანამშრომლობისა და

განვითარების ორგანიზაცია (OECD-ის) შეფასებით, ქვეყანაში მაღალი ხარისხის პროფესიული რესურსი და ტექნოლოგიური შესაძლებლობები იყო მნიშვნელოვანი ფაქტორი ინვესტიციების მდგრადობისათვის. ეს გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ გრძელვადიანი ინვესტიციები დამოკიდებულია არა მხოლოდ ხარჯების შემცირებაზე, არამედ იმ გარემოზე, რომელიც სტიმულირებს ეფექტურ გამოყენებას, ინოვაციურ აქტივობებს და ცოდნაზე დაფუძნებულ ზრდას. საქართველოსთვის ეს სიგნალია, რომ მომავალი ეკონომიკური პოლიტიკა უნდა შეიქმნას ისე, რომ ინვესტიციები არა მხოლოდ შემოსავლის გაზრდას, არამედ ქვეყნის გრძელვადიან განვითარებას განაპირობებდეს.

დასკვნა

საერთაშორისო საგადასახადო წესრიგის ტრანსფორმაცია საქართველოს ეკონომიკას აყენებს კრიტიკული არჩევანის წინაშე. წლების განმავლობაში დაბალ განაკვეთებზე დამოკიდებული ინვესტიციის მოზიდვის სტრატეგია ეფექტური იყო მოკლევადიან პერსპექტივაში, თუმცა გლობალური მინიმალური გადასახადის და საგადასახადო ბაზის შემცირება და მოგების გადატანა (BEPS) სტანდარტების ჩართვის შემდეგ ეს მიდგომა მნიშვნელოვნად კარგავს ეფექტურობას. ქვეყნის განვითარების მომდევნო ეტაპი აღარ უნდა იყოს დამოკიდებული მხოლოდ საგადასახადო შეღავათებზე, აუცილებელია უფრო ღრმა, სტრუქტურული ხედვა, რომელიც ეფუძნება ქვეყნის შიდა ეკონომიკურ შესაძლებლობებს.

ახალი საგადასახადო გარემო ხაზს უსვამს ინვესტიციების ხარისხის მნიშვნელობას. მომავალი ინვესტორები, რომლებიც გადანყვეტილებებს მიიღებენ არა მხოლოდ დაბალ განაკვეთებზე დაყრდნობით, არამედ საქართველოს ეკონომიკის სტაბილურობის, ადამიანური კაპიტალის, ინფრასტრუქტურისა და ტექნოლოგიური პოტენციალის საფუძველზე, უზრუნველყოფენ მდგრად ზრდას. შესაბამისად, ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკა უნდა გადაიზარდოს ინოვაციურ და ცოდნაზე დაფუძნებულ ეკონომიკაში, რომელიც მეტად მდგრადია გარე ფაქტორების მიმართ.

საქართველოს კონკურენტუნარიანობის ზრდის გზა უნდა განისაზღვროს შემდეგი სტრატეგიული მიმართულებებით:

1. ადამიანური კაპიტალის გაძლიერება - განათლების, პროფესიული უნარების, კვლევისა და ინოვაციების მხარდაჭერა ზრდის ეკონომიკის პროდუქტიულობასა და ახალი სამუშაო ადგილების შექმნას.
2. ინოვაციური და მაღალი ტექნოლოგიების სექტორების მხარდაჭერა - სტარტაპებისა და მაღალტექნოლოგიური კომპანიების განვითარება შექმნის გრძელვადიან დამატებით ღირებულებას და შეამცირებს საერთაშორისო კაპიტალის მიგრაციის რისკს.
3. ინფრასტრუქტურული მოდერნიზაცია - სატრანსპორტო, ენერგეტიკული და ციფრული ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება გაზრდის ეკონომიკური აქტივობის ეფექტურობასა და ქვეყნის მიმზიდველობას ინვესტორებისთვის.

4. ინსტიტუციური გარემოს გაუმჯობესება - გამჭვირვალე, პროგნოზირებადი და შედეგზე ორიენტირებული საჯარო მმართველობა შეამცირებს ადმინისტრაციულ ხარჯებსა და გაზრდის ინვესტორთა ნდობას.

5. ენერგეტიკული უსაფრთხოება და დივერსიფიკაცია - განახლებადი ენერგორესურსების განვითარება და ენერგოეფექტიანობის ზრდა ხელს შეუწყობს ეკონომიკის მდგრადობას გარე ფაქტორების მიმართ.

გლობალური გამოცდილება, მათ შორის ლატვიის მაგალითი, აჩვენებს, რომ მცირე და ღია ეკონომიკა შეიძლება იყოს ინვესტიციებისთვის მიმზიდველი მაშინაც, როდესაც საერთაშორისო საგადასახადო რეჟიმი მკაცრდება. ნარმატივის განმაპირობებელი მთავარი ფაქტორები გრძელვადიან პერსპექტივაში არა მხოლოდ დაბალი გადასახადებია, არამედ ძლიერი სამართლებრივი ჩარჩო, პროგნოზირებადი ეკონომიკა, მაღალი ხარისხის პროფესიული რესურსი და ინოვაციური სტრუქტურები.

ამ კონტექსტში განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანია მცირე და საშუალო ბიზნესის (SME) სექტორის მხარდაჭერა, რომელიც საქართველოს ეკონომიკის უმეტესი ნაწილია. მათი მდგრადობა საერთაშორისო სტანდარტების დაცვის თვალსაზრისით მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს ქვეყნის საერთო კონკურენტუნარიანობას. სახელმწიფო პოლიტიკამ უნდა უზრუნველყოს მჭიდრო დახმარება განათლების, საგადასახადო კონსულტაციების, ინოვაციური საქმიანობისა და ტექნოლოგიური განვითარების მიმართულებით, რათა მცირე ბიზნესმაც შეძლოს კონკურენცია გლობალურ ბაზარზე.

დასასრულს, საერთაშორისო საგადასახადო წესრიგის

ტრანსფორმაცია საქართველოსთვის წარმოადგენს როგორც გამოწვევას, ასევე შესაძლებლობას. ქვეყანამ უნდა გადადგას ნაბიჯები დაბალ გადასახადებზე დამოკიდებულიდან, ცოდნაზე, ინოვაციაზე და ხარისხიან ინფრასტრუქტურაზე დაფუძნებული ეკონომიკის მიმართულებით.

დამატებით, ეს გარდაქმნა ქმნის საფუძველს ახალი ეკონომიკური პოლიტიკისთვის, რომელიც ორიენტირებულია გრძელვადიან ზრდაზე, ინვესტიციების ხარისხზე, ტექნოლოგიურ განვითარებაზე და ადამიანური კაპიტალის გაუმჯობესებაზე. ამ გზით საქართველო არა მხოლოდ შეინარჩუნებს სტაბილურ პოზიციას საერთაშორისო ინვესტორთა თვალში, არამედ შეძლებს შექმნას თანამედროვე, მდგრადი, ინოვაციური ეკონომიკა, რომელიც შეძლებს სწრაფად ადაპტირებას გლობალურ გამოწვევებსა და საერთაშორისო საგადასახადო ცვლილებებთან.

გამოყენებული წყაროები:

1. <https://surl.li/gmumqf>;
2. <https://surl.li/jelutp>;
3. <https://surl.li/owipuw>;
4. <https://surl.li/dmgkjd>;
5. <https://surl.lu/wijkhk>;
6. <https://surl.lu/nvbtxp>;
7. <https://surl.li/gbucuh>;
8. <https://surl.li/jgwmlf>;
9. <https://surl.li/iwbove>;
10. <https://surl.lu/jrmtjv>.

მცირე მენარმეობის კონცეპტუალური ბამონვევები თანამედროვე პირობებში

DOI: <https://doi.org/10.52340/bal/2025.02.09>

აბსტრაქტი

სტატია მიზნად ისახავს მცირე მენარმეობის წინაშე არსებული სისტემური და სტრუქტურული ბამონვევების ანალიზს საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკურ კონტექსტში.

მცირე მენარმეობა თანამედროვე ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთი საკვანძო ინსტრუმენტი, რომელიც მნიშვნელოვან როლს ასრულებს დასაქმების ზრდის, ინოვაციური პოტენციალის რეალიზებისა და რეგიონული დივერსიფიკაციის უზრუნველყოფის მიმართულებით. მიუხედავად ამისა, საქართველოში მცირე მენარმეობა დგას მრავალმხრივი დაბრკოლებების წინაშე. ეს განაპირობებს მის შეზღუდულ ეფექტიანობასა და განვითარების არასრულად ათვისებულ შესაძლებლობებს.

სტატიაში განხილულია ისეთი ძირითადი პრობლემები, როგორცაა ფინანსური რესურსების შეზღუდული ხელმისაწვდომობა, ბიუროკრატიული და მარეგულირებელი ბარიერები, ბაზარზე წვდომის სირთულეები, ტექნოლოგიური უთანასწორობა და ინფრასტრუქტურული ბამონვევები, განსაკუთრებით რეგიონულ ქრილში.

სტატია მიზნად ისახავს არა მხოლოდ არსებული პრობლემების იდენტიფიცირებას, არამედ ისეთი რეკომენდაციების შემუშავებასაც, რომლებიც ხელს შეუწყობს საქართველოში მცირე მენარმეობის მდგრად და ინკლუზიურ განვითარებას, განსაკუთრებით რეგიონული ეკონომიკური გაძლიერებისა და ციფრული ტრანსფორმაციის პირობებში.

გურამ ფუტკარაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ბიზნესის, სამართლისა და სოციალურ მეცნიერებათა
ფაკულტეტის დოქტორანტი
<https://orcid.org/0009-0007-5911-5944>
E-mail: futkaradzeguga1@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: მცირე მენარმეობა, სისტემური დაბრკოლებები, ეკონომიკური განვითარება, რეგულაციები, რეგიონული განვითარება, ფინანსური ხელმისაწვდომობა, ციფრული ტრანსფორმაცია, საქართველოს ეკონომიკა.

CONCEPTUAL CHALLENGES OF SMALL ENTREPRENEURSHIP IN CONTEMPORARY CONDITIONS

Guram Futkaradze

Doctoral Student at the Faculty of Business, Law,
and Social Sciences Akaki Tsereteli State University
<https://orcid.org/0009-0007-5911-5944>
E-mail: futkaradzeguga1@gmail.com

ABSTRACT

This article aims to analyze the systemic and structural challenges facing small entrepreneurship within the socio-economic context of Georgia. Small entrepreneurship is one of the key instruments of modern economic development, playing a significant role in increasing employment, realizing innovative potential, and ensuring regional diversification. Nevertheless, in Georgia, small enterprises face a range of complex obstacles that hinder their efficiency and limit the full realization of their development potential. The article discusses major issues such as limited access to financial resources, bureaucratic and regulatory barriers, market access difficulties, technological disparities, and infrastructural challenges, particularly in regional contexts. Ultimately, the study seeks not only to identify existing problems but also to propose practical recommendations that will support the sustainable and inclusive development of small entrepreneurship in Georgia, especially in light of regional economic empowerment and digital transformation.

Keywords: small entrepreneurship, systemic barriers, economic development, regulation, regional development, financial accessibility, digital transformation, Georgian economy.

შესავალი

მენარმეობა, როგორც ეკონომიკური საქმიანობის ფორმა, ეფუძნება ადამიანური კაპიტალის, ინიციატივისა და რესურსების მობილიზაციის უნარს. მიუხედავად იმისა, რომ მცირე ბიზნესის მოდელი ათასწლეულების განმავლობაში არსებობდა, თანამედროვე ეპოქაში ის გარდაიქმნა ეკონომიკური სისტემის სტრუქტურულ და განვითარების კენ ორიენტირებულ ინსტრუმენტად. ქვეყნებში, სადაც ბუნებრივი რესურსები შეზღუდულია ან ინდუსტრიული ბაზა სუსტია, მცირე მენარმეობა ხშირად წარმოადგენს ეკონომიკური დინამიკის შენარჩუნების ერთადერთ გზას. ტრანსფორმაციის პროცესში მყოფი საქართველოს ეკონომიკა კვლავ ეძებს განვითარების ოპტიმალურ გზას, სადაც მცირე მენარმეობა ასრულებს მნიშვნელოვან სტრუქტურულ და ფუნქციურ როლს. მცირე მენარმეობის განვითარებას საქართველოში აფერხებს მრავალმხრივი სისტემური ბარიერები, როგორცაა არასაკმარისად ჩამოყალიბებული კონკურენტული გარემო, რეგულაციების არაპროგნოზირებადობა, ფინანსური და ტექნოლოგიური რესურსების დეფიციტი, ინსტიტუციური სისუსტეები და მენარმეობრივი კულტურის ნაკლები გავრცელება საზოგადოებრივ დონეზე. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ისიც, რომ მცირე მენარმეობის გამოწვევები არ შემოიფარგლება მხოლოდ ეკონომიკური პარამეტრებით ისინი მჭიდროდ არის დაკავშირებული პოლიტიკური სტაბილურობის, საჯარო მმართველობის ხარისხისა და სოციალური მობილობის შესაძლებლობებთან. ჩნდება კითხვა, რამდენად არის საქართველო რეალურად მზად იმ ტიპის მენარმეობის მხარდასაჭერად, რომელიც დამოუკიდებელ ეკონომიკურ აგენტად იქცევა და არა მხოლოდ თვითდასაქმების საშუალებად? „ღია ეკონომიკის პირობებში მცირე და საშუალო ბიზნესს შეუძლია იქცეს მსხვილი კორპორაციების დივერსიფიკაციის და სამომხმარებლო ბაზრის მოდერნიზაციის ინსტრუმენტად. საქართველოში მცირე და საშუალო საწარმოების განვითარება საშუალებას მოგვცემს ეფექტურად გადაწყვეთს ისეთი მნიშვნელოვანი პრობლემა, როგორცაა კონკურენტურობის ზრდა, რეფორმების სოციალური ბაზის გაფართოება, საშუალო ფენის ფორმირება, მოსახლეობის დასაქმება, საწარმოო სიმძლავრეების დატვირთვა, ბიუჯეტის შემოსავლების ფორმირება და წონადი წვლილი ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის ფორმირებაში“ (გოგიაშვილი, 2013:5).

ძირითადი ტექსტი

სატრანსფორმაციო ეკონომიკების პირობებში, მცირე მენარმეობის გაძლიერება ერთ-ერთ პრიორიტეტულ სტრატეგიულ მიმართულებად განიხილება, რომელიც ეკონომიკური დივერსიფიკაციისა და სოციალური სტაბილურობის უზრუნველყოფას ემსახურება. საქართველოში მცირე მენარმეობა დღემდე ინარჩუნებს ეკონომიკურად პერიფერიულ სტატუსს, რაც სტრუქტურული და ინსტიტუციური დაბრკოლებების კომპლექსით არის განპირობებული. ამ სეგმენტის განვითარების შეზღუდული შესაძლებლობები მჭიდროდ უკავშირდება

რეგულაციურ გაურკვევლობას, ბაზრის არასაკმარის გახსნილობას, ფინანსური რესურსების ნაკლებ ხელმისაწვდომობასა და მენარმეობრივი კულტურის სუსტ განვითარებას. შედეგად, მცირე მენარმეობა ვერ იქცა იმ ეკონომიკური ინოვაციების და კონკურენტული განვითარების მამოძრავებელ ძალად, რომელიც თეორიულად მას უნდა შეესაბამებოდა. საქართველოში არსებული მენარმეობრივი ეკონომიკა ვერ უზრუნველყოფს მცირე ბიზნესის ინტერესების ეფექტიან დაცვას. პრაქტიკაში, მენარმეობს უწევთ ოპერირება ისეთ პირობებში, სადაც სახელმწიფო მხარდაჭერის მექანიზმები მოქმედებს ფრაგმენტულად, ხოლო კერძო სექტორთან თანამშრომლობა არასისტემურად და სტაბილური ინსტიტუციური ჩარჩოს გარეშე. „რეგიონებში ეკონომიკური განვითარების დაბალი დონე და ინსტიტუციური გარემოს სისუსტე ქმნის იმ პირობებს, სადაც მცირე და საშუალო მენარმეობა ვერ პოულობს სისტემურ მხარდაჭერას და მოქმედებს გარე სტიმულების გარეშე, რაც იწვევს მისი ეკონომიკური წვლილის დაბალ დონეს“ (ჩიხლაძე, 2021:63). ამ პირობებში, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია არსებული დაბრკოლებების ანალიზი ემპირიულ მონაცემებზე დაყრდნობით. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის (Geostat) მიერ 2024 წელს გამოქვეყნებული მონაცემების მიხედვით, მცირე საწარმოები შეადგენენ ეკონომიკურად აქტიური ბიზნესების უმრავლესობას, თუმცა მათი წილი ბრუნვაში, ინვესტიციებში და პროდუქციის მოცულობაში მნიშვნელოვნად ჩამორჩება საშუალო და მსხვილ საწარმოებს (Geostat, 2024). ეს მონაცემები ცხადყოფს, რომ რაოდენობრივი მაჩვენებლების მიუხედავად, მცირე მენარმეობა საქართველოში ჯერ კიდევ ვერ აღწევს იმ ხარისხობრივ ნიშნულს, რომელიც აუცილებელია მდგრადი და ინკლუზიური ზრდისთვის.

პირველ ცხრილში მოტანილი სტატისტიკური ტენდენციების მიხედვით, მცირე მენარმეობა საქართველოში განიცდის რაოდენობრივ ზრდას, თუმცა მისი სტრუქტურული ინტეგრაცია მთლიან ეკონომიკურ სისტემაში კვლავაც შეზღუდულია. აღნიშნული დინამიკა მეტწილად ასახავს იმ გარემოებას, რომ მცირე ბიზნესის სეგმენტის გაფართოება ვერ გარდაიქმნება ეკონომიკური მნიშვნელობის ხარისხობრივ გაძლიერებად. ეს წინააღმდეგობა განპირობებულია კომპლექსური და სისტემური დაბრკოლებების ერთობლიობით, რომლებიც მნიშვნელოვნად ზღუდავენ სექტორის სრულფასოვან ფუნქციონირებასა და პოტენციალის რეალიზაციას. ძირითადი გამოწვევები, რომელთაც ქვემოთ განვიხილავთ, მიეკუთვნება იმ სისტემურ მიმართულებებს, რომლებიც არსებითად აფერხებს მცირე მენარმეობის განვითარებას საქართველოში. ჩვენი შეფასებით, სწორედ ამ ფაქტორების დაძლევა წარმოადგენს სექტორის გაძლიერების აუცილებელ წინაპირობას.

1. შეზღუდული წვდომა ფინანსურ რესურსებზე

ფინანსური წვდომა მცირე მენარმეობის განვითარების წინაპირობაა, თუმცა საქართველოში სწორედ ეს ასპექტი რჩება ერთ-ერთ უმთავრეს ბარიერად. მე-

ცხრილი 1:

მცირე მენარმეობასთან დაკავშირებული ეკონომიკური მაჩვენებლები საქართველოში (2020-2024 წწ.)

ეკონომიკური მაჩვენებლები	2020	2021	2022	2023	2024
მცირე ბიზნესის მოქმედი სუბიექტების რაოდენობა (ათასი ერთეული)	173.1	183.2	212.8	237.2	288.0
მცირე ბიზნესების წილი მოქმედ სუბიექტებში, %	22.3	22.6	24.4	25.8	27.6
დასაქმებულთა რაოდენობა (ათასი კაცი)	261.4	274.6	298.1	321.3	348.7
ბიზნესის მთლიანი ბრუნვა (მლრდ ლარი)	18.6	22.3	27.5	33.1	39.8
მცირე ბიზნესის მთლიანი ბრუნვა (მლრდ ლარი)	13.8	14.9	15.6	16.7	17.5

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (Geostat, 2024)

წარმეების მნიშვნელოვანი ნაწილი არ ფლობს საჭირო უზრუნველყოფას საბანკო სესხების მისაღებად. მოქმედი სესხის პროდუქტები გათვლილია სტაბილურ, ფორმალიზებულ და შედარებით მსხვილ ბიზნესებზე, რომელთა საკრედიტო ისტორია და აქტივების ღირებულება აკმაყოფილებს კომერციული ბანკების სტანდარტებს. მცირე მენარმეების დიდ ნაწილს არ გააჩნია საბუღალტრო დოკუმენტაცია, მათ არ აქვთ ოფიციალური შემოსავლის წყაროების რეგულარული მონიტორინგი და შესაბამისად, სესხების გაცემისას ისინი აღიქმებიან როგორც მაღალი რისკის სუბიექტები. ამას ემატება მაღალი საპროცენტო განაკვეთები, რაც, ხშირ შემთხვევაში, სესხის აღებას ეკონომიკურად არამიზანშენიანს ხდის. სახელმწიფო პროგრამების ნაწილი მაგალითად, „ნარმოე საქართველოში“ მნიშვნელოვან შინაარსობრივ ინსტრუმენტად შეიძლება ჩაითვალოს, (Geostat, 2024; ანარმოე საქართველოში, 2023). თუმცა, პროგრამაში მონაწილეობისთვის საჭირო ბიუროკრატიული ბარიერები, ბიზნესგეგმის მომზადების სირთულე და შერჩევის პროცედურების გამჭვირვალობაზე კითხვები კვლავაც მნიშვნელოვან დაბრკოლებად რჩება. ფინანსური ბაზრის მრავალფეროვნების სიმწირე კი ზრდის სექტორის მონყვლადობას. ამგვარ პირობებში, მენარმეებს ხშირად უწევთ თვითდაფინანსებაზე და არაფორმალურ ვალდებულებებზე დაყრდნობა, რაც ზრდის ფინანსურ რისკებს და ზღუდავს ბიზნესის ზრდის პოტენციალს.

2. რეგულაციები, ბიუროკრატია და ნორმატიული გავრცელების გარეგანი ფაქტორები

მცირე მენარმეობის განვითარება მჭიდროდ არის დაკავშირებული იმ რეგულაციური გარემოს სიმარტივესთან, რომელშიც ბიზნესს უწევს ფუნქციონირება. საქართველოს მაგალითში, მიუხედავად ბოლო წლების განმავლობაში განხორციელებული ადმინისტრაციული რეფორმებისა, მცირე ბიზნესის ოპერაციული წნეხი კვლავ მაღალია. კანონმდებლობა ხშირ შემთხვევაში რთულად აღქმადია იმ ადამიანებისთვის, ვისაც არ აქვს იურიდიული განათლება ან შესაბამისი კონსულტაციის რესურსი. ეს განსაკუთრებულად პრობლემურია რეგიონებში, სადაც მცირე მენარმეებს იშვიათად აქვთ წვდომა კვალიფიციურ სამართლებრივ ან საგადასახადო მომ-

სახურებაზე (World Bank, 2023:36). ხშირია შემთხვევა, როდესაც მენარმე ვერ ერკვევა ვალდებულებებში, რის გამოც თავს არიდებს ფორმალურ რეგისტრაციასა და ანგარიშგებას, რაც თავის მხრივ ამცირებს მის ფინანსურ და კომერციულ რესურსებზე წვდომის შესაძლებლობებს. რეგულაციების ხშირი ცვლილება მცირე ბიზნესს აიძულებს ოპერირება მოახდინოს არასტაბილურ სამართლებრივ ველში, რაც ბუნებრივად ამცირებს ახალ ინიციატივებს და ზრდის განვითარების შეფერხების რისკს. ზოგიერთი რეგულაცია თავისი შინაარსითაც არაპროპორციულად მოქმედებს მცირე სუბიექტებზე. მაგალითად, შრომის უსაფრთხოებისა და ტექნიკური ნორმების მოთხოვნები ხშირ შემთხვევაში არ არის გათვლილი მცირე საწარმოების შესაძლებლობებზე, რაც რეალურად უქმნის ან ზედმეტ ტვირთს, ან საფრთხეს, რომ ისინი საქმიანობას საერთოდ ვერ განაგრძობენ კანონიერად. ამრიგად, ბიუროკრატიული გარემო და ნორმატიული ბაზა ერთ-ერთ მნიშვნელოვან გამონეგად რჩება მცირე მენარმეებისთვის, რომელიც მოითხოვს არა მხოლოდ დოკუმენტაციის გამარტივებას, არამედ სისტემური მიდგომის დანერგვას პროგნოზირებადობის, გეოგრაფიული ხელმისაწვდომობისა და საინფორმაციო მხარდაჭერის თვალსაზრისით.

3. შეზღუდული წვდომა ბაზარზე და კონსუმიციური ნარკების დაბალი დონე

მცირე მენარმეები საქართველოში ხშირად ოპერირებენ შეზღუდულ და კონკურენტულად არათანაბარ გარემოში, სადაც დიდი კომპანიები დომინირებენ ნარმოების მასშტაბით, დისტრიბუციითა და რესურსებზე წვდომით. ასეთ პირობებში მცირე ბიზნესი იძულებულია მიმართოს ვიწრო სამომხმარებლო სეგმენტებს, რომლებიც მოთხოვნის სიმცირის და რესურსების დეფიციტის გამო ვერ უზრუნველყოფს მდგრად ზრდას. ბაზარზე წვდომის შეზღუდვას ამძიმებს საჯარო შესყიდვებში მონაწილეობის დაბალი დონე, არასაკმარისი ინფრასტრუქტურა რეგიონებში და ციფრული ჩართულობის სისუსტე. პრობლემურია აგრეთვე საერთაშორისო სტანდარტების დაუფლება და სერტიფიცირების მაღალი ხარჯი, რაც მენარმეებს გამორიცხავს საექსპორტო პროცესებიდან. ბაზრის ბარიერები, ამ კონტექსტში, არ არის მხოლოდ

ტექნიკური ხასიათის ისინი სისტემურია და საჭიროებენ მართულ პოლიტიკას, რომელიც გააძლიერებს ინფრასტრუქტურას, სტანდარტების ხელმისაწვდომობას და უზრუნველყოფს მცირე მენარმეობის აქტიურ ჩართვას ეკონომიკურ პროცესებში.

4. ტექნოლოგიური ჩამორჩენილობა და ინოვაციური პოტენციალის სისუსტე

ციფრული ეპოქის ეკონომიკაში მცირე მენარმეობის განვითარება პირდაპირ არის დამოკიდებული ტექნოლოგიურ შესაძლებლობებზე და ინოვაციების ათვისების უნარზე. საქართველოში მცირე სანარმოთა მნიშვნელოვანი ნაწილი ფუნქციონირებს ტექნოლოგიურად სუსტ გარემოში, სადაც წარმოება ხშირად არაეფექტიანია, ხოლო თანამედროვე ციფრული ინსტრუმენტები ბუღალტრული პროგრამები, ონლაინ გაყიდვები და კლიენტთა მართვის სისტემები თითქმის არ გამოიყენება. ინოვაციური პოტენციალი დაბალია როგორც ფინანსური რესურსების შეზღუდულობის, ისე ტექნოლოგიური განათლების დეფიციტის გამო. რეგიონებში ვითარებას ამწვავებს ინფრასტრუქტურული ჩამორჩენილობა და ციფრულ სერვისებზე არათანაბარი წვდომა, რაც კიდევ უფრო აღრმავებს ასიმეტრიას. შედეგად, მცირე ბიზნესი ვერ ეწევა ბაზრის სწრაფად ცვალებად მოთხოვნებს და დაკარგული აქვს ტექნოლოგიური ადაპტაციის უნარი. არსებული ვითარება საჭიროებს კომპლექსურ პოლიტიკას, რომელიც დაეფუძნება განათლებას, ტექნოლოგიურ ტრანსფერზე, ციფრულ ჩართულობაზე და თანამედროვე სამუშაო პრაქტიკის ხელშეწყობაზე.

5. კვალიფიციური სამუშაო ძალის დეფიციტი და შრომის ბაზრის სტრუქტურული დისბალანსი

შრომის ბაზრის სტრუქტურული დისბალანსი ერთ-ერთ ძირითად ბარიერს წარმოადგენს მცირე მენარმეობის განვითარებისთვის. საქართველოში, განსაკუთრებით რეგიონებში, შრომითი რესურსი ვერ შეესაბამება თანამედროვე სანარმოების საჭიროებებს, რაც ძირითადად გამოწვეულია პროფესიული განათლების სისტემის არასაკმარისი პრაქტიკული მიმართებით. მცირე ბიზნესს ხშირად არ აქვს საშუალება უზრუნველყოს კადრების გადამზადება ან სათანადო სამუშაო პირობები, რაც ხელს უშლის კვალიფიციური კადრების შენარჩუნებას. შედეგად, მენარმეები დგანან არჩევანის წინაშე: ან შეწყვიტონ გაფართოების პროცესები, ან აიჩიონ დაბალკვალიფიციური მუშახელი, რაც საბოლოოდ ზღუდავს სანარმოს პროდუქტიულობასა და მომსახურების ხარისხს. მიგრაციის პროცესები და მცირე მენარმეობის ნაკლები მიმზიდველობა დაბალი ანაზღაურებისა და სოციალური გარანტიების გამო კიდევ უფრო ართულებს მდგომარეობას. ამგვარ პირობებში სამუშაო ძალის ხარისხის გაუმჯობესება გარდაუვალი პირობაა ბიზნესის მდგრადი განვითარებისათვის. საჭიროა პროფესიული განათლების და მენარმეობის სინქრონიზაცია, პრაქტიკული სწავლის ხელშეწყობა, ადგილობრივი კადრების მოზილიზაცია და მიზნობრივი გადამზადების პოლიტი-

კა, რომელიც შრომით ბაზარზე რეალურ მოთხოვნებზე იქნება ორიენტირებული.

დასკვნა

მცირე მენარმეობა საქართველოს ეკონომიკის მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს. მიუხედავად მისი გრძელვადიანი განვითარების პოტენციალისა, ეს სეგმენტი კვლავ რჩება მოწყვლადად მრავალფეროვანი სისტემური პრობლემების ფონზე, რომლებიც ზღუდავენ როგორც ბიზნესის გაფართოებას, ისე მის ეფექტიან ფუნქციონირებას. განხილულმა დაბრკოლებებმა ცხადყო, რომ მცირე მენარმეობის ოპერირების შესაძლებლობებს ზღუდავს ეკონომიკური, ინსტიტუციური და სოციალური ფაქტორების ერთობლიობა. ფინანსური რესურსების შეზღუდული ხელმისაწვდომობა, არაპროგნოზირებადი და ხშირ შემთხვევაში რთულად აღსაქმელი რეგულაციები, ბაზარზე შეზღუდული წვდომა, ტექნოლოგიური ჩამორჩენილობა და კვალიფიციური კადრების დეფიციტი ქმნის დაბალი პროდუქტიულობის ჩაკეტილ სისტემურ წრეს. საქართველოში, მსგავსად მსოფლიოს სხვა ქვეყნებისა, მცირე და საშუალო მენარმეობის განვითარება ერთ-ერთ მთავარ პრიორიტეტს წარმოადგენს. მცირე და საშუალო მენარმეობის განვითარებისთვის, უმთავრესია მაკროეკონომიკური სტაბილურობა, რაც ხელს უწყობს მიმზიდველი საინვესტიციო გარემოს ფორმირებას (მაღლაკელიძე, 2022:121). მათი დაძლევა საჭიროებს არა მხოლოდ სისტემურ და თანმიმდევრულ პოლიტიკას, არამედ ინსტიტუციური რეფორმების ფართო ჩარჩოს. ამ კონტექსტში მნიშვნელოვანია გახსოვდეს, რომ ეკონომიკური თავისუფლება, პირველ ყოვლისა, თავისუფალ მენარმეობასთან ასოცირდება. ეს უკანასკნელი კი გულისხმობს, რომ მენარმეობის ფორმების შერჩევა არ უნდა იყოს სახელმწიფოს მიერ დეტერმინირებული, არამედ უნდა ეფუძნებოდეს ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ თავისებურებებს და შესაბამის კანონმდებლობას. კანონი უნდა იცავდეს მენარმეობას და უწყობდეს მის განვითარებას (გოგიაშვილი, 2013:152). შიდა ბიზნესგარემოს გაუმჯობესება და საერთაშორისო კონკურენტუნარიანობის ამაღლება შეუძლებელია ეფექტიანი ინსტიტუციური ჩარჩოს გარეშე.

ამრიგად, მცირე მენარმეობის სტიმულირება საქართველოში არ არის მხოლოდ ეკონომიკური განვითარების საკითხი ის სოციალური, რეგიონული და პოლიტიკური სიმწიფის ინდიკატორიცაა. მთავრობის, კერძო სექტორისა და სამოქალაქო საზოგადოების ერთობლივი ძალისხმევა განსაზღვრავს, შეძლებს თუ არა ეს სეგმენტი გახდეს ქვეყნის ინოვაციური და ინკლუზიური ზრდის საყრდენი.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. გოგიაშვილი ო., (2013). მცირე და საშუალო ბიზნესის პრობლემები და მათი გადაჭრის გზები საქართველოში. დისერტაცია ეკონომიკის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად. აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. ქუთაისი. URL: <https://old>

atsu.ge/images/pdf/disertaciebi/disertacia_gogiasvili.pdf;

2. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური. „რეგიონული სტატისტიკა (მთლიანი შიდა პროდუქტი)“ URL:<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/93/regionuli-statistika>;

3. უგულავა, გ. (2023). ტერიტორიული ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიული დაგეგმვა. „ივერიონი,“ თბილისი. URL:https://www.researchgate.net/publication/372371835_teritoriuli_ekonomikuri_ganvitarebis_strategiuli_dagegmva;

4. ელიზბარაშვილი, გ. (2024). „საქართველოს მცირე მენარმეობის სტრუქტურული გამონვევები და მათი გადაჭრის გზები“.

5. 5. ჩიხლაძე, ნ. (2021). „რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკის თეორიული და პრაქტიკული მიდგომები“. ქუთაისი. URL:https://www.researchgate.net/publication/354724312_regionuli_ekonomikuri_politikis_theoriuli_da_praktikuli_midgomebi;

6. 6. მალაკელიძე ა. (2022წ). მცირე და საშუალო მენარმეობის ხელშემწყობი ეკონომიკური პოლიტიკა საქართველოში“. ეკონომიკის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაცია. თბილისი.

7. 7. საქართველოს სტატისტიკის ანგარიშის ცენტრი. „მცირე და საშუალო ბიზნესის ზრდის ფუნდამენტი საქართველოში“. <https://www.geostat.ge/media/58575/Business-sector-in-Georgia-2023.pdf>;

8. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, ბიზნეს რეგისტრი. <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/64/biznes-registri>

9. საქართველოს მცირე და საშუალო მენარმეობის განვითარების სტრატეგია 2016-2020 წლებისთვის. https://www.gov.ge/files/439_54422_706524_100-1.pdf.

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები საქართველოში: ტენდენციები, ზეგავლენა და სამომავლო პერსპექტივა

DOI: <https://doi.org/10.52340/bal/2025.02.10>

რეზიუმე

უდავოა, რომ პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება მსოფლიო ქვეყნების განვითარების პროცესში და ამ მხრივ საქართველოც არ არის გამონაკლისი. შეიძლება ითქვას, რომ საქართველო პოსტ-საბჭოთა სივრცის ის ქვეყანაა, რომელიც გამო-რჩეულია თავისი პოლიტიკით პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მიმართ. დამოუკიდებლობის მოპოვების დღიდან, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები გახდა მისი ეკონომიკური განვითარებისთვის მნიშვნელოვანი ფაქტორი და დღემდე ქვეყანაში განხორციელებული პუ-ის მოცულობის დინამიური და სტატისტიკური ანალიზი შთამბეჭდავ შედეგს გვაძლევს.

საქართველო, როგორც პატარა, ღია ეკონომიკის ქვეყანა, რომელიც მდებარეობს სტრატეგიულად ხელსა-ყრელ მონაკვეთზე ევროპასა და აზიას შორის, ეყრდნობა პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს ინფრასტრუქტურის განვითარების, ენერგეტიკული პროექტების, ლოჯისტიკის, ტურიზმისა და ფინანსური მომსახურების მხა-რდასაჭერად. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემოდინებას მუდმივად ახლავს თანმდევი რყევები, გლობალური ტენდენციებისა და რეგიონული დინამიკის შესაბამისად, ისინი კვლავაც მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ეკო-ნომიკური მდგრადობის გაძლიერებაში, ბიზნეს გარემოს გაუმჯობესებასა და ქვეყნის გლობალურ ღირებულე-ბათა უფრო ღრმად ინტეგრაციაში.

ლაშა გუმბერიძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ბიზნესის, სამართლისა და სოციალურ
მეცნიერებათა ფაკულტეტის, ეკონომიკის
სპეციალობის დოქტორანტი
<http://orcid.org/0009-0000-7551-264X>
E-mail: lasha.gumberidze1999@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: პირდაპირი უცხოური ინვესტი-
ციები, მთლიანი შიდა პროდუქტი, ეკონომიკური ზრდა,
რეგიონული ინვესტიციები.

FOREIGN DIRECT INVESTMENT IN GEORGIA: TRENDS, IMPACT AND FUTURE PROSPECTS

Lasha Gumberidze

Akaki Tsereteli State University,
Faculty of Business, Law and Social Sciences,
PhD student in Economics
<http://orcid.org/0009-0000-7551-264X>
E-mail: lasha.gumberidze1999@gmail.com

RESUME

It is undeniable that foreign direct investment plays an important role in the development of countries around the world, and Georgia is no exception. It can be said that Georgia is a country in the post-Soviet space that stands out for its policy towards foreign direct investment. Since gaining independence, foreign direct investment has become an important factor in its economic development, and to this day, dynamic and statistical analysis of the volume of FDI in the country does not lose its importance.

As a small, open economy strategically located between Europe and Asia, Georgia relies on foreign direct investment to support infrastructure development, energy projects, logistics, tourism, and financial services. Although foreign direct

investment inflows to Georgia have fluctuated in line with global trends and regional dynamics, they continue to play an important role in strengthening economic resilience, improving the business environment, and deepening the country's integration into global value chains.

Keywords: Foreign Direct Investments, Gross Domestic Product, Economic Growth, Regional Investments.

შესავალი

ბოლო ათწლეულის განმავლობაში გლობალიზაციის ინტენსიფიკაციამ არსებითად გააძლიერა საერთაშორისო საინვესტიციო კაპიტალის მობილობა. ამ პროცესმა შეუწყო ხელი პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობის ზრდასა და მათი როლის კომპლექსურ შეფასებას ეკონომიკური განვითარების კონტექსტში. არსებული ემპირიკული კვლევების მიმოხილვა ცხადყოფს, რომ FDI-სა და ეკონომიკურ ზრდას შორის ურთიერთკავშირი ერთმნიშვნელოვანი არ არის. კვლევების ნაწილი ასახავს პირდაპირი ინვესტიციების დადებით გავლენას პროდუქტიულობისა და ეკონომიკური დინამიკის გაძლიერებაზე, მაშინ, როდესაც სხვა ავტორთა დასკვნები მსგავს ეფექტებს ვერ ადასტურებს. შესაბამისად, აღნიშნული ურთიერთობა მრავალფაქტორულ და კონტექსტურ დამოკიდებულ მოვლენად განიხილება.

მრავალი ეკონომისტი ეთანხმება იმ აზრს, რომ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები მნიშვნელოვან კომპონენტს წამოადგენს ქვეყნისთვის წარმატებული განვითარების სტრატეგიის შემუშავების პროცესში. ეკონომისტთა ნაწილი ამტკიცებს, რომ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა განვითარებადი ქვეყნისთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია, რადგან ეს აუმჯობესებს მათ უნარს, რომ აწარმოონ კონკურენტუნარიანი პროდუქცია და ამგვარად წარმოიჩინდნენ ბაზარზე.

ინვესტიციების ზრდის უფრო მაღალი ტემპი მუდმივად დაკავშირებულია პროდუქტიულობისა და წარმოების განსაკუთრებით სწრაფ ზრდასთან, რადგან ერთ მუშაკზე მეტი კაპიტალი ხელს უწყობს ინოვაციებსა და ეფექტურობას. დაგროვილი გამოცდილება აჩვენებს, რომ ქვეყნები, რომლებშიც ინვესტიციები სწრაფად მატულობს, შესაბამისად, ხასიათდებიან წარმოების ზრდის მაღალი ტემპითაც, რასაც თან ახლავს სამუშაო ადგილების შექმნა და ფართო მაკროეკონომიკური მიღწევები.

აღსანიშნავია, ის გარემოება, რომ პოსტსაბჭოთა სივრცეში საქართველო ერთ-ერთი პირველი ქვეყანა იყო, რომელმაც ღია ეკონომიკური პოლიტიკა გაატარა უცხოური ინვესტიციების ქვეყანაში შემოდინების კუთხით. დამოუკიდებლობის მოპოვების პირველივე დღიდან სისტემური ტრანსფორმაციის პროცესში მყოფი ქვეყნისთვის დამახასიათებელი საინვესტიციო მიმშლის ფონზე პუი იქცა ყველაზე მნიშვნელოვან ინდიკატორად და ქვეყანაში განხორციელებული უცხოური ინვესტიციების ნაკადების მოცულობის შეფასება, სტატისტიკურად თუ დინამიკურად, დღემდე არ კარგავს აქტუალობას.

მიმღები ქვეყნის საინვესტიციო გარემო მნიშვნელოვანია პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვისა და შემდგომში მათი ეფექტური მართვისთვის, რაც, რიგი

ფაქტორების გათვალისწინებით, უნიკალურია თითოეული ქვეყნის შემთხვევაში. როგორც განვითარებადი ეკონომიკის მქონე ქვეყანამ, საქართველომ, ბოლო ათწლეულების განმავლობაში განიცადა რთული და მნიშვნელოვანი ცვლილებები ეკონომიკური და პოლიტიკური მიმართულებით. ქვეყნის წარმატება აისახება სხვადასხვა საერთაშორისო რეიტინგში მის წამყვან პოზიციებზე. თუმცა, ჯერ კიდევ არსებობს პრობლემური სფეროები, რომლებიც საჭიროებენ რადიკალურ და ეფექტურ რეფორმებს. ბუნებრივია, ეფექტიანი საინვესტიციო გარემოს ფორმირების პროცესში დიდ როლს თამაშობს ისეთი საინვესტიციო პოლიტიკის შემუშავება, რომელიც ორიენტირებული იქნება, არა მხოლოდ ქვეყნის კონკრეტულ რეგიონში ინვესტიციების მოცულობის ზრდისკენ, არამედ მხედველობაში მიიღებს და ხელს შეუწყობს ყველა რეგიონის საინვესტიციო პოტენციალის ზრდას.

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობის თვალსაზრისით, განვითარებადი ქვეყნების რეგიონებს შორის მნიშვნელოვანი განსხვავებებია, ასეთ ქვეყნებში პუი ძირითადად ერთ კონკრეტულ რეგიონში აკუმულირდება, კერძოდ, ისეთში, რომელიც ყველაზე მეტად მიმზიდველია ინვესტორისთვის. შესაბამისად, ერთი რეგიონი მნიშვნელოვნად განვითარებულია ეკონომიკური თუ სხვა თვალსაზრისით. ამდენად, დისბალანსი რეგიონულ განვითარებაში მკვეთრად იზრდება. აღნიშნულის აღმოფხვრის ერთ-ერთ საშუალებად კი დეცენტრალიზაციასთან დაკავშირებით ეფექტიანი რეფორმის გატარება გვესახება.

ძირითადი ტექსტი

UNCTAD - სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, მსოფლიო მასშტაბით განხორციელებულმა პირდაპირმა უცხოურმა ინვესტიციებმა, 1990-2024 წლების ჩათვლით, 33.8 ტრილიონ აშშ დოლარამდე მიაღწია. ამ ინვესტიციებიდან დაახლოებით 40% განხორციელებულია ქვეყნებში, რომლებიც განვითარებადი ეკონომიკით ხასიათდებიან, ხოლო დანარჩენი 60% - განვითარებული ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში. აღნიშნულ პერიოდში ქვეყნები, რომლებმაც ყველაზე მეტი ინვესტიცია მიიღეს, არიან: აშშ, ჩინეთი, გაერთიანებული სამეფო, სინგაპური. ხაზგასასმელია ის გარემოებაც, რომ 2024 წელს, 2023 წელთან შედარებით, მსოფლიო მასშტაბით განხორციელებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობა დაახლოებით 3.6%-ით არის გაზრდილი (1,5 ტრილიონ დოლარამდე), ზრდა ფიქსირდება, როგორც განვითარებული, ისე განვითარებადი ეკონომიკის მქონდე ქვეყნებში, შესაბამისად, 8,8% და 0,2%-ით. აღნიშნული ტენდენცია 2025 წლის განვლილ პერიოდშიც შენარჩუნდა.

საქართველო მიეკუთვნება განვითარებადი ეკონომიკის მქონე ქვეყნების სიას. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, 1990-2024 წლის პერიოდში ქვეყანაში ჯამურად განხორციელდა 28.7 მილიარდი აშშ დოლარის ოდენობის ინვესტიცია, რაც ანალოგიურ პერიოდში, გლობალურად, მსოფლიოში განხორციელებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ჯამური ოდენობის 0,1%-ზე ნაკლებია.

90-იანი წლების მეორე ნახევრიდან უცხოური ინვესტიციები გახდა ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის ხელშეწყობის ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორი, ხოლო საინვესტიციო რეფორმების გაუმჯობესების თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანი ნაბიჯები 2005 წლიდან გადაიდგა. დაიხვენა საგადასახადო კანონმდებლობა, კერძოდ, შემცირდა საგადასახადო განაკვეთები. გააქტიურდა სახელმწიფოს საკუთრებაში არსებული საწარმოების პრივატიზაციის პროცესი (იხ. დიაგრამა 1).

როგორც დიაგრამა 1-ზე ვხედავთ, ინვესტიციების შემოდინება საქართველოში 1997 წლიდან დაიწყო, ხოლო მისი მკვეთრი ზრდა 2004 წლიდან იწყება - ვარდების რევოლუციის შემდგომ. მალევე, 2007 წელს, განხორციელდა დიდი ოდენობის პირდაპირი უცხოური ინვესტიცია, მაგრამ შემდეგ პერიოდში 2008-2009 წლებში ვითარება შესუსტდა, რაც გამოწვეული იყო 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს შორის ომით, რასაც თან დაერთო მსოფლიო გლობალური კრიზისი, რამაც ეკონომიკური აქტივობა მნიშვნელოვნად შეამცირა.

2010 წლიდან ვითარება შედარებით გამოსწორდა და მის შემდეგ თანდათან უმჯობესდება, მაგრამ ყურადღება მისაქცევი გამოწვევისია 2012, 2016 და 2020 წლებში, როცა ოდნავ მცირდებოდა პუი-ს მოცულობა, რაც ძირითადად პოლიტიკური გაურკვევლობით იყო გამოწვეული. 2019-2020 წლებთან დაკავშირებით აღსანიშნავია, რომ ეს არის პერიოდი, რა დროსაც, არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ მთლიანად მსოფლი-

ოში გავრცელებული იყო Covid-19-ის პანდემია, რის გამოც მრავალი ქვეყნის მთავრობებმა „ლოკდაუნი“ გამოაცხადეს, რამაც, ბუნებრივია, ეკონომიკური აქტივობა და პუი-ს მოცულობა მსოფლიო მასშტაბით შეამცირა.

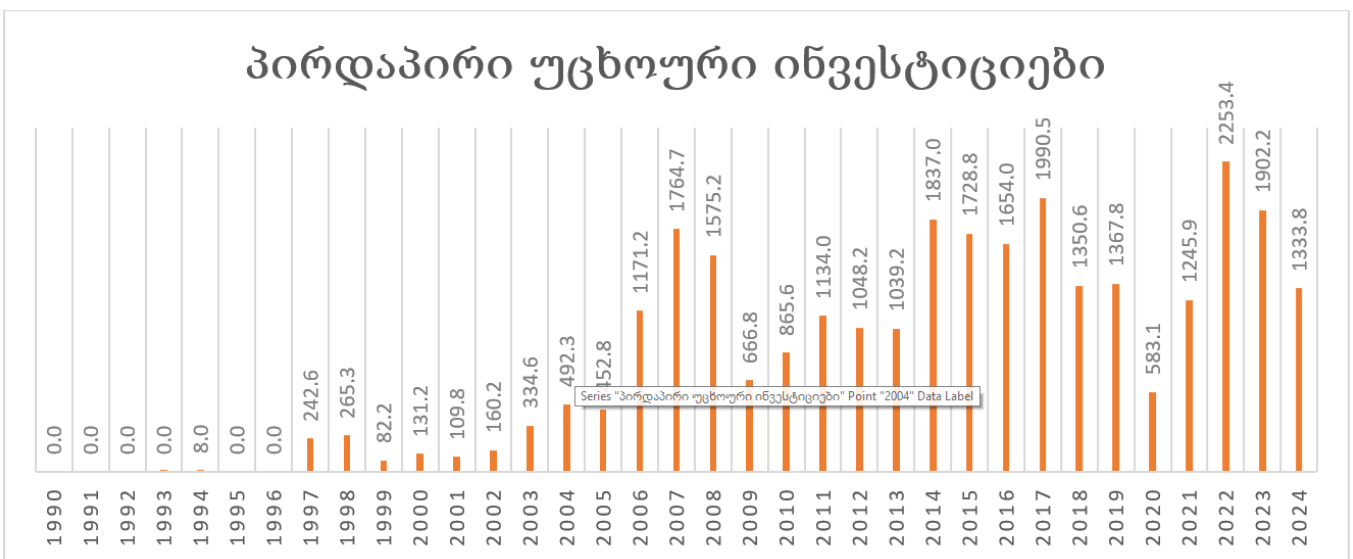
საქართველოში განხორციელებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შესახებ დიაგრამა 1-ზე მოცემული ინფორმაცია ნომინალურ მაჩვენებელშია გამოსახული, რაც იმას ნიშნავს, რომ ის სრულ ინფორმაციას არ გვანვდის იმაზე, საკმაოდ ბევრი არის განხორციელებული ინვესტიცია, თუ არა. იმისთვის რომ სურათი მეტად ნათელი იყოს, აუცილებელია, ინვესტიციების მოცულობა ქვეყნის ეკონომიკის, მთლიანი შიდა პროდუქტის მოცულობის მიმართ ვნახოთ. რაც უფრო დიდია ქვეყნის ეკონომიკა, მით უფრო მეტი ინვესტიცია სჭირდება მას ზრდისა და განვითარებისთვის (იხ. დიაგრამა 2).

დიაგრამა N2-ზე მოცემულია შესაბამისობა მშპ-სა და პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებს შორის 2017-2023 წლებში. როგორც ვხედავთ, 2017 წლიდან 2023 წლამდე, მშპ ზრდის ტენდენციით ხასიათდებოდა, თუ არ ჩავთვლით 2020 წლის Covid-19-ის პერიოდს.

1996-2022 წლებში საქართველოში განხორციელებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების დიდი ნაწილი, დაახლოებით 32%, ევროკავშირის ქვეყნებიდანაა. ხაზგასასმელია ის გარემოებაც, რომ უცხოელი ინვესტორისთვის ადაპტირებული სამართლებრივი ჩარჩოს გათვალისწინებით, საქართველოს მოქალაქეები ხშირად იყენებდნენ ოფშორულ ზონებს რეინვესტირებისთვის. ზოგიერთი მსხვილი ქართული კომპანია რეგისტრირებულია ევროკავშირის ტერიტორიაზე, შესაბამისად, მათი ბრუნვის ნაწილი აღიქმება, როგორც უცხოური ინვესტიციები.

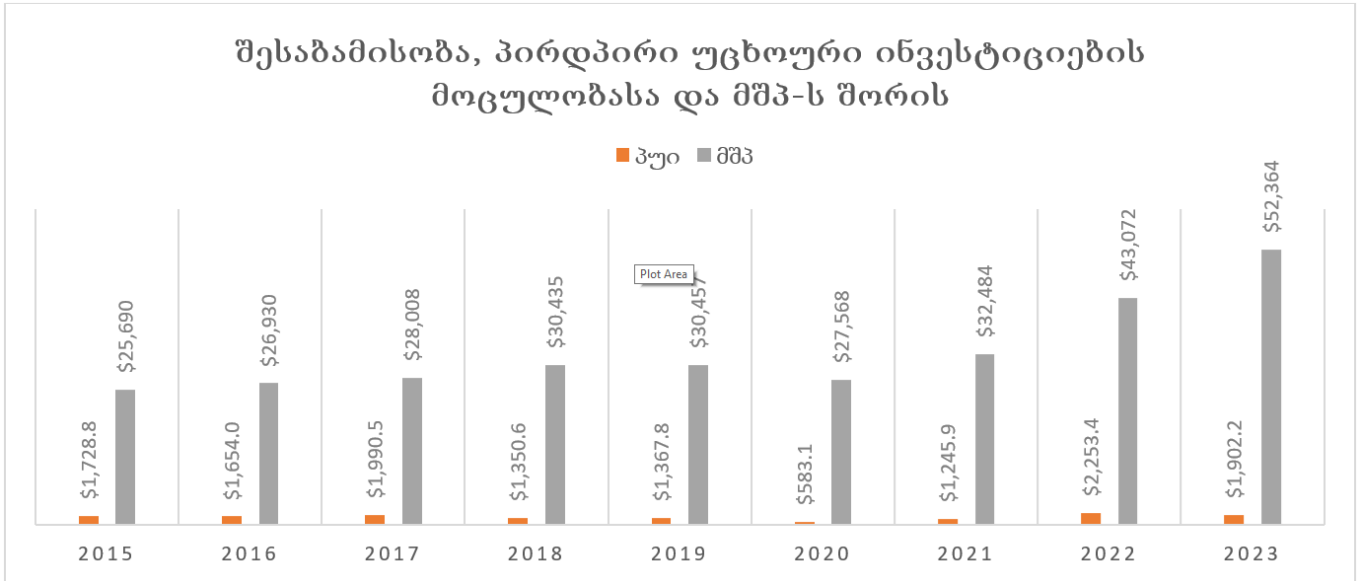
საქართველოში განხორციელებულ პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებზე მსჯელობისას სასურველია, უფრო დეტალურად განვიხილოთ, თუ რისგან შედგება

დიაგრამა 1

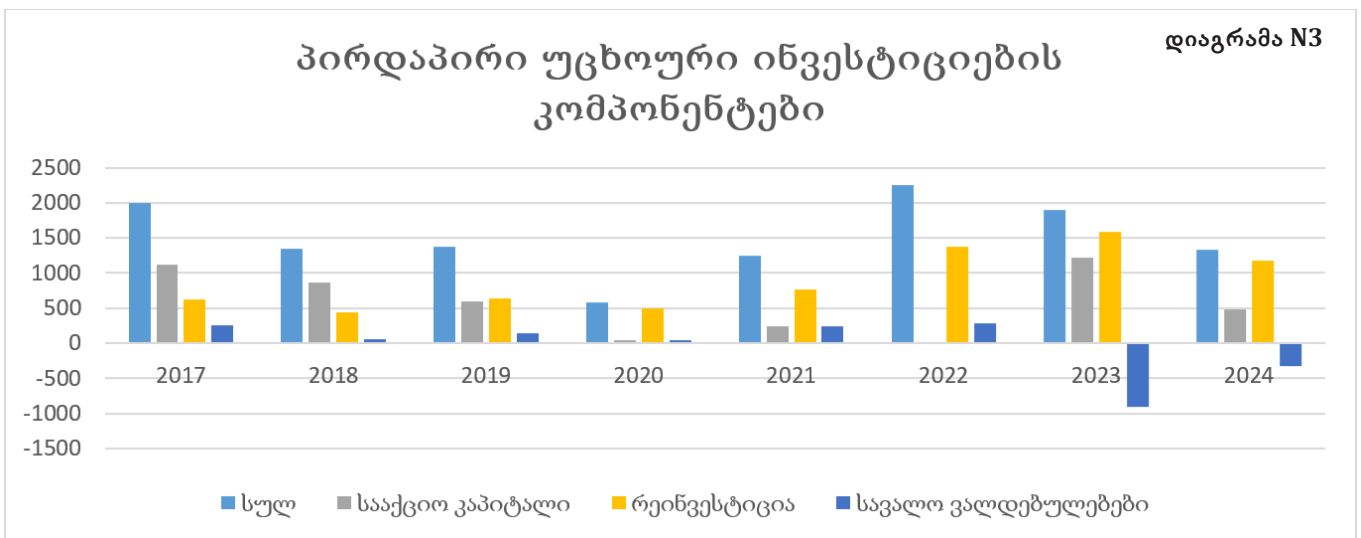

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ვებგვერდი

დიაგრამა N2

წყარო: აგებულია ავტორის მიერ, საქსტატის მონაცემების მიხედვით

დიაგრამა N3

წყარო: აგებულია ავტორის მიერ, საქსტატის მონაცემების მიხედვით

ცხრილი N1

რეინვესტიციებისა და ახალი ინვესტიციების თანაფარდობა 2017-2024 წწ.

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
სულ	1990.5	1350.6	1367.8	583.1	1245.9	2253.4	1902.2	1333,8
მათ შორის								
სააქციო კაპიტალი	1 115.0	867.0	588.4	45.9	234.4	596.7 1	1211.2	483
რეინვესტიცია	616.5	434.1	636.6	500.4	771.4	1 378.3	1 591.6	1170,6
სავალო ვალდებულებები	259.1	50.5	142.8	36.8	240.1	278.4	-900.6	-320,5

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული ბიუროს ვებგვერდი

ის, რა პროცენტია რეინვესტიცია და რა ოდენობის ახალი ინვესტიცია შემოდის რეალურად ქვეყანაში (იხ. დიაგრამა 3).

ცხრილი 1-ზე ნაჩვენებია 2017-2024 წლების პერიოდში პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებისა და მისი შემადგენელი კომპონენტების ცვლილების დინამიკა.

შეგვიძლია დავაკვირდეთ მოცემულ პერიოდში საქართველოში განხორციელებული პუი-დან რეინვესტირების მაჩვენებლის ხვედრით წილებს. კალკულაციის შედეგად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ წლიდან წლამდე პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებში რეინვესტირების ხვედრითი წილი ზრდის ტენდენციით ხასიათდება. ნომინალურ მაჩვენებლებში აღსანიშნავია, რომ 2017 წელთან შედარებით, 2024 წელს პუი-ში რეინვესტირების კომპონენტის წილი დაახლოებით 2-ჯერ არის გაზრდილი (616,5 მლნ\$-დან 1170,6 მლნ\$-მდე), ხოლო, რაც შეეხება ხვედრით წილს, ის 31%-დან 87.7%-მდეა გაზრდილი. პროცენტულად მაქსიმალური მაჩვენებელი სწორედ 2024 წელს დაფიქსირდა და აჭარბებს 2020 წლის, Covid-19 პანდემიის პერიოდში, დაფიქსირებულ ანალოგიურ მაჩვენებელს (85%). როგორც ვიცით, რეინვესტირება გულისხმობს საქართველოში მოქმედი უცხოური კომპანიების მიერ მიღებული მოგების ხელახალ დაბანდებას საკუთარ საქმიანობაში. შესაბამისად, რეინვესტიციის მოცულობის ზრდა მიუთითებს იმაზე, რომ ქვეყანაში რეალურად ახალი ინვესტიციები არ შემოდის და ინვესტიციების ძირითადი ტვირთი სწორედ რომ საქართველოში არსებულ მიმდინარე ინვესტირებზე გადადის. აღსანიშნავია, ისიც, რომ რეინვესტიციის მოცულობის ზრდა მთლიანობაში უარყოფით ფაქტორად არ უნდა იყოს აღქმული. უნდა გვახსოვდეს, რომ იმ შემთხვევაში, თუ მოქმედი ინვესტორები ფულადი სახსრების დაბანდებას საქართველოს ნაცვლად სხვა ქვეყანაში გადაწყვეტდნენ, ეს, ბუნებრივია, უარყოფითად აისახებოდა, როგორც რეინვესტირების მაჩვენებელზე, ისე მთლიანად პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობაზე. ხაზგასასმელია ის გარეობაც, რომ რეინვესტიციის ხვედრითი წილის ზრდა პუი-ში, გარკვეულწილად დადებითადაც შეიძლება იქნეს აღქმული, ვინაიდან ეს მიუთითებს იმაზე, რომ მოქმედ

ინვესტორებს დადებითი მოლოდინები აქვთ საქართველოს ეკონომიკის მიმართ, რომ აქ ოპერირება მათთვის მომგებიანია, ხოლო ბაზარი - მშვიდი და სტაბილური.

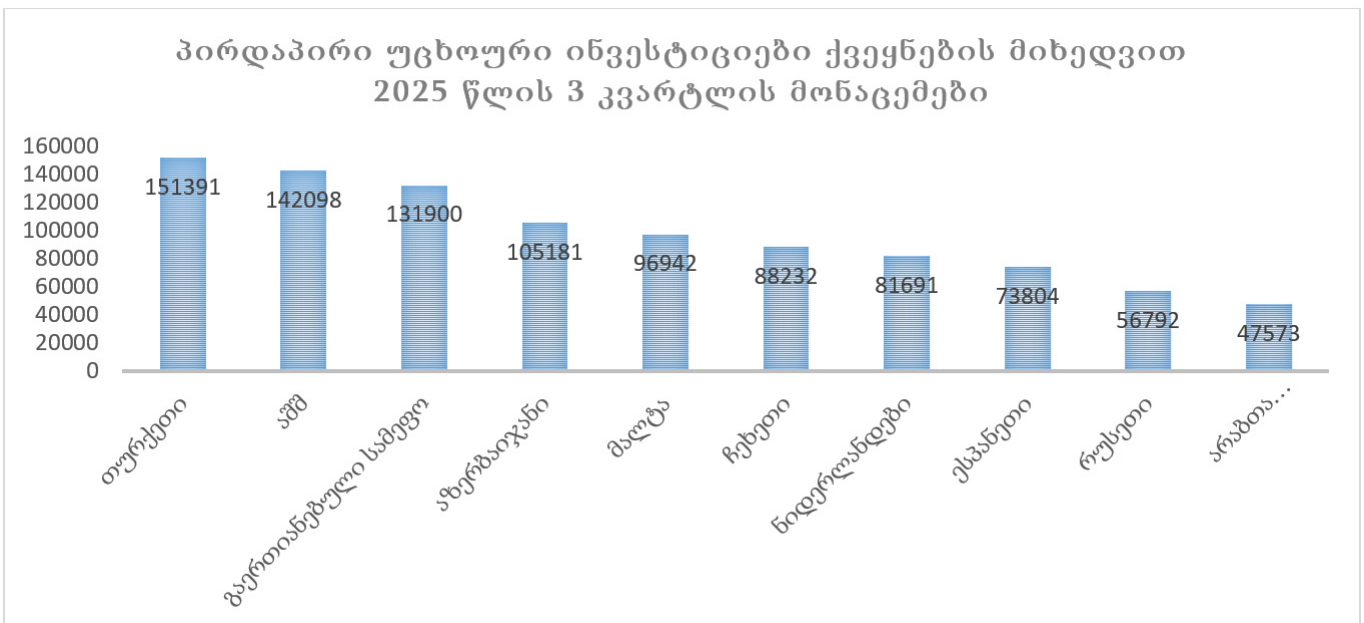
ცხრილი 1-ში მნიშვნელოვანია ყურადღების გამახვილება 2023 წელზე, ვინაიდან ამ პერიოდში განსაკუთრებით არის გაზრდილი ინვესტორის მიმართ ვალდებულების შემცირების მაჩვენებელი (სავალო ვალდებულებები: -900.6 მლნ\$), რაც ცხადია მოცემულ პერიოდში ამცირებდა საქართველოში განხორციელებული ინვესტიციის მოცულობას, მაგრამ საბოლოო ჯამში ეს ნეგატიური ეფექტი გადაფარულ იქნა რეინვესტირებისა და განსაკუთრებით სააქციო კაპიტალის მნიშვნელოვანი ზრდით. ამასთან ერთად, ამკარა არის, რომ 2024 წელს საგრძნობლად არის შემცირებული პუი-ს მოცულობა, რაც ძირითადად გლობალური ფაქტორებით - აშშ-ის ფედერალური რეზერვისა და ევროპის ცენტრალური ბანკის მხრიდან განაკვეთების მნიშვნელოვანი გაზრდით არის გამოწვეული.

დადებითად შეიძლება შევაფასოთ ის გარემოება, რომ 2020-2022 წლებში მნიშვნელოვნად იზრდება ინვესტიციებში სააქციო კაპიტალის წილი, 2023 წელს კი, 2022 წლის მონაცემთან შედარებით, ის 2.3-ჯერ გაიზარდა (596,7 მლნ\$-დან 1211,2 მლნ\$-მდე).

საბოლოო ჯამში, მიუხედავად აღნიშნულისა, დღესდღეობით არსებული მდგომარეობა - ის, რომ პუი-ს კომპონენტებიდან რეინვესტირების ზრდის ტემპი მნიშვნელოვნად აჭარბებს რეალურად ახალი ინვესტიციის შემოდინების (სააქციო კაპიტალი) ზრდის ტემპს, ნაკლებად სასურველია. უდავოა, რომ აღნიშნული ვითარების გამოსწორების გასაღებები ეფექტური საინვესტიციო პოლიტიკის შემუშავებაშია.

ცალკე ყურადღება უნდა გავამახვილოთ 2025 წლის მონაცემებზე, მიუხედავად იმისა, რომ ჯერ მხოლოდ I, II და III კვარტლის მონაცემებია ხელმისაწვდომი, პუი-ს

დიაგრამა 4

წყარო: აგებულია ავტორის მიერ საქსტატის მონაცემების საფუძველზე

შემცირების ტენდენცია შესამჩნევია, განსაკუთრებით კი 2025 წლის მეორე კვარტალში.

2025 წლის სამი კვარტლის მიხედვით, მონაცემები შემდეგნაირად არის განაწილებული და მოცემულია დიაგრამა 4-ზე:

როგორც ვხედავთ, 2025 წლის 3 კვარტლის შედეგებით, საქართველოში უცხოური ინვესტიციების განხორციელების მხრივ მოწინავე ადგილებს იკავებენ თურქეთი, აშშ და გაერთიანებული სამეფო.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოში, ძირითადად, დიდი ოდენობის ინვესტიციებს ერთი და იგივე ქვეყნები ახორციელებენ. ვფიქრობ, უმჯობესია, ამ მხრივ, მეტად დივერსიფიცირებული ვითარება იყოს და საქართველოში განხორციელებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობა მხოლოდ რამდენიმე მხვილ ქვეყანაზე არ იყოს დამოკიდებული. დაგროვილი გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ პუი-ს მნიშვნელოვანი ნაწილი ხორციელდება ისეთი ქვეყნებიდან, როგორებიცაა, მაგალითად, აშშ, გაერთიანებული სამეფო, მალტა და ნიდერლანდები. ასეთი მაღალი კონცენტრაცია ზრდის მოწყვლადობას, თუ ერთი ან რამდენიმე მსხვილი ინვესტორი დროში გადადებს პროექტის განხორციელებას, მთლიანი პუი უცბად მცირდება.

დღედღობით აქტიურად მიმდინარეობს საუბარი ჩინეთთან ეკონომიკური ურთიერთობების გაუფობსების შესახებ და ამ მიმართულებით გარკვეული წინსვლაც გვაქვს (თავისუფალი ვაჭრობის ხელშეკრულება), მაგრამ სტატისტიკური მონაცემების საფუძველზე, პირდაპირ შეიძლება ითქვას, რომ ჩინეთიდან საქართველოში განხორციელებული ინვესტიციების მოცულობა სტაბილურად უცვლელია და ზრდის ტენდენციით არ ხასიათდება. შესაბამისად, საქართველოს მშპ-ის ფორმირებაში მნიშვნელოვან როლს კვლავ ევროპული ქვეყნებიდან და აშშ-დან დაბანდებული ინვესტიციები ასრულებს.

საინტერესოა ისიც, თუ როგორ ნაწილდება საქართველოში განხორციელებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები რეგიონებს შორის.

ცხრილი 2 ასახავს, თუ, როგორ შეიცვალა რეგიონების მიხედვით პუი-ს მოცულობა. ბუნებრივია, ყოველწელს საქართველოში განხორციელებული უცხოური ინვესტიციების უდიდესი ნაწილი, ნახევარზე მეტი, მიემართება დედაქალაქს კენ. საინტერესოა 2022-2024 წლების დინამიკა (2025 წლის მონაცემები სრულად არ არის ხელმისაწვდომი და ცხრილშიც არაა შეყვანილი), როგორც ცხრილში ვხედავთ, წლიდან-წლამდე თბილისში განხორციელებული ინვესტიციების მოცულობა იკლებს (2024 წელს, 2022 წელთან შედარებით, შემცირება არის დაახლოებით 37%), აღნიშნული გარემოება შეიძლება პოზიტიურად ყოფილიყო აღქმული იმ შემთხვევაში, თუ პარალელურად დაფიქსირდებოდა უცხოური ინვესტიციების სტაბილური ზრდა დანარჩენ რეგიონებში, მაგრამ ეს ასე არ არის. შეიძლება ითქვას, რომ პუი-ს მნიშვნელოვანი ზრდა, ძირითადად, ფიქსირდება აჭარაში, სადაც, ბოლო 2 წელიწადში, ინვესტიციების მნიშვნელოვანი, 48%-იანი, ზრდა არის დაფიქსირებული (აბსოლუტურ გამოსახულებაში 30 მლნ-იანი ზრდა). თბილისში დაფიქსირებული კლება, უცხოური ინვესტიციის მოცულობის თვალსაზრისით, მთლიანობაში ვერ კომპენსირდება სხვა რამდენიმე რეგიონში ანალოგიური მაჩვენებლის ზრდით. 2024 წელს, 2022 - თან შედარებით, გვექონდა პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების უარყოფითი სალდო.

ინვესტიციებზე მსჯელობისას, ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს სახელმწიფო ბიუჯეტში არაფინანსური აქტივების ცვლილების ტენდენციის ანალიზს. ეს უკანასკნელი შეიძლება განვიხილოთ, როგორც კაპიტალური ხარჯის ცვლილება, რაც, თავის მხრივ, სახელმწიფოს შიდა ინვესტიციებზე გვიქმნის წარმოდგენას. არაფინანსური აქტივების ცვლილება, განსაკუთრებით მისი

ცხრილი N2

პუი-ს განაწილება საქართველოს რეგიონებს შორის, 2022-2024 წლები

	2022	2023	2024
ქ. თბილისი	2 001 213,0	1 510 711,7	1 268 779,0
აჭარა	60 831,2	69 418,2	90 309,5
კახეთი	2 004,2	8 549,8	5 253,5
სამცხე-ჯავახეთი	19 935,4	-39 357,1	43 676,2
ქვემო ქართლი	35 985,4	200 952,5	37 481,8
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	33 001,8	58 282,8	37 313,0
გურია	2 017,9	2 230,5	2 569,6
იმერეთი	20 297,7	53 873,3	-35 707,2
რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი	767,9	3 858,2	-13 504,0
შიდა ქართლი	35 473,0	35 609,5	34 251,8
მცხეთა-მთიანეთი	12 668,0	24 333,0	98 848,5

წყარო: სტატისტიკის ეროვნული ბიურო

ზრდა, ასახავს სახელმწიფოს მხრიდან განხორციელებულ ინვესტიციებს ინფრასტრუქტურასა და ქონებაში, რაც უკეთესი ბიზნეს გარემოს ჩამოყალიბებას უწყობს ხელს. ამ ყველაფერს კი უცხოელი ინვესტორები აღიქვამენ, როგორც პოზიტიურ სიგნალს - ქვეყანას აქვს ძლიერი მხარდაჭერა ეკონომიკის განვითარებისა და მდგრადობისთვის.

დიაგრამა 5-ზე ნაჩვენებია, თუ, როგორ იცვლებოდა არაფინანსური აქტივების მოცულობა 2022-2025 წლებში (მონაცემები ჩაშლილია კვარტალურად). როგორც ვხედავთ, 2025 წლის I და II კვარტალში არსებული მონაცემი ჩამორჩება 2023 და 2024 წლების მონაცემებს. აქ აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ პუი-ს ყველაზე მეტი ოდენობა დაფიქსირდა იმ წელს, რომელშიაც მაქსიმალური იყო არაფინანსური აქტივების მოცულობა - 2022 წელს. შესაბამისად, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ბოლო წლებში (2024-2025 წლებში), პუი-ს მოცულობის შემცირება, გარკვეულწილად, სწორედ არაფინანსური აქტივების ცვლილების შემცირების შედეგად არის. შეიძლება ვთქვათ, რომ არაფინანსურ აქტივებებზე განეული ხარჯების შემცირების მიზეზთაგან ერთ-ერთია ბიუჯეტის შემოსავლების მნიშვნელოვანი კომპონენტის, გრანტების წილის შემცირება, რაც საბოლოო ჯამში მთლიანად ბიუჯეტის შემოსულობების შემცირებაში აისახება, აქედან გამომდინარე კი, შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ბიუჯეტის ხარჯვითი წილი დაბალანსებულია, მათ შორის, არაფინანსურ აქტივებზე განეული ფინანსური რესურსების შემცირების გზით.

საქართველოში განხორციელებულ პირდაპირ უცხოურ ინვესტიციებსა და ეკონომიკურ ზრდას შორის ურთიერთკავშირის განსაზღვრისათვის გამოვიყენეთ კორელაციურ რეგრესიული ანალიზი, მონაცემად

კი ავიღოთ 59 კვარტალი (2010 წლის I კვარტლიდან 2025 წლის II კვარტლის ჩათვლით). რეგრესიული მოდელისთვის ჩვენ მშპ ერთ სულ მოსახლეზე ავიღეთ დამოკიდებულ ცვლადად, ხოლო უმუშევრობის დონე და პუი-ს ოდენობა 1 სულ მოსახლეზე დამოუკიდებელ ცვლადებად.

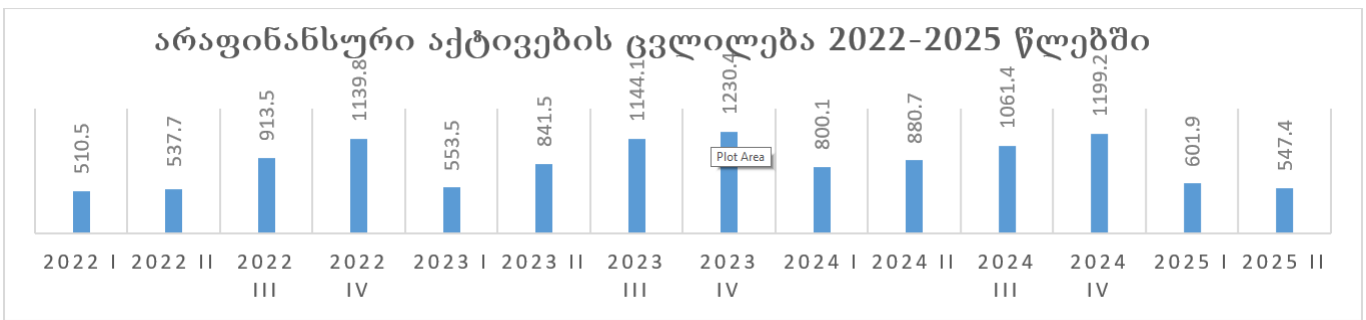
ცხრილი 3-ზე მოცემულია კორელაციის მატრიცა, რის მიხედვითაც, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ, მაგალითად, პუი-1 სულზე და უმუშევრობა მოუმატებელ ნეგატიურ კორელაციაში (-0.32) არიან. ანუ ერთი ცვლადის ზრდა დაკავშირებულია მეორე ცვლადის კლებასთან, ამ შემთხვევაში კი რეგიონში, სადაც უცხოური პირდაპირი ინვესტიცია მეტია, უმუშევრობა ნაკლებია.

რაც შეეხება უმუშევრობასა და მშპ -1 სულზე კორელაციას, შეიძლება ითქვას, რომ ის საშუალოდ ნეგატიურია. ეს კი იმით აისახება, რომ იმ რეგიონებში, სადაც მშპ 1 სულზე მაღალია, უმუშევრობა დაბალია. ეს კი, თავის მხრივ, ხაზს უსვამს ეკონომიკური აქტივობის დადებით ეფექტს დასაქმების დონეზე.

ბოლოს, პუი-1 სულზე და მშპ 1 სულზე შემთხვევაში ვხედავთ, რომ კორელაცია არის საშუალოდ დადებითი. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ იმ რეგიონებში, სადაც მაღალია პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობა, ეკონომიკური აქტივობა თანდათან იზრდება, რაც საბოლოოდ მშპ-ს ზრდაში აისახება (იხ. ცხრილი 4).

რეგრესიული ანალიზის მიხედვით, ANOVA ტესტმა აჩვენა რომ Significance f-ის მნიშვნელობა დამაკმაყოფილებელია, ეს კი იმაზე მიუთითებს, რომ არჩეული რეგრესიის მოდელი მისაღებია. რაც შეეხება დეტერმინაციის კოეფიციენტს (R Square), ის დაახლოებით 25.4%-ის ტოლია, რაც იმას გულისხმობს, რომ დამოუკიდებელი პარამეტრები (უმუშევრობა და პუი 1 სულზე) დამოკიდებულ პარამეტრზე (მშპ 1 სულზე) გავლენას 25.4%-

დიაგრამა 5

წყარო: სტატისტიკის ეროვნული ბიურო

ცხრილი 3

კორელაციის მატრიცა

	უმუშევრობა	პუი 1 სულზე	მშპ 1 სულზე
უმუშევრობა	1		
პუი 1 სულზე	-0.32	1	
მშპ 1 სულზე	-0.36	0.30420423	1

წყარო: გაკეთებულია ავტორის მიერ Excel-ის ფაილში

კორელაციურ-რეგრესიული ანალიზი

Regression Statistics

Multiple R	0,504617
R Square	0,2546383
Adjusted R	
Square	0,2280182
Standard Error	645,8738
Observations	59

ANOVA

	df	SS	MS	F	Significance F
Regression	2	7980682,346	3990341	9,565654516	0,000266857
Residual	56	23360566,21	417153		
Total	58	31341248,56			

	Coefficients	Standard Error	t Stat	P-value	Lower 95%	Upper 95%	Lower 95,0%	Upper 95,0%
Intercept	3484,4126	538,859204	6,466276	2,62495E-08	2404,947874	4563,877272	2404,94787	4563,8773
პუი 1 სულზე	3,9117718	1,926634847	2,030365	0,047079019	0,052258409	7,771285161	0,05225841	7,7712852
უმუშევრობა	-85,21296	24,33720932	-3,50134	0,000916512	-133,966249	-36,459672	-133,96625	-36,459672

წყარო: შედგენილია ავტორის მიერ

ით ახდენენ. ამასთანავე, ჩვენი რეგრესიული მოდელის მიხედვით, თუ უმუშევრობის დონე 1 %-ით გაიზრდება, ეს გამოიწვევს მშპ-ის 1 სულ მოსახლეზე შემცირებას დაახლოებით 85,21\$-ით.

ინვესტიციებზე მსჯელობისას აღსანიშნავია ის, რომ ზოგადად ქვეყნის საინვესტიციო გარემოზე უმნიშვნელოვანეს გავლენას ახდენს საერთაშორისო საკრედიტო რეიტინგები. სუვერენული საკრედიტო რეიტინგი არის მესიჯი, ინვესტორებისთვისა და სხვა დაინტერესებული მხარეებისთვისაც იმ საფრთხეებზე, რომლებიც დაკავშირებულია ქვეყანაში ინვესტიციის განხორციელებასთან. სარეიტინგო კომპანიები აფასებენ ქვეყნის ეკონომიკურ და პოლიტიკურ გარემოს, ამის საფუძველზე კი განსაზღვრავენ შესაბამისი რისკის დონეს და ასევე ქვეყნის, როგორც მსესხებლის, უნარს, შეასრულოს კრედიტორების მიმართ ნაკისრი ვალდებულება. შესაბამისად, ძალიან ბევრი რამ არის დამოკიდებული სარეიტინგო კომპანიების გაანგარიშებებზე, რადგანაც კონკრეტული რეიტინგის გაუარესებამ შეიძლება გაართულოს ქვეყანაში უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა და, ასევე, საერთაშორისო საკრედიტო ბაზრებზე ფულადი თანხების სესხება.

სარეიტინგო კომპანიები ქვეყნებთან დაკავშირებით გაანგარიშებებს ყოველწლიურად ახორციელებენ. A სიმბოლო ნიშნავს დაბალი რისკს, B - არის საშუალო ქულა და მიუთითებს საკრედიტო რისკზე, ხოლო C-ს

შემთხვევაში გვაქვს ძალიან მაღალი საკრედიტო რისკი და დეფოლტის ალბათობა.

საქართველოს შემთხვევაში სუვერენული საკრედიტო რეიტინგის გაანგარიშება ხდება 3 ყველაზე მსხვილი სარეიტინგო კომპანიის მეშვეობით, ესენია: „S&P Global“, „Fitch“ და „Moody’s“. ასევე „+“ და „-“ ნიშანი შეიძლება იყოს დამატებული სარეიტინგო ქულაზე Standard & Poor’s (S&P Global) [6] და Fitch (FitchRatings) შემთხვევაში [7], ხოლო Moody’s (Moody’s) ქულის 1-დან 3 -მდე რანჟირებას აკეთებს [8].

ცხრილი 5

2018-2023 წლებში საქართველოსთვის მინიჭებული სარეიტინგო ქულები

	2018	2019	2020	2021	2022	2023
S&P	BB-	BB	BB	BB	BB	BB
FITCH	BB-	BB	BB	BB	BB	BB
MOODY’S	Ba2	Ba2	Ba2	Ba2	Ba2	Ba2

წყარო: S&P Global; Global Economy

ცხრილი 5-ზე მოცემულია 2018-2023 წლების განმავლობაში სამი ყველაზე მსხვილი სარეიტინგო კომპანიის მიერ საქართველოსთვის მინიჭებული ქულები. როგორც ვხედავთ, 2019 წელს S&P და FITCH-მა საქართველოსთან

მიმართებით ქულა BB- -დან BB-მდე გააუმჯობესა, რაც ქვეყნის ნდობის ზრდასა და ეკონომიკის გაუმჯობესებაზე მიგვიანიშნებს. 2019 წლიდან დღემდე კი სარეიტინგო ქულა იგივეა.

ცხრილი 5-ზე არსებულ ინფორმაციაზე დაყრდნობით ასევე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ მოცემულ პერიოდში ქვეყანა ინარჩუნებს სტაბილურ საკრედიტო პოზიციას, თუმცა ჯერჯერობით მაინც არასაინვესტიციო ქვეყანად აღიქმება, რაც იმას გულისხმობს, რომ ინვესტორები ქვეყანაში ხედავენ ზრდის პოტენციალს, მაგრამ მოითხოვენ მეტად მაღალ უკუგებას დაბანდებულ თანხებზე (პრემიუმს), რადგანაც ქვეყანასთან დაკავშირებით არსებობს, როგორც გარე, ისე სტრუქტურული, რისკები.

საქართველოსთვის რეიტინგის მინიჭების პრაქტიკა დაიწყო 2005 წელს. 2004-2007 წლებში S&P Global - მა საქართველოს B+ საკრედიტო რეიტინგი მიანიჭა, რაც საქართველოს ფასიანი ქაღალდების მიმართ პოზიტიურ მოლოდინებზე მიანიშნებდა. ამას მოყვა BB- საკრედიტო რეიტინგის მინიჭება Fitch-ის მხრიდან, რომელიც მაშინ აღიქმებოდა, როგორც დადებითი სიგნალი ეკონომიკის სწრაფ განვითარებასთან დაკავშირებით. აღსანიშნავია, რომ საერთაშორისო რეიტინგებში წინსვლამ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა 2008 წელს, საქართველოს მთავრობის მიერ ევროზონის გააუმჯობესებაში (500\$ მლნ ღირებულების), თუმცა აღსანიშნავია, რომ შემდეგში რუსეთ-საქართველოს ომის გამო ქვეყნის სარეიტინგო ქულა მცირედით შემცირდა, კერძოდ, S&P Global-მა "B", ხოლო Fitch-მა "B+" რეიტინგი მოგვანიჭა. 2009 წლის შემდგომ კი საქართველოს საკრედიტო რეიტინგი გაუმჯობესდა BB დონემდე. Moody-მ საქართველოს მიანიჭა Ba3 ქულა 2010 წელს, ხოლო 2017 წელს ქულა გაუმჯობესდა და ის Ba2 გახდა.

მიუხედავად იმისა, რომ დინამიკაში საკრედიტო რეიტინგების ცვლილება სტაბილურად შეიძლება იქნას აღქმული, ქვეყნის საინვესტიციო გარემოს მთავარ გამოწვევად მაინც რჩება მნიშვნელოვანი სავალუტო რისკი და სახელმწიფო ვალი, საგარეო სექტორის ფინანსები და მაღალი დოლარიზაცია, ასევე ინფლაციის მაღალი დონე, რაც პირდაპირ გავლენას ახდენს მოსახლეობის რეალური შემოსავლის შემცირებაზე. აღსანიშნავია, რომ 2022 წელს, მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების გაუმჯობესების ფონზე, გაიზარდა საპროცენტო განაკვეთები ეროვნულ და უცხოურ ვალუტაში გაცემულ სესხებზე, რისი ახსნაც იმ დროს გამოყენებული მკაცრი მონეტარული პოლიტიკით და წლიური ინფლაციის მაღალი მაჩვენებლებით შეიძლება. დღეის მდგომარეობით კი, შეიძლება ითქვას, რომ მონეტარული პოლიტიკა შედარებით შერბილებულია, ვინაიდან რეფინანსირების განაკვეთი საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ იმ დროს არსებული 11%-დან 8%-მდე არის შემცირებული [9].

დასკვნა

საქართველო მიეკუთვნება განვითარებადი ეკონომიკის მქონე ქვეყნების სიას. UNCDAT-ის მონაცემე-

ბით, 1990-2024 წლის პერიოდში საქართველოში ჯამურად განხორციელდა 28.7 მილიარდი აშშ დოლარის ოდენობის ინვესტიცია, რაც ანალოგიურ პერიოდში, გლობალურად, მსოფლიოში განცხორციელებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ჯამური ოდენობის 0,1%-ზე ნაკლებია. ამასთან ერთად, დინამიკაში შეგვიძლია ვთქვათ, რომ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მაქსიმალური მოცულობა დაფიქსირდა 2022 წელს, ხოლო მაქსიმალური რეინვესტიციის თვალსაზრისით - 2023 წელს. მხედველობაში უნდ მივიღოთ ის გარემოებაც, რომ საქართველოში განხორციელებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების კომპონენტებიდან რეინვესტირების წილის ზრდის ტემპი აჭარბებს რეალურად განხორციელებული ახალი ინვესტიციების - სააქციო კაპიტალის ზრდის ტემპს, რაც, შეიძლება ვთქვათ, მისაღები მოცემულობა არ არის, თუმცა ისიც მისასაღებელია, რომ რეინვესტიციის მოცულობა კლების ტენდენციით არ ხასიათდება.

აღსანიშნავია ის გარემოება, რომ 2024 წელს, 2023 წელთან შედარებით, მსოფლიოს მასშტაბით განხორციელებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობა დაახლოებით 3,6%-ით გაიზარდა (1.5 ტრილიონ დოლარამდე), ზრდა არის დაფიქსირებული, როგორც განვითარებული, ისე განვითარებადი ეკონომიკი მქონდე ქვეყნებში, შესაბამისად, 8,8% და 0,2%-ით.

სამმა მსხვილმა სარეიტინგო კომპანიამ ("S&P Global", "Fitch" and "Moody's") საქართველოს, როგორც ქვეყანას, მიანიჭა სტატუსი, რომელიც საშუალო საკრედიტო რისკს გულისხმობს. სუვერენული საკრედიტო რეიტინგის მიხედვით, ქვეყნის სისუსტეებს წარმოადგენს გარე დაუცველობის მაღალი დონე (მათ შორის, უცხოურ ვალუტაში დენომინირებული ვალი) და რეგიონში არსებული გეოპოლიტიკური რისკები.

საბოლოოდ შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ საქართველოში საინვესტიციო პოლიტიკის ეფექტიანობის გაუმჯობესების მხრივ გადასადგმელია ნაბიჯები, რის აუცილებლობაზე მეტყველებს ისიც, რომ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები საქართველოში ძირითადად რეინვესტირების ხარჯზე ხორციელდება, რაც გულისხმობს იმას, რომ ქვეყანაში მოქმედი ინვესტორები ახორციელებენ მიღებული მოგების ხელახალ დაბანდებას. ამასთან ერთად უნდა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების უდიდესი ნაწილი, დაახლოებით 70%, თავს იყრის თბილისში (ქვეყნის დედაქალაქში), რის გამოც სხვა რეგიონები (იმერეთი, სამეგრელო-ზემო სვანეთი და სხვ.) განიცდიან ფინანსური სახსრების დეფიციტს. შესაბამისად, აუცილებელია ასეთი რეგიონების ცნობადობის ამაღლება, რათა პოტენციური ინვესტორების უფრო მეტად დაინტერესდნენ, თუმცა, რა თქმა უნდა, მხოლოდ ცნობადობა არ არის საკმარისი, ამასთან ერთად, აუცილებელია რეგიონების შესაბამისი ინფრასტრუქტურითა და კვალიფიციური მუშახელით უზრუნველყოფა, რაც, ბუნებრივია, სკმაოდ რთული ამოცანაა, თუმცა მისი გადაჭრა შესაძლებელია.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Parjiani.sh - "Foreign Direct Investment on Economic Growth by Industries in Central and Eastern European Countries", 2015

2. Parjiani.Sh – „FDI, FDI’s Impact on Economic Growth and The Investment Environment In Georgia“. Globalisation and Business - 2013.

3. Blomstrom, M. and Kokko, A – „Multinational Corporations and Spillovers“, 2002

4. Accelerating Investment: Challenges and Policies – World Bank

5. გაეროს ვაჭრობისა და განვითარების კონფერენციის ვებგვერდი - <https://unctad.org/>

6. საქართველოს ეროვნული ბიუროს ვებ-გვერდი - <https://www.geostat.ge>

7. საერთაშორისო საკრედიტო რეიტინგის სააგენტოს ვებგვერდი - <https://www.standardandpoors.com>

8. საერთაშორისო საკრედიტო რეიტინგის სააგენტოს ვებგვერდი - <https://www.fitchratings.com>

9. საერთაშორისო საკრედიტო რეიტინგის სააგენტოს ვებგვერდი - <https://www.moody.com>

10. საქართველოს ეროვნული ბანკის ვებგვერდი - <https://www.nbg.gov.ge>

JEAN MONNET MODULE AT SOKHUMI STATE UNIVERSITY: PROJECT IMPLEMENTATION RESULTS AND DISSEMINATION

DOI: <https://doi.org/10.52340/bal/2025.02.11>

SUMMARY

At present, the support of the State in order to develop the CSR in Georgia represents important means for the sustainable development of the companies in the long run; it will enlarge the ground for the partnership between the State and business and make significant contribution into attracting new sources for the sustainable growth of economics. Finally, it will facilitate achievement of one of the key priorities of Georgia – integration into the European structures and European market.

The general objective of the Jean Monnet Module project is to improve quality of study programs at Sokhumi State University (SSU) in the field of European integration. Introduction of the module «Corporate Social Responsibility (CSR) in the European Union: Experience for Georgia» will contribute to the training of students at SSU; it will acquaint them with the evolution and forms of CSR in the EU. In order to increase the number of student mobility in the frameworks of EHEA, it is necessary that students study the experience of CSR in the EU countries and are able to hold an intercultural dialogue. In the period of modern challenges for Georgia, the issue of development of CSR has become extremely important.

The experience of the EU carries more importance for the students, especially, for the students of SSU, where mostly internally displaced persons, also the youth residing in occupied Abkhazia (including representatives of Abkhaz nationalities) are studying, since they are facing the real politic, economic, social challenges of the modern globalized and competitive world; they should take an active part in building the country and determine the course of political and economic development. Therefore, they will be able to use acquired knowledge and experience in their future endeavors and practice at Georgian companies. Moreover, the project activities will contribute to the Georgian entrepreneurs' awareness of the CSR in the EU countries.

Keywords: Georgia, European Union, Experience, Sokhumi State University, Quality

რეზიუმე

ამჟამად, სახელმწიფოს მხარდაჭერა საქართველოში კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის განვითარებისთვის წარმოადგენს მნიშვნელოვან საშუალებას კომპანიების მდგრადი განვითარებისთვის გრძელვადიან პერსპექტივაში; ის გააფართოვებს სახელმწიფოსა და ბიზნესს შორის პარტნიორობის საფუძველს და მნიშვნელოვან წვლილს შეიტანს ეკონომიკის მდგრადი ზრდისთვის ახალი წყაროების მოზიდვაში. და ბოლოს, ეს ხელს შეუწყობს საქართველოს ერთ-ერთი მთავარი პრიორიტეტის - ევროპულ სტრუქტურებსა და ევროპულ

Larisa Takalandze

Professor at Sokhumi State University
<https://orcid.org/0000-0003-1126-6464>
E-mail: speaker@sou.edu.ge

ბაზარზე ინტეგრაციის - მიღწევას.

ჟან მონეს მოდულის პროექტის ზოგადი მიზანია სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტში (SSU) სასწავლო პროგრამების ხარისხის გაუმჯობესება ევროპული ინტეგრაციის სფეროში. მოდულის „კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა (CSR) ევროკავშირში: გამოცდილება საქართველოსთვის“ დანერგვა ხელს შეუწყობს SSU-ში სტუდენტების მომზადებას; ის გააცნობს მათ CSR-ის ევოლუციას და ფორმებს ევროკავშირში. EHEA-ს ფარგლებში სტუდენტების მობილობის გაზრდის მიზნით, აუცილებელია, რომ სტუდენტებმა შეისწავლონ CSR-ის გამოცდილება ევროკავშირის ქვეყნებში და შეძლონ კულტურათმორისი დიალოგის წარმოება. საქართველოსთვის თანამედროვე გამოწვევების პერიოდში, CSR-ის განვითარების საკითხი უაღრესად მნიშვნელოვანი გახდა.

ევროკავშირის გამოცდილებას კიდევ უფრო მეტი მნიშვნელობა აქვს სტუდენტებისთვის, განსაკუთრებით SSU-ს სტუდენტებისთვის, სადაც ძირითადად იძულებით გადაადგილებული პირები, ასევე ოკუპირებულ აფხაზეთში მცხოვრები ახალგაზრდები (მათ შორის, აფხაზი ეროვნების წარმომადგენლები) სწავლობენ, რადგან ისინი თანამედროვე გლობალიზებული და კონკურენტუნარიანი სამყაროს რეალური პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური გამოწვევების წინაშე დგანან; მათ აქტიური მონაწილეობა უნდა მიიღონ ქვეყნის მშენებლობაში და განსაზღვრონ პოლიტიკური და ეკონომიკური განვითარების კურსი. ამრიგად, მათ შეეძლებათ მიღებული ცოდნისა და გამოცდილების გამოყენება მათ მომავალ საქმიანობასა და პრაქტიკაში ქართულ კომპანიებში. გარდა ამისა, პროექტის აქტივობები ხელს

შეუწყობს ქართველი მეწარმეების CSR-ის შესახებ ცნობიერების ამაღლებას. ევროკავშირის ქვეყნებში.

საკვანძო სიტყვები: საქართველო, ევროკავშირი, გამოცდილება, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ხარისხი.

INTRODUCTION

For the first time at Sokhumi State University, Jean Monnet Module (Erasmus+ Program, ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH – Project number 101083295 - CSREU) was selected for co-financing by the European Commission.

A subject of studying is the basic directions of Corporate Social Responsibility (CSR), Public Policies on CSR in the EU countries, an opportunity of adaptation of the EU experience in Georgia;

The object of studying is CSR in the European Union countries;

Learning outcomes: formation of system of knowledge of the basic tendencies and problems of CSR in the EU; formation of skills in comparative analysis and use of the received knowledge in practical activities; Intensify the teaching and research capacity of the SSU via EU awareness rising among academic staff.

The experience of the EU carries more importance for the students of Sokhumi State University (SSU), where youth from IDPs, also the youth residing in occupied Abkhazia are studying, since they are facing the real politic, economic, social challenges of the modern globalized and competitive world; they should take an active part in building the country and determine the course of political and economic development.

The project CSREU gained high interest among teachers, students, researchers, since the given Jean Monnet Module is the first project for SSU in the frames of Erasmus+ Jean Monnet Actions. The Promotional Event “Georgia and EU: opportunities for cooperation” held in October 2022 was attended by more than 300 attendees (see Promotional event <https://shorturl.at/DOXAo>).

KEY ACTIVITIES:

This project was recognized as the best achievement in 2022 at SSU (Presentation CSREU Jean Monnet Module at the event „Best Achievement of the Year“ in the National Science Library). Also, this project is the first of Jean Monnet’s Activities in Georgia, whose Manager and Academic leader is a Professor of Business Administration.

The Module includes a new teaching course „Corporate Social Responsibility in the European Union“, a Summer School for both undergraduate and postgraduate students, an International Scientific Conference and several events in CSR.

In summarizing the three-year work of the Module, the following key activities were presented:

The project page <https://www.sou.edu.ge/content/7/78/218/0/0> was opened on the SSU website, 2022;

A Promotional event “Georgia and the European Union:

Opportunities for Cooperation” was held, where the presentation on Jean Monnet Module was made, 2022 <https://shorturl.at/DOXAo>;

The presentation of the Jean Monnet Module was held in the National Science Library at the event “Best Achievement of the Year”; this project was recognized as the best achievement in 2022 at SSU;

Syllabus “CSR in the European Union“ was developed, 2023;

The implementation of the new teaching course “CSR in the European Union“ - during 2022-2023, 2023-2024, 2024-2025 Spring semester, under Bachelor educational program of the SSU;

Meeting with the Representatives of the Business Sectors and Rector within the framework of the Jean Monnet Module, 2023-2025;

The Summer/Spring Schools “CSR in the Context of Relations between the European Union and Georgia” was held at the SSU, 2023-2025;

“Jean Monnet Auditorium” was opened at the SSU within the framework of the Jean Monnet Module, 2023 <https://tinyurl.com/8p6u5j2p>.

The text-book “CSR in the European Union” was developed and published printed edition within the framework of the Project, 2024 <https://zenodo.org/records/10775964>.

An International Scientific Conference “CSR in the EU: Experience for Georgia” was held

within the framework of the Project, 16 and 21 May, 2024 <https://tinyurl.com/fz32pa2p> <https://tinyurl.com/4a3e6akm>.

The Collection of Abstracts & Articles of the International Scientific Conference „CSR in the EU: Experience for Georgia“ was developed <https://zenodo.org/records/12786314> <https://tinyurl.com/26f2k5bu>.

Student Survey and Evaluation of the Teaching Course „CSR in the European Union“, 2023-2025;

DISSEMINATION

The Achieved Results:

In the Spring of 2022-2023, 2023-2024, 2024-2025 academic years, within the framework of the Jean Monnet Module CSREU under Bachelor educational program of the SSU, the new teaching course „Corporate Social Responsibility in the European Union“ were introduced and conducted at SSU. The teaching course was compulsory for students of bachelor programs in „Business Administration“ at the expense of free elective subjects, whereas for the students of any bachelor’s degree program was elective.

Final results of the teaching course and student evaluation:

In the 2022-2023, 2023-2024, 2024-2025 Academic Years, 561 students completed the teaching Course. A positive assessment was received by 326 students (58.1 %);

It is noteworthy that the course was a compulsory subject for 75 students over three years, of which 61 students received a positive assessment (81.3% of the total);

High and Good grades (in total over three years) were received by 31 students, 17 of whom are girls and 14 boys;

It should also be noted meetings of entrepreneurs (Acto Group's, TBC, Construction Company "Arena Residence"), CSR experts (Tegeta Holding, MBC) and Rector with students involved in the teaching process;

The published text-books „CSR in the European Union“, written in the frames of the given project and which is a basic guide for students, were disseminated among Georgian Universities and libraries <https://zenodo.org/records/10775964>.

Information about the teaching course is available on the web-page within the space of SSU web-page as well as in various magazines and information sources.

It should be noted that students were involved in the evaluation process, for this purpose student questionnaires have been developed and surveys are conducted. Criteria, regulations and procedures for student surveys have been developed by Quality Assurance Office of the University. Student surveys were conducted at the end of each academic year. The survey was anonymous and confidential. Within the framework of the project, the University's Quality Assurance Office conducted a survey between 2023 and 2025 involving a total of 39 students, primarily those with high academic performance. In this anonymous survey, the students shared their views and opinions regarding the academic course. It should be emphasized that the students' expressed interest and positive feedback serve as a significant source of motivation for future activities.

In 2023-2025, Summer/Spring Schools „Corporate Social Responsibility in the context of Relations between the EU and Georgia“ were held at SSU (5-14 June 2023, 3-11 June 2024, 30 April - 8 May 2025).

The Summer School aimed to raise students' awareness of Corporate Social Responsibility, the European Union's experience in this area, and to raise awareness of important issues such as: Georgia's current trends and expected outcomes of EU integration, EU tools for sustainable development, Environmental Social Responsibility in the EU, Social Entrepreneurship, and more. Both Georgian and foreign professors, as well as recognized leaders in the field, were invited to participate in the Summer School.

For three years, 391 undergraduate students (86.9% of participants) and 59 (13.1% of participants) of the Master's program took part in the Summer/Spring Schools; 25.1% of the total number of participating students (113 students) have the status of Internally Displaced Persons. All participants of the event were awarded certificates.

On May 16 and 21, 2024, an International Scientific Conference „European Union's Policy on CSR“ was held at SSU. The Conference was attended by academic staff, researchers and experts from: HEI's: 18 Georgian, 6 Ukrainian and 2 Lithuanian University, Scientific-Research Institutes, State Bodies, Entrepreneurial Structures, International Organizations, National ERASMUS+ Office in Georgia, NGO's. The Collection of Abstracts/Articles from International

Scientific Conference contains 105 publications by 173 authors, including 87 abstracts and 18 articles. Of the 173 authors, 30 are doctoral students and 8 undergraduates (co-authored with the Professor). See link: <https://zenodo.org/records/12786314>

On November 22, 2023, the Jean Monnet Auditorium was opened at SSU which will become a platform for sharing best practices, experiences and ideas of EU countries, and which will initiate conferences, seminars, roundtables, and various events for students, academic staff and other stakeholders.

PROJECT IMPLEMENTATION RESULTS:

- To form basic theoretical knowledge in the sphere of CSR in the EU, peculiarities of the public policy, ethics; students mastering skills in the comparative analysis of CSR;
- Personal development of students' creativity;
- Forming leadership qualities of students SSU, increase in their demand on a labor market;
- To share the experience of the EU countries in the field of CSR with wide audience (students, academic staff, entrepreneurs, government agencies, public organizations).
- deepening the scientific research in the field of European integration and CSR in the EU and introduce their results to the government bodies;
- Forming positive image of University among the European high schools, and expand the opportunities of students and academic staff mobility of SSU in EHEA;
- Also IDPs (about 30% of the total number of participating students have the status of IDPs) and those who are still living on the territory of occupied Abkhazia and are students of SSU will disseminate values and experience of EU on the territory; The youth residing in occupied Abkhazia can contribute to the peace process. The experience of the EU carries more importance for them – it is one of the opportunities that perhaps would equip them with tools to build a peaceful future.

Thus, in scientific direction, the achievement of results is based on activation of students' cognitive capabilities, their attraction to scientific researches, and preparation of scientific publications. The educational field of the teaching course and Summer/Spring Schools assumes that having studied the course students will be better informed about the EU studies, EU Instruments for Smart and Sustainable Growth, EU-Georgia Association Agreement (AA), main forms of the CSR in the EU, characteristics public policies on CSR in the EU, etc. It will help the students to learn the comparative analysis, to make active personal development within the framework of LLP, will allow using the received knowledge for competitive professional work. In this regards, of great benefit is the text-book „CSR in the European Union“ written and published in the frames of the given project. The textbook will significantly contribute to raising awareness of CSR in Georgia. I would also proudly add that, starting from 2024, this text-book has been included as a mandatory component in almost all study courses (syllabus)

related to CSR and Business Ethics across Higher Education Institutions (HEIs) in Georgia.

Implementation of the project also useful for Georgian companies, who see clearly what positive results, follow the introduction of CSR and how to take responsible approaches in their activities. Business companies play an important role in the society, which is related not only to the economic, but also to the social and environmental aspects of their activities. Proper understanding of this role will enable companies to become more sustainable, competitive and successful. Meetings of entrepreneurs (Acto Group's, TBC, Construction Company „Arena Residence“), CSR experts (Tegeta Holding, MBC) with students, locating information about EU experience in CSR at the module web-page within the space of SSU web-site and disseminating the information by other means also assist in accomplishing the task of upgrading the knowledge about European integration, EU-Georgia Association Agreement (AA), CSR, public policy on CSR in the EU among students, scholars and practitioners, as well as Georgian entrepreneurs'. Published text-book, collection of works from International Scientific Conference were disseminated among Georgian Universities and libraries of Georgia; it is uploaded to the e-library of SSU that will allow interested parties to get acquainted with basic directions of CSR and public policy in EU. Graduates will be able to apply acquired knowledge in their future professional work/activities and practice.

The results of the project implementation in terms of sharing the experience of EU countries in the field of CSR is very interesting and useful not only for Georgia, but also for large and small companies from other countries and representatives of scientific research and Higher Education (students, academics, researchers); it was also interesting to share experiences with state agencies, community organizations and other stakeholders. Finally, the research carried out within the project and findings developed within the project will initiate the study of the best practices of the EU countries, sharing of experience, and the research in different countries.

The great benefit is opening „Jean Monnet Auditorium“ within the framework of the Module; This Auditorium symbolizes the quality study and research conducted by

the University in the field of European integration, best EU's practice share and its contribute to promoting European issues within the activities of Jean Monnet Action.

CONCLUSION

The Jean Monnet Auditorium is adorned with a Plaque awarded by EACEA and sent at the end of September 2023. The accompanying letter states that „The purpose of plaque is twofold. It serves primarily as a label signifying quality in European Integration studies and represents the achievements of yours Jean Monnet Modules in this field. At the same times it also provides visibility for the Jean Monnet Action, presenting it as the focal point within and outside your institutions for the promotion of European Issues.“ <https://tinyurl.com/49tbvjem>. Sokhumi State University is a University in exile (moved from Sokhumi to Tbilisi) and staff and part of students are Internally Displaced Persons; For SSU, it is important to implement interdisciplinary spheres, educational programs, the purpose of which is to train highly qualified personnel that are relevant to the labor market, competitive, modern requirements. Also for Sokhumi State University, it is important to improvement of quality of knowledge about European integration among students; SSU will spare no effort to make its modest contribution to our country's path towards European integration.

LIST OF USED LITERATURE:

1. „Corporate Social Responsibility in the European Union“, text-book, 2024 <https://zenodo.org/records/10775964>;
2. The Collection of Abstracts & Articles of the International Scientific Conference “Corporate Social Responsibility in the EU: Experience for Georgia”, 2024 <https://zenodo.org/records/12786314> <https://tinyurl.com/26f2k5bu>;
3. EU Strategy on Corporate Social Responsibility <https://www.switchtogreen.eu/eu-strategy-on-corporate-social-responsibility/>;
4. The project web-page <https://www.sou.edu.ge/content/7/78/218/0/0..>

შურნალის მკითხველთა და პოტენციურ ავტორთა საყურადღებოდ!

ვფიქრობთ, თქვენთვის საინტერესოა გაცნობოთ, რომ შურნალი „**ბიზნესი და კანონმდებლობა**“ უკვე 2020 წლის დეკემბრიდან გამოდის საერთაშორისო სამეცნიერო-ანალიტიკური სტატუსით და ინდექსირებულია საერთაშორისო საძიებო ბაზებში: **ERIH PLUS** და **Google Scholar**, აგრეთვე რამდენიმე სხვა ბაზაში (იხ. საიტის მთავარი გვერდი ojs.b-k.ge-ზე).

შურნალი წლების განმავლობაში წარმოადგენდა საქმიანი წრეებისთვის საიმედო პარტნიორს, ბიზნესის დარგში - გამოცდილ გზამკვლევს, საკანონმდებლო აქტების ლაბირინთებში - გულთმისან მეგზურს, აკადემიურ სფეროსთვის - უანგარო მსახურს და გააგრძელებს ამ ტრადიციას.

შურნალი ღიაა ყველა დაინტერესებული პირისთვის. მასში შესძლებელია ქართულ, ინგლისურ, გერმანულ და რუსულ ენებზე სტატიების გამოქვეყნება ბიზნესის ადმინისტრირებისა და მენეჯმენტის, ეკონომიკური და სოციალური პოლიტიკის აქტუალურ საკითხებზე. მიიღება რეცენზიები გამოქვეყნებულ მონოგრაფიებსა და სახელმძღვანელოებზე, აგრეთვე საკანონმდებლო აქტებზე კომენტარები, განმარტებები, შენიშვნები და სრულყოფის რეკომენდაციები.

შურნალის ახალ სტატუსთან დაკავშირებით, შეგახსენებთ სამეცნიერო სტატიის გამოქვეყნების წესს და განვლით დამატებით მოთხოვნებს:

- სამეცნიერო სტატია წარმოდგენილი უნდა იყოს **A4 ფორმატით**. მოცულობა, გამოყენებული ლიტერატურის ჩამონათვალისა და რეფერატის ჩათვლით, არ უნდა იყოს კომპიუტერზე **1,5 ინტერვალით** და **11 ზომის შრიფტით** ნაბეჭდი ტექსტის **7 გვერდზე** ნაკლები და არ უნდა აღემატებოდეს **20 გვერდს**. მასში უნდა იკვეთებოდეს საკვლევი პრობლემის აქტუალურობა, კვლევის მიზანი და ამოცანები, კვლევის მეთოდოლოგია, კვლევის შედეგები (სიახლე), რეკომენდაციები.

- ქართულ ენაზე შესრულებულ ნაშრომს უნდა ახლდეს რეფერატები ქართულ და ინგლისურ ენებზე - თითოეული 1000-მდე ნიშნის მოცულობით. უცხო ენაზე დაწერილს კი - ძირითადი შინაარსი 2-3 გვერდზე ქართულ ენაზე და რეფერატი იმავე უცხო ენაზე.

- რედაქციაში სტატიის წარმოდგენა აუცილებელია ნაბეჭდ ეგზემპლარად, ელვერსიასთან ერთად (ქართული და უცხოურ ენაზე ტექსტი - შრიფტით **syllaen**, ხოლო უცხოურ ენაზე ტექსტი - **Times New Roman**). სტატიის სათაურის ქვემოთ (მარჯვენა მხარეს) უნდა მიეთითოს ავტორის (ან ავტორების) სრული სახელი, გვარი, აკადემიური ხარისხი, თანამდებობა, ტელეფონი და ელექტრონული ფოსტის მისამართი;

- სტატიაში უნდა ჩანდეს საკვლევი პრობლემასთან დაკავშირებული მნიშვნელოვანი ლიტერატურის გამოყენება. ლიტერატურის დასახელება უნდა განთავსდეს სტატიის ბოლოს ერთიანი სიის სახით: ა) ნიგნის დასახელება შემდეგი თანმიმდევრობით - ავტორის (ავტორების) გვარი და ინიციალები, ნიგნის დასახელება, გამოცემის ადგილი, გამომცემლობა, წელი; ბ) საშურნალო სტატიისათვის - ავტორის (ავტორების) გვარი და ინიციალები, სტატიის დასახელება, შურნალის დასახელება, წელი, შურნალის ნომერი. ლიტერატურის სიაში მითითებული წყარო გამოყენებული უნდა იყოს სტატიის ტექსტში. ამა თუ იმ ავტორის ნაშრომიდან ციტირებისას, მას უნდა მიეთითოს წყარო შესაბამისი გვერდის აღნიშვნით შემდეგი სახით [3, გვ. 41], სადაც პირველი ციფრი შეესაბამება ციტირებული წყაროს რიგით ნომერს გამოყენებული ლიტერატურის სიაში, ხოლო მეორე - იმ გვერდს, საიდანაც მოყვანილია ციტატა. ლიტერატურის სიაში ყოველი ნიგნის (შურნალის) ბიბლიოგრაფიული აღწერა უნდა შეესაბამებოდეს მის სატიტულო ფურცელს.

- ძირითადად ტექსტში ცხრილები, გრაფიკები და სქემები უნდა განთავსდეს მათი მითითების ადგილზე, თუ იქ ადგილი არასაკმარისია - შეიძლება მომდევნო გვერდზე. ცხრილებს, გრაფიკებს და სქემებს უნდა ჰქონდეს დასახელება და ნუმერაცია.

გამოსაქვეყნებლად წარმოდგენილი სამეცნიერო სტატია გადის რეცენზირებას დარგის სპეციალისტ რეცენზენტთან (რეცენზენტის ვინაობა ავტორისთვის არ იქნება ცნობილი, არც რეცენზენტს ეცნობება ავტორის/ავტორების ვინაობა).

ცალკეული გამოწვევის გარდა, სტატიის გამოქვეყნება ფასიანია - შურნალში სტატიის გამოქვეყნების საფასურია **150 (ასორმოცდაათი) ლარი**. ანგარიშსწორების ანგარიში მითითებულია შურნალში.

აღნიშნული მოთხოვნების შეუსრულებლობისას, სტატია არ გამოქვეყნდება და ავტორს არ უბრუნდება.

წელიწადში გამოდის შურნალის არანაკლებ 2 ნომერი, ვრცელდება ელექტრონულად და ხელმისაწვდომია ნებისმიერი მომხმარებლისთვის მისამართზე: <http://Ojs.b-k.ge>.

სტატიები გამოაგზავნეთ მისამართზე: yuripapaskua.b.k@gmail.com

ან მოგვანოდეთ რედაქციაში ნაბეჭდი სახით, ელვერსიასთან ერთად.

შურნალის რედაქცია

ATTENTION JOURNAL READERS AND POTENTIAL AUTHORS!

We think it is interesting for you to inform that the journal “Business and Legislation” has been published since December 2020 with an international scientific-analytical status and is indexed in the international search databases: **ERIH PLUS** and **Google Scholar**, as well as in several other databases (see the main page of the site at ojs.b-k.ge).

Over the years, the journal has been a reliable partner for business circles, an experienced guide in the field of business, a kind guide in the labyrinths of legislative acts, a selfless servant for the academic field and will continue this tradition.

The journal is open to all interested parties. It is possible to publish articles in Georgian, English, German and Russian languages on topical issues of business administration and management, economic and social policy. Reviews of published monographs and manuals, as well as comments, clarifications, notes and recommendations for improvement on legislative acts are accepted.

Regarding the new status of the journal, we remind you of the rules for publishing a scientific article and provide you with additional requirements:

- The scientific article should be presented in **A4 format**. The volume, including the list of used literature and the abstract, should not be less than **7 pages** of typed text on the computer **with 1.5 spacing and 11 font size and should not exceed 20 pages**. It should outline the relevance of the research problem, research goals and objectives, research methodology, research results (newness), recommendations.

- The paper written in Georgian must be accompanied by abstracts in Georgian and English - up to 1000 marks each. For those written in a foreign language - main content on 2-3 pages in Georgian and abstract in the same foreign language.

- It is necessary to submit the article to the editors as a printed copy, together with the version (Georgian and foreign language text - **Asylfaen font**, and foreign language text - **Times New Roman**). Below the title of the article (on the right side) should be indicated the full name, surname, academic degree, position, telephone and e-mail address of the author (or authors).

- The article should show the use of important literature related to the research problem. The name of the literature should be placed at the end of the article in the form of a single list: a) the name of the book in the following order - surname and initials of the author (authors), name of the book, place of publication, publishing house, year; b) for a journal article - surname and initials of the author(s), title of the article, title of the journal, year, number of the journal. The source indicated in the bibliography should be used in the text of the article. When quoting from the work of this or that author, he should indicate the source by indicating the appropriate page in the following way [3, p. 41], where the first digit corresponds to the serial number of the quoted source in the list of used literature, and the second - to the page from which the quotation is given. The bibliographic description of each book (journal) in the bibliography should correspond to its title page.

- Basically, in the text, tables, graphs and charts should be placed in the place of their reference, if there is not enough space - maybe on the next page. Tables, graphs and charts should have a title and numbering.

The scientific article submitted for publication is reviewed by a specialist reviewer in the field (the identity of the reviewer will not be known to the author, nor will the reviewer be informed of the identity of the author/authors).

With a separate exception, publishing an article is paid - the fee for publishing an article in a journal is **150 (fifty) GEL**. The settlement report is indicated in the journal.

If these requirements are not met, the article will not be published and will not be returned to the author.

At least 2 issues of the journal are published per year, distributed electronically and available to any user at the address: **<http://Ojs.b-k.ge>**.

Send the articles to the address: yuripapaskua.b.k@gmail.com, or submit them to the editorial office in printed form, together with the version.

ბიზნესი კანონმდებლობა

Business & Law

გეგმიური რედაქტორი: ლევან ბოჭორიშვილი

TECHNICAL EDITOR: LEVAN BOCHORISHVILI

რედაქციის მისამართი:

თბილისი, გლდანი, ნიკო კეცხოველის 24, ბ.61

ტელ: 599 56-14-57, 574 43-64-27

www.ojs.b-ge

E-mail: yuripapaskua.b.k@gmail.com

ADDRESS OF EDITORIAL BOARD:

Tbilisi, Gldani, Niko Ketskhoveli 24, f.61.

Tel: 599 56-14-57, 574 43-64-27

URL: www.ojs.b-ge

E-mail: yuripapaskua.b.k@gmail.com

საბანკო რეკვიზიტები:

სააქციო საზოგადოება "საქართველოს ბანკი";

ბანკის კოდი: BAGAGE22;

ა/ა GE30BG0000000850902700;

ს/კ 404956455.

BANK DETAILS:

JSC Bank of Georgia

Bank code: BAGAGE22

c/a GE30BG0000000850902700

i/c 404956455